

Миргородська міська рада
Миргородський краєзнавчий музей

До 200-річчя від дня народження М.В.Гоголя

ЛЮДМИЛА РОЗСОХА

**МИРГОРОДЩИНА
КОЗАЦЬКА
І ГОГОЛІВСЬКА**

Миргород
2009

ББК 63.3 (4 Укр – 4 Пол) 46 + 83.3 (4 Укр – 4 Пол)
+ 26.891 (4 Укр – 4 Пол)
Р 65

Р 65 Розсоха Людмила. Миргородщина козацька і гоголівська. - Київ: ТОВ "ВБ "Аванпост-прим", 2009.
396с., іл.

ISBN 978-966-8571-59-6

Авторка книжки поставила перед собою завдання — дослідницьким поглядом охопити й поєднати дві стихії: миргородське козацтво другої половини XVII – XVIII століть та огром гоголівського таланту, який генетично виріс із цього унікального середовища.

Простежуючи зв'язки предків Миколи Гоголя — діда Панаса Дем'яновича й батька Василя Панасовича Гоголів-Яновських — із козацькою старшиною останніх десятиліть існування козацького ладу та часів її переродження в українське дворянство, авторка показує ті витоки, які наснажували творчість письменника. Саме на миргородській землі, серед діячів і жителів цього краю вона шукає і аргументовано знаходить прототипи гоголівських геройів.

Для дослідників, літературознавців, краєзнавців та зацікавлених історією й літературою.

На обкладинці: Портрет М.В.Гоголя. Худ. Ф. Моллер.
Козацький старшина. Ескіз. Худ. О. Сластьон.

Заставка: Фрагмент малюнка Р.Штейна «Запорожець у розвідці».

Малюнки худ. В.Гамиріна.

**Авторка висловлює щиру подяку землякові
Ю.Ю.Півінському за підтримку в роботі над цим виданням.
Видано за сприяння Миргородської міської ради.**

© Розсоха Л., 2009

БЕЗМІР І ТАЇНА ГОГОЛІВСЬКОГО КРАЮ

Микола Гоголь. Двісті літ тому прийшов у світ цей геніальний український письменник. І ось уже сто вісімдесят років його ім'я посідає одне з перших місць як об'єкт наукових досліджень, а зацікавленість ним не маліє, навпаки, дедалі зростає: надто вже неповторною, небуденно-яскравою, величною в своїй глибинній народності є постать цього письменника.

Земляків Гоголя, українців багатьох поколінь післягоголівської доби, ця тема хвилювала ще й тому, що вони завжди відчували спорідненість своєї національної душі з глибинними витоками гоголівського світобачення.

Про Миколу Гоголя і його оточення існує величезна література, що налічує тисячі позицій. Життя й творчість великого письменника досліджувалися в літературознавчих, історичних, генеалогічних, філософських, культурологічних, етичних, психологічних, релігієзнавчих, етнографічних, мовознавчих, текстологічних та багатьох інших аспектах. Проте, попри велику кількість наукових напрацювань у галузі гоголезнавства, і, зокрема, досліджень раннього періоду його життя й першовитоків творчості, на нашу думку, ще залишається недостатньо вивченим питання про українське оточення письменника на його батьківщині.

Більшість літературознавчих і історико-краєзнавчих праць переважно досліджувала обмежене, давно визначене коло знайомих родини Гоголів на Полтавщині; зазвичай, предметом уваги вчених ставали відомі діячі, сучасники письменника, та їхні родини – Капністи, Трощинські, Муравйови-Апостоли, Репніни, Ломиківські, Данилевські, Трохимовські й деякі інші. Поза полем зору дослідників залишався потужний пласт історичних реалій, осіб, зв'язків із щонайближчого до Гоголів оточення – сусідів, знайомих, родичів та людей, пов'язаних із предками письменника різноманітними стосунками – діловими, службовими, кумівськими, свояцькими. А тимчасом це і є саме те «старосвітське» середовище, з якого черпав молодий Гоголь національний досвід, історичні знання, етнографічно- побутову інформацію, враження і дух української старовини. Він любив бувати в таких патріархальних дрібнодворянських поміщицьких родинах, у яких іще зберігалася жива пам'ять про козацьку минувшину, любив те ясне й спокійне життя, котре вели, за його словами, «старі національні щиро серді й водночас багаті фамілії» й ті, що доживали віку в «низеньких будиночках з галересою із маленьких почорнілих дерев'яних стовпців».

У листах до матері Марії Іванівни Микола Гоголь постійно просив її розпитувати у старих родичів про колишні козацькі звичаї та одяг, надсилати йому давні документи й записи, які зберігаються в «старовинних скринях між старовинними паперами» в місцевого панства. Саме серед цих людей минулого XVIII століття письменник знайшов чимало персонажів своїх майбутніх творів.

Тому нам убачається важливим детально дослідити те середовище, в якому жила й спілкувалася родина Гоголів-Яновських — як предки письменника, так і він сам.

Відгомін старого козацького світу в першій чверті XIX століття ще зберігся на колишніх полкових теренах Миргородщини й створив ту неповторну ауру, в полоні якої опинився юний Микола Гоголь. За років молодості письменника ще були живі в пам'яті миргородської людності стародавні вільноподанинні традиції степового лицарства. Нащадки козацької старшини, перетворившись на межі XVIII — XIX століть у дворян-поміщиків, ще не забули велич і славу своїх батьків та дідів. Уплив російської культурної традиції ще не встиг витіснити в цих сім'ях звичок давнього старосвітського українського побуту, що особливо міцно трималися в невеликих містечках, селах і хуторах Миргородщини.

Розглядати творчість Миколи Гоголя не можливо без знання тих пластів місцевої історії, які сформували підґрунтя його письменницького досвіду. Це, чи не в першу чергу, історія миргородського козацтва, до якого належав дід Гоголя Панас Дем'янович Гоголь-Яновський та його численні друзі, сусіди, товариши по службі й знайомі.

За радянських часів офіційними колами, антиукраїнськи налаштованими посадовцями, патентованими бонзами від науки насаджувалася думка про «дрібнотемність» таких об'єктів дослідження, як стосунки між представниками української козацької старшини, культура й побут українських шляхетсько-дворянських гнізд, хутірська тематика тощо. Та й узагалі, тема українського козацтва, м'яко кажучи, не заохочувалася, перебувала під негласною забороною. Така позиція офіційних кіл відлякувала дослідників.

Через це, а також через ряд інших причин, до аналізу яких ми не будемо тут удаватися, тема історії миргородського козацтва постає сьогодні вкрай занедбаною, нерозробленою цариною, майже цілиною. Спорадичні спроби деяких істориків і дослідників-краєзнавців протягом багатьох десятиліть не рятували загальної невтішної картини. Спеціальних праць, присвячених ґрунтовному всебічному дослідження Миргородського полку, налічується не надто багато. Один із перших списків миргородського козацтва 1649 року

подав Осип Бодянський у «Реестрах всого Войска Запорожского», оприлюднених 1875 року. 1912 року в 9 випуску «Праць Полтавської Вченої Архівної комісії» було опубліковане археографічне дослідження В.Барвінського «Генеральное следствие о маєтностях Миргородського полка. 1729 – 1730 гг.».

Цінним джерелом для вивчення історії Миргородського полку є створені козацькою старшиною літописи Самовидця, Г.Граб'янки, С.Величка, «Історія Русів», опубліковані щоденники Петра Даниловича Апостола, генерального хорунжого Миколи Ханенка, генерального підскарбія Якова Марковича.

Різноманітні факти з історії полку знаходимо в працях українських і російських істориків XIX – початку ХХ століть Д.Бантиша-Каменського, С.Соловйова, М.Костомарова, О.Лазаревського, Д.Яворницького, у полтавських дослідників М.Астряба, І.Павловського, в публікаціях журналу «Киевская старина», в «Полтавских епархиальных ведомостях», у працях українських істориків ХХ століття Н.Полонської-Василенко, О.Огоблина, О.Апанович, О.Гуржія, О.Путра, О.Субтельного, Н.Герасименко та інших.

Дослідження історії Миргородського полку пожвавилися за часів незалежності України. В дослідницьких працях і археографічних публікаціях українських істориків останніх двох десятиліть з'явилося чимало нових вагомих матеріалів з цієї теми. Деякі аспекти діяльності полку висвітлюються в працях Я.Дашкевича, В.Смолія, В.Сергійчука, Ю.Мицика, В.Кривошії, В.Заруби, О.Репана, Т.Чухліба, О.Сокирка, В.Панашенка, В.Мокляка та інших.

Професор Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ), доктор історичних наук Ганна Швидко 2004 року видала книжку «Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р.». Це публікація важливого історичного джерела – переписної книги Миргородського полку, яка зберігається в Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАНУ. Книжка Г.Швидько стала чи не першою працею, яка розгорнула широке документальне полотно, де Миргородський полк доби полковництва Данила Апостола постав у всій вагомій конкретиці персоналій. Це неоціненне джерело для дослідження історії Миргородщини. Ганна Кирилівна Швидко продовжила розпочату нею роботу з публікування документальних джерел, оприлюднивши 2006 року в «Січеславському альманасі» (випуск 2) ревізію Миргородської сотні Миргородського полку 1738 року. Ця публікація є хронологічним продовженням попередньої праці, і разом вони уможливлюють порівняльний аналіз демографічної ситуації на Миргородщині протягом тривалого часового зразу – 15 років.

Джерелознавчу вагу праці Г.К.Швидько «Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р.» дещо знижують, на наш погляд, численні хибні прочитання авторкою публікації прізвищ у першоджерелі – як старшини, так і рядових козаків: Бабушка (замість правильного Бобішко), Гараноскул (замість Горонескул), Дорківський (слід Горківський), Лесневич (Ліскевич), Лукотець (Лукомець), Манчич (Мамчич), Мулка (Мілько), Нивин (Кивин), Низ (Кизь), Нирченко (Гирченко), Норець (Корець), Пудгурненко (Підгірненко), Пупач (Пукач), Разоренко (Лазоренко), Родоченко (Рогоченко), Слаглій (Смаглій), Томай (Тома), Ужбіда (Куйбіда), Цась (Цись), Шеніль (Шепіль), Шивира (Шивила) та чимало інших.

Ці вади надто впадають в око тим, хто постійно працює з миргородськими документами XVIII століття. На жаль, деякі краєзнавці, некритично використовуючи публікацію Г.Швидько як джерело, тиражують ці помилки. Якщо ж залишити вказані хиби поза увагою, то загальне значення археографічної публікації Г.Швидько дуже велике, і ми з удачністю залучили ці матеріали в ході своїх розвідок.

Певний внесок до розвитку теми миргородського козацтва зробили полтавські й миргородські краєзнавці. Миргородський лікар, знавець місцевої старовини І.А.Зубковський (1849 – 1933) на матеріалі доступних йому історичних і документальних джерел на початку ХХ століття прагнув подати загальну характеристику козацької доби на Миргородщині. У брошурі «Краткая историческая заметка о Миргороде» (1912) він висвітлив деякі історичні факти й події, однак значною вадою цієї праці була неповнота викладу й фактичні помилки.

Деяких сторінок історії миргородського козацтва, і то лише в «дозволених» межах, торкнулися укладачі видань енциклопедичного типу: «Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область» (К., 1967), «Полтавщина. Енциклопедичний довідник. За редакцією А.В.Кудрицького» (К., 1992). Спроби порушити згадану тему спостерігаємо в книжці миргородських краєзнавців А.Аббасова й О.Герасименка «Миргород» (1967), у статтях учителя й музейного працівника М.Браги, присвячених родинам Капністів і Апостолів.

Краєзнавець-педагог Олександр Якович Герасименко в численних публікаціях у місцевій миргородській газеті «Пропор перемоги» 70-80-х років ХХ ст. звертався до висвітлення різних періодів у діяльності Миргородського полку, здебільшого, доби Хмельниччини, й теми життя та творчості М.В.Гоголя. Але обмежена джерельна база не дала можливості шановному краєзнавцеві глибоко дослідити проблему. Давалося взнаки й перебування автора в системі координат

тенденційної радянської ідеології. У виданій 1995 року брошури «Козаки миргородські» О.Я.Герасименко зробив спробу відійти від старих ідеологічних моделей і по-новому поглянути на проблему, проте це йому, на наш погляд, не зовсім удалося. Діяльність Миргородського полку розглядалася тільки в загальноукраїнському історичному контексті; автор зовсім не торкнувся історичних персоналій миргородського козацтва навіть старшинського рівня. Хоча вже саме намагання вперше подати матеріал у сконцентрованому вигляді, в хронологічній послідовності заслуговує на схвалення.

Розкрити забуті постаті Миргородщини козацької доби, детальніше розповісти про мало знаних полковників Миргородського полку Г.Лісницького, Г.Білаша, П.Животовського, М.Кияшка, Ф.Заньківського та іншу козацьку старшину, про козацькі роди й династії намагалася в своїх краєзнавчих дослідженнях також авторка цих рядків.

Однаке досі не створено жодної праці, яка б глибоко висвітлювала історію миргородського козацтва протягом усього часу його існування. На сьогодні жоден із дослідників через брак достатнього історико-документального матеріалу ще не поставив перед собою такої мети. Не ставимо її й ми.

У книжці, яка нині пропонується читачам і дослідникам, ми маємо перед собою двоєдине завдання. По-перше, усвідомлюючи, що написання в майбутньому історії Миргородського полку можливе тільки на підставі аналізу численних конкретних історичних фактів у їх сукупності, ми прагнемо надати прийдешнім дослідникам саме такий фактаж. Не претендуючи на широту охоплення, ми вважаємо власну працю маленьким плацдармом для подальших досліджень у цій царині, розцінюємо її як матеріали, знадоби, причинки, з використанням яких згодом можуть постати напрацювання вищого порядку.

По-друге, ми прагнемо якомога глибше дослідити той ґрунт, який живив талант Миколи Гоголя, давав наснагу його раннім творам на українську тематику, а також мав відгомін у творах письменника пізнішого часу.

Переконання, що Гоголь шукав і знаходив своїх персонажів у близькому до нього оточенні, зокрема, в українському, спонукало нас до пошуку прототипів гоголівських героїв у місцевому соціумі, серед українського великого і дрібного панства та простолюду. Гіпотези, версії, міркування, здогади, висловлені нами, ґрунтуються на реальних історичних фактах, підтверджуються документальними джерелами.

Такий аспект гоголезнавчої проблеми, як зв'язки предків Миколи Гоголя, зокрема, його діда Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, з

миргородським козацтвом, досі майже не досліджувався. Саме тут, на нашу думку, заховані первинні, глибинні, генетичні витоки української душі великого письменника. Автономістські прагнення української козацької еліти останніх десятиліть XVIII століття, трагедія ліквідації козацтва 1782 року, перетворення козацької старшини на дворянство, його зросійщення – все це довелося пережити миргородській людності на рубежі XVIII і XIX століть.

Микола Гоголь, народжений на початку XIX століття, своєю вразливою душою відчув усю катастрофічність, трагічну глибину цих тектонічних зрушень у долі українства, усвідомив незворотність доби колишнього степового лицарства, передбачив безодню безперспективності, в яку російські можновладці ввергли його народ. Звідси безмежно тужний вигук Гоголя «Сумно!», який не раз на всі лади прозвучав у його творах. Звідси й його слова – слова Українця – про Київ у листі до Михайла Максимовича: «... прекрасний Київ! Він наш, він не їхній – чи не так? Там або довкола нього діялися справи старовини нашої».

Хронологічні рамки нашого дослідження можна окреслити пізнім періодом існування українського козацтва – XVIII століттям, та кількома десятиліттями, на які припадає активна діяльність трьох поколінь родини Гоголів-Яновських (діда Панаса Дем'яновича, батька Василя Панасовича й сина, письменника Миколи Васильовича Гоголя) – це час від середини XVIII століття до середини XIX століття.

Кілька слів про територіальні межі дослідження. Вдаючись до терміну Миргородщина, ми маємо на увазі досить широкий ареал, який охоплює землі, що протягом XVIII – початку ХХІ століть уходили до складу різних адміністративно-територіальних одиниць – Миргородського полку, Миргородського повіту й Миргородського району, розміри яких не були тотожними. З цієї причини іноді доводиться виходити за межі означених одиниць. Наприклад, село Комишня, що нині Миргородського району, у XVIII столітті входило до Гадяцького полку, а село Кибинці наприкінці того самого століття належало до Лубенського повіту. З іншого боку, територія Шишацької сотні Миргородського полку, куди входив гоголівський хутір Купчин (с. Василівка), у 80-х роках XVIII століття відійшла до Говтв'янського повіту, а згодом знову була приєднана до Миргородського повіту. Таким чином, об'єктом нашого дослідження стали терени, значно ширші від нинішнього поняття Миргородщини, ідентичного Миргородському районові.

Наша праця є скромною спробою розширити традиційні обрії гоголівського оточення, показати батьківщину письменника за часів життя його діда й батька на ширшому соціальному тлі, представити

її в цікавих і досі мало знаних особистостях тієї епохи, в реальних людях XVIII — першої половини XIX століть, а також окреслити гіпотетичні зв'язки родини Гоголів-Яновських.

Якщо наше дослідження додасть хоч дешицю до розуміння такого безмежно глибокого явища як Гоголь-українець на тлі миргородської спільноти, ми вважатимемо своє завдання виконаним.

ЧАСТИНА ПЕРША

КОЗАЧЧИНА

МИРГОРОДСЬКИЙ ПОЛК НА ШЛЯХУ ЗВИТЯГ

Час заснування міста Миргорода губиться в глибині століть далекого середньовіччя. Дослідники датують його різними століттями – від XIV до XVI. На початку XVI століття в Миргороді вже існував козацький полк. За свідченням «Історії Русів», 1514 року серед

двадцяти новостворених «сталих» козацьких полків (причому зазначено, що йменувалися вони за назвами найшанованіших міст) був і Миргородський, який складався з 2 тисяч козаків¹.

Наприкінці XVI – у першій половині XVII століть Миргородщина належала до «корони польської», довколишніми землями володіли щонайбільші магнати-шляхтичі Острозькі, Конецпольські, Обалковські, Вишневецькі, Чернишевські. В 30-х роках XVII століття у Миргороді існувала королівська адміністрація «селітряних угідь», яка утримувала монополію на цей

Яків Остряниця. Невідомий художник XVIII ст.

надзвичайно прибутковий промисел. За цих років Миргородщина як порубіжна територія опинилася у вирі війни між Польщею й Московією.

Миргородці брали участь у повстанні 1637 – 1638 років проти польської шляхти під проводом Павла Бута й Якова Остряниці. За це ухвалою польського сейму 1638 року Миргородський полк було скасовано, і він відновив свою діяльність тільки з початком визвольної війни 1648 року.

У 1648 – 1782 роках Миргородський полк діяв як адміністративно-територіальна одиниця Лівобережної України. Миргородськими полковниками протягом XVII – XVIII століть були: Терентій Яблонський (1638), Григорій Лісницький (1648, 1651, 1654 – 1659),

Матвій Гладкий (1649 – 1652), Максим Таран (1650), Михайло Радченко (1651, наказний), Кирило Гладкий (1651, наказний), Матвій Іванів (1652 – 1654, наказний), Олесь Козел (1658), Степан Довгаль (1658 – 1659), Павло Охрімович Апостол (1659 – 1664, 1672 – 1683), Кирило Андріїв (1660), Гаврило Остапович Білаш (1660, наказний), Павло Трохимович Животовський (1661), Григорій Гладченко (1662, 1669 – 1670, 1676), Дем'ян Іванович Постоленко (1664 – 1666), Гамалія (1666), Григорій Постоленко (1666 – 1668), Юрій Хомутецький (1659, 1660, 1671 – 1673, 1676 – 1678), Михайло Кияшко (1670 – 1671), Іван Дуб'яга (1672), Данило Павлович Апостол (1682 – 1727), Матвій Іванович Остроградський (наказний 1714, 1722, 1730), Шемет (1723 – 1724, наказний), Василь Іванович Родзянко (1724 – 1725, наказний), Павло Данилович Апостол (1727 – 1736), Яким Троцький (наказний 1732, дійсний 1751), Семен Іванович Галаган (1736, наказний), Василь Петрович Капніст (1737 – 1751), Іван Гамалія (1750, наказний), Федір Матвійович Остроградський (1752 – 1768, 1770), Іван Леонтович (1772, 1774, наказний), Федір Григорович Заньківський (1771 – 1782).²

За часів визвольної війни українського народу на чолі з гетьманом Б.Хмельницьким миргородці хоробро билися під Пилявцями, Жовтими Водами й Корсунем, ходили на Львів і Замостя, брали участь у облозі фортеці Збаражу, рубалися в бою під Зборовом і першими увірвалися до нього. Полковник Матвій Гладкий очолював миргородських козаків у Берестецькій битві 1651 року. В полку за тих часів налічувалося 25 хоругов.³ Кількісний склад полку становили 2982 чоловіки. Дослідник історії українського козацтва В.Кривошея відносить Миргородський полк тієї доби до «групи полків січової орієнтації і впливу»⁴. Згідно з універсалом Богдана Хмельницького, 1652 року було створено Чортомлицьку Січ, на якій три курені утворили козаки Миргородського полку.

У липні 1650 року до Миргорода приїздив гетьман Богдан Хмельницький. Тут він приймав послаців путівльського воєводи С. Прозоровського, листувався з ним із приводу стратегії військових дій. У місті для гетьмана споруджували будинок. 1650 року, за полковництва Максима Тарана, в Миргородському полку було 3 тисячі козаків.⁵

Події 1657 – 1659 та 1666 – 1669 років позначені гострими суперечностями в Миргородському полку між прихильниками проросійської орієнтації та її супротивниками. З-поміж інших діячів середини XVII століття вирізняється постать миргородського полковника Григорія Лісницького, який урядував між 1648 і 1659 роками, підтримуючи політику гетьмана Івана Виговського.

1668 року по Миргородщині прокотилася потужна хвиля непокори

московським воєводам, які осіли в містах і містечках. Міщани й посадські люди стали записуватися в козаки, відмовлялися платити податки до царської казни, висловлювали гостре невдоволення діяльністю воєвод, доходило до козацько-селянських заворушень.

Навесні 1670 року, коли загострилося суперництво між гетьманами П.Дорошенком і Д.Многогрішним, кожен із них прагнув заручитися такою важливою для них підтримкою Миргородського й Полтавського полків. «А полтавці й миргородці, запершись у городах, ні того, ні другого не слухаються».⁶ Позиція миргородців завжди багато важила в тогоджній політиці.

За неспокійних часів заворушень проти старшини у Лівобережній Україні 17 лютого 1690 року до Миргорода з Гадяча приїздив гетьман Іван Мазепа. 1692 року його шлях пролягав від Хоролу до Гадяча, і 10 липня він стояв «у тaborу на урочищі Бієвому Байраці»,⁷ ймовірно, це поблизу сучасного села Бієвого.

Великою була роль Миргородського полку в обороні України проти татарських наскоків. Близько 1678 – 1689 років він заслоною стояв у порубіжному місті Кременчуці. В лютому 1696 року, коли татарське військо почало плюндрувати миргородський край, козаки трьох лівобережних полків – Гадяцького, Миргородського й Полтавського – на чолі зі своїми полковниками М.Бороховичем, Д.Апостолом і П.Герциком, відбили й знищили татарську навалу в межиріччі Псла й Говтви.⁸

1701 року Миргородський полк брав участь у бою під Ерестфером; 1704 року корпус під орудою Д.Апостола й Ф. Мировича, в якому налічувалося 17 тисяч козаків, перебував у рейдах на Правобережній Україні, на території Польщі, здобував Варшаву.

У листопаді 1708 року козаки Миргородського полку стояли в обороні міста Батурина – резиденції гетьмана І.Мазепи, коли московське військо під командуванням російського фельдмаршала О.Меншикова вщент зруйнувало і спалило гетьманську столицю з її мирним населенням. Там було знищено 5 тисяч українського війська, серед них полягли сотні миргородських козаків. Одразу після батуринської розправи московський військовий гарнізон у Миргороді було підсилено російською кіннотою з Ніжина. Почалися репресії й слідства над мазепинцями та їхніми симпатиками. Генерал-фельдмаршал Борис Шереметьєв вдавав із Миргорода свої накази, спрямовані на приборкання непокірних. За кілька місяців по батуринській трагедії в Україні було страчено близько 30 тисяч «зменников» – мазепиних прихильників. Настрахане населення Миргорода змушене було присягати на вірність російському імператорові.

За полковництва (1682 – 1727) Данила Апостола козаки Миргородчини були учасниками штурму Азовської фортеці, Північної війни, Перського й Гілянського походів. Про Миргородський полк у поході на Дербент 1722 року згадується в щоденнику Миколи Ханенка.⁹ В одному з боїв під Гезлевом (Євпаторією) в липні 1736 року від тяжкої бойової рани загинув миргородський полковник Павло Апостол, син гетьмана.

У 1737 – 1739 роках, коли миргородські терени знову зазнали татарських уторгнень, в оборону рідної землі вкотре стали козаки Миргородського й Полтавського полків. Особливо відзначився під час бою миргородський полковий суддя Федір Остроградський, який зумів відбити татарські загони від його рідного містечка Говтви та навколоїшніх земель.

1740 року козаками Миргородського полку на чолі з полковником В.Капністом у щойно створеній провінції Новій Сербії, на місці запорізького зимівника Тресягів було засновано місто Новомиргород.

У 40-х роках XVIII століття територія Миргородського полку поширилася на Правобережжя: було приєднано Архангелогородську, Крилівську й Цибулівську сотні, які були створені для охорони від татарської експансії. Проте невдовзі, 1752 року, ці сотні відійшли до Нової Сербії, а в 60-70-х роках до Новоросійської губернії було передано Власівську, Кременчуцьку, Омельницьку й Потіцьку сотні Миргородського полку.¹⁰ Наприкінці 40-х років XVIII століття гайдамацький рух, що розгорнувся в Україні, поширив свої дії й на територію Миргородського полку, і козаків (полк тоді очолював В.Капніст) посилали для протидії гайдамакам.

Миргородське козацтво брало участь у Семилітній війні 1756 – 1763 років. Під час бою біля села Грос-Егерсдорфа в Пруссії у серпні 1757 року загинув полковник В.Капніст.

1764 року з козаків Миргородського й Полтавського полків російським урядом було скомплектоване військове поселення пікінерів для оборони Новоросійської губернії від татарських наскоків. Утрата пікінерами своїх козацьких прав, посилення соціального й військового тиску викликали їхній спротив і 1769 року вилися в повстання. Козаки Миргородського полку співчутливо ставилися, а деякі й підтримували це повстання.

Історичні документи свідчать про значний рівень освіти миргородського козацтва й населення краю. Ще на початку XVII століття в Миргороді було засновано полкову школу, яка підпорядковувалась Генеральний Військовій канцелярії. У 60-х роках XVIII століття в лівобережних полках почали запроваджувати обов'язкове навчання старшинських дітей при сотенних і полкових

канцеляріях, у церковнопарафіяльних школах. Значна частина миргородського козацтва, його елітних прошарків здобувала освіту в Київській академії, в Переяславському колегіумі.

За різних років у Миргородському полку налічувалася не однакова кількість сотень, наприклад, за часів полковника Д.Апостола в 20-х роках XVIII століття полк складався з 15 сотень: полкової Миргородської, Хорольської, Городиської, Власівської, Кременчуцької, Потіцької, Омельницької, Говтв'янської, Остапівської, Білоцерківської, Багацької, Устивицької, Яресківської, Шишацької й Сорочинської. А за останніх часів існування Миргородського полку в ньому було 11 сотень. Протягом різних періодів XVIII століття в полку функціонували, крім сотень, названих за іменнями сотенних містечок, ще й три Миргородських сотні: полкова (куди входило населення міста Миргорода), Перша й Друга Миргородські сотні. Впродовж деякого часу функції полкової виконувала Перша Миргородська сотня.

Ось яким був склад Миргородської полкової сотні 1750 року: козаків виборних середньогрунтowych – 2 двори (8 хат, 9 сімей); козаків виборних малогрунтowych – 16 дворів (54 хати, 57 сімей); козаків виборних убогих – 18 дворів (63 хати, 72 сім'ї); козаків-підпомічників кінних – 14 дворів (32 хати; 35 сімей). Крім цих, особисто незалежних козаків, існувала ще категорія козаків-підпомічників убогих, піших, які підлягали до роздавання в підданство багатим власникам. Таких у Миргородській полковій сотні налічувалося 124 двори (276 сімей). Були ще й козацькі підсусідки, які жили в окремих хатах у дворах козаків; серед підсусідків ревізори налічили кінних – 7 сімей, піших – 60 сімей.¹¹

За даними книги окладів Миргородського комісарства, 1770 року в самому місті Миргороді налічувалося 368 хат, із них 235 належали козакам і підпомічникам, а 133 хати – підданим.¹²

До Першої Миргородської сотні на початку 80-х років XVIII століття входили села Гаркушинці, Петрівці, Ярмаки, Мілюшки, Слобідка, Мальці, Єрки, Білики, Почапці, Зубівка, Шахворостівка з прилеглими до них хуторами. Друга Миргородська сотня об'єднувала села Попівку, Хомутець, Сорочинці (Малі Сорочинці), Довгалівку, Бакумівку, Черевки, Зубівці з хуторами.¹³

XVIII століття на Миргородщині позначене процесом щонайсильнішого соціального розшарування суспільства. Козацька верхівка, «державці», намагалася захопити в своє підданство якомога більше посполитих, а з ними й землеволодінь. Якщо 1729 року в Миргородському полку налічувалося 8176 вільних військових дворів (що становило 67 % від загальної кількості дворів), то до 1753 року їх

залишилося тільки 26. 1723 року в Миргородському полку було 15 дворів полкової старшини, 60 дворів — сотенної, 75 дворів — священицьких, 7 «дворцов владілческих», 62 школи, 21 шпиталь, 8 хуторів, 8 фільварків, 35 шинків.¹⁴

1729 року в Миргороді налічувалося 604 двори. Тогочасні ревізори зазначали: «В mestечке Миргороде и в селах, до оного принадлежащих [себто, в Біликах, Зубівці, Малих Сорочинцях, Довгалівці, Зуївцях, Єрках, Мальцях, Петрівцях і Гаркушинцях — Л.Р.], сколько имеется в самом городе и в села посполитих, то оные все не до ратуши, но до власти и правления гетманского надлежат, а суть войсковые свободные...»¹⁵. У другій половині XVIII століття різко зросла кількість козацьких хуторів, що виникли навколо міст і сіл Миргородського полку.

Як бойова й військово-адміністративна одиниця Миргородський полк існував до початку 1782 року, коли, згідно з указом імператриці Катерини II від 16 вересня 1781 року, було ліквідовано козацький устрій в Україні. Проте сам процес перетворення Миргородського полку в регулярні частини російської армії тривав ще понад рік, аж до весни 1783 року.

МИРГОРОД ЗА ДОБИ ПІЗНЬОГО КОЗАЦТВА

У XVII столітті полкова адміністрація зосереджувалася в Миргороді. Але в XVIII столітті миргородський полковник Данило Апостол переніс свою резиденцію й полкове правління до містечка Сорочинців. У Миргороді ж залишилося тільки сотенне керівництво. 1723 року «в городі», тобто в миргородській фортеці були розташовані лише приїздний «дворець» полковника і житловий двір миргородського сотника Мусія Зарудного, решта ж сотенної старшини (городовий отаман Роман Стеблівський, сотенний писар Остап Тимофієнко, сотенний хорунжий Сава Мордич) розселилася «за городом», здебільшого, це було в межах ретраншементу. Тут таки були й двори колишнього «знатного товариства полкового», тобто старшин, які вже не несли служби в козацькому війську, а перебували «на покої», та садиби рядових козаків. Міщани й посполиті селилися, в основному, на підварках — північно-західних і південно-східних передмістях.

У Миргороді за часів Данила Апостола діяли 4 церкви: Успінська, Воскресінська (при ній існували школа і шпиталь), Пречистенська (теж мала школу і шпиталь) та Троїцька (зі школою). Зазвичай, поблизу своїх церков мали двори священики, паламарі й дяки. Миргородський

Герб міста Миргороду.

городового отамана Лук'яна Соломахи, Шваччича та інших знатних козаків.¹⁷

Поряд із козацькими органами влади у XVIII столітті в Миргороді діяла ратуша — орган міського самоврядування. Міщанську адміністрацію очолював вйт, 1737 року це був Йосип Афанасієв (либонь, Опанасенко, бо, за тодішньою російськомовною писарською антропонімічною традицією тільки прізвища простолюду записувалися з суфіксом —енко; прізвища ж осіб управлінської еліти утворювалися від імен по батькові й фіксувалися на письмі в російській формі на —ов та —ев). Заступниками вйта були бурмистри Іван Шапран, Омелько Усиченко та Мартин Свинаренко. Найнижчою управлінською ланкою в місті були ратушні службовці — десятники, асаульці й асаульчики: серед них бачимо типові миргородські прізвища Бублик, Олексенко, Марченко, Сірик, Балацький та інші.¹⁸

1737 року в місті функціонували тільки три церкви — Успінська, Воскресінська й Троїцька. Пречистенська церква, очевидно, на той час уже припинила своє існування. На чолі духовництва Миргорода стояв священик Успінського собору Стефан Стрельбицький. Вікарієм

сотник, сотенна козацька старшина, навіть церкви утримували шинки, які давали їхнім власникам значні прибутки. На території Миргородської сотні налічувалося 16 шинків, із них 11 розміщалися в Миргороді.¹⁶

За описом 1737 року, в Миргороді був, крім зазначених вище, також житловий двір полкового сотника Данила Павелка, приїздний двір військового канцеляриста Якова Зарудного, нащадка миргородського протопопа — значкового товариша Йосипа Леонтієва, значкового товариша Олександра Яралія, сотенного осавула Данила

Воскресінської церкви був Федір Іванов (це, либо нь, Федір Іванович Боровик). Діяли Успінський і Воскресінський шпиталі, при всіх церквах працювали школи.¹⁹

До поважного й заможного товариства Миргорода першої половини XVIII століття належали козаки Мамчичі, Мордичі, Соломахи, Батіенки, Гавриші (Гаврищенки), Шапочки, Гевли (Гевленки), Ксьонзенки, Кикті, Кизі, Хворостини, Павлоцькі, Селецькі, Бездухи, Лоби, Джуні, Сидоренки, Гузі, Ячні та інші.

1781 року в Миргороді налічувалося 656 «обивательських» будинків із населенням 3317 осіб чоловічої статі й 3248 жіночої. Діяли 52 купецьких лавки, 4 водяних млини на річці Хоролі з мучними й ступними колами, 5 вітряків, кілька винокурень.²⁰

У Миргороді широко розвивалися селітряний і чумацький промисли, вівтарство, гончарство, ковальство, чинбарство, ткацтво, шевство, кравецтво, шапочанство, кушнірство, свічкарство; із художніх ремесел були поширені малярство й золотарство.

На початку 80-х років миргородська фортеця вже занепала, хоча ще зберігався старовинний фортечний вал, розміщений полізу садиби військового товариша Семена Ячного.²¹

Найвідомішими сотниками першої (також полкової) Миргородської сотні в XVIII столітті були: Григорій Данилович Лісницький (блізько 1707 – 1730), Мусій Григорович Зарудний (1706, 1708, 1716, 1721 – 1725), Антін Якович Волевач (1711 – 1721), Гаврило Бець (1712 – 1713), Андрій Костантієвич Кандиба (1713 – 1715), Антін Петрович Короленко (1722, наказний), Василь Короленко (1725, наказний), Данило Павелко (1730 – 1737), Василь Данилович Зарудний (1738 – 1758), Григорій Антонович Короленко (1754, наказний), Матвій Ляхович (1758), Кирило Васильович Забіла (1761 – 1781), Йосип Данилович Павелко (1775 – 1782).²²

Вважаємо за потрібне зупинитися на деяких яскравих особистостях Миргорода пізньокозацької доби. Миргородський сотник Василь **Зарудний** був надзвичайно діяльним і енергійним. Його ім'я постійно трапляється в різних документах середини XVIII століття, він часто входив від Гетьманщини до складу різноманітних комісій, які розглядали взаємні претензії між Військом Запорізьким і Кримом. Василь Зарудний у той час був одіозною особистістю. На нього надходило безліч скарг: то він був причетний до захоплення коней на татарській території, то під час ярмарку в Миргороді затримав і попсуває 14 коней кошового отамана Григорія Лантуха²³, то зчинив грандіозний скандал і бійку в будинку кошового отамана Ігнатовича на Січі²⁴. Невдовзі сотницький уряд у Миргороді перейшов до зятя Василя Зарудного – Кирила Забіли.

Рід **Забіл** — великий і знатний рід Лівобережної України. Одне з його відгалужень звило свої гніздів'я на Миргородщині. Родоначальник миргородської гілки Кирило Васильович Забіла в середині XVIII століття був борзнянським і бахмацьким сотником на Чернігівщині.²⁵ А з 1761 року він уже служив сотником першої Миргородської (полкової) сотні, швидко забагатів, інтенсивно скуповуючи в Миргороді маєтки збіднілих місцевих дворян і грузинів-емігрантів.²⁶ Зокрема, Забіла придбав у місті 35 хат, землі на Харківці; 1770 року він володів 64 хатами в селі Єрках.²⁷ Як зять миргородського сотника Василя Зарудного Кирило Забіла успадкував частину його володінь у Миргороді. Помер він у 80-х роках XVIII століття. Рід Забіл мав широкі зв'язки в елітних колах Гетьманщини завдяки родинним стосункам із Дуніними-Борковськими, Войнаровськими, Граб'янками, Безбородьками та іншими знатними родами.

Відомий миргородський рід **Короленків** іде від заможного козака Миргорода початку XVIII століття Петра Короля. До миргородської сотенної старшини 1723 року належали його сини Антін, Степан і Василь Короленки та ще «в них же брат Василь другий». Короленки мали двори «за городом», тобто, за межами міської фортеці.²⁸ Антін Короленко 1722 року був наказним сотником першої миргородської сотні, а Василь у 1725 — 1730 роках — миргородським городовим отаманом і теж наказним сотником.²⁹ У 20-х роках Василь Короленко й Устинія Королиха мали в Миргороді кожен по «шинковому двору». Син Антона Григорій Короленко 1754 року теж правив на уряді миргородського наказного сотника, а 1756 року був миргородським похідним отаманом.³⁰ На час ліквідації козацтва власником хутора Королового у Миргороді був полковий хорунжий Семен Короленко.

Від доби гетьмана Б.Хмельницького в Миргородському полку служили козаки **Сукачі**. У XVIII столітті це був заможний рід, на чолі якого в 30-х роках стояв миргородський городовий отаман Павло Сукач. Сімнадцятирічним юнаком брав участь у російсько-турецькій війні Василь Сукач, 1774 року він разом із іншими миргородськими козаками ходив походом під місто Кінбурн.³¹ Миргородець Мелетій Сукач (Сукачів, Сукачов), сотенний отаман, 1789 року порівнявся зі славетним козаком Миргородського полку — майором Марком Козиненком із Сорочинців, узвівши за себе його доньку Пелагею. 1796 року Мелетій служив членом розправи Миргородського повітового суду.³² За тих часів, коли в Миргороді бував Микола Гоголь, тобто, в 20-х — на початку 30-х років XIX століття, в місті жили дворянин Панас і штабс-капітан Яків Сукачі (Сукачови).

Знаною людиною в Миргороді другої половини XVIII століття був козак Антон Павлович **Богомельський** (нар. бл. 1741 р.). Син

військового товариша, він із 1756 року розпочав службу миргородським полковим канцеляристом. Здобувши типові для його стану звання значкового й військового товариша, 1783 року А.Богмевський був призначений полковим писарем. Його шляхи часто збігалися з життям діда Миколи Гоголя – Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського. Богмевський брав участь у військових походах, 1774 року стояв із полком «у содержания пограничных караулов», а в 1777 – 1782 роках «по выбору общества города Миргорода находился при казенной соли начальником».³³ 1785 року Антона Павловича було обрано дворянським засідателем Миргородського нижнього земського суду. Він мав у власності 30 душ чоловічої статі в Миргороді й 21 душу в селі Біликах, що поблизу Миргорода. 1794 року А.Богмевський, уже секунд-майор, купив маєток (160 душ обох статей) у княгині Тетяні Гурамової,³⁴ вдови грузинського поета Давида Гурамішвілі (1705 – 1792), який жив і помер у Миргороді.

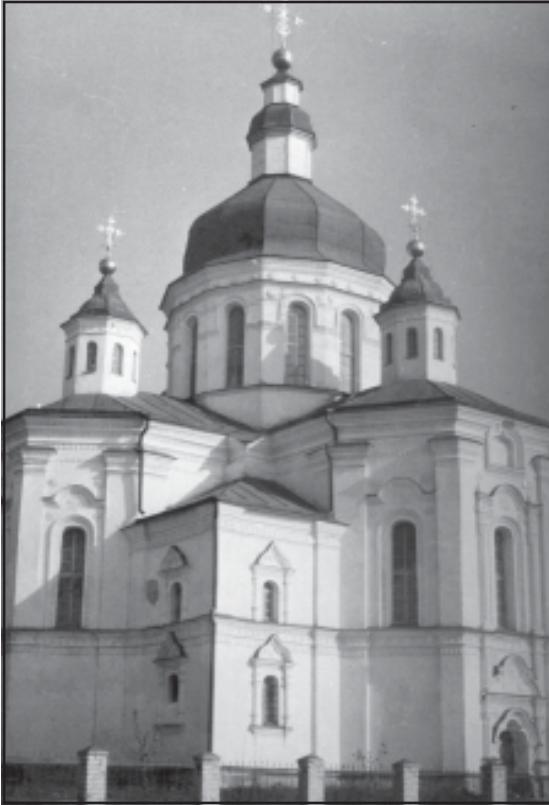
Про інші знамениті миргородські козацькі сім'ї ми поведемо мову далі.

У МІСТЕЧКУ СОРОЧИНЦЯХ

Столична преса Російської імперії післягоголівських часів постійно називала Миргород і Сорочинці «безпросвітною глухоманню». Цей силоміць насаджуваний образ глибокої провінції притлумив навіть будь-які намагання української людності згадати, що обидва ці містечка були досить значними центрами діяльності українського козацтва XVIII століття: Миргород дав назву одному з найвідоміших козацьких полків Гетьманщини, а в Сорочинцях розміщалися резиденція миргородського полковника Данила Апостола (згодом гетьмана) й кількох наступних полковників, крім цього, там були сотенне та полкове правління. Отже, не така вже й глушина, як на ті часи.

Містечко Сорочинці відоме з першої половини XVII століття, коли воно існувало під назвою Краснопіль, саме так воно позначене на мапі Гійома-Левассера де Боплана. Містечко розрослося і зміцніло наприкінці XVII – на початку XVIII століття, за часів правління Д.Апостола, який осів саме тут, у маєтку свого батька, теж миргородського полковника Павла Апостола. Саме в Сорочинцях у 1704 – 1726 роках Д.Апостол підписував більшість своїх універсалів – про призначення на старшинські посади, про надання рангових маєтностей, про дарування сіл і угідь козацькій старшині.³⁵

У Сорочинцях, як і в Миргороді, був «город» – дерев'яно-земляне укріплення з валом, палісадом і ровом, з баштами, гарматами, з двома

Преображенська церква в Сорочинцях

порохового виробництва. Для селітряних розробок виявилися зручними степові могили, яких довкола Сорочинців було кілька десятків. 1729 року в містечку налічувалося 857 дворів.

Найдавнішими відомими сотниками Сорочинської сотні Миргородського полку були: Муха (1649 р., тоді сотня ще називалася Краснопільською),³⁶ Іван Борисенко (1672), Іван Мартиненко (1682, 1691 – 1693), Іван Романенко (1686 – 1689).³⁷ Прізвища двох останніх сотників, на нашу думку, не є родовими прізвищами (які на той час ішле не стабілізувалися); це, найімовірніше, імена по батькові.

В 1713 – 1722 роках сорочинським сотником був Петро Жученко, який помер 1722 року в Терківському поході. На час його відсутності в Сорочинцях 1721 року його заступав наказний сотник Михайло Поджний. Близько 1723 – 1737 років сорочинське сотництво очолював Микола Горонескул, 1737 року його заміщав наказний сотник Степан Улізько.³⁸ У 40-х роках сотницька влада була в руках

рядами оборони, з зовнішніми і внутрішніми воротами, з кам'яницею на території фортеці. Центр укріплення був на узвишші, на місці, де згодом, у 1732 – 1734 роках, за наказом Апостола було споруджено Свято-Преображенську церкву. З боку річки Псла валу не було, захищом там служила течія і крутий річковий обрив.

Жорстокі часи, постійні війни потребували значних арсеналів. Тому в Сорочинцях були свої майстри-зброярі; в містечку та його околицях добували поташ і селітру, необхідні для

Федора Єфремова (1741 – 1745) й Андрія Дем'яновича (1745 – 1748)³⁹; здогадно, їхні прізвища – це теж імена по батькові.

Сорочинський сотник Петро Гончаренко починав із канцеляристів, 1737 року був старшим канцеляристом. Через два роки став уже наказним полковим писарем, а потім упродовж двох десятиліть, у 1748 – 1768 роках, стояв на чолі Сорочинської сотні. Мав двір у Сорочинцях і хутір поблизу містечка. Останнім сорочинським сотником у 1773 – 1782 роках був Семен Маєвський (про нього ще мовитиметься далі). У Сорочинцях жив миргородський полковий осавул Іван Максимович Куцевич, він помер у містечку 1785 року.⁴⁰

За часів полковництва Д.Апостола 1725 року вйтого, який очолював самоврядну міщанську громаду й посполитий люд, у Сорочинцях був Прокіп Йосифов (Йосифович), а бурмистром – Василь Савченко.⁴¹

Із Сорочинцями пов'язана діяльність цілої когорти освічених полкових діячів – писарів і канцеляристів. Посада канцеляриста була, зазвичай, початковим щаблем у службовому зростанні багатьох козацьких старшин.

У реєстрі Краснопільської сотні 1649 року третім після сотника записаний козак «Александер Писар»⁴², либо нь, це були одночасно й посада і прізвище. Найвідомішими полковими писарями, які в XVIII столітті постійно служили в полковій канцелярії в Сорочинцях, були Петро Ліскевич (бл. 1716 – 1732), Самійло Малинка (1722 – 1725), Федір Тихонович (1737 – 1741), Петро Гончаренко (1739), Федір Козачківський (1741 – 1753), Петро Галяхівський (1753 – 1760), Григорій Щербак (помер 1791). Протягом певного часу, в 1773 – 1775 роках, служив миргородським полковим писарем Павло Коропчевський, згодом відомий в Україні діяч – хорунжий Генеральної Артилерії, наприкінці XVIII століття член Генерального Суду. Одним із останніх полкових писарів був Іван Никифорович Чарниш (у 1764 – 1781 роках), про нього як знайомого родини Гоголів ми ще розповідатимемо далі. В Сорочинцях працювала ціла когорта канцеляристів. Із останніх відомі імена Сави Зубенка, Леонтія Очерет'ка і Григорія Солодкого.

У середині XVIII століття в Миргородській полковій канцелярії в Сорочинцях як у порубіжній території досить часто розглядалися конфліктні питання, наприклад, про захоплення запорожцями татарських коней.⁴³ 1746 року Миргородська полкова канцелярія давала відповідь кошовому отаманові Війська Запорізького на звинувачення з боку кримського хана Селім-Гірея з приводу нападу в степу на кримського купця. В Сорочинцях у зв'язку з цим інцидентом було допитано «под пристрастием» кількох затриманих запорожців, але вони виявилися не винними в пограбуванні купця.⁴⁴

1723 року в містечку Сорочинцях розміщалися двори полкової старшини Миргородського полку: самого полковника Данила Апостола (мав також двір за межами міста і хутір «в степу»), миргородського полкового хорунжого Івана Черкеса (володів також селом Олефірівкою), полкового прaporщика, наказного сорочинського сотника Миколи Горонескула, городового отамана Михайла Лоєвського, дружини колишнього сорочинського сотника Петра Жученка, сотенного хорунжого Степана Очерет'ка, сотенного писаря Данила Лукаша.

Діяли в Сорочинцях у 20-х роках чотири церкви – Спаська, Пречистенська, Нікольська і Воздвиженська. При всіх цих церквах функціонували школи, в яких викладали дяки, і шпиталі (крім Воздвиженської церкви), де під керівництвом старост знаходили притулок немічні, каліки, самітні люди. Сорочинські священики були досить заможними людьми, мали власні фільварки-господарства. В містечку існували 9 шинків, із яких 4 полковницьких і 3 церковних.⁴⁵

За років полковництва (1682 – 1727) й гетьманства (1727 – 1734, фактично, 1733) Данила Апостола містечко Сорочинці значно розрослося, набрало ваги як адміністративний центр. 1737 року в ньому були житлові двори миргородського полковника Василя Петровича Капніста, три окремих двори, які належали Апостолам: «покійному ясневельможному», тобто Данилові Апостолу, «ясневельможній» – вдові гетьмана Уляні Василівні Апостоловій, і двір загиблого 1736 року колишнього миргородського полковника, гетьманенка Павла Даниловича Апостола.

Крім того, тут були житлові двори родича Апостолів Якима Жураківського, службовця полкової канцелярії, миргородського полкового писаря Федора Тихоновича, миргородського полкового хорунжого Тихона Кальницького, сорочинського городового отамана Юська Касяна, сорочинського війта Пархома Іванова, сорочинського городового писаря Сави Васильєва, численних полкових і сорочинських сотенных канцеляристів. (Вкотре доводиться наголошувати, що прізвища козацької доби Іванов, Васильєв тощо не є ознакою російської національності, це всього лише писарська традиція – подавати імена по батькові з флексією – ов, -ев).

Окрім кількох простих священиків – вікаріїв, жив у Сорочинцях миргородський протопіп Григорій Горковський. Наприкінці 30-х років XVIII століття збільшилася кількість шпиталів, їх стало чотири, вперше в містечку було відкрито лікарню.⁴⁶

1737 року в Сорочинцях розміщався житловий двір пана Дем'яна Куницького – «господаря», тобто управителя маєтностей колишнього полковника Павла Апостола. Тут таки мешкали особи, що перебували

на різноманітних тогочасних посадах: «регулярний» Тимофій Сіренко, «велікан» Микита Підошва та інші.

Наприкінці 20-х років XVIII століття в Сорочинцях з'явилися численні «приїзні двори» сотників Миргородського полку, яких Д.Апостол часто скликав на ради та офіційні й партитулярні учи. Такі двори в Сорочинцях мали миргородський сотник Данило Павелко («Павлєв»), хорольський сотник Єремій Родзянко, потіцький сотник Юрій Сахачов (Сахатов), «бивший сотниченко сорочинський» Яків Жученко, значковий товариш Миргородського полку Дем'ян Романович Лісницький (правнук миргородського полковника часів Хмельниччини Григорія Лісницького) та інші знатні особи.⁴⁷

В Сорочинцях, у полковій канцелярії та в осіб, що належали до управлінської еліти, в першій половині – середині XVIII століття накопичувалися різноманітні документальні матеріали з історії України. Полкові канцеляристи (а це були особи з досить високою освітою) на замовлення «малоросійського шляхетства», себто, козацької старшини полкового, а то й вищого рівня, виготовляли різноманітні рукописні книги, збірники документів, копії історичних праць, літописів.

Так 1751 року в Сорочинцях було створено список «Літопису Граб'янки». Дослідники рукописних раритетів висловлювали думку, що збірник було переписано для Петра Даниловича Апостола, гетьманового сина. Ale на берегах цього рукопису був ще й пізніший надпис: «Із бібліотеки Семена Капніста».⁴⁸ Тож логічно зробити припущення, що список було зроблено за наказом миргородського полковника Василя Петровича Капніста, який очолював полк у 1737 – 1751 роках, після загибелі миргородського полковника Павла Апостола. Хоч полковницький пірнач на той час уже й не належав кланові Апостолів, керівництво полком традиційно чинилося з Сорочинців, і його новий чоловік Василь Капніст теж мав там власний двір.⁴⁹ Згаданий же список «Літопису Граб'янки», либо нь, перейшов до полковникового сина Василя Васильовича Капніста, відомого письменника й політичного діяча кінця XVIII – початку XIX століття, а вже від останнього – до його онука Семена Васильовича Капніста (1791 – 1843).

Помітну роль у житті Миргородського полку й містечка Сорочинців як його головної резиденції відігравав Сорочинський Святомихайлівський монастир, який був духовною опорою миргородського козацтва.

ПОЛКОВА АРТИЛЕРІЯ, МУЗИКА Й СТОРОЖА

Полкова артилерія вважалася своєрідною елітою козацького війська, особливо це спостерігалося в Сорочинцях, де дислокувалася гарматна потуга Миргородського полку. У козацьких полкових реєстрах артилерійців записували першими після полкової старшини – полкового обозного, судді, писаря, осавула й хорунжого.

Військові фахівці в цій галузі поділялися на пушкарів, тобто майстрів із виготовлення важкої зброї, й гармашів («армашів»), які її обслуговували. Пушкарями в Миргородському полку 1723 року були всього четверо – Ілляш Коваль, Левко Мугиря, Максим Попович і Омелько Чардин. Гармашів же налічувалося 11 чоловік: Герасим Кузьменко, Яків і Федір Передерії, Левко Шутсько, Андрій Тома, Микита Бабич, Іван Співак, Корній Тетіївський, Лазар Хоруженко, Ілляш Стельмах, Яків Чепур.⁵⁰

Про те, що пушкарі й гармаші були не простими козаками, свідчать хоча б такі факти: багато хто з них наприкінці XVII століття одержав статус дворянства, певна річ, це були дрібні дворяни. Так нащадки згаданих вище «армашів» Передеріїв – Михайло й Максим Передерії – 1801 року вже були записані як дворяни.⁵¹

У 20-х роках XVIII століття в Сорочинцях жили також представники нижчої «касти» артилерійської обслуги – «фурманщики, належнис до армат», тобто гарматні візники.

Гармаш. Худ. С. Васильківський.

Це були Михайло Карпенко, Сидір Шутъко, Ничипор Скубатенко, Грицько Чумаченко, Петро Сененко, Пилип Копченко, Савка Бригиденко, Процько Скороходенко, Петро Тарасенко, Василь Іващенко, Михайло Дибенко, Іван Тимошенко, Іван Лисиця.⁵²

Нащадки «фурманщика, належного до армат» Петра Тарасенка мали кілька хуторів поблизу Сорочинців і села Солонців. Іван Тарасенко на початку XIX століття був дворянином у Сорочинцях. А за часів юності Миколи Гоголя в містечку жив підпоручик Феодосій Павлович Тарасенко, який мав у своєму підданстві селян.⁵³

Як звідомлювали наказний сорочинський сотник Степан Улізько та городовий отаман Юсько Касян, 1737 року у складі полкової артилерії в Сорочинцях налічувалося 7 «житлових пушкарських дворів», 13 житлових дворів, які належали гармашам, 18 дворів – «зоввицьких при артилерії полкової».⁵⁴

Керував полковою артилерією полковий обозний, який мав повноваження заступника полковника. Артилерійський осавул був заступником полкового обозного. У Сорочинцях 1781 року у віці 46 літ помер осавул миргородської полкової артилерії Михайло Богмевський.⁵⁵ 1782 року полковим миргородським артилерійським осавулом служив 31 річний сорочинський козак Семен Федорович Шульженко.⁵⁶

Козаки Миргородського полку – пушкарі, гармаші, артилерійці – нерідко осідали довкола Сорочинців своїми окремими господарствами – хуторами, як от артилерієць Ляхно у другій половині XVIII століття.⁵⁷ З ліквідацією українського козацтва Ляхни набули дворянських прав.

Артилерієць Антон Циз (він же Цись) належав до стану виборних козаків, 1781 року мав хутір із двох хат у Сорочинській сотні. Його син Данило Антонович, підпоручик, у 20-х – 30-х роках XIX століття жив у Сорочинцях, а своїх синів навчав у Миргородському повітовому училищі.⁵⁸ Цисів хутір зберігався аж до ХХ століття. «Армаш» Кириченко входив до стану козаків-підпомічників, він теж жив окремим хутором на території Сорочинської сотні.

Під час науково-дослідної експедиції 1926 року під орудою С.А.Таранушенка в Сорочинцях було виявлено старі будівлі, які ще збереглися від козацької доби. Це будинки Миргородської полкової канцелярії і гродського суду, земського суду, сорочинської сотенної канцелярії; казенний льох, дерев'яний, з мурованою нішою; дерев'яний соляний «анбар»; дерев'яна будова, де свого часу зберігалася полкова артилерія.⁵⁹

Тут таки був і арсенал іншої зброї та припасів. Пороху в Сорочинцях не виробляли, проте поширеним був селітряний промисел

як основа для виробництва пороху. 1780 року колезький асесор (колишній козацький старшина) Іван Чарниш збудував у містечку селітряний завод на 3 котли. Там щороку виварювалося близько 100 пудів селітри, яку збували на казенні шостянські порохові заводи.⁶⁰

Полкова музика відігравала значну роль у війську. Сурмачі, литавристи-довбиші, гудці, пищалки, барабаші, трембачі подавали звукові команди під час бою, умовні сигнали до певних військових і масових дій — зборів на раду, сигнали атаки, відступу, алярму (тривоги), оточення ворога з боків тощо. Музики надихали козаків перед початком бою, завдавали ритму на марші в поході. Литаври — великі мідні котли, обтягнуті шкірою, — входили до складу клейнодів, знаків козацької старшинської влади.

Миргородська полкова музика мала свого капельмейстера, що звався отаманом. У 20-х роках XVIII століття ним був Андрій Палієнко. До складу музик тоді входили четверо трембачів, двоє сурмачів і один довбиш; за різних часів склад музики змінювався, вводилися нові музичні інструменти. Полкова музика належала до вищої верстви в полковій ієрархії. Наприклад, довбиш-литаврист Григорій Качурівський у 1722 — 1723 роках входив до складу шляхетної полкової еліти.⁶¹

Багато козацьких прізвищ Миргородщини походять саме від роду їхніх занять: Музика, Сурмій, Пищаля, Тулубецький (від слова тулумбас — різновид литаври), Скрипай, Кобзій, Кобзар, Бандурко, Дудар, Дудюк, Довбиш.

До окремого прошарку служників у козацькому війську належала й полкова сторожа. 1723 року у складі полкової сторожі було троє: Грицько Іванченко, Андрій Данилович і Прокіп Маренич. Відомо, що останній із них досяг певного становища в козацькому суспільстві, і його син Іван Прокопович Маренич (1725 — 1794) уже став корнетом, набув статусу дворяніна. Він жив і помер у містечку Сорочинцях.⁶² Рід Мареничів був досить великим. Хутір Мареничів, що за кілька верст на південний захід від Сорочинців, дедалі розростався, ставши згодом селом Мареничами.

Був у полку й «цилюрик» — цирульник, який виконував, окрім своїх прямих обов'язків, ще й деякі функції лікаря: пускав кров, розрізав рані, виймав кулі і т.п.

У штаті полкової обслуги в деяких полках, наприклад, у Гадяцькому, був ще й кат.⁶³ У Миргородському полку, за відомими нам документами, такої штатної одиниці не було передбачено.

ГЕТЬМАНСЬКІ МАСТНОСТІ НА МИРГОРОДЩИНІ

Рід Апостолів походив із Волошини, із XVII століття його представники перебували на козацькій службі. Батько майбутнього гетьмана Данила Апостола – Павло Охрімович Апостол (1618 – 1678), на прізвисько Царенко, у 1651 – 1658 роках очолював по черзі першу Миргородську, другу Миргородську й Хомутецьку сотні Миргородського полку.⁶⁴ Він одержав у власність містечко Хомутець і село Бакумівку. У 1659 – 1664 роках Павло Апостол тримав у руках пірнач миргородського полковника й одночасно (в 1659 – 1660 роках) – гадяцького полковника.⁶⁵ Миргородські козаки обирали його на полковника ще й у 1671 – 1676 роках. Окрім того, був на високих посадах наказного гетьмана (1659) й генерального осавула (1666).⁶⁶ Його син Данило (1654 – 1734) посідав уряд миргородського полковника в 1682 – 1727 роках, після чого до самої смерті 1734 року був гетьманом Лівобережної України.

Полковникові Д.Апостолу в 20-х роках XVIII століття належали значні маєтності. На території полкової Миргородської сотні в його власності перебували села Єрки, Сорочинці (Малі Сорочинці), Бакумівка, Попівка й містечко Хомутець. У Хорольській сотні полковник Д.Апостол володів селами Вергунами і Стайками та слободою Шарківчиною; в Остап'ївській сотні – селами Фидрівкою і Турбаями, у Шишацькій сотні – селом Переvezом, у Сорочинській сотні – селами Савинцями й Портянками.

У селах Бакумівці, Попівці й містечку Хомутці – найбільших спадкових маєтностях Апостолів – в особистому підпорядкуванні полковника Данила Павловича Апостола перебували «придворні козаки, які службу отбувають на його конях і його оружям, і платі, а коли слідчий воєнний позовет, в походах і харч ім його, пана полковника, дається».⁶⁷ Таких козаків у Бакумівці було 38, у Хомутці – 84, в Попівці – 70. Хомутецьких «придворних козаків» очолював курінний отаман Миргородського полку Василь Мурзак,⁶⁸ попівських – отаман Андрій Балацький, а бакумівських – Іван Моцевитий.⁶⁹

Зауважмо, що серед «придворних козаків» Д.Апостола були люди явно залізлі, найняті на козацьку службу з чужих країв, про що свідчать їхні прізвища й найменення: Волошин, Волох, Татарин, Донець, Поляк, Бугонець, Бахмат, Литвин тощо.

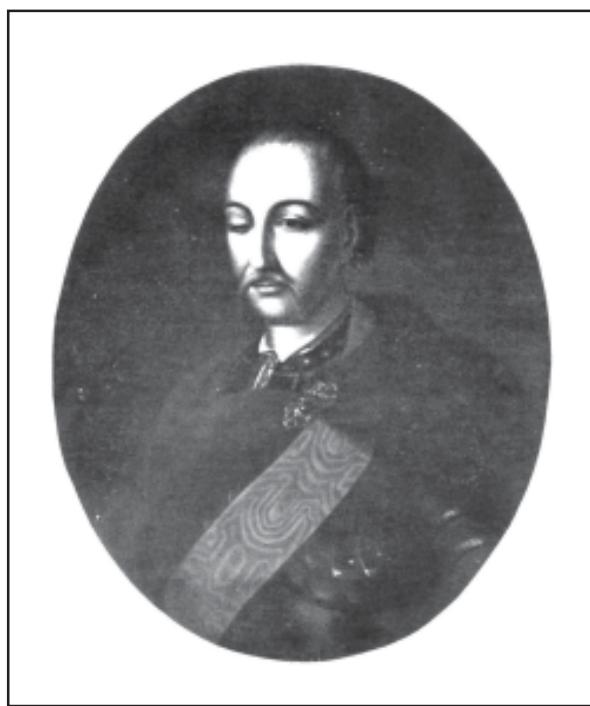
Крім того, у Кременчуцькій і Потіцькій сотнях існувала відмінна від інших категорія козаків – «особливое товариство», іменуються стрілці куреня пана полковника Миргородського, которым видается з дому його коні і оружя, а коли позовет воєнний случай до походу, тогда оним видается і харч з дому пана полковника ж, з діда отца

козаки». Стрільців у цих двох сотнях налічувалося відповідно 16 і 18 осіб.

У особистому розпорядженні Д.Апостола були також «фурманщики, в Сорочинцях мешкаючі, до двору пана полковника належні» – кількістю 22 особи.⁷⁰

Із «придворної» при полковникові служби через 10 – 14 років вийшли досить поважні люди. Наприклад, хомутецький придворний козак Прокіп Парфацький 1737 року став старостою містечка Хомутця, а Євстафій Пасталат – придворним священиком у цьому містечку.⁷¹ Іван, Степан і Клим Жеребили, Михайло Тулубецький, Охматовський та інші стали виборними козаками містечка Хомутця, які належали до розряду «малогрунтowych».⁷² Менш значні з колишніх придворних козаків Д.Апостола – Андрій Скріль, Максим Гулій, Харко Моргун – стали козаками-підпомічниками.

У містечку Хомутці, де був «дворець полковничий», з 1727 року вже гетьманський, навіть по смерті Д.Апостола залишалися його придворні служби.

Гетьман Данило Апостол.

У великих селах, які належали Апостолам у Миргородському полку, при церквах діяли школи й шпиталі. Так у Хомутці при Воскресінській церкві були школа і шпиталь, у Попівці – школа при Спаській церкві й шпиталь при Нікольській, у Переїзі – школа при Покровській церкві, в Портянках – теж школа при храмі Святої Покрови. Апостоли мали на території полку кілька шинків.

У містечку Сорочинцях двір

Данила Апостола розміщався неподалік від Преображенської церкви, там, де в другій половині XVIII століття постав будинок лікаря М.Я.Трохимовського.⁷³ Чому такий висновок? Володимир Гіляровський в нарисі «Слідами Гоголя» (1899) пише, що на садибі Трохимовського «ми вийшли на великий двір, де оглянули, між іншим, надзвичайно міцний підваль, сухий чистий, який залишився від часів Гетьманщини. Підваль цей належав гетьманові Малоросії Данилу Апостолу, а з підвалу існував підземний хід, який вів до церкви, котра була збудована Данилом Апостолом. А коли вона будувалась, Апостол, за переказом, ночами збирал ради в будинку що споруджувався, і сам з'являвся на ці ради через цей хід».

Є ще одна загадка про місце садиби Данила Апостола в Сорочинцях. В «іменному реєстрі» житлових дворів Сорочинської сотні 1737 року значиться «двор покійного ясневельможного на Гусятнику».⁷⁴ «Ясневельможний» – це титул гетьмана Д.Апостола. Гусятник – давня назва місцевості в Сорочинцях неподалік від річки Псла, яка, очевидно, походить від того, що за раніших часів, у XVII столітті, поки в містечку ще не споруджувалися палаці й двори знатних панів і старшин, там був вигін, де паслися гуси, або пташник для гусей якогось господаря. Ось так у Сорочинцях поєднувалося високе з буденним.

По смерті гетьмана його маєтності успадкували діти. Молодший із синів Павло Данилович, миргородський полковник у 1727 – 1736 роках, помер у Криму влітку 1736 року від бойової рани. Дітей він не мав, через те частина його маєтностей дісталася братові Петрові. За життя Павло мав, зокрема, житловий двір у містечку Сорочинцях, села Семереньки й Портянки та приїзні двори в цих селах.

Старший син Петро Данилович Апостол, лубенський полковник (1728 – 1757), згодом бригадир, 1770 року володів такими маєтностями: в Хомутці 517 хат, в Бакумівці – 160, у Попівці – 597, у Савинцях – 154 (тут був також його приїзний двір), у Шарківщині – 152.⁷⁵

БАКУМІВСЬКИЙ ДВІРЕЦЬ АПОСТОЛІВ

Буває так, що ми, нинішні жителі Миргородщини, навіть не здогадуємося, що поряд із нами ще збереглися пам'ятки середньовічної давнини, а в їхніх назвах звучить відгомін давно минулих віків.

Сьогодні мало хто знає про те, яку багату історію має невелике село Радченкове Черевківської сільської ради, що притулилося до лівого берега Хоролу, за півтора кілометра на північний захід від

села Бакумівки. Місцеві жителі ще й досі називають його давнім найменуванням – Двірець. Хоча й вони вже не знають, яких глибинних пластів історії сягає ця назва.

У 50-х роках XVII століття хомутецький сотник миргородського полку Павло Охрімович Апостол одержав у власність села Хомутець і Бакумівку, які раніше належали польським князям Вишневецьким. 1659 року він став миргородським і гадяцьким полковником. Його син Данило Апостол, теж миргородський полковник, а згодом гетьман Лівобережної України, успадкував від батька, серед інших володінь, також село Бакумівку.

Від Данилового сина Петра Апостола цей маєток перейшов до гетьманового онука Данила Петровича Апостола та його дружини Марини Власівни, з дому Будлянської. Д.П.Апостол, у 1762 – 1767 роках генеральний хорунжий, на час знищення полкового ладу здобув чин статського радника. Він передав бакумівський маєток у спадщину своєму синові Михайлові Даниловичу Апостолу. Цей правнук гетьмана, секунд-майор, був останнім представником роду Апостолів за чоловічою лінією. З метою збереження роду й славетного прізвища Апостолів він 1801 року звернувся до імператора з проханням, щоб прізвище Апостол успадкував його двоюрідний брат Іван Матвійович Муравйов (син Олени Петрівни Апостол). Отже, Бакумівка на рубежі XVIII і XIX століть перейшла у власність Муравйових-Апостолів.

Іван Матвійович Муравйов-Апостол передав Бакумівку як посаг доньці Ганні Іванівні (сестрі декабристів), яка поєдналася шлюбом із Олександром Дмитровичем Хрущовим (помер 1868 року). Від Хрущових бакумівський маєток успадкувала їхня донька Ганна Олексandrівна, яка вийшла заміж за Івана Івановича Смагіна, дворяніна села Токарів Сумського повіту Харківської губернії.

Троє дітей Смагіних – Олександр, Сергій і Олена (це було шосте покоління нащадків від гетьмана Данила Апостола) по смерті Івана Івановича розділили між собою батьківщину – землі довкола Бакумівки. Олександр Іванович Смагін одержав хутір Крячунівщину, Сергій Іванович – хутір Заїр, а Олені дістався хутір Двірець. Відтоді кожен із нащадків по-своєму облаштовував своє гніздо і своє господарство.

Отже, хутір Двірець. У мові наших предків XVII – XVIII століть слово двірець означало палац вельможної особи. За даними ревізії 1723 року на території Миргородського полку «двірці» мали, крім самого полковника Данила Апостола, щонайповажніші козацькі старшини – його зяті Андрій Горленко в селі Ковалях Хорольської сотні та Іван Ломиківський у селі Ярмаках. Сам же полковник мав

кілька двірців: «приїжджий» двірець у місті Миргороді, де двірником (управителем) був Самійло Чапелька; «полковничий двірець» у містечку Хомутці, де постійно жив іправляв двірник Семен Стеценко; полковницькі двори в «городі», тобто в фортеці Сорочинцях і «за городом». Окрім того, в ревізії згадується «хутір Полковничий в степу»⁷⁶ (напевно, це те, що згодом називали Гетьмановим хутором).

Двірець поблизу Бакумівки ревізія 1723 року не зафіксувала, можливо, він був заснований трохи пізніше. Принаймні цей хутір Двірець, який належав до 2-ї Миргородської сотні Миргородського полку, згадується в описах 1781 року, в ньому тоді налічувалося 6 хат⁷⁷. Був ще й хутір Дворецький, що, напевно, теж належав до Двірця. В документах 1791 року знаходимо відомості про такого собі Трохима Мохова, «писара дворца Бакумовского», який невдовзі став «правителем бакумівським».⁷⁸

Саме тут, неподалік від Бакумівки, в пречудовій місцині, де красивими луками поміж лісами тихо в'ється Хорол, збудував собі палац миргородський полковник Апостол. У лісі за Двірцем ще й досі помітні залишки давніх межових ровів, що відділяли колись володіння різних власників. До сьогодні збереглися й топоніми козацьких часів, наприклад, урочище Сотницьке, що на захід від Двірця. У 40-80-х роках XVIII століття частиною Бакумівки володів сотник 2-ї Миргородської сотні Данило Никифорович Чарниш⁷⁹, звідси й назва урочища.

Від правіків у лісі, що тягнеться від Бакумівки до Двірця, виробляли селітру; в XVII – XVIII століттях був величезний попит на неї як компонент для виготовлення пороху. Від того досі за Хоролом збереглася назва урочища – Заводище.

Із тих давніх козацьких часів до сьогодні залишилися в лісі на північ від Двірця два старезних черешчатих дуби. Фахівці-дендрологи стверджують, що їхній вік – понад три століття, а це збігається з часом полковницького урядування Данила Апостола. Як розповідають місцеві жителі, на початку 30-х років ХХ століття таких дубів ще було чотири, і їхнє розташування свідчило про те, що це були залишки колишньої дубової алеї, яка йшла від будинку Апостола.

Один із цих дубів, роздвоєний на дві могутні гілки, має в окоренку діаметр понад два метри, сягає висотою 25 метрів. Другий, трохи менший за діаметром, має на грубій поропаній корі величезний навскісний шрам від давньої блискавки. Проте цей велет-нелинъ не згорів, уцілів і від природних громовиць, і від історичних потрясінь.

Безжальний час не залишив від доби козаччини у Двірці інших матеріальних свідчень. Ми можемо тільки в уяві реконструювати цю старовинну садибу, визначити її місце. Напевно, це центр

сучасного села Радченкового — Двірця. Що ж стосується іншої назви цього самого населеного пункту — Радченкове, то можемо зробити припущення, що вона теж коріниться в історії: за останніх років існування Миргородського полку, у 80-х роках XVIII століття, власником частини села Бакумівки та прилеглих до неї земель був сотенний хорунжий Корній Радченко,⁸⁰ який згодом, 1794 року, служив у званні корнета й жив у сусідньому містечку Хомутці.⁸¹

Двірець приліг одним боком до розкішного чистого прибережного лісу, люди досі називають його «садком», бо років zo сто тому на його місці таки й справді був садок дідички Олени Іванівни Смагіної — прапрапраправнуки гетьмана Апостола. Від її садиби, що була в центрі Двірця, йшла липова алея. Сьогодні від неї ще залишилося кілька старезних лип.

У економії Смагіної в Двірці працював спиртовий завод, водяний млин на Хоролі (від нього досі збереглися палі), ковбасний цех, у стайннях утримували великий табун коней, було багато корів і волів. Спирт виготовляли із картоплі й возили до станції Сенчі, звідки відправляли до Німеччини. Під час подій 1917 — 1918 років економія Смагіної була розбита. За років радянської влади хутір Двірець мав різні назви — Двір, Завод, Радченкове. 1926 року в ньому налічувалося 25 господарств із 116 жителями.

Нині Двірець — це одна невелика вулиця, в якій налічується десь із півтора десятка хат, і лише в половині з них мешкають люди, решта ж дихає моторошною пусткою — село виявилося «неперспективним».

РОДИЧІ АПОСТОЛА У СОРОЧИНЦЯХ

Із Сорочинцями як містом полкового правління й резиденції Данила Апостола були пов'язані кілька українських родів, які перебували в родинних стосунках із гетьманською сім'єю. Зокрема, це рід **Журахівських**. Це відомий козацько-старшинський клан Лівобережної України, який у XVII — XVIII століттях правував, здебільшого, на Чернігівщині, в ньому були сосницький, глухівський і ніжинський полковники. Василь Журахівський за 1710 — 1724 років займав посаду генерального осавула в уряді гетьмана І.Скоропадського. Саме він 1723 року послав до Петра I відомі Коломацькі чолобитні — звернення козацької старшини, в який українська еліта домагалася відновлення автономних прав України. Реакція імператора на ці петиції була жорстокою: наказного гетьмана Павла Полуботка, миргородського полковника Данила Апостола, генерального бунчужного Якова Лизогуба і генерального осавула

Василя Журахівського було заарештовано й ув'язнено в Петропавлівській фортеці.

Рідний брат генерального осавула – Лук'ян Журахівський, ніжинський полковник (1708 – 1718), був одружений із донькою миргородського полковника Ганною Данилівною Апостол.⁸² Журахівські перебували в родинних зв'язках із українською елітою – Полуботками, Ломиківськими, Скорупами, Лазаревичами, Куллябками, Сулимами.

Одне з відгалужень роду Журахівських оселилося на Миргородщині. 1737 року Яким Жураківський, «копіста полкової канцелярії», мав у містечку Сорочинцях власний житловий двір.⁸³ А Григорій Журахівський, сотенний писар Миргородської сотні (1734 – 1770), володів садибою в Миргороді, в Пригородку, поряд із двором миргородського сотника Василя Зарудного,⁸⁴ мав одну хату в селі Зубівці.⁸⁵

Миргородська гілка роду Журахівських поступово здрібліла. Ананій Іванович Журахівський (народився близько 1752 року) у 80-х роках служив протоколістом дворянської опіки Миргородського повіту. Жив у Сорочинцях. 1786 року він одружився в Сорочинській Миколаївській церкві з Тетяною, донькою місцевого жителя, значкового товариша Миргородського полку Олексія Мотильова.⁸⁶ А на початку 90-х років бачимо Ананія Журахівського як парафіянина Воскресінської церкви міста Миргорода.⁸⁷ Однаке з Сорочинцями він зв'язків не поривав: його донька Євдокія 1815 року одружилася з сорочинським дворянином Семеном Лукичем Пищимукою, сином військового товариша. Мав стосунки з Сорочинцями й Іван Жураківський, «писар суда гродського миргородського».⁸⁸

Галаґани. Семен Іванович Галаґан – осавул Хорольської сотні Миргородського полку, власник багатого двору в місті Хоролі, поріднився з миргородськими Апостолами: бувши вдівцем, він одружився з Євдокією Василівною Лагодівною, знатною вдовою Якова Васильовича Апостола – «братанича» (себто небожа) миргородського полковника Данила Апостола. Після цього полковник своїм універсалом 1721 року подарував С. Галаґанові село Аврамівку Миргородської сотні,⁸⁹ згодом дав йому посаду миргородського полкового осавула (1723 – 1730). У червні 1736 року, під час Кримського походу, коли в бою під Козловом було смертельно поранено дійсного миргородського полковника Павла Апостола, полковий осавул Семен Галаґан став наказним миргородським полковником.⁹⁰ С. Галаґан, який був неписьменним, прагнув дати своїм дітям добру освіту. Його син Яків 1727 року вступив до Київської академії, по закінченні якої служив у Миргородському полку в званні значкового товариша.

Донька гетьмана Данила Апостола Парасковія вийшла заміж за Михайла Васильовича Дуніна-Борковського, сина генерального обозного. Михайло Васильович помер молодим, через те їхня донька Олена виховувалась в домі Апостолів.⁹¹ Згодом Олена одружилася з прилуцьким полковником Григорієм Галаґаном (? – 1777), небожем Семена Івановича Галаґана. Отже, як бачимо, Галаґані двічі поріднилися з Апостолами.

Згадувана донька Д.Апостола Парасковія навесні 1725 року вийшла заміж другим шлюбом за небожа гетьмана Івана **Скоропадського** – Михайла Васильовича Скоропадського (близько 1697 – 1758),⁹² майбутнього генерального підскарбія. Весілля спровали в Сорочинцях, тут протягом деякого часу й жило подружжя. 9 серпня 1727 року в Сорочинцях у них народився син Іван.⁹³ Знатне походження відкривало йому шлях до стрімкого зростання. Навчання в Київській Академії, закордонні поїздки, служба в війську (з 1752 року) одразу в званні бунчукового товариша, через 10 років – уряд генерального осавула, на якому він перебував до 1781 року, – ось головні віхи його життєвого шляху. При відставці І.М.Скоропадський одержав чин бригадира. У найвищих колах українського суспільства того часу його вважали можливим претендентом на гетьмана. Подальша доля закинула його до Глухова. А от прізвище Скоропадські зберігалося в Сорочинцях аж до гоголівських часів, і, як не дивно, у селянських родинах: його носіями стали колишні піддані роду Скоропадських.⁹⁴

Приїздили до Сорочинців родичі Апостолів **Сахно-Устимовичі**. Рідний небіж полковника Д.Апостола Яків Васильович Апостол видав свою доньку Марію за Василя Устимовича Сахненка, сина власівського сотника Миргородського полку, і їхні нащадки вже писалися Устимовичами й Сахно-Устимовичами.⁹⁵ Син Василя Устимовича й Марії Апостол Андрій Васильович Устимович (народився близько 1726 року) став миргородським полковим, а згодом військовим канцеляристом, у 50-х роках виконував обов'язки полкового командира на Українській лінії. Далі була цивільна служба – земським писарем, а 1781 року – земським суддею Остап'ївського повіту. На цьому ґрунті відбувалося його спілкування з Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським, дідом Миколи Гоголя. Прикметно, що з роду дворян Устимовичів походила дружина Меркурія Кириловича Яновського,⁹⁶ священика села Кононівки Лубенського повіту, небожа Панаса Дем'яновича.

ЗНАТНЕ КОЗАЦТВО В СОРОЧИНЦЯХ

Остроградські. До миргородської полкової еліти належала родина Остроградських. Особливо вагомою постаттю в історії Миргородщини був Федір Матвійович Остроградський (блізько 1693 – 1768), освічений і поважний діяч свого часу. На початку XVIII століття він закінчив Київську академію, з 1715 року протягом 20 літ був говтв'янським сотником, згодом миргородським полковим суддею, а з 1752 року до кінця 60-х років – миргородським полковником. Щонайбільші його маєтності були в Говтв'янській сотні – в селах Мануйлівці, Броварках та інших. У містечку Сорочинцях він мав власний приїздний двір, у якому зупинявся, коли в справах служби приїздив до полкового правління, і 12 хат підданіх.⁹⁷

Ф.Остроградський мав постійне сприяння і заступництво з боку гетьмана Д.Апостола, який шанував його за освіченість і ділові якості. Остроградські були споріднені з Апостолами у двох поколіннях.⁹⁸ Відомий миргородський мальляр-іконописець В.Боровиківський подарував Ф.Остроградському одну з своїх ранніх робіт.

1737 року в містечку Сорочинцях був житловий двір пана Дем'яна Куницького, управителя маєтностей гетьманича Павла Апостола, на той час уже покійного. Куницькі, православні шляхтичі з Правобережної України, з'явилися на Лівобережжі в другій половині XVII століття. Після того як миргородський полковник Григорій Лісницький 1664 року був розстріяний поляками, його вдова Олена вдруге вийшла за Степана Куницького,⁹⁹ знатного шляхтича, який служив на поважній посаді у правобережного гетьмана П.Дорошенка. За гетьмана І.Самойловича С.Куницький здобув козацьке звання військового товариша (ймовірно, у Миргородському полку) й дозвіл оселитися і збудуватися в Миргороді.¹⁰⁰ З часом С.Куницький досяг високого становища: був білоцерківським полковником, а 1683 року польський король Ян III Собеський призначив його правобережним гетьманом замість убитого під Віднем Остапа Гоголя.¹⁰¹ Олена, поїхавши за чоловіком, розгорнула бурхливу діяльність у місті Богуславі, звідки постійно тримала зв'язки з Лівобережною Україною і, зокрема, з Миргородчиною.¹⁰² При Куницькому служив і його пасинок Данило Лісницький.

Напевно якесь відгалуження вельможного роду Куницьких збереглося на Миргородщині аж до XVIII століття на службі при кланові Апостолів. У XIX столітті шляхетський рід Куницьких перетворився на духівницький.

Жученки. У 1713 – 1722 роках сотником Сорочинської сотні Миргородського полку був Петро Жученко, брат полтавського

полковника Федора Жученка. Син Петра Яків Жученко (? – 1762) здобував освіту в Київській Академії, в якій, згідно з тодішніми віяннями, змінив своє родове прізвище і став Жуковським. По закінченні Академії одержав звання значкового товариша, служив у Генеральній артилерії.¹⁰³

З опису містечка Сорочинців 1737 року довідуємося, що там був приїздний двір «бувшого сотниченка сорочинського» Якова Жученка.¹⁰⁴ Його родич військовий товариш Семен Жученко з братом Степаном 1787 року володіли частиною села Бірків Говтв'янського повіту,¹⁰⁵ тобто були сусідами Опанаса Дем'яновича Гоголя-Яновського.

Цікаво, що полтавський полковник Федір Жученко ще 1661 року виявляв непокору російському цареві, а 1689 року ходив з Іваном Мазепою походом на Москву. Рідні сестри Федора і Петра Жученків Любов і Параска перебували в шлюбі відповідно з Василем Кочубеєм та Іваном Іскрою. В одній із сорочинських церков на початку ХХ століття ще зберігався синодик із родоводом Жученків.¹⁰⁶

Гамалії більше відомі як козацько-старшинський рід Лубенського полку, проте вони залишили помітний слід і в історії Миргородщини. Іван Андрійович Гамалія мав звання бунчукового товариша, брав участь у Хотинському поході 1739 року. 1743 року був членом Генерального суду, а з 26 серпня 1750 року по 1752 рік – наказним миргородським полковником: дійсний миргородський полковник Василь Капніст за цих років був посланий урядом на боротьбу з гайдамаками. 1750 року І.Гамалія охороняв кордон у Кременчуці. Його резиденція була в Сорочинцях. 1757 року І.А.Гамалія звільнився зі служби з чином генерального судді. Свою доньку Олену він віддав за відомого українського автономіста Григорія Андрійовича Полетику,¹⁰⁷ знайомого миргородській козацькій еліті. Син наказного миргородського полковника Семен Іванович Гамалія (1743 – 1822), педагог і перекладач, один із відомих масонів, був близьким до середовища М.І.Новикова, листувався з Д.П.Трощинським.

Кальницькі. Ще 1722 року в переліку поважних шляхетних імен «корогви дворянської» Миргородського полку значилося ім'я Тихона Кальницького.¹⁰⁸ 1730 року він був городовим отаманом у містечку Сорочинцях.¹⁰⁹ Під час російсько-турецької війни 1735 – 1739 років Т.Кальницький на уряді миргородського полкового хорунжого брав участь у Кримському (1735) й Очаківському (1737) походах. У 1738 – 1757 роках він – полковий та перший полковий осавул миргородського полку. Як досвідченого старшину Кіш Запорізької Січі відряджав його у складі слідчих комісій для розгляду різних конфліктних справ.¹¹⁰ 1770 року цей знатний козак мав у Сорочинцях власну садибу й 29 хат підданих.

На військовій службі з Тихоном Кальницьким познайомився Панас Дем'янович Гоголь-Яновський. На одному з документів «уволненного» полкового осавула Т.Кальницького 1757 року — його «уступному записі» на землю — бачимо підпис свідка Панаса Яновського.¹¹¹

Козачківські. Одним із найвідоміших полкових суддів був Федір Максимович Козачківський (Козачковський, 1712 — 1794). За тих років, коли козацькі прізвища ще не набули стабільності, зустрічається також, щоправда, рідко, його прізвище у формі Козачинський. Уперше згадка про нього трапляється в документі від 23 січня 1739 року як про канцеляриста військової канцелярії; примітно, що його підпис під документом стоїть поряд із підписом його ровесника, теж військового канцеляриста Андрія Безбородька, майбутнього генерального писаря й генерального судді. В 1741 — 1753 роках Федір Козачківський перебував на уряді миргородського полкового писаря, а в 1758 — 1767 роках — миргородського полкового судді. В документах 1771 — 1773 років знову згадується як полковий суддя, зокрема 1773 року він служив у Миргородській лічильній полковій комісії.¹¹² Одержав звання бунчукового товариша.

У 70-х роках Федір Максимович мав невеликі маєтності поблизу містечка Сорочинців, 6 хат у селі Зубівці, 3 двори і 78 бездвірних хат у селі Черевках, 5 хат у Сорочинцях.¹¹³ 1772 року він купив у грузинського дворяніна Георгія Герсеванова 36 дворів: 20 у Миргороді, 10 у Яреськах і 5 у містечку Багачці. Постійно жив у Сорочинцях, мав овечий завод, винокурню.

У 40-х роках XVIII століття Федір Козачківський став власником земель у південних сотнях Миргородського полку: в слобідці Федорівці (нині Глобинського району), в селі Стецівці¹¹⁴ на Правобережжі (нині Черкаської області).

По ліквідації козацького ладу бунчуковий товариш Федір Козачківський одержав цивільний чин колезького асесора. На схилі віку цей діяльний чоловік не покидає громадських справ, зокрема, дбав про облаштування церков на Миргородщині. Він був парафіянином Хрестовоздвиженської церкви в Сорочинцях. За часів свого суддіства він звертався листовно до Софії Андріївни, вдови миргородського полковника Василя Капніста, з проханням пожертвувати кошти для створення іконостасу в церкві Святого Василія, великого патрона її чоловіка (Капніст за життя обіцяв надати храмові таке благодіяnnя).¹¹⁵ Помер Ф.М.Козачківський 19 серпня 1794 року в віці 82 літ у містечку Сорочинцях, де й похованний.¹¹⁶

Миргородський полковий суддя мав синів Гаврила, Олексія і Кирила. Гаврило Федорович Козачківський жив у містечку Яреськах. Про стосунки Ф.М.Козачківського та його нащадків з родиною Гоголів-

Яновських ітиметься далі, у розділі «Гоголівські Яреськи».

Ще один син миргородського полкового судді Ф.М.Козачківського – Олексій Федорович Козачковський (? – 1820), дійсний статський радник, в 1808 – 1810 роках був на посаді полтавського цивільного губернатора.¹¹⁷ Йому належали маєтності на південь від Миргородщини, будинок у Кременчуці, 1800 десятин землі з 129 душами селян у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії; частина цих земель йому дісталася ще від батька.

Доля розкидала нащадків миргородського полкового судді по світах. Третій із синів Федора Козачківського – Кирило Федорович, генерал-лейтенант, який у 1809 – 1812 роках одержав численні нагороди, в тому числі золоту шпагу «За хоробрість» та орден Святого Георгія,¹¹⁸ належав до масонів, був засновником однієї з лож у місті Іркутську.

Цікавим є ще одне відгалуження роду Козачківських, яке йде від Йосипа Козачківського, префекта й учителя філософії в Переяславській Михайлівській соборній семінарії, згодом протоієрея. Син останнього – Андрій Осипович Козачковський (1812 – 1889) закінчив Петербурзьку медико-хірургічну академію, служив військовим штаб-лікарем на флоті, у чині титулярного радника працював міським лікарем у Переяславі, викладав медицину в духовній семінарії.¹¹⁹ Як згадував сам А.Козачковський, 1841 року він познайомився в Петербурзі і подружився з Тарасом Шевченком. У 1845 – 1846 роках Шевченко жив і лікувався в свого друга в Переяславі, де й написав відомий усьому світові «Заповіт». Своєму приятелеві Шевченко присвятив вірша «А.О.Козачковському». По смерті великого поета й художника, саме завдяки піклуванню Андрія Осиповича було збережено найбільшу частину мистецької колекції творів Т.Г.Шевченка. Ось такими були нащадки старовинного козацького роду Козачківських.

Козиненки. Серед козацького патриціату Миргородщини чи не найвідомішим був Марко Антонович Козиненко, або ще Козина (блізько 1726 – 1793). Син козака, здобувши освіту, він у 14-літньому віці вже став служити у Миргородському полку сотенным писарем, 1758 року – осавулом полкової артилерії, з 1760 року – миргородським полковим хорунжим, з 1767 по 1783 рік – миргородським полковим осавулом. Під час російсько-турецької війни в 1769, 1771 і 1772 роках брав участь у походах і боях.¹²⁰ Наприкінці 60-х – на початку 70-х років кордони Російської імперії перемістились на Південь України, де було розпочато будівництво нової системи прикордонних укріплень – так званої Дніпровської лінії, що простяглася від Дніпра до Азовського моря. Старий ряд

фортець — Українська лінія, що йшла від Дніпра по річках Орелі, Берестовій, Береці до міста Ізюма, — ще потребувала захисту від нападів турків і татар. Саме для прикриття «старої лінії» й було відряджено «шестисотну команду» Миргородського полку, на чолі якої став миргородський полковий осавул Марко Козиненко. За цих років йому як старшому над козаками доводилося виконувати різні бойові завдання й рейди. Він мав чинити постійні роз'їзди в степу, переслідуючи недругів, що раз-у-раз уривалися через кордони. Захищав від ворожих наскоків жителів рубіжної річки Орелі, ходив походом із миргородцями від Бахмута до Сиваша. 1771 року командував Миргородським полком (тобто був наказним полковником) у складі 2-ї армії в Криму. По здобутті Перекопської лінії Марка Козиненка було відряджено до фортеці Кінбурна, де він зі своєю командою робив проти ворожої кінноти «частые перепалки». ¹²¹

1772 року М.Козиненкові з «п'ятисотною командою» Миргородського й Гадяцького полків доводилося виконувати ще й таку роботу, як розганяти татарські натовпи, що нападали на військо. 1774 року він «содержал почт с командою под Кінбурном», забезпечуючи в суворих умовах безперебійну роботу зв'язку — поштових станцій. Разом із полком запорізького полковника Опанаса Колпака хоробро й зухвало «делал туркам в крепости всегдашнюю тревогу подъездами под самые пушечные выстрелы», які чинилися з ворожої фортеці і з турецьких суден на лимані. ¹²²

Коли 1783 року Миргородський полк було розформовано, Марко Козиненко виявив бажання продовжити службу в російському війську, дійшов до звання майора. По відставці служив земським справником у Миргородському нижньому земському суді, 1792 року був засідателем цього суду. ¹²³

На одному з архівних документів XVIII століття — в епістолярії гоголівської родини — зберігся залишок особистої родової печатки Марка Козиненка з родовим гербом, на якому зображене серце, пронизане стрілою. ¹²⁴ Козиненко постійно жив у містечку Сорочинцях, був парафіянином Хрестовоздвиженської церкви. 1783 року мав у Сорочинцях 42 душі чоловічої статі. Дружиною його була Уляна Півінська (1733 — 1801), донька козака Андрія Півінського; додамо принаїдно, що з Півінськими родичалися Гоголі-Яновські. Марко Антонович Козиненко і Панас Дем'янович Гоголь-Яновський протягом багатьох десятиліть були щирими приятелями, листувалися. М.Козиненко помер 18 серпня 1793 року, похований у рідних

Сорочинцях.¹²⁵ «Вдовствующая майорша Уляна Козина» покинула цей світ 1801 року.

Маєвський. Знаною людиною в Сорочинцях був Семен Маєвський (блізько 1745 — 1815), останній сотник Сорочинської сотні. В його послужному списку вказане походження — «із шляхетства». Ще підлітком 1759 року розпочавши козацьку службу, він за рік став військовим канцеляристом, а 1762 року — полковим старшиною і писарем. Із 19 жовтня 1773 року він узяв до рук сотницьку владу і не випускав її впродовж 10 літ, аж до ліквідації Миргородського полку.¹²⁶

Служба Семена Маєвського, як і багатьох інших миргородських козаків, пов'язана з діями Війська Запорізького на Півдні України. Незважаючи на молодість Маєвського, Генеральна Канцелярія не раз доручала йому важливі справи. 1764 року він інформував Кіш про стосунки між Портою і Військом Запорізьким. Наприкінці 1768 року він як писар входив до складу комісії, яка розслідувала заворушення сіроми проти січової старшини.¹²⁷

Під час російсько-турецької війни, на початку зими 1771 року писар Семен Маєвський у Криму, в Шингірійському ретраншементі очолив команду з 500 запорізьких козаків, яка діяла в складі 2-ї армії під орудою князя В.Долгорукого. Як і миргородський полковий осавул Марко Козиненко, його сорочинський сусід, Маєвський був одним із найхоробріших козаків Миргородського полку. Маєвський, служачи «во второй армии против Крыма в деле против неприятеля и будучи у прикрытия Шингирейского ретранжамента, от стороны Кинбурга при вылазке из оного, турок прогнал и которых побил и четырех человек в плен взял».¹²⁸

Проте брак командирського досвіду, либонь, таки давався взнаки. В команді з 500 козаків, якою став верховодити С.Маєвський, заступивши там досвідченого запорізького полковника Опанаса Колпака, почалися заворушення. Кіш висловив невдоволення безладом у команді, й наступного року писаря Маєвського було замінено іншим старшиною — Михайлом Попатенком,¹²⁹ до речі, земляком із містечка Яресъок. Семен Маєвський продовжив службу на уряді сорочинського сотника, одержав звання бунчукового товариша, а по ліквідації Миргородського полку — чин майора.

Семен Маєвський жив у містечку Сорочинцях, разом із дружиною Марією Петрівною вони були вірними Хрестовоздвиженської церкви. У власності сотника Маєвського перебувала частина сусіднього села Савинців. Помер він у Сорочинцях 19 вересня 1815 року, а через 9 місяців пішла до іншого світу й «майорша» Марія Петрівна.¹³⁰ Рід Маєвських ще зберігався

в Сорочинцях у першій половині ХХ століття.

Пищимуки. Міцний і розгалужений козацький рід Пищимук. Непросто збагнути етимологію цього прізвища, либо, за давніших часів воно звучало як Печимука. У козаків нашого краю поширені були прізвища такого типу — Січиокно, Порубайвіз, Замниборщ, Недайборщ. То ж і Печимука — з тієї таки групи назв.

Ще в першій половині XVIII століття такий собі Тимофій Пищимука належав до сорочинської козацької старшини. Старший миргородський полковий канцелярист Лука Пищимука 1767 року удостоївся честі поставити свій підпис під наказом українського шляхетства своїм депутатам.¹³¹ 1783 року він мав звання військового товариша, служив у Миргородській полковій канцелярії. Як і годилося серед козаків його щабля, жив у містечку Сорочинцях, а в Сорочинській сотні мав ще й хутір.

У козацькому війську служили сорочинські жителі Данило, Панас, Федір, Павло, Лаврентій, Яків, Кіндрат Пищимуки. Більшість із них були парафіянами Преображенської церкви в Сорочинцях. Панас Пищимука (народження 1758 року) на час ліквідації козацтва був значковим товаришем на посаді артилерійського хорунжого (як відомо, полкова артилерія дислокувалася в Сорочинцях); далі забажав служити в російській армії.

На рубежі XVIII і XIX століття більшість козаків із роду Пищимук стали дворянами, служили на дрібних посадах, як от Іван Пищимука, котрий 1804 року був реєстратором при миргородському повітовому маршалові О.Данилевському.¹³²

Дворяни Степан Пилипович і Никифор Пилипович Пищимука мали чини титулярних радників. Їхній брат Семен Пилипович, у 60-х — 70-х роках XIX століття бухгалтер Миргородського повітового скарбництва, служив у цій установі разом із юним Панасом Рудченком — майбутнім письменником Панасом Мирним. До речі, вони доводилися Рудченкам родичами за лінією матері письменника — Тетяни Іванівни Гординської.¹³³ Никифор Пилипович Пищимука входив до кола кибинських знайомих родини Гоголів (про це йтиметься у розділі «Гоголі й кибинське коло»).

СОРОЧИНСЬКІ КОЗАЦЬКІ РОДИ

Хижняківські й Бутовичі. Ще 1649 року в Краснопільській сотні служив козак Іван Хижняк, від якого пішов заможний рід Хижняків, котрі з другої половини XVIII століття додали до свого прізвища популярне серед тодішньої козацької верхівки закінчення -ський.

1764 року в Сорочинцях жив Матвій Хижняківський, значковий

товариш Миргородського полку, з дорослим сином Григорієм. У 70-х роках, коли почали освоюватися і заселятися землі Півдня України, Хижняківські одержали щедрі земельні наділи на нових просторах – дві тисячі десятин землі на річці Орелі в Катеринославському повіті.¹³⁴ Приїздити до своїх сорочинських домівок удавалося не надто часто, бо військова служба вимагала присутності на Січі.

Петро Хижняківський, запорізький старшина, мав досить суверу вдачу: до Коша Запорізької Січі надходили на нього скарги від жителів Протовчанської й Орільської паланок, яким він чинив утиски, розшукуючи тих, хто ухилявся від військової служби й курінних обов'язків.¹³⁵ Гаврило Хижняківський, сотенний отаман Миргородського полку, недовго служив у козаках, на час ліквідації козацьких полків йому було лише 23 роки.¹³⁶ Разом із дружиною Степанидою він господарював у Сорочинцях наприкінці 90-х років XVIII століття.

Сорочинська жителька Марфа Хижняківська, донька значкового товариша (либонь, Матвія), поєднала свою долю зі значковим товаришем Петром Степановичем Бутовичем (нар. бл. 1714 р.), сином Степана Бутовича, генерального осавула часів гетьмана І.Скоропадського. Подружжя жило в Сорочинцях. Рідна Петрова сестра, Уляна Степанівна Бутович, володіла селом Остапівкою, що поблизу містечка Комишині.¹³⁷

Один із предків Бутовичів – Григорій Артамонович Бутович – відомий своєю прихильністю до гетьмана Мазепи, був у вигнанні в Туреччині до 1715 року. Бутовичі – рідня мазепиних спільників Горленків і Ломиківських.

Ляховичі – знатний рід містечка Сорочинців. До козацької старшини 1722 року належав Іван Ляхович. Його син Матвій Іванович 1753 року був старшим канцеляристом Миргородської полкової канцелярії в Сорочинцях,¹³⁸ 1758 року – сотником першої Миргородської сотні, в 1758 – 1761 роках – миргородським полковим суддею, а 1770 року – миргородським полковим писарем.¹³⁹

Ще один член цієї сім'ї Федір Ляхович 1765 року був сорочинським сотенным отаманом. А Антін Ляхович у 1766 – 1767 роках, як і свого часу Матвій Ляхович, очолював миргородське полкове суддіство.¹⁴⁰

До Сорочинців як до центру полкового правління часто приїздили в службових справах Григорій Ляхович, городиський сотник (1768 – 1783), та Петро Ляхович, омельницький сотник (1772 – 1783) Миргородського полку.

Постоли, Постоленки – це колись відомий рід у полку. Дем'ян і Григорій Постоленки в другій половині XVII століття тримали

полковницький пірнач: Дем'ян був миргородським полковником близько 1664 – 1666 років, а Григорій у 1666 – 1668 роках¹⁴¹. Генеалог В.Л. Модзалевський вважав, що вони належали до роду Апостолів (себто, Апостоленки). Вірогідність такого твердження не можна категорично заперечувати, проте слід зазначити, що й корінне козацьке прізвище Постіл, Постоленко було поширене на Миргородщині – у Сорочинцях, Савинцях, Шишацькій сотні.¹⁴²

У 90-х роках XVIII століття в Сорочинцях жив корнет Микола Постоленко. А його син Олексій Михайлович за гоголівських часів, у 1816 – 1819 роках служив у Миргородському повітовому суді. В 1816 – 1818 роках у Сорочинцях від сухот померли дворяни Дем'ян Постоленко й Параскова Постоленкова.

Жили в Сорочинцях далекі відприски роду гадяцького полковника Михайла **Бороховича** (1687 – 1704). Нащадки полковника, крім гадяцьких угідь, володіли землями й на сусідній Миргородщині, зокрема, в селі Сакалівці,¹⁴³ що неподалік від Сорочинців. Заможні козаки Бороховичі (один із них був сотенным хорунжим) мали поблизу містечка хутір із двох хат посполитих. На початку XIX століття Бороховичі вважалися дворянами. Якась дворянка «Марія Бороховичева Постолова» померла в Сорочинцях 1825 року.¹⁴⁴

Трілевські. Жителем Сорочинців у 80-х роках XVIII століття був значковий товариш Миргородського полку Трохим Миколайович Трілевський (нар. бл. 1753 р.). Син значкового товариша, він 13-річним підлітком розпочав службу з посади полкового копіїста. 1773 року став канцеляристом, служив у полковій лічильній комісії. Посада канцеляриста за тих часів зовсім не означала тільки спокійного переписування паперів. Під час російсько-турецької війни 1768 – 1774 років Трохим Трілевський у віці 19 – 20 літ брав участь у Кримському поході. 1773 року він, «состоя под командою полковника миргородського Занковского во время содержания оным главного форпоста от Крыма и по берегу Черного моря и лимана, находился при полонении с ним с его командою военного разъездного судна з бывшою на оном в сороку человеках неприятельскою партиею».¹⁴⁵

В 1776 – 1779 роках Трілевський упокорював татарські бунти в Криму, на Салгирі. Забезпечував діяльність комунікацій і військових пошт у Криму й при фортеці Петровській біля Азовського моря. На початку 80-х років повернувся до виконання письмових справ Миргородської полкової канцелярії. Після ліквідації Миргородського полку Трохим Трілевський одержав звання майора й на початку XIX століття став господарювати в своїй садибі в Сорочинцях і в селі Савинцях, де 1808 року мав підданих – 15 душ чоловічої статі.¹⁴⁶

В Миргородському полку до 1783 року служив «зверх комплекту»

також сотенний отаман Василь Трілевський (нар. 1747), очевидно, брат Трохима Трілевського.

Безвіконні. Сорочинські козаки брати Максим і Василь Безвіконні в першій чверті XVIII століття вважалися «можнішими» козаками Сорочинської сотні. Василь під час Польського походу 1733 року був за миргородського полкового осавула.¹⁴⁷ Семен Безвіконний, житель містечка Сорочинців, сотенний отаман, із сином Пантелеїмоном, на межі XVIII і XIX століть належали до дворян, доводилися ріднею сорочинським дворянам Улізькам.¹⁴⁸

Одним із знаних козацько-старшинських, а згодом дворянських родів були **Борисенки**. Ще в середині XVII століття, коли Сорочинці мали назву Краснопіль, козаком Краснопільської сотні був такий собі Кость Борисенко. 1672 року сорочинським сотником у Миргородському полку служив Іван Борисенко.¹⁴⁹ Наприкінці XVIII – на початку XIX століття в містечку жили його нащадки – корнети Петро й Василь, поручик Марко Гавrilович та інші дворяни Борисенки, які поріднилися з сорочинськими поміщиками Шульженками.

Лукаши. Прізвище представників цього козацького роду Миргородського полку в документах XVII – XVIII століть трапляється в різних видозмінах: Лукаш, Лукашів, Лукашов, Лукашевич, Лукашенко. Степан Лукашів 1661 року був миргородським полковим писарем. Ничипір Лукашенко 1722 року належав до козацької старшини («корогви дворянської») Миргородського полку.¹⁵⁰ «Придворними козаками» миргородського полковника Данила Апостола в містечку Хомутці, які перебували на особливому становищі, на початку 1720-х років були брати Леонтій та Іван Лукашенки. В Сорочинцях був житловий двір Данила Лукаша (Лукашевого, Лукашевича) – сорочинського городового й сотенного писаря (1723 – 1737).

В 1715 – 1723 роках сорочинським городовим отаманом був Михайло **Лоєвський**,¹⁵¹ 1736 року він уже ярецьківський сотник, хоча житловий двір, як і раніше, мав у Сорочинцях.¹⁵²

Жили в Сорочинцях козаки **Мухи (Мушенки)**. Ще 1649 року сотник Муха стояв на чолі Краснопільської сотні Миргородського полку. Із роду Мух вийшли не тільки козаки- воїни, а й священики. За часів полковництва Данила Апостола в його маєтку в Хомутці у Воскресінській церкві правив отець Андрій Муха, а його нащадок, теж священик, Федір Муха, який уже писався, згідно з новими соціально-антропонімічними віяннями, Мухинським, 1794 року служив священиком Троїцької церкви сусіднього села Bakumivki,¹⁵³ яке теж було дідизною Апостолів. Варто згадати й талановитого

сорочинського скрипаля середини XVIII століття Павла Мушенка, якого запрошуував гратеги на своїх родинних святах і учтах миргородський полковник Федір Остроградський.¹⁵⁴

Від заможного козака Семена пішов рід **Кальнобродських** у Сорочинцях. Братеги Остап і Гаврило Кальнобродські були військовими товаришами Миргородського полку, служили до його ліквідації. Володіли удвох 9 душами чоловічої статі. Кальнобродські та їхні нащадки поріднилися з сорочинською козацькою елітою — Кияшками і Трілевськими, покумалися зі знатними дворянами Малинками й Козиненками.

Жили в Сорочинцях у XVIII столітті козаки й дворяни, прізвища яких явно вказували на старшинське походження їх самих ачи їхніх предків: Отаманенко (Атаманенко), Хоруженко, Осавул, Осауленко (Асауленко), Гетьманенко.

Розповідаючи про Сорочинці, на нашу думку, не можна оминути увагою й таке явище, як історичні діячі з прізвищем **Сорочинський**, що вказує на місцевість, із якої походили вони або їхні предки. Петро Сорочинський у Запорізькій Сіці обирається козаками на уряд кошового отамана в 1701 — 1702, 1706 — 1707 та 1709 роках. Попри те, що Росія вважала його поміркованим і лояльним політиком, він навесні 1709 року розпочав перемовини з кримським ханом Девлет-Гиреєм про спільні дії проти Москви на підтримку гетьмана Івана Мазепи.¹⁵⁵

Запорізьким отаманом був і Данило Сорочинський. У складі російських військ він брав участь у поході на Польщу 1733 — 1735 років. Разом із кількома козаками в Польщі він вирішив покинути російське військо, але був упійманий офіцером Баскаковим і відправлений до міста Немирова.¹⁵⁶

ІНОЗЕМЦІ НА СЛУЖБІ В МИРГОРОДСЬКОМУ ПОЛКУ

Етнічний склад Миргородського полку не був монолітним. Основу його складали місцеві козаки, проте прізвища Чимирис (Чемерис), Лях, Чех, Татарин, Ормянко, Гречин, Унгрин, Басараб та інші свідчать, що на службу до війська приходили люди і з інших країв.

Ще 1683 року в Миргородському полку служив знатний військовий товариш Григорій Диздарьов, син диздаря (коменданта) міста Очакова Мустафи, який прийняв православну віру. Диздарьови знайшли постійний осідок у містечку Багачці, їхні нащадки служили в Миргородському полку.¹⁵⁷

Із XVII століття в Війську Запорізькому служило чимало волохів — так за тих часів називали жителів Придунайських князівств і

Трансільванії, тобто нинішніх румунів та молдовянів.

Численними прізвищами, а точніше, етнонімами типу Волох, Волошко, Волошин, Волощенко, Волошиненко рясніють козацькі реестри XVII – XVIII століття. За доби Хмельниччини багато козаків на прізвище Волошин служили в Миргородському полку – в сотнях Гаврила Гладченка, Краснопільській, Устивицькій, Говтв'янській, Хорольській, Городиській. У селі Попівці траплялося прізвище Волоський, у Комишанській сотні були козаки Волоховці.

До волоської еліти належав і рід миргородського полковника Данила Апостола. Батько і син Павло й Данило Апостоли не поривали зв'язків із своїми земляками, і через те у їхньому родинному оточенні на Україні теж було чимало волохів. Це свояк Данила Апостола іваницький сотник Григорій Волошин (син волоха Івана Григораша)¹⁵⁸, невістка гетьмана (дружина його сина Павла) Ганна Хераскова, рідня Апостолів – Малами й Булацелі; Андріяш Малама був компанійським полковником за часів гетьмана Івана Мазепи.¹⁵⁹

Потужна хвиля вихідців з Волошини прибула до України протягом перших десятиліть XVIII століття, коли на чолі з господарем Молдови Дмитром Кантемиром молдовська еліта зі своїм оточенням, близько 4 тисяч осіб, перейшла на російську службу. Вони оселилися, здебільшого, на Слобожанщині й Гетьманщині. Услід за Д.Кантемиром після 1711 року до України прибули волоський полковник І.Абаза, П.Куликовський (з 1712 року полковник Харківського полку). На Слобожанщині знайшли службу й маєтності Бантиші, Мерескули, Кигичі (Кигичі-Апостоли), Камараші, Банческули. До цієї хвилі належали й роди Танських, Милорадовичів, Дуніних.¹⁶⁰ На українських теренах вони дістали значні посади.

Антін Танський у 1712 – 1731 роках став київським полковником, а його брат Василь Танський (1678 – 1763) – переяславським полковником (1726 – 1734). До речі, зазначимо, що В.Танський – це прапрадід Миколи Гоголя.

Рід волохів Дуніних, поселених спершу в Харківському полку, поріднившись із козацьким родом Борковських, поширився й на Полтавщину та Чернігівщину. 1736 року в Миргородському полку служив бунчуковий товариш Яків Дунін.¹⁶¹ Із Дуніними-Борковськими перебували в родинних стосунках миргородські роди Апостолів і Капністів.

Багато хто з прибульців доскочили старшинських урядів у Миргородському полку. Так Гордій Волошин став отаманом села Ярошів Городиської сотні, Олександр Волошин – миргородським полковим хорунжим, Данило Волошиненко – кременчуцьким сотенным хорунжим.¹⁶² Серед волохів було досить заможних людей.

Крім козацької служби, вони розпочали в Україні прибуткові справи. 1723 року якийсь Овксентій Волошин володів у Миргороді шинковим двором.

Протягом усього XVIII століття в другій Миргородській сотні, в сусідніх селах Черевках і Бакумівці фіксуються прізвища Ментян, Минтян, Монтян, Ментяненко, що теж волоського походження. Носії цих прізвищ з'явилися відтоді, як у 50-х роках XVII століття село Бакумівка було віддане у власність миргородському полковникові Павлові Апостолу.

У реєстрі «придворних» козаків полковника Данила Апостола, в селі Попівці Миргородського полку першим записаний (навіть раніше від прізвища отамана) якийсь Нестор Проданенко Волошин, там таки був і козак Андрій Волох, а серед козаків полковницького містечка Хомутця — козак Карпо Волошин.¹⁶³

В Андросовій сотні Миргородського полку ще 1649 року служив козак Курило Кантимір; 1723 року в містечку Хомутці жили посполиті Павло і Степан Кантеміренки. Кантемір — теж молдовське прізвище, яке належало знатним волоським емігрантам (а за традицією XVIII століття, піддані досить часто одержували родове наймення за прізвищами власників).

За полковництва Данила Апостола, 1696 року сотником першої Миргородської сотні Миргородського полку був волох Сандул Маневич.¹⁶⁴ У XVIII століття на Миргородщині жили його нащадки Сандули, які володіли землями в Миргороді й містечку Багачці. Іван Сандул, 1754 року «асигнований у значкові товариши», через два роки вже був отаманом¹⁶⁵, а 1772 року — сотником Багацької сотні Миргородського полку.¹⁶⁶ Він мав брата Йосипа Сандула, який у 50-х роках XVIII століття жив у Миргороді. (Цікаво, що в Миргороді, на Личанці, до ХХІ століття збереглася назва урочища Сандолова).

В першій половині — середині XVIII століття чимало корінної козацької знаті Миргородщини сполучилося з офіцерськими родинами із числа сербів, найнятих на службу до російської армії, — Милорадовичами, Стояновими, Хорватами та іншими. За 10 верст на північ від гоголівської Яновщини наприкінці XVIII століття існувала новопоселена слобода Сербинівка, а поряд, у хуторі Товстому, 16 хат належали генерал-майорові сербові Георгієві Хорвату та його дружині Ірині.

Високо пішов по службі серб генерал-майор Михайло Іванович Стоянов. Цьому сприяло його одруження з Уляною Данилівною Апостолівною.¹⁶⁷ За даними В.Модзалевського, М.Стоянов побрався з дочкою Івана Івановича Ломиківського, сина генерального обозного. В цьому немає суперечностей, очевидно, серб М.Стоянов був

одружений двічі — на жінках із одного високопоставленого миргородського кола.

Василь Петрович Капніст, грек за походженням, із 1711 року служив в Україні, в 1737 — 1751 роках посідав уряд миргородського полковника. Його син Микола Васильович був одружений із Маврою Григорівною Требинською з сербського офіцерського роду.

На Слобожанщині, в Ізюмському полку, де свого часу служив сотником Василь Капніст, здавна осіли наймані офіцери-серби Пештичі.¹⁶⁸ А в Лохвицькій сотні Лубенського полку ще 1694 року служив сотником Степан Пештич. Їхні нащадки Пестичі переселилися й на Миргородщину.

Дружиною Івана Матвійовича Muравйова-Апостола, власника села Хомутця на Миргородщині, 1790 року стала Ганна, донька серба генерала Семена Черноєвича.

Й Апостоли, і їхні нащадки Muравйови-Апостоли мали приязні взаємини з родиною Капністів (вихідців із Греції), яка володіла маєтком у селі Обухівці, що за 10 верст від гетьманської резиденції Сорочинців.

Нащадок молдовських переселенців полковник Лупул-Звєрєв у 70-х роках XVIII століття служив на території Нової Сербії (нині Кіровоградська область). Із Лупул-Звєвовою був одружений першим шлюбом Іван Матвійович Косярівський, дід Миколи Гоголя за лінією матері.

Із болгар міста Варни походив Федір Москов, миргородський полковий обозний у 1737 — 1753 роках, та його брат Іван, миргородський полковий хорунжий.

Взявши до уваги морфологічні особливості прізвища Каракаш, робимо припущення, що й Кирило Каракаш, устивицький сотник Миргородського полку (1749 — 1760), теж походив із волоських емігрантів, із близького оточення родини Апостолів.

До елітої верстви Миргородського полку в 20-30-х роках XVIII століття належали також шляхтичі Яків та Іван Гардаші (Кардаші).¹⁶⁹ А такий собі Кардаш Татарин жив у містечку Хомутці як «придворний козак» миргородського полковника Данила Апостола, що теж передбачало досить високий статус у козацькій ієрархії.

У Говтв'янській сотні Миргородського полку в другій половині XVIII століття жили знатні козаки — отаман і військовий товариш Генбачі, вони ж Кенбачі, які, на нашу думку, теж за пожодженням належали до іноземців.

На Миргородщині трапляється прізвище Рогочі, етимологія якого важко піддається дешифруванню, якщо не схилитися до думки про те, що воно походить від прізвища Ракочі.¹⁷⁰ Переселення носіїв

цього прізвища до України з Волошини (Трансільванії) теж могло статися за часів миргородського полковника Павла Апостола.

Непросто з'ясувати й етимологію прізвища Михайла Поджного, 1721 року наказного сорочинського сотника, бо таке прізвище зовсім чужорідне в мовному середовищі Лівобережної України. Чуття дослідника підказує хіба-що версію його походження від італійського прізвища Поджіо, й тоді воно не випадає з ряду логічних зв'язків, адже й наступним сорочинським сотником (у 1723 – 1737 роках) був іноземець Микола Горонескул. Полковники Павло й Данило Апостоли часто набирали до свого старшинського оточення, здебільшого, не місцевий люд.

Микола Горонескул записаний у компуті Миргородського полку із традиційним формулюванням «з діда і отця козак», однаке його прізвище дає підстави сумніватися в козацькому походженні його далеких предків. Швидше за все, він теж належав до волоського роду. Принаймні, постійно спостерігається його присутність поряд із Д.Апостолом. 1723 року пан Микола вже мав у руках сотницьку владу як наказний сорочинський сотник. А 1725 року, коли Д.Апостол перебував у Петербурзі, Горонескул був при ньому вже як дійсний сотник.¹⁷¹ У 30-х роках XVIII століття він мав у Сорочинцях власний житловий і «шинковий» двір.

Брати Горонескули – значковий товариш Андрій, Панас і Петро 1770 року володіли в Сорочинцях 18 хатами.¹⁷² Напевно, це були сини сотника Миколи Горонескула. Подальші їхні нащадки – поручик Федір Андрійович і його син надвірний радник Роман Федорович та Григорій Горонескули в 20-30-х роках XIX століття були поміщиками в Сорочинцях.

До ряду іноземців, що служили в Миргородському полку й прижилися в Сорочинцях, належала родина Карпатіосів. Із юного віку з 1764 року служив у полку Яків Манойлович Карпатіос, розпочавши, за традицією, з посади полкового канцеляриста. 1773 року він здобув звання полкового хорунжого й служив у цьому званні до ліквідації полкового ладу.¹⁷³ Помер близько 1791 року. Наприкінці XVIII століття в Сорочинцях жив його брат Андрій Мануйлович Карпатіос, військовий товариш (згодом поручик). 1784 року ще був живий їхній батько військовий товариш Манойло Карпатіос.¹⁷⁴ Є згадка про «майоршу» Наталю Карпатіосову. Рід мав невеликий хутір у Сорочинській сотні й посполитих у самому містечку. 1851 року Карпатіоси дістали указ Герольдії про підтвердження прав їхнього дворянства.

Стосунки між корінними українськими козаками й найнятими на військову службу іноземцями не завжди були злагодженими.

Показовими щодо цього є, наприклад, взаємини миргородського полкового обозного Федора Москова з миргородською полковою старшиною. Федір Павлович Москов, виходець із Болгарії, до 1737 року служив шишацьким сотником Миргородського полку, а в 1737 – 1753 роках обіймав уряд миргородського полкового обозного¹⁷⁵, брав участь у Кримському поході 1738 року. Його брат Іван став миргородським полковим хорунжим, одружився із знатною панною Мотроною, донькою миргородського полковника Федора Заньківського.

Федір Москов був досить великим землевласником, володів маєстностями в Говтв'янській і Омельницькій сотнях Миргородського полку¹⁷⁶, мав млини на річці Пслі.¹⁷⁷ Миргородська козацька старшина була незадоволена полковим обозним. 7 травня 1751 року миргородський полковий писар Федір Козачківський, полкові осавули Тихін Кальницький і Семен Родзянко, полковий хорунжий Петро Богаєвський, сотник Миргородської полкової сотні Василь Зарудний і хорольський сотник Єремій Родзянко подали прохання про позбавлення Федора Москова чину обозництва і про вибори нового обозного не з чужинців, а з «природних малоросіян».¹⁷⁸

З історією Миргородського полку пов'язана також діяльність грузинських поселенців XVIII століття.¹⁷⁹

Коли 1782 року розформувався Миргородський полк, на базі однієї з його частин у Миргороді було створено так звану штатну команду – військовий підрозділ із охоронними функціями. Його очолив іноземець Данило Костянтинович Єнікуцов, виходець із волоського шляхетства, внесений до дворянства тодішнього Київського намісництва.¹⁸⁰

Отже, як бачимо, протягом півтора століть у Миргородському полку служили іноземці, які з часом прижилися в цих місцях, улившись до етнічного складу місцевого населення.

НЕВІСТКА ГЕТЬМАНА ГАННА ХЕРАСКІВНА

Гетьман Данило Апостол мав дев'ятеро дітей: синів Івана, Петра, Павла і доньок Тетяну, Параксовію, Ганну, Марію, Марфу та Анастасію. Наймолодший із синів – Павло, дата народження якого невідома, після вступу батька, миргородського полковника Данила Апостола на гетьманство, 3 жовтня 1727 року був призначений на батьківський уряд миргородського полковника і перебував на ньому до кінця життя. Під час Кримського походу 1736 року, в бою з турками під містом Гезлевом (Козловом, нині Євпаторія) Павла Апостола було поранено в ногу. Від цієї рани він через кілька днів,

20 липня 1736 року, помер.¹⁸¹

Про особисте життя Павла Апостола збереглося не надто багато свідчень. Першим шлюбом він був одружений із жінкою молдовського походження Ганною Херасківною. Вдруге в січні 1733 року в місті Смоленську він узяв шлюб із Федорою Миколаївною Енгельгардт, донькою смоленського стольника.

Що ж відомо про рід його першої дружини Ганни Херасківни? Хераскови – знатний старовинний шляхетний клан із Волошини (Молдови), представники якого на початку XVIII століття емігрували до Росії. Під час російсько-турецької війни 1710 – 1713 років, під час Прутського походу російської армії, Росією було укладено договір із Дмитром Кантемиром, господарем (правителем) Молдови, яка перебувала під протекторатом Туреччини, про входження Молдови до складу Російської держави. Ale Прутський похід для російської армії закінчився невдало. Внаслідок укладеної мирної угоди російські війська здобули лише право безперешкодно покинути територію Молдови; разом із російським військом з батьківщини виїхало 4 тисячі молдован, яких очолив Дмитро Кантемир. Це були здебільшого шляхетські роди зі своїм оточенням, які пішли на російську службу. Серед них були і Хераскови. Одержавши маєтності, зокрема, в Україні, ці знатні волоські родини жили, зазвичай, у Петербурзі й Москві. Чимало з них залишили помітний слід у громадському, політичному і культурному житті, як от син молдовського господаря Антиох Дмитрович Кантемир (1708 – 1744), письменник і дипломат, та Михайло Матвійович Херасков (1733 – 1807), відомий російський поет, прозаїк і драматург.

Разом із Д.Кантемиром 1711 року до Росії переселився з родиною знатний волоський шляхтич Андрій Костянтинович Херасков.¹⁸² Його син Матвій Андрійович (? – 1734) вступив на службу до російської армії, мав у кавалергардах звання майора. Матвій Херасков був одружений із княжною Друцькою-Соколинською.¹⁸³ Він помер, залишивши вдову з трьома дітьми, яка невдовзі одружилася з високопосадовим вельможею часів Анни Іоаннівни – князем Микитою Трубецьким, до речі, другом Антиоха Кантемира.

Син Матвія Хераскова Михайло народився і в ранньому дитинстві жив у місті Переяславі (згодом Полтавської губернії, нині м. Переяслав-Хмельницький Київської області). З 1740 року як член родини Трубецьких він переїхав до Петербурга, де здобув освіту в престижному закладі – так званій «Рицарській академії», як тоді називали Сухопутний шляхетний корпус. М. Херасков став помітною і впливовою особистістю своєї доби, зокрема, директором (1763 – 1770) і куратором (1778 – 1802) Московського університету. Він

відомий як автор епічних поем, трагедій, од, дидактичних романів. Активний діяч масонського руху, був членом кількох масонських лож, за що зазнавав утисків.

З огляду на всі вищевикладені факти є підстави зробити висновок, що дружина миргородського полковника Павла Апостола, невістка гетьмана Данила Апостола Ганна Андріївна Хераскова була сестрою Матвія Андрійовича Хераскова і тіткою письменника Михайла Матвійовича Хераскова.

Той факт, що дружина Павла Апостола була родом із Молдови, доводить: давні родинні зв'язки з вихідцями із Молдови продовжувалися і в нових поколіннях роду Апостолів.

Данило Апостол підтримував постійні дружні контакти і з іншими іноземцями, які перебували на службі в Російській державі. За деякими даними, одна з доньок миргородського полковника Д.Апостола – Уляна – стала до шлюбу з сербом генерал-майором Михайлом Івановичем Стояновим.¹⁸⁴ Інша його донька – Параскева Данилівна (? – 1731) була видана заміж за бунчукового товариша Михайла Васильовича Дуніна-Борковського, нащадка знатних волохів Дунініх. Правнук гетьмана Михайло Данилович Апостол (? – 1816) узяв за дружину жінку з сербського роду Єлизавету Миколаївну Чорбу. Отже, «іноземні» родові зв'язки Апостолів спостерігаємо досить часто. Тож робимо висновок, що одруження Павла Апостола з донькою знатного волоха Ганною Херасківною сталося в річищі родинних традицій Апостолів.

До 1922 року в Сорочинській Преображенській церкві, в родовому склепі Апостолів, ще зберігалася дошка з епітафією Ганни Хераскової, дружини гетьмана, миргородського полковника Павла Апостола. Текст цієї епітафії цікавий тим, що з нього ми дізнаємося нові факти: про час народження і смерті (1699 – 14.03.1732) гетьманової невістки, дані про її батька Хераскова та матір Євпраксію, а також про невідому раніше дату одруження Павла Апостола з Ганною – 1717 рік. Епітафія створена характерним для першої половини XVIII століття силабічним віршем.

Сама дошка з надгробним надписом не збереглася. До нашого часу дійшла тільки її копія, зроблена 1927 року директором Миргородського музею Василем Омельченком. Ось її текст:

Аще кто въдѣть хощет кто здѣ почиваетъ / да четъ сія письмена и тогда познаеть // Высокоблагородна христоименита / крове честной преславная дому родовита //

АННА ХЕРАСКОВНА

Ей же отецъ Хераско Евпраксия мати их же домъ благочестен достойно есть знати // Зъ ихъ въ Молдовъ родіся в турецкой державѣ

/ воспитана пречестно во смиренномъ нравъ // В империи
Российской браком сопряжена благородну мужу в жену обручена
ПАВЛУ АПОСТОЛУ
полковниковъ Миргородскому

Фамилии пре[слав]ной високославимой въ честі в силь в мужествъ
предъ всъми хвалимо[й] // тринадцать поживе годи снимъ пречесно
все житіе совершивъ въръ благочестю // въ шес[ти]сотномъ девять
десять девятомъ родися бракъ приять въ семнадцатомъ // отъ нась
престависи году 1732 марта 14. Помни всяк смерть и сказать сего не
забудь блажен покой усопшой црство вчно буди.¹⁸⁵

ЗАГАДКОВЕ ПОХОВАННЯ В СОРОЧИНЦЯХ

Є один мало відомий факт, пов'язаний із добою татарських насоків на Полтавщину першої половини XVIII століття, під час російсько-турецької війни 1735 – 1739 років.

Постійні напади військ Кримського ханства на Україну завдавали величезного горя населенню. На Лівобережжі від них щонайбільше страждали Полтавський і Миргородський полки. На початку лютого 1737 року загони кримських феодалів перейшли скутий кригою Дніпро у місцевості між Переволочною й Келебердою й рушили на північ межиріччям Псла і Ворскли землями Миргородського полку, завдаючи спустошень. Миргородський полковий судя Федір Остроградський (донедавна говтв'янський сотник Миргородського полку) зумів відбити татар від свого рідного містечка Говтви. Нападники рушили далі, виполонили село Шилівку Остап'ївської сотні Миргородського полку, знищивши частину населення, а решту забравши до ясиру. Фортифікацій, редутів і залог не ставало, щоб на всьому великому степовому обширі поставити перепону навалі лихої сили.

Під час цього наглого татарського насоку загинув генерал-майор Георгій Леслі (в деяких документах згадується як Леслій, Лессі). Про цього діяча відомо небагато. Його предок Олександр Улянович Леслі, за свідченням історика С.Соловйова, "іноземний полковник на російській службі", ще 1628 року їздив за кордон вербувати "ратних людей" до війська Росії.¹⁸⁶ Один із членів цієї родини брав участь у Північній війні. У щоденнику Миколи Ханенка 1721 року зроблено запис: "Был благодарственный молебен о полученном поиску над шведами через енерала лейтенанта Лесси"¹⁸⁷.

11 лютого 1737 року генерал-майор Георгій Леслі на чолі сотні

драгунів перебував у придніпровському степу, південніше від Полтави. Татари напали зненацька, драгуни прийняли нерівний бій, у якому більшість із них полягла. Тяжко поранений, загинув і генерал Георгій Леслі. В цьому бою брав участь також його син, Георгій Леслі — молодший. Захищаючи батька, він із небагатьма драгунами, що лишилися живими, був захоплений у полон.¹⁸⁸

Генерал-майора Леслі було поховано в Спасо-Преображенській церкві містечка Сорочинців. Відомо, що цю церкву спорудили з наказу гетьмана Данила Апостола в 1732 — 1734 роках. У ній розміщався склеп — родова усипальня Апостолів, де було поховано й самого гетьмана, а згодом і його дружину та інших членів роду.

Спасо-Преображенська церква як пам'ятка історії, архітектури і мистецтва постійно привертала до себе увагу багатьох дослідників старовини. У 80-их роках XIX століття церкву й усипальню Апостолів ретельно обстежив миргородський краєзнавець, земський лікар із

Сорочинців Олександр Іванович Ксьонценко. Згодом, на початку ХХ століття, храм досліджував відомий український історик, знаток козацької старовини Дмитро Іванович Яворницький.

За правим кліросом у стіні церкви була вмонтована залізна дошка з довгою епітафією, написаною російською, польською і латинською мовами: "Всепресветлейшего императорского российского маестату высокоблагородному и высокопревосходительному генералу майору Георгию Лесли, 11-го дня февраля, при берегу Днепровом, сильно от варвар аттакованному, безмерно израненному

Г.Ю.Леслі, секунд-майор кірасирського полку.
Худ. Г.Гроот. 1749 р.
Державний Російський музей.

и мужественно умершему, в незабвенню память эпитафион или гробное надписание". Далі йшла власне віршована епітафія, написана 44 силабічними віршами, характерними для XVIII століття. В ній оспівувано чесноти Леслі-батька, який поліг у бою, і Леслі-сина, який потрапив до полону, захищаючи батька.¹⁸⁹

В кінці епітафії був зображеній годинниковий циферблат зі стрілкою над цифрою VIII (напевно, це година смерті генерала) і з підписом латиною: "ita cursum consuvavi – тако теченье совершихъ". (Схожий циферблат був і на гробниці Д.Апостола).

Генерал Леслі мав дружину і "чад" – сина Георгія і доньку Феклу. Близько 1900 року в сорочинській церкві ще зберігався рукописний синодик (поминальник) із родоводом Леслі, цей документ бачив Д.І.Яворницький. Куди він зник згодом, невідомо. Напевно, як і інші церковні документи, був знищений за років боротьби з релігією. Не збереглося ні саме поховання Г.Леслі, ні його епітафія. Прах генерала був відданий забуттю, як не зберігся й родовий склеп Апостолів у Преображенській церкві.

Виникає запитання, чому саме в Сорочинцях був похований бойовий генерал. Чому його везли сюди аж із-за Полтави, ледь не від самого Дніпра, чому не поховали в якомусь іншому почесному місці? Можливо, генерал Леслі був родичем Апостолів і тому удастоївся поховання в їхньому родинному склепі? Чи, може, його, пораненого, привезли до Сорочинців на лікування, і вже тут він помер від ран? Запитання, як бачимо, є, а відповіді поки-що немає.

Дещо з'ясувати тут допоможе, можливо, такий факт. Улітку 1736 року генерал Леслі стояв на чолі конвою (складався з козаків Миргородського й Лубенського полків) і обозу, що з боями пробивалися до російського фельдмаршала Б.Мініха, армія якого в глибині Кримського півострова гостро потребувала постачання. Сподвижником Леслі був миргородський полковник Павло Данилович Апостол, який теж був цьому конвою й зазнав смертельного поранення в одному з боїв.¹⁹⁰ Ймовірно, генерала Леслі й Павла Апостола пов'язувала товариська й бойова дружба, чим і пояснюється поховання їх обох у родовому склепі Апостолів у Сорочинцях.

Доля нащадків Георгія Леслі-старшого теж не відома. Здогадуємося, що син генерала, переживши татарський полон, усетаки залишився живим. Принаймні, в Державному Російському музеї зберігся портрет секунд-майора кірасирського полку Георгія Юрійовича (Георгійовича) Леслі, датований 1749 роком, пензля, ймовірно, художника Г.Гроота.

Прізвища офіцерів Леслі трапляються і в пізніших історичних документах, у XIX столітті.

З ОСТАННІХ ЧАСІВ ДІЯЛЬНОСТІ МИРГОРОДСЬКОГО ПОЛКУ

Згідно з указом російської імператриці Катерини II від 16 вересня 1781 року, в Лівобережній Україні з 9 січня 1782 року було скасовано військово-адміністративний полковий поділ, натомість запроваджено намісництва, а колишні козацькі полки перетворено у регулярне російське військо. Це був неоднозначний і не близкавичний процес. Протягом певного часу після скасування козацькі полки чи їх підрозділи ще продовжували функціонувати. У Миргороді цей процес затягнувся до весни 1783 року. Як саме це відбувалося?

За умов бюрократизації суспільного життя останніх двох десятиліть XVIII століття в Україні, перетвореній на кілька намісництв, зростала потреба в обслуговуванні й охороні численного управлінського апарату, який дедалі зростав.

У січні 1782 року згідно з «ордером» генерал-фельдмаршала, сенатора графа П.О.Румянцева-Задунайського і відповідним наказом генерал-поручика С.Є.Ширкова, управителя Київського намісництва, в повітовому місті Миргороді було утворено так звану штатну команду для утримування варт («караулів») у «присутственных мєстах» — адміністративно-судових установах міста й повіту.

Штатна команда перебувала в підпорядкуванні миргородського городничого, секунд-майора Олексія Осиповича Пхеїдзе¹⁹¹, якому було надано право вимагати від Миргородської полкової канцелярії щомісячного відрядження до міста козаків Миргородського полку¹⁹². Миргородського полковника Федора Заньківського було зобов'язано щоразу надсилати 28 виборних козаків, зокрема, 8 кінних, на чолі з козацьким старшиною; ці козаки щомісяця мали замінюватися іншими. Нерідко посилали одних і тих самих козаків.

Миргородська штатна команда була одночасно й повітовою, і городовою. На виконання цього завдання, зазвичай, відряджали козаків першої Миргородської, другої Миргородської та Сорочинської сотень Миргородського полку, а також двох Ковалівських, двох Комишинських і Лютенської сотень сусіднього Гадяцького полку. В той же час Миргородський полк відряджав козаків для вартової служби до інших міст¹⁹³. Військовослужбовців Миргородської штатної команди посилали до м. Лубен для утримування варти при польовій аптекі¹⁹⁴, до містечка Опішні для вартування «провіантського магазейну»¹⁹⁵, до м. Катеринослава. До обов'язків штатної команди входило також утримування в'язнів — «колодників»¹⁹⁶. Городничий контролював дії Миргородської штатної команди.

Це були останні місяці діяльності Миргородського полку. Як

військова одиниця він ще існував навесні 1783 року. 28 квітня цього року полковою канцелярією було подано формулярні списки старшини й козаків полку із зазначенням, хто з них бажає продовжувати службу в регулярній російській армії¹⁹⁷.

На рубежі 1782 і 1783 років було припинено практику комплектування Миргородської штатної команди щомісячними змінними нарядами козаків Миргородського полку. Штатну команду очолив Данило Єнікуцов – прапорщик, «занимаючий место подпоручичье»¹⁹⁸, виходець із «волоського шляхетства города Яс», переведений до Миргорода з колишнього Слобідського батальону. Військовими службовцями штатної команди стали, здебільшого, солдати з Росії. На базі Миргородської штатної команди згодом виріс миргородський гарнізон.

Виборні козаки Миргородського полку після 1783 року були перетворені на військових обивателів, їхній статус прирівнювався до статусу державних селян. Козацька старшина Миргородського полку, здобувши права дворянства, перетворилася на поміщицтво й чиновництво.

ЗНАМЕНІТІ ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ТА ІНШІ ВИХІДЦІ З МИРГОРОДЩИНИ

Із миргородського краю вийшло чимало визначного духовництва, яке залишило помітний слід далеко за межами Полтавщини, навіть України. Висока українська школа, зокрема, Київська академія, зажила собі якнайкращої слави в Московії. На архірейські кафедри до Росії часто запрошувано високовченіх українських ченців. Як свідчать російські історики, різниця в рівні освіти українського і московського духовництва була настільки явною, що це викликало велике невдовolenня черноризних московитів-посадовців і, як наслідок, нехіть грубих і жорстоких російських ченців до освіти взагалі. Вони, «замість того, щоби прагнути порівнятися з малоросіянами в освіті й таким чином зробити останніх непотрібними, виявляли знеоччення до того, чим були малоросіяни вищими від них, – до науки, до школи».¹⁹⁹

У Сорочинцях народилося багато відомих діячів XVIII століття, серед них – письменник, просвітник і проповідник, ректор Києво-Могилянської Академії, архімандрит Михайло **Максимович**, чернече ім'я Манасія (? – 1758). Як і всі вчені свого часу, він близько 1730 – 1741 років одержав освіту в Київській Академії, вдосконалював свої знання за кордоном. Знавець кількох європейських мов, він у 1745 – 1749 роках викладав мови в Київській Академії, в 1749 –

1755 роках служив кафедральним архідияконом Київської митрополії. З 1755 року протягом трьох літ був ректором і професором богословія Київської Академії, домагався реформування цього високого навчально-духовного закладу. Водночас із викладацькою діяльністю М.Максимович був ігуменом і архімандритом Києво-Братського монастиря. Його перу належать численні трактати, праці богословсько-проповідницького змісту, духовні вірші. Поховано видатного діяча в склепі Богоявленського собору в Братському монастирі.²⁰⁰

Представник козацького роду Максимовичів – Іван Петрович Максимович – став одним із перших відомих українських лікарів, доктором медицини. Він народився в Сорочинцях, до 1757 року студіював науки в Київській Академії, звідки як один із найздібніших учнів був зачений для подальшого навчання в Санкт-Петербурзькій адміралтейській школі. Після нетривалої лікарської практики з 1772 року продовжив навчатися в Кенігсберзькому університеті, де здобув ступінь і диплом доктора медицини, а в 70-х – 80-х роках служив лікарем у Астраханській губернії й Кавказькому намісництві, мав чин надвірного радника.²⁰¹

Наприкінці XVIII століття у Сорочинцях жив військовий товариш Петро Максимович. А за років дитинства Миколи Гоголя жителем Сорочинців був корнет Дем'ян Максимович, він помер 1815 року в 38-літньому віці від сухот. Син останнього – Микита Дем'янович Максимович, колезький асесор, служив стряпчим у Миргородському повітовому суді.²⁰²

Рід **Флоринських** дав світові багатьох відомих діячів науки й культури, філософів, архімандритів, письменників, педагогів, співаків XVIII – ХХ століття. До цього роду належав Андрій Флоринський (1720 – 1797), уродженець містечка Сорочинців доби правління полковника Д.Апостола, який зачевав до своєї резиденції щонайкращі, найосвіченіші інтелектуальні сили України. Андрій Флоринський у 40-х роках XVIII століття навчався у Київській академії, 1753 року постригся в ченці під ім'ям Авраамій. В 1757 – 1758 роках викладав філософію в Київській Академії, згодом був архімандритом кількох монастирів. Відомий як перекладач богословських творів. Останні 25 років свого життя провів у монастирях міста Ростова, де й помер.²⁰³

В містечках Сорочинцях і Устивиці Миргородського полку був поширений рід священнослужителів **Сокальських**. Близько 1725 року в родині устивицького священика Василя Сокальського народився син Василь, якого батько віддав у науку до Київської Академії. По закінченні цього найвищого навчального закладу України В.Сокальський став ієромонахом (ченцем у сані священика) під ім'ям Володимир, очоливши Самарський Миколаївський монастир. 1762

року був настоятелем церкви Святої Покрови на Запорізькій Січі. За рік до знищення російським військом цього оплоту козацтва (1775), В.Сокальський став останнім січовим архімандритом, який керував кількома десятками церков, підпорядкованих Запорізькій Січі. Переживши загальноукраїнську трагедію ліквідації цієї важливої військово-політичної організації українського козацтва, архімандрит В.Сокальський постав на чолі Крупицького Миколаївського монастиря в Батурині, де в 1775 – 1790 роках здійснював подвижницьку працю на ниві православ'я, поєднуючи її з ідеями українського автономізму; був близьким до Новгород-Сіверського українського патріотичного гуртка 80-х років. «На покої» архімандрит був усього протягом трьох тижнів, його земне життя завершилося 4 квітня 1790 року.²⁰⁴

У 1819 – 1826 роках у Хрестовоздвиженській церкві містечка Сорочинців служили дяками кілька представників роду Сокальських.²⁰⁵

Із містечка Шишаків Миргородського полку походив близькуий український вчений-богослов, архієпископ, прихильник автокефалії української національної церкви й людина трагічної долі Варлаам **Шишацький** (1751 – 1820, інші дані 1821). Його світське ім'я – Григорій. Предки цього діяча були козаками, батько Степан Шишацький служив псаломщиком у містечковій Преображенській церкві. Навчання в Переяславському колегіумі й Києво-Могилянській академії дало Григорію добру освіту і навернуло на шлях чернецтва. В 1776 – 1785 роках тривала його богословсько-філософська викладацька діяльність як префекта Переяславської семінарії,²⁰⁶ згодом ректора Переяславського колегіуму. У 1785 – 1787 роках Варлаам Шишацький обіймав посаду ректора Новгород-Сіверської духовної семінарії.

Зростання національно-патріотичної свідомості цього високоосвіченого українця діялося під упливом того самого новгородсіверського національно-культурного автономістського середовища, якого зазнав і вже згадуваний архімандрит В.Сокальський.²⁰⁷ У 80-х – 90-х роках Варлаам Шишацький був на посадах ігумена, настоятеля й архімандрита в кількох монастирях Росії і Білорусії: Віленському Святодухівському, Новгородському Кирилівському, В'яжицькому Миколаївському та інших. 1792 року він служив префектом Новгородської семінарії, 1795 року прийняв хіротонію на сан єпископа Житомирського, 1805 року – єпископа

Білоруського і Могилівського, 1808 року — архієпископа Могилівського і Вітебського.

У політичних поглядах В.Шишацький був адептом автокефалії Української Православної Церкви, незалежної від Польщі й Росії. Саме така позиція спричинилася до того, що 1812 року, коли наполеонівське військо увійшло до Могилева, архієпископ Варлаам побачив у ньому ту силу, яка могла б допомогти в реалізації його давньої мрії — відродження національної церкви, визволення української і білоруської церкви від гніту Росії. Цього йому, певна річ, не вибачили, і московське тавро «зрадника» (як і століття тому щодо гетьмана Мазепи) несправедливо-жорстоко й надовго припекло все, що пов'язане з іменням Варлама Шишацького. Публічно позбавлений сану архієпископа, він зазнав довічного ув'язнення в Спасо-Преображенському монастирі в місті Новгород-Сіверському.²⁰⁸

На Миргородщині рід Шишацьких як служителів церкви спостерігався до початку ХХ століття.²⁰⁹

Цікавим явищем була поява цілої когорти талановитих українських лікарів другої половини XVIII століття. Більшість із них готувалася до священицької кар'єри, навчаючись у Київській академії. Так із козаків Миргородського полку походив Йосип Тимофійович **Тимківський** (Тимковський), який належав до славетних українських лікарів другої половини XVIII століття, які, здобувши ґрунтовну духовну освіту в Київській академії, були відряджені на навчання медичної справи до Санкт-Петербурзького адміралтейського шпиталю, а згодом до західноєвропейських університетів. Й.Тимківський 1765 року отримав ступінь доктора медицини в Страсбурзькому університеті.²¹⁰ Спочатку він, як і сорочинський лікар М.Я.Трохимовський, мав практику дивізійного лікаря, в 1766 — 1787 роках служив штатним інспектором медицини в Москві. Лікарського фаху набув і його син Іван Йосипович Тимковський, який служив у медичній колегії. Ці вихідці з України, на жаль, докладали своїх близькучих знань і вмінь не на рідних козацьких теренах, а в далекій Москвії.

Із Сорочинців вийшло чимало талановитих людей, які одержали духовну освіту в Україні й потрапили до північної російської столиці. В середині XVIII століття при імператорському дворі в Санкт-Петербурзі служив співак Степан **Андрієвський**, вихodeць із Сорочинців. Набираючи в Україні співаків для придворного хору, він запросив до Петербурга ще одного свого земляка з Сорочинців Івана Лук'яновича **Середу** (народився близько 1730 року), який на

той час навчався в Києві. З 1758 року І.Середа став солістом Санкт-Петербурзького придворного хору²¹¹.

З Миргородчиною пов'язане й ім'я Івана Остаповича **Хандошкіна** (1747 – 1804) – талановитого скрипала, композитора, диригента, педагога, збирача народних пісень. Імовірно, що Хандошкін – це спотворене, зросійщене прізвище, правильна форма якого – Хандожкин, що походить від прізвища Хандогій, Хандожка, яке трапляється на Миргородчині. Він був кріпаком дворянської родини Muравйових-Апостолів із Хомутця. Іван Матвійович Muравйов-Апостол відпустив його з кріпацької неволі, й у Миргородському повітовому суді довго велася справа з цього приводу²¹². Від початку 60-х рр. XVIII ст. Іван Хандожкін служив камер-музикантом при імператорському дворі в Петербурзі, викладав у Академії мистецтв. За деякими даними, близько 1788 – 1789 рр. він працював у Кременчуці, де очолював хорову капелу. Став зачинателем російської скрипкової школи, відомим віртуозом, імпровізатором. Іван Остапович – автор численних скрипкових творів, сонат, варіацій на теми російських пісень та інших музичних творів²¹³.

Отже, як бачимо, Миргородський край дав велику наснагу й поштовх до творчості багатьох діячам у галузі духовності й культури.

СОРОЧИНСЬКИЙ СВЯТОМИХАЙЛІВСЬКИЙ МОНАСТИР

У XVII – XVIII століттях за п'ять верст на схід від містечка Сорочинців діяв Сорочинський Святомихайлівський чоловічий монастир. Він був заснований 1670 року заходами й коштом миргородського полковника Павла Охрімовича Апостола, батька майбутнього гетьмана Данила Апостола, на землях, що належали полковникові, у відлюдному місці, де тиха річечка Грунь-Ташань впадає до Псла, а звивистий Псел огибає своїм коліном розкішні лісові нетрі.

Першим будівничим і начальником монастиря, а згодом його ігуменом був виходець із Правобережної України православний священик Попович, який утік на лівий берег Дніпра від католицько-уніатських переслідувань²¹⁴. Тоді це було поширеним явищем. Наприклад, неподалік від Сорочинців, на теренах сусіднього Зіньківського полку, приблизно за тих самих років утікачі-ченці з Корсуня уфундували ще один монастир – Скельський Преображенський.

Сорочинський монастир існував понад століття – з 1670 по 1786 рік. Які особи, крім згадуваного Поповича, були ігumenами монастиря наприкінці XVII – на початку XVIII століть, не відомо. Близько

1720 – 1738 років на чолі святої обителі стояв Серапіон Дорофійович, 1739 року – намісник, тобто заступник ігумена Софоній, а наступного року – ігumen Назарій Тополя²¹⁵. 1742 року протягом нетривалого часу намісником Сорочинського монастиря служив Інокентій Язборовський²¹⁶.

Улітку 1742 року сорочинський скит очолив Ієзекіль Тонконіг, який раніше був ігуменом відомого Нехворощанського монастиря²¹⁷. Ієзекіль (у деяких документах він згадується як Григор'єв, тобто син Григорія) правував у Святомихайлівському монастирі до кінця квітня 1750 року, коли його ненадовго змінив ігumen Пафнутий²¹⁸.

Чи не найдовшим було ігumenське правління високого ченця Гавриїла – з 1751 по 1774 рік. Його світське ім'я – Григорій Павлович Гіновський. Він народився 1717 року, походив із міщан Київщини. Близько 1737 – 1743 років навчався в Київській академії, по закінченні якої служив ченцем у Київському Братському монастирі, в 1743 – 1745 роках викладав пітику й синтаксиму в Переяславській семінарії²¹⁹, а в 1748 – 1750 роках граматику в Київській академії. Наступного 1751 року перейшов на посаду ігумена Сорочинського монастиря²²⁰, на якій перебував до 1774 року. По службі в сорочинській пущі Гавриїла Гіновського наказом консисторії знову було переведено до Києва²²¹.

Передостанній ігumen Святомихайлівського монастиря – Досифій²²², який очолював святе пристановище в 1774 – 1784 роках, – належав до знатного козацько-старшинського й священицького роду Галяхівських (Галяховських). Світське ім'я ігумена Досифія Галяховського не відоме. Його рідний брат Дем'ян Олексійович Галяховський був військовим капеланом, мав осідок у місті Глухові; інший брат, Іван, там таки служив військовим канцеляристом²²³. Ще один брат Ігумена Досифія – Петро Олексійович Галяховський, спочатку військовий канцелярист (1741 – 1749), згодом писар Миргородського полку (1753 – 1758) і миргородський полковий суддя (1761 – 1773).

На нашу думку, полкове суддівство Петра Галяховського й ігumenство Досифія Галяховського не випадком майже збіглися в часі: цей факт іще раз підтверджує зв'язок миргородського козацтва з Сорочинським монастирем.

Досифій Галяховський – єдиний з усіх ігumenів Святомихайлівського монастиря, який мав чин архімандрита. Він помер на своїй високій чернечій посаді в керованому ним монастирі 19 липня 1783 року²²⁴. По його смерті залишилося «собственное его движимое имущество и библиотека, в немалом числе книг состоящая»²²⁵. Це були 32 друковані й рукописні книги латинською

й польською мовами, здебільшого, філософсько-релігійного змісту. Реєстр цих книжок, за наказом Переяславсько-Бориспільської консисторії, 1784 року уклав священик Успінської церкви містечка Сорочинців Василь Петрашевський.

Більшість книжок мали надписи латиною — «екс лібріс» архімандрита Досифія Галяховського. Серед них були лекції відомих учених і церковних діячів Феофана Прокоповича (1681 — 1736) і Тимофія Щербацького (1698 — 1767), які вони читали в Києво-Могилянській академії. Був там також «Трактат теологічний» ректора Київської академії Сильвестра Кулябки (1701 — 1761), вихідця з Лубенщини, і його лекції 1733 — 1737 років, записані слухачем Києво-Могилянського колегіуму Данилом Галяховським²²⁶, здогадно, родичем архімандрита Досифія. Серед книг була також граматика латинсько-польська, книжки мали різноманітні надписи 1756 і 1763 років.

Брати і невістка архімандрита Досифія по його смерті домагалися від Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії (якій із 1777 року підлягав Сорочинський монастир) повернення їм братового майна. По тривалому розгляді цієї справи надійшов указ за підписом ректора консисторії ігумена Варлаама, який зробив таке розпорядження щодо спадщини архімандрита Досифія: речі церковно-службового призначення повернути до консисторської ризниці; карету й повіз залишти при Сорочинському монастирі; книги віддати до семінарської бібліотеки при консисторії; родичам же Галяховським дісталися тільки одяг, посуд та інші особисті побутові речі покійного²²⁷.

Останнім ігуменом Сорочинського Святомихайлівського монастиря з липня 1783 року був Йоасаф Гершун²²⁸. З огляду на його прізвище припускається думки, що він належав до козацько-старшинського роду Хорольської сотні Миргородського полку. Принаймні, відомо, що 1783 року в цьому полку служив 45-річний військовий товариш Лука Гершун, походженням «із старшинських дітей», який із 1760 року виконував обов'язки хорольського сотника й володів 157 душами чоловічої статі²²⁹. Призначення на високі чернечі посади освічених осіб із старшинського середовища було в річищі традиції того часу.

Ми навмисне детально зупинилися на біографічних даних ігуменів Сорочинського монастиря, щоби дати уявлення про рівень освіченості й те суспільне довкілля, з якого вийшли чернечі керівники.

Святомихайлівський монастир займав досить велику площину, варто зазначити, що в 80-х роках XVIII століття на його території стояли

три церкви. Головною була соборна церква Архангела Михайла, від якої одержав назву й сам монастир. Ще діяла Миколаївська (Нікольська) церква з трапезною й церква преподобної Марфи, матері святого Симеона Дивногорця. А раніше, в 20-х роках XVIII століття була ще й церква Різдва Пресвятої Богородиці.

Упродовж багатьох десятиліть монастир перебував під опікою династії миргородських полковників – діда, батька й сина – Павла, Данила і Павла Апостолів. Перший із них ще на початку існування монастиря подарував йому «ґрунти» і підданих, водяний млин на Пслі в селі Портянках. Данило Апостол, уже ставши гетьманом, не забував про Сорочинський монастир, 1729 року він видав універсал, якими підтверджував права монастиря на його земельні та інші володіння, а також давав дозвіл на будівництво винниці й водяного млина на Портянській греблі. Дружина Д.Апостола Уляна Василівна (з дому Іскрицька, походженням із Правобережної України), відома покровителька монастирів, постійно підтримувала сорочинську обитель.

Син гетьмана Павло теж офірував на церкви й монастири. Відомо, що в сусідньому з монастирем селі Портянках, яке перебувало у власності Павла, в Покровській церкві довго зберігався срібний дискос із написом: «1731 года априля 1 числа надан келех с дискосом, звездою и ложицею в село Портянки от полковника миргородского Павла Даниловича Апостола Гетьманыча»²³⁰.

В архіві Київської казенної палати свого часу дослідниками було знайдено документи, які свідчили, що монастир щедро підтримували місцеві жителі – козацька старшина, священики, міщани, які дарували святій обителі ниви, луги і луки, млини, садки і ставки. 1708 року від однієї особи були передані в дарунок «три нивы, сеножатная лука, водяная мельница на р. Псел и ставидло». 1717 року один із священиків містечка Лютеньки прийняв постриження в Сорочинському монастирі й подарував йому свій ліс Базавлуківщину. До монастиря постійно надходили «доброхітні подаяння» від козацтва, наприклад, у 70-х роках запорізькі козаки подарували монастиреві пару гнідих коней²³¹. Тож монастир поступово збагачувався і згодом уже сам скуповував орні землі та інші угіддя.

Монастиреві належали кілька навколоишніх сіл і хуторів – Переозвець (Малий Переозвіз), слобідка Підмонастирська, Чернечина та інші. Від тих часів збереглися прізвища Чернеченко, Монастирний, Монастирський.

За місцевими переказами, територія монастиря була огорожена ровом із водою, через рів ішов розсувний місток, цей вхід на ніч

закривали. На чатах завжди стояли два вартових ченці.

В монастирі діяло добре розвинене господарство. Крім занять хліборобством, тут розводили виноград, працювала виннича, пасіка, кілька водяних млинів на Пслі, ченці займалися рибною ловлею, на заливних луках було зроблено риболовні рівчаки. Монастир володів значною кількістю посполитих — залежних селян.

В Сорочинському монастирі часто знаходили прихисток самітні, старі, хворі, знедолені люди, каліки. Тут на схилі віку оселялися літні козаки Миргородського полку, які вже не несли військової служби й не мали родин.

Сам той факт, що монастир перебував під опікою гетьмана та його родини, надавав йому особливої ваги. Серед монастирів Полтавщини (у XVIII ст., крім Сорочинського, були ще Полтавський Хрестовоздвиженський, Красногірський Гадяцький Миколаївський і Скельський Преображенський) він займав поважне місце. Як і при всіх монастирях, у Сорочинському була бібліотека і, можливо, своя мальяння. Керівництво залучало місцевих майстрів до виконання різних мистецьких і оздоблювальних робіт. Письменникові Володимиру Короленкові на початку ХХ століття вдалося знайти документ 1720 року, за яким сорочинський майстер Василь Сніцар (різьляр, скульптор) домовлявся з ігуменом монастиря о. Серапіоном «ложити мою працу и майстерство сніцарське в храмі Рождества Пресвятая Богородиця», створивши зображення розп'яття, Пречистої діви Марії, апостолів із пророками й архіерея²³².

Ми дуже мало знаємо про рядових ченців Святомихайлівського монастиря, історія зберегла всього кілька їхніх імен. У них була нелегка служба. 1723 року імператор Петро I запровадив жорстокий режим щодо діяльності монастирів та їхніх ченців. А.Пясецький, дослідник монастирської історії першої третини XVIII століття, пише: «Встановлено якнайпильніший нагляд за поведінкою монахів і монашок; за будь-яке порушення правил монастирського статуту накладувано суверу епітимію. Багато хто з ченців повстають проти нових порядків, але свій протест можуть висловити тільки втечею з монастиря. Утікають не лише прості ченці, а ті, хто одержав священий сан — ієродиякони, ієроченці...»²³³.

Хтось із утікачів мандрував селами, хтось приставав учительями чи дяками до шкіл при парафіяльних церквах, хтось ішов на Запорізьку Січ, а ще інші удавалися за кордон. Утікали й черниці з жіночих монастирів.

Київський архієпископ Варлаам Ванатович, який у ченцях-утікачах бачив тільки «едину соблазнь мирове» й загрозу для інших від такого «злообразія», називав їх «волоцюгами». Він розіслав до

всіх протопопій укази, де суворо наказував усім священним чинам ловити втікачів, заарештовувати їх, допитувати, звідки вони й чи не були в запорожців (що, либо нь, вважалося великою провиною). По допиті ченців, зазвичай, відсилали назад до монастиря, в якому вони приймали постриг. Там їх віддавали «під міцне послушання до самої їх смерті», а з їхніх заробітків вивертали вартість їхнього провезення від місця арешту.

Ченцям і черницям заборонялося, крім службових потреб, виходити з монастиря, не можна було відвідувати в містах «мирські дома», навіть оселі священиків, правити богослужіння в церквах сільських і міських парафій.

Через жорстокий режим траплялися втечі ченців і з Сорочинського монастиря. Так ігумен Ізекійль Григор'єв (Тонконіг) звідомив канцелярію Київської митрополії про те, що проти ночі 24 квітня 1749 року з монастиря втекли ченці – ієродиякон Варлаам Густовський 26 років та Ісаїя Іванов 23 літ, котрі «указом Його Преосвященства призначені на житіє до одного Сорочинського монастиря». У зв'язку з цим із митрополії було розіслано наказ усім парафіям Миргородської protопопії: піймавши втікачів за розісланими прикметами, забити їх у колодки й відіслати назад до Сорочинського монастиря²³⁴. Чи впіймали тоді втікачів, не відомо.

Крім імен ігуменів і намісників, нам удалося розшукати наймення ще кількох ченців сорочинської обителі. За останніх років існування монастиря, за часів ігумена Йоасафа Гершуна, там служили еклезіарх ієромонах Афанасій, ієродиякон Каліст і ієрей Стефан Симоновський, який протягом певного часу служив ще й за монастирського писаря²³⁵.

Сорочинський Святомихайлівський монастир було ліквідовано 1786 року. Це сталося невдовзі після знищення російським урядом в Україні 1782 року козацького ладу. Монастир, який був пристановищем і опорою козацтва, після скасування Миргородського полку став не просто непотрібним, а й небезпечним для російської імперської влади, яка розпочала курс на знищенння будь-якої пам'яті про українське козацтво та його демократичні традиції. Адже монастир був осідком і розсадником українських державницьких, незалежницьких, автономістських ідей. А віддалений і схований у припільських лісах, він міг становити загрозу як осередок невдоволеного російською політикою козацтва. По ліквідації козаччини селами ще довго ходили співці-старці, колишні козаки, проклинаючи в піснях «кляту бабу» Катерину II, яка зруйнувала Січ і знищила козацтво.

Маєтності Сорочинського монастиря було секуляризовано. Дерев'яну Миколаївську церкву з монастиря розібрано й перенесено

до села Ковалівки, де її перероблено й оновлено. Можливо, інші монастирські храми теж було перенесено до якихось містечок чи сіл, як сталося, наприклад, із церквою з ліквідованого Скельського монастиря, що була доставлена до Миргорода, де після освячення стала іменуватися Всіхсвятською. Деякі ікони з церков Святомихайлівського монастиря ціле століття потому було знайдено в Сорочинцях²³⁶.

ЧАСТИНА ДРУГА

**ГОГОЛІВСЬКИЙ
КРАЙ**

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

НА

БЛАГОСЛОВЕННИХ

БЕРЕГАХ ГОВТВИ і

ПСЛА

ДІД І БАТЬКО ГОГОЛЯ

Микола Васильович Гоголь як український письменник сформувався саме в родинному середовищі, у колі людей, яким були не чужі історичні зацікавлення, літературні й театральні заняття.

Дід письменника Панас Дем'янович Гоголь-Яновський, козак Миргородського полку — одна з тих постатей минулого, про яку існують суперечливі біографічні дані. Дослідник історії родини Гоголів В.Чаговець, посилаючись на послужний список Панаса Дем'яновича, стверджував, що той народився 1738 року, а вступив на службу 1757 року.²³⁷ Такі самі дати підтверджує й «Малороссийский родословник» В.Модзалевського. Інший же документ — формуллярний список Панаса Дем'яновича Яновського, датований 27 лютого 1788 року, вказує, що на той час йому виповнилося 48 років (отже, народився він 1740 року); дата ж вступу на службу — 8 січня 1755 року.²³⁸

Походив Панас Яновський із священицької родини села Кононівки Лубенського повіту. Він здобув добру освіту в Київській академії,

володів, крім української й російської мов, латиною, польською, грецькою й німецькою мовами. Навчав цих мов дітей заможних і знатних дідичів, зокрема, й свою майбутню дружину Тетяну Семенівну, доньку бунчукового товариша Семена Семеновича Лизогуба.

За родинним переказом, Панас Дем'янович одружився з Тетяною Лизогубівною

Герб роду Гоголів-Яновських.

всупереч волі її батьків, викравши наречену з батьківського дому.²³⁹ Лизогубам був небажаний шлюб їхньої доньки з простим поповичем Панасом Яновським, бо самі вони належали до дуже знатного роду. Тетяна Семенівна була праправнукою гетьмана Петра Дорошенка, правнукою гетьмана Івана Скоропадського, онукою Переяславського полковника Василя Танського. Тому тільки через багато років після одруження Тетяни Лизогуби змирилися з доночним вибором.

Ольга Василівна Гоголь-Головня, сестра письменника Миколи Гоголя, стверджувала, що після одруження Тетяна Семенівна й Панас Дем'янович Яновські ще протягом деякого часу жили в Кононівці й лише згодом переїхали до хутора Купчиного (Яновщини) на Миргородщину. І справді, 1757 року, вже служачи полковим канцеляристом Миргородського полку в Сорочинцях, Панас Яновський підписував деякі документи все ще як житель села Кононівки.²⁴⁰

Із 8 січня 1756 року Панас Дем'янович служив миргородським полковим канцеляристом, а з 8 вересня 1758 року до 1759 року — військовим канцеляристом у Генеральній Військовій канцелярії в Глухові. Це був типовий шлях, який проходила молодь із ураїнської адміністративної еліти. Згодом упродовж трьох років П.Яновський служив у Миргородській лічильній комісії, а далі знову повернувся військовим канцеляристом до Генеральної канцелярії. Саме в 50-х — 60-х роках,

Військовий писар. Худ. С.Васильківський.

як свідчить родинний архів Гоголів-Яновських, Панас Дем'янович часто доставляв листи козацької старшини з Глухова до Сорочинців і в зворотному напрямку.

Під час російсько-турецької війни 1768 – 1774 років він брав участь у Кримському поході 1771 року. В 1772 – 1774 роках «находился канцеляристом беспорочной службы», далі «по команде освидетельствован»²⁴¹, тобто одержав свідоцтво про службу. Під судом і слідством, як вказано в формуллярному списку, Панас Дем'янович ніколи не був.

Ретельний виконавець покладених на нього обов'язків, П.Яновський, однаке, з якихось причин довго не одержував підвищення на службі. Ще 1764 року він зробив подання про призначення його на посаду полкового хорунжого в Миргородський полк, але тоді «резолюции не последовало». 1773 року Панас Яновський знову подав аналогічне «доношеніє», з приводу чого 18 березня 1773 року чотири впливових особи зробили подання з проханням призначити військового канцеляриста П.Яновського на «vakансное место» миргородського полкового хорунжого. Документ підписали князь Платон Мещерський, Василь Туманський, Іван Журавка і Яків Козельський.²⁴² Троє останніх були представниками військової еліти в Глухові. Панас Дем'янович, як бачимо, прагнув служити близьче до своєї домівки, але, як видно із формуллярного списку 1788 року, посади миргородського полкового хорунжого він так і не домігся.

1782 року, очевидно, переконавшись у безперспективності військової служби (на той час уже розпочався процес ліквідації козацьких полків), він таки переїхав із Глухова до Миргородщини, до свого маєтку в Купчиному. Із 7 липня 1782 року Панас Дем'янович служив полковим писарем у Миргородському полку. Але й тут справи потребували частих від'їздів. 1785 року Панас Яновський як людина з доброю освітою був вибраний місцевим дворянством для роботи в «учрежденной в городе Киеве о разборе дворянства дел комиссии».²⁴³ 15 квітня 1787 року Панас Дем'янович нарешті одержав при відставці офіцерське звання секунд-майора.

На запитання анкетної графі, чи гідний він продовження штатської служби й підвищення чину, стояла відповідь: «на благорассмотрение вышней власти». Питання вирішилося так: 1788 року Яновський уже служив у земському суді Говтв'янського повіту²⁴⁴ (хутір Купчин – Яновщина тоді входив до цього повіту).

По закінченні цивільної служби Панас Дем'янович осіло жив у

своїй Яновщині. Він підтримував постійні контакти з колишніми товаришами по службі – як зі своїми близькими сусідами, так і з більш далекими, знайомими ще з козацьких часів.

Дата смерті діда Миколи Гоголя точно не відома. Деякі дослідники вважали, що він помер ще до одруження свого сина Василя. Однак це не так. Цілком імовірно, що життя Панаса Дем'яновича Яновського закінчилося між 1811 і 1813 роками. 1811 року він іще був живий. Про це свідчать записи в метричній книзі яресськівської церкви Різдва Христового про одруження, народження й хрестини підданих Панаса Яновського.²⁴⁵ А от невдовзі, 1813 року дідич Олексій Данилевський купував землю в хуторі в Тетяни Семенівни Гоголь-Яновської²⁴⁶ (саме в ній, а не в Панаса Дем'яновича), тож, можливо, діда Миколи Гоголя вже не було серед живих.

При дослідженні біографічних даних предків Гоголя виникає потреба уточнити питання, коли саме одружилися Панас Дем'янович і Тетяна Семенівна. В.Модзалевський називає дату 1776 рік. Проте є інші відомості. Ольга Василівна Гоголь-Головня звідомлює таке: «В дідуся і бабусі довго не було дітей; на чотирнадцятому році народився мій батько; єдине було дитя».²⁴⁷ Їхній син Василь Панасович народився 1780 року. Отже, можна зробити підрахунок: Панас і Тетяна одружилися близько 1767 року.

З травня 1776 року бунчуковий товариш Семен Семенович Лизогуб, батько Тетяни, подарував їй частину свого маєтку, те саме зробив ще й 25 червня 1781 року. Це були маєтності, які раніше належали дідові Тетяни – Переяславському полковникові Василеві Танському. Таким чином до Тетяни Семенівни перейшла частина маєтків у містечках Бубнові й Ліпляві та в селах Келеберді й Решітках Ліплявської сотні Переяславського полку (згодом Золотоніського повіту), а також хутір Купчин Миргородського полку (Говтв'янського повіту). Наприкінці XVIII століття цими маєтностями вже володів чоловік Тетяни Семенівни Панас Дем'янович. У Келеберді Яновські мали 122 душі, в Купчиному – 144, в Кононівці за Панасом Яновським залишалося спадщинних 5 душ.²⁴⁸

Мати письменника Марія Іванівна Гоголь-Яновська згадувала: «У батьків моого чоловіка ще було село на березі Дніпра, Калиберда, на другому боці річки місто Канів; воно [тобто, с. Келеберда – Л.Р.] продане було ними, коли чоловік мій був малолітнім, через незручність».²⁴⁹ Розпорощеність маєтків Яновських і справді завдавала чимало клопотів. Друг Панаса Дем'яновича Гаврило Козачківський писав 5 лютого 1784 року Яновському, що не зміг із Яреськом приїхати

до нього в Келеберду через бездоріжжя.²⁵⁰

Панасові Дем'яновичу, очевидно, часто доводилося їздити до маєтків дружини в Золотоніський повіт. Є документ 1798 року, в якому рукою Панаса Дем'яновича зроблені записи — підрахунки відстаней до містечка Бубнів, від Бубнів — до сіл Максимівки й Прохорівки та до інших містечок і сіл.²⁵¹

За 4 версти на південню від Келеберди було село Прохорівка, де розміщалося сотенне управління Бубнівської сотні Переяславського полку. Певна річ, Панас Дем'янович знався із тамтешнім поміщицтвом. Його сучасник Іван Леонтійович Максимович у середині XVIII століття був бубнівським і прохорівським сотником.²⁵² Ще один його знайомий — бунчуковий товариш Микола Лисеневич, дідич Золотоніського повіту, повітовий депутат у дворянському зібранні, 1784 року підписав грамоту Панасові Яновському про внесення останнього з сім'єю до родовідної книги Київського намісництва.²⁵³ Знав П.Яновський також ліплявського сотника Василя Лазаревича та його нащадків — рідну миргородських панів Родзянків, добрих друзів Гоголів-Яновських. (Примітно, що кілька десятиліть потому в цих краях, на землях своїх предків, поблизу Порохорівки, на хуторі Михайлівій Горі бував Микола Гоголь, гостюючи в свого друга Михайла Олександровича Максимовича, відомого історика, етнографа й фольклориста).

Період служби Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського в Глухові уможливив йому широке коло спілкування й знайомств. У Генеральній військовій канцелярії зосереджувалися всі управлінські структури України — адміністративні, судові, фінансові, сюди сходився дипломаторій, тут народжувалися гетьманські універсалі, розглядалися козацькі й міщанські справи, накопичувався величезний архів.

На час служби П.Д.Гоголя-Яновського в Глухові припадають значні структурні зміни в адміністративно-територіальному устрої України. З 1763 року в Україні було запроваджено, крім полкового й сотенного адміністративно-територіального поділу, ще й поділ повітовий. Миргородський полк поділився на два повіти (судово-адміністративні округи) — Миргородський і Остап'ївський. Були створені окремі Миргородський і Остап'ївський суди — земські, міські й підкоморські.

Територія Говтв'янської сотні Миргородського полку була поділена між цими двома новоствореними повітами. Саме через це спостерігаємо стосунки Панаса Гоголя-Яновського з козацькою старшиною, посадовцями й чиновниками як Миргородського, так і Остап'ївського повітів, котрі, як і раніше, залишалися тісно

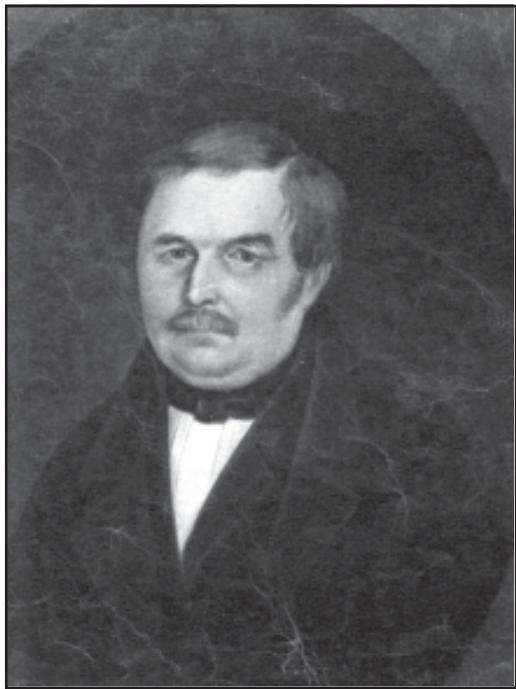
пов'язаними між собою спільною полковою структурою.

1764 року указом Катерини II було зліквідоване гетьманство, й управління Лівобережною Україною відійшло до Другої Малоросійської Колегії. В складі її апарату й продовжував службу Панас Дем'янович Гоголь-Яновський на посаді військового канцеляриста.

Дід Миколи Гоголя цікавився історією знатних родин Миргородського краю, зберігав старовинні документи. В домашньому архіві Гоголів-Яновських є копія 70-х років XVIII століття (часу, коли Панас Дем'янович служив у Генеральній військовій канцелярії в Глухові) з документа 1751 року за підписами старшин Миргородського полку Ф.Козачківського, Т.Кальницького, С. Родзянка, Є.Родзянка, П.Богаєвського, В.Зарудного.²⁵⁴ Панаса Дем'яновича знала вся миргородська полкова старшина. Зокрема, зберігся лист Федора Остроградського (в 70-х роках миргородського полкового судді) із містечка Турбай до П.Яновського в Говтву 1788 року, в якому знатний пан засвідчує Панасові Дем'яновичу свою повагу.²⁵⁵

Микола Васильович Гоголь, очевидно, мав не надто тривалий період спілкування зі своїм дідом — тільки в ранньому дитинстві. Однак життєвий досвід Панаса Гоголя-Яновського, відгомін його служби на посаді військового канцеляриста в Глухові, відлуння його розповідей вгадуються в багатьох ранніх творах Миколи Гоголя. Ось у повісті «Втрачена грамота» дядок Фома Григорович переповідає бувальщину про свого діда, нібито посланого гетьманом до цариці з грамотою: «За тодішніх часів якщо зібрати з усього Батурина грамотів, то нічого й шапки підставляти, — в одну жменю можна було всіх укласти».²⁵⁶ Місто Батурин у 1750 — 1764 роках було резиденцією гетьмана Кирила Розумовського, і Панасові Гоголю-Яновському досить часто доводилося курсувати між Глуховом і Батурином у службових справах. Так само згадується в цій повісті й шлях від міста Конотопа до Батурина. І навіть вигук жалю: «Ні, минулися часи: не побачити більше запорожців!» — сприймаємо не інакше, як слова старого Панаса Яновського, бо так могла сказати тільки людина, яка добре пам'ятала ту епоху.

Вплив дідових розповідей відчувається і в такому уривку з «Втраченої грамоти»: «Ех, старовина, старовина! І яка то розкіш, яка радість зійде на серце, коли почуєш про те, що давним-давно, і року йому і місяця немає, діялось на світі! А до того ще як вплутається який родич, дід чи прадід... здається, що все тес діялось тоді з тобою, ніби ти вліз у прадідову душу або прадідова душа у тобі грас...».

Василь Панасович Гоголь-Яновський.
Невідомий художник.

міг переказати ті оповіді своєму синові Миколі. А втім, і сам Микола Гоголь, маючи чудову образну пам'ять, у 4 — 5-річному віці вже був здатний запам'ятати розповіді діда Панаса.

В «Повісті про те, як посварився Іван Іванович із Іваном Никифоровичем» молодий письменник згадує протопопа о. Петра, що живе в Келеберді. Навряд чи знав його особисто Микола Гоголь: прадівська Келеберда на той час уже була продана. Тож у всіх цих випадках, поза сумнівом, маємо справу з ремінісцентними явищами, з відунням у свідомості письменника інтелектуально-імпресійних надбань його предків та їхніх національних чуттєвих сприйнятті.

Син Панаса Дем'яновича Василь Панасович Гоголь-Яновський народився 1780 року (за деякими, менш достовірними, даними — 1777, 1781) в хуторі Купчиному. Близько 1791 року навчався в Полтавській семінарії. За документами, вінслужив у Петербурзі на Малоросійському поштamtі «сверх комплекта», але, як вважають дослідники, це могла бути чисто номінальна служба, яку влаштував

Фраза «і року йому і місяця немає», така характерна для стилістики староукраїнської мови, викликає асоціації з «Листом запорізьких козаків до турецького султана»: «Числа не знаєм, бо календаря не маєм, місяць у небі, год у книзі...».

Не випадково в повісті М.Гоголя «Страшна помста» саме в Глухові старий сліпий бандурист веде свою пісню про нелюдський злочин брата, за який настає не менш жахлива кара. Напевно, Панас Дем'янович чимало розповідав своєму синові Василеві Панасовичу про старовинні глухівські й батуринські справи, а той

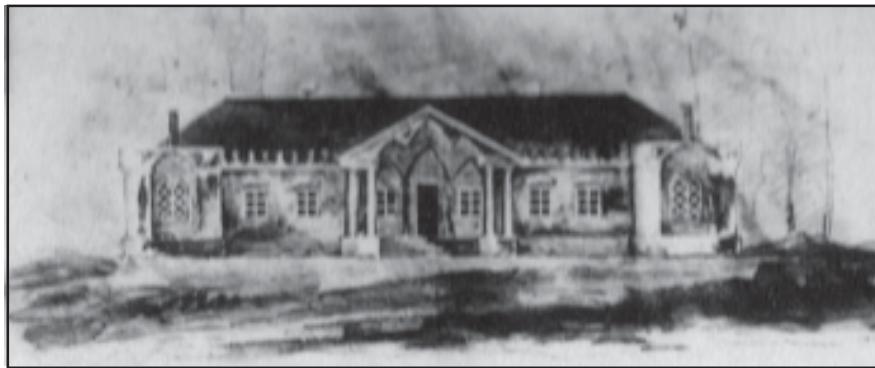
йому багатий і впливовий родич Д.П.Трощинський, який перебував на високій посаді головного директора пошт.

22 грудня 1805 року Василь Панасович пішов у відставку з чином колезького асесора й оселився в батьківському хуторі Купчиному – Яновщині, який на його честь було перейменовано на Василівку. З 1806 року він служив секретарем при губернському м а р ш а л і Д.П.Трощинському в селі Кибинцях, де 1813 року організував для свого патрона домашній театр. У 1815 – 1818 роках Василь Гоголь-Яновський уже мав посаду хорунжого Миргородського повіту. Одночасно з цим він був куратором економії Д.Трощинського в містечку Яресъках. Василь Панасович мав у Миргородському повіті (в Василівці й хуторі при Яресъках) 1091 десятину землі. Помер він у Кибинцях 31 березня 1825 року від «горової чахотки», похований у Василівці. Микола Гоголь дуже любив батька й тяжко переживав його втрату.

Як відзначали ще перші біографи Миколи Гоголя, про його батька збереглося дуже мало відомостей. Родинний архів Гоголів дає можливість простежити деякі зв'язки В.П.Гоголя-Яновського з його сучасниками. Василь Панасович координував роботу управителів у кибинській і яресъківській економіях Д.П.Трощинського, був у курсі справ федунської й кагарлицької економій А.А. Трощинського, двоюрідного брата Марії Іванівни Гоголь-Яновської. Так 1818 року виконавець будівельних робіт В.Глухманський листовно звітував Василеві Панасовичу про ремонт будинку Д.Трощинського в Кибинцях,

Марія Іванівна Гоголь-Яновська.
Невідомий художник.

Будинок батьків Миколи Гоголя в Яновщині за часів його дитинства.
Малюнок М.Гоголя.

а також про хід робіт на яресськівській винокурні й при будинку Ганни Матвіївні²⁵⁷ (тітки Марії Іванівни Гоголь). 1819 року управитель Кибинської економії Іван Уманець-Дмитровський доповідав В.П.Гоголю

про будівництво в
с а д и б і
Д.Трощинського.²⁵⁸
Спілкувався Василь
Панасович і з
кибинським
управителем
Г.Зимницьким.

Знаючи про
впливове становище
Василя Панасовича
п р и
Д.П.Трощинському,
до нього часто
зверталися прості
люди, сподіваючись
на допомогу з його
боку. Так один із
с л у ж б о в ц і в
кибинського маєтку
Іван Ф. у листі з
Кибинців до
В . П . Г о г о л я -
Яновського 1821 року

Микола Гоголь за років юності.

просив його захисту від «неистового врага» — управителя І.Уманця-Дмитровського.²⁵⁹

Стосунки Панаса Дем'яновича й Василя Панасовича Гоголів-Яновських із різними категоріями миргородської людності другої половини XVIII — першої половини XIX століття ми детальніше розглянемо в наступних розділах.

СУПЕРЕЧКА ЗА ХУТІР КУПЧИН. ТУМАНСЬКІ.

Хутір Купчин, Купчинський, Купчинівський, Лизогубівський, згодом Яновщина, Василівка — все це найменування одного й того самого хутора. Найдавніша його назва, либо́нь, походила від прізвища колишнього власника чи засновника Купки (таке прізвище трапляється на Миргородщині). А наприкінці XVIII століття цей хутір мав ішо одну назву — Говтва, Голтва, за іменням місцевої річки.

Хутір Купчин після одруження Тетяни Семенівни Лизогуб із Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським перейшов їй у власність за уступним документом від батька, бунчукового товариша С.С.Лизогуба. Проте невдовзі з боку родичів Тетяни Семенівни з'явилися претензії на володіння цим хутором. Тетяна мала брата Петра Семеновича Лизогуба, бунчукового товариша, жителя

Урочище Стінка, власність предків Гоголя. Світлина початку ХХ ст.

Городницького повіту на Чернігівщині. По смерті (блізько 1780 року) Петра Лизогуба його вдова Євдокія Василівна, донька бунчукового товариша Василя Івановича Комаровського, вийшла заміж у друге за надвірного радника Федора Осиповича Туманського й заявила про свої права на хутір Купчин.

Пані Євдокія не була бідною, вона володіла в Городницькому повіті понад 1300 душами обох статей, двома селами й кількома хуторами, проте, мабуть, і говтв'янські маєтності вона не вважала здивими для себе. 1781 року вона подала до Миргородського земського суду документи, які нібито мали свідчити про те, що її перший чоловік Петро Семенович Лизогуб володів хутором Купчиним («он же и Голтва») і незадовго до смерті дав їй «уступку» на цей хутір; Євдокія ж нібито по смерті чоловіка що маєтність «поручила в смотрение» своєму батькові Комаровському, і тепер вона домагалася своїх прав на хутір, намагаючись відібрати його у Гоголів-Яновських.²⁶⁰

1782 року полковий писар Панас Дем'янович Яновський і його дружина Тетяна Семенівна подали чолобитну на ім'я імператриці Катерини Олексіївни зі скаргою на «надворную советницу Евдокию Василеву дочь Туманскую», доводячи, що вона надала до Миргородського суду «неслушний запис» (тобто фальшивий), і просили не визнавати її доказів.²⁶¹

Право Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського на хутір Купчин підтвердили в цій справі дві поважні особи — колишні миргородські полкові судді Федір Максимович Козачківський і Петро Олексійович Галяхівський.²⁶² Гоголі-Яновські, очевидно, виграли цей судовий позов, бо хутір залишився у їхній власності.

Принагідно скажемо про те, що хутір Купчин і сусідній (за три версти) хутір Яворівщина, що теж належав Гоголям-Яновським, не раз страждали від зазіхань на них недоброчесливих і захланних сусідів. Так у травні й червні 1791 року Панас Дем'янович подавав «прошення» до полтавського земського справника Якова Сулими та до полтавського суду зі скаргами на жителя Великобудиської округи Семена Довбиша. Останній «ненадлежаще» заволодів гоголівським хутірцем, «прозываемым Яворивщиною, о двух хатах з гребелькою и садком и непахотною и сенокосною землею»,²⁶³ а також зробив, за словами Панаса Дем'яновича, «гвалтовное нападение на хутор мой» (мається на увазі хутір Купчин), вчинивши «насилие, побои и подколотье ножем человека моего Михаила Чубенка».²⁶⁴

Не можемо оминути увагою таку цікаву й відому в історії України особистість, як загадуваного вище, з приводу судової справи, Федора Осиповича Туманського, другого чоловіка Євдокії Василівни Лизогубової.

Рід Туманських походив із Переяславського полку. Дід Федора Осиповича Григорій Тимофійович був протопопом у місті Басані, батько Осип Григорович — головою Новгородсіверської палати карного суду. Знаною людиною був і дядько Федора — Василь

Григорович Туманський (блізько 1718 – 1809), із 1762 року генеральний писар. Як зазначає професор Олександр Мез'ко-Огоблин, наприкінці 70-х років XVIII століття в Малоросійській Колегії в Глухові «порядкували самі Туманські: водночас членами Колегії були аж троє Туманських – Василь Григорович, тоді в чині дійсного статського радника (1776 р.), його брат Іван Григорович і старший син, Михайло Васильович».²⁶⁵

Федір Осипович Туманський (1757 – 1810), здобувши в 1773 – 1777 роках близку освіту в Кенігсберзькому університеті, став одним із найдійовіших і найталановитіших представників високої української інтелігенції кінця XVIII століття. Він глибоко усвідомлював, що без книги, видавничої справи, науки й освіти Україна опиниться на узбіччі світових цивілізаційних процесів. Тому він у 1779 – 1780 роках звернувся до Петербурзької Академії Наук із двома важливими проектами – створення в Глухові академічної книгарні з метою «снабдить сей край книгами, коих здесь с великою трудностию достают»,²⁶⁶ а саме: літературою з історії, географії, з античною, агіографічною, юридичною, художньою та іншою літературою; а також звернувся з проектом заснування в Глухові Академічного Зібрання, яке, по суті, мало б стати початком Української Академії Наук. Другий проект Ф.Туманському не вдалося реалізувати.

Після скасування Гетьманщини й створення намісництв (1782) Глухів як політичний, адміністративний і культурний центр Лівобережної України занепадає. Ф.О.Туманський у середині 80-х років переїздить до Петербурга, де розгортає енергійну діяльність – літературну, наукову, видавничу. Він видає часописи «Зеркало света», «Лекарство от скук и забот» та «Российский Магазин», в якому публікує пам'ятки української історії. Зокрема, в 1792 – 1793 роках Туманський оприлюднює літопис Граб'янки («Летописець Малая России»).

З 1801 року Ф.О.Туманський повертається до Глухова, де стає в оборону дворянських прав українського шляхетства.²⁶⁷

Що ж до долі його дружини Євдокії Василівни Лизогубової-Туманської, то вона залишається невідомою. Знаємо лише, що 1785 року, в час переїзду з Глухова до Петербурга, Ф.О.Туманський уже був одруженій у друге з Ф.Г.Чеглоковською.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський, служачи в Глухові, був знайомий із родиною Туманських. 1760 року старший полковий канцелярист Миргородського полку Марко Козиненко передавав листа з Сорочинців до Глухова Василеві Григоровичу Туманському через Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського.²⁶⁸ А 1773 року, як уже зазначалося, Василь Туманський разом із іншими особами українського елітного прошарку просив призначити Панаса Дем'яновича на посаду миргородського полкового хорунжого.

Нащадків роду Туманських знов і Микола Васильович Гоголь. В «Вибраних місцях із листування з друзями», аналізуючи творчість

найкращих російських поетів і вплив на них поезії О.Пушкіна, Гоголь зазначав: «Варто назвати обох Туманських»²⁶⁹ — маючи на увазі поетів Василя Івановича Туманського (1800 — 1860) і його двоюрідного брата Федора Антоновича Туманського (1801 — 1853).

ЗНАТНІ СУСІДИ ГОГОЛІВ-ЯНОВСЬКИХ

Гоголі-Яновські наприкінці XVIII століття були не єдиними власниками хутора Купчиного. Їхніми близькими сусідами в хуторі було кілька знатних козацько-дворянських родин — **Лісницькі**, Данилевські, Остроградські. Знамениті козаки Лісницькі — нащадки миргородського полковника (1651 — 1659) Григорія Лісницького,

одного з найбільших прихильників гетьмана І.Виговського й противника промосковської політики. Ще від часів Богдана Хмельницького Лісницьким належали містечко Шишаки й село Матяшівка Шишацької сотні Миргородського полку. Численні представники цього роду протягом усього XVIII століття були не останніми людьми в полку. Онуки миргородського полковника Григорій Данилович і Роман Данилович Лісницькі займали посади, відповідно, миргородського полкового сотника й шишацького сотника. Сотницький уряд у Шишаках протягом різних років XVIII століття утримували також Федір, Михайло й Микола Дем'янович Лісницькі. Рід розростався, збагачувався. До гетьманських надань Лісницькі доточували ще й

Вельможна пані (полковниця).
Худ. С.Васильківський.

«благоприобретенные», тобто куплені землі й довколишні хутори.

Правнук миргородського полковника Дем'ян Романович Лісницький, значковий товариш Миргородського полку, 1737 року володів селом Матяшівкою, мав садибу з підсусідками в Миргороді, приїздний двір у містечку Сорочинцях.²⁷⁰ Серед їхніх маєтностей була й частина хутора Купчиного — 22 хати. Д.Р.Лісницький із дружиною Євдокією Василівною Перехрестовою-Осиповою видали свою доньку заміж за Лева **Данилевського (Лапу-Данилевського)**, який у 70-х роках XVIII століття успадкував від неї двори в хуторі Купчиному.²⁷¹ Інша ж частина хутора Купчиного належала Семенові Лизогубові (згодом Гоголем-Яновським). Зовсім мала частка хутора — 5 душ — Миколі Дем'яновичу Лісницькому, шишацькому сотникові (1769), миргородському полковому осавулові й колезькому асесорові²⁷² та 9 душ — його братові Григорієві.

Син Лева Данилевського, Георгій Левович Лапа-Данилевський, узяв шлюб зі своєю далекою родичною Марією — рідною сестрою Олександра Семеновича Данилевського, найбільшого друга Миколи Гоголя. Георгій Левович був особисто знайомий із письменником.

Григорій Дем'янович Лісницький жив у спадковому маєтку в містечку Шишаках, але часто бував і в Купчиному, де спілкувався з Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським та його родиною. 1781 року в Миргородському гродському суді розглядалася справа Григорія Шабельника — прикажчика купчинського маєтку Панаса Дем'яновича. Шабельника було звинувачувано в якихось негідних учинках. Саме Григорій Лісницький узяв тоді Шабельника на поруки, «с тем, что он будет себя весть честно и постоянно, от всех худих поступков».²⁷³

Лісницькі були родичами харківського полковника Перехрестова-Осипова. Від нього Данило Миколайович Лісницький прийняв у спадок села Малижине й Матвіївку Богодухівського повіту Харківської губернії. У Матвіївці Данило Миколайович Лісницький близько 1840 року збудував храм, де зберігалися священні родові реліквії Лісницьких і Перехрестових-Осипових.²⁷⁴ З опосередкованих джерел можна зробити висновок, що й родина Гоголів підтримувала зв'язки з харківською гілкою Лісницьких.

Один із миргородських Лісницьких — капітан Олександр Григорович Лісницький 1823 року їздив у справах свого маєтку до Слобідсько-Української та Курської губерній; разом із ним їздив туди й приятель Гоголів Іван Козачківський із Яресьок, про що останній сповіщав листовно Василя Панасовича Гоголя-Яновського.²⁷⁵ З листування Василя Панасовича з'ясовуємо, що він 1820 року мав різного характеру стосунки з Олександром Григоровичем Лісницьким, зокрема, мав грошовий борг перед ним.²⁷⁶

Є ще одна родовідна лінія, яка єднає Гоголів-Яновських із Лісницькими – це Кованьки, знатний козацько-старшинський рід Полтавського полку. Рідна сестра Данила Миколайовича Лісницького одружилася з дідичем Полтавського повіту Федором Кованьком, якому належала частина села Рибців біля Полтави. Як найближчий родич, бездітний Д.М.Лісницький став хрещеним батьком кількох дітей і онуків Кованьків. Родина Гоголів, сестри письменника часто бували в гостях у цієї сім'ї в Рибцях.

Ще раніше, 1812 року, якийсь дворянин Кованько служив у Д.П.Трощинського, тодішнього предводителя дворянства Полтавської губернії, і був довіреною особою цього вельможі.²⁷⁷ Тож Гоголі зустрічалися з Кованьками і в кибинському маєтку Трощинського. І, нарешті, є ще такий зв'язок Гоголів із Кованьків: один із Кованьків, Кіндрат Іванович, 1802 року городничий міста Костянтинограда, одружився з Марією Власівною Ходаревською. А брат Марії Власівни, Микола Власович Ходаревський, перебував у шлюбі (хоч і не тривалому) з рідною тіткою Миколи Гоголя – Катериною Іванівною Косярівською.²⁷⁸

Отже, як бачимо, Гоголі-Яновські були близько пов'язані стосунками різного характеру – родинними, сусідськими, майновими, господарськими – з відомими козацько-дворянськими родами Лісницькими, Кованьками, Перехрестовими-Осиповими, Данилевськими.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський ще застав часи правління передостаннього миргородського полковника Федора **Остроградського** (1752 – близько 1770). Син Остроградського – Павло Федорович (1730 – до 1813), підкоморій Миргородського полку в 1764 – 1787 роках, депутат шляхетства Миргородського повіту (1784), мав 1395 душ обох статей, із них 25 душ належали йому в хуторі Купчинському, тож він добре знав і головних власників цього хутора – Гоголів-Яновських. 1784 року Павло Остроградський підписав грамоту Панасові Гоголю-Яновському про внесення його сім'ї до родовідної книги Київського намісництва.²⁷⁸

Дружина Павла Остроградського – Марія Петрівна Галецька – була донькою гадяцького полковника (1738 – 1754) Петра Семеновича **Галецького**. Панас Гоголь-Яновський досить часто спілкувався з родиною Галецьких, яка мала в містечку Багачці тодішнього Говтв'янського повіту 8 дворів і 67 бездірніх хат,²⁷⁹ а також 59 душ у слободі Семенівці того самого повіту. Під час служби в Глухові Панасові Дем'яновичу нерідко доводилося виконувати функції зв'язківця між козацькою старшиною Полтавщини й глухівськими посадовцями в гетьманській резиденції й Малоросійській Колегії.

Так, наприклад, у січні 1763 року миргородський полковий суддя Федір Козачківський у листі з містечка Сорочинців до Панаса Дем'яновича в Глухів просив його передати листа для пані «полковниці Галецької».²⁸⁰ Деякі представники роду Галецьких у 70-х роках XVIII століття жили також у містечку Яреськах.²⁸¹

Одним із знаменитих сучасників і сусідів Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського був останній миргородський полковник Федір Григорович **Заньківський** (1724 – до 1802). Він був сином сотника Полтавського полку та полковниківни Марії Черняківни. Мав звання бунчукового товариша. В 1771 – 1782 роках він очолював Миргородський полк, мав резиденцію в Сорочинцях. Під орудою полковника Ф.Заньківського Панас Гоголь-Яновський брав участь у Кримському поході початку 70-х років. По ліквідації полку 1783 року одержав чин бригадира. Федір Григорович перебував у шлюбі з донькою полтавського полкового обозного Рунівського. Заньківські були багатими панами. Вони мали садибу в селі Крутому Березі під Полтавою, слободу Перещепине, підданих у містечку Сорочинцях.²⁸² У Говтв'янському повіті Федору Заньківському належали: частина села Переяславу й частина села Баранівки, 17 душ у хуторі Малинівському, 14 душ у хуторі Семенівському, 4 душі в хуторі Хоружівському, 10 душ у хуторі Колесниковому. Мав підданих у хуторах Устивицької сотні – Овнянському й Остріжному, в хуторах Сорочинської сотні.²⁸³

Своїх доньок Федір Заньківський повідавав за поважних людей. Мотрону Федорівну одружилася з миргородським полковим хорунжим Іваном Московим, Варвара Федорівна – з надвірним радником Андрієм Олександровичем Дублянським, а Анастасія Федорівна – з майором, статським радником, високопоставленим чиновником Чернігівського земського суду Іваном Якимовичем Канієвським.²⁸⁴

Канієвські – дідичі Переяславського полку – постійно мали стосунки з козацькою старшиною Миргородського полку. 1763 року миргородський полковий хорунжий Марко Козиненко з Сорочинців передавав через Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського якогось важливого листа до Івана Капітоновича Канієвського, котрого Яновський мав розшукати в Глухові або в Батурині.²⁸⁵

У дворянському довкіллі «благословенних говтв'янських місць», у близькому оточенні родини Гоголів-Яновських другої половини XVIII століття досить відомою особою була пані Феодора **Віткевичева**, дружина, а згодом удова бригадира. 1748 року бригадир Віткевич намагався привернути в своє підданство жителів села Переяславу Ковалівської сотні сусіднього Гадяцького полку, а ті чинили йому опір, домагаючись прав козацтва.²⁸⁶ Напевно, Віткевич невдовзі помер,

бо вже навесні наступного року село Перевіз належало «бригадирші» Віткевичевій.²⁸⁷ Вона мала підданих також у селі Портянках тієї самої сотні, в хуторах Грицютівському й Матвіївському. В 80-х роках XVIII століття всі вищено названі населені пункти перебували в адміністративному підпорядкування Говтв'янського повіту, так само, як і гоголівська Василівка. Дві хати належали Віткевичевій у селі Семереньках, де більшістю дворів володіли Данилевські, приятелі Гоголів-Яновських.

Зберігся лист пані Віткевичевої 1747 року, написаний із Сорочинців до Івана Андрійовича Полетики (1722 – 1783), відомого українського лікаря, її сусіда; листа написано з приводу господарчих справ.²⁸⁸ Документи свідчать, що це була досить діяльна пані, принаймні, у відстоювання своїх майнових справ. Одна з таких справ бригадирші Віткевичевої розглядалася в Генеральній канцелярії в Глухові в 1762 – 1763 роках. Її ходом цікавився миргородський полковий суддя Федір Козачківський, розпитуючи про це в Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського в листі до нього в Глухів.²⁸⁹

Дід і батько Миколи Гоголя добре знали рід знатних козаків Миргородського полку, дворян **Ляховичів** – своїх сусідів у Говтв'янському повіті. Матвій Іванович Ляхович, миргородський полковий суддя в 1765 – 1770 роках, був власником хутора Матвіївського та ще кількох хуторів у Говтв'янському повіті. Крім того, він мав 12 хат посполитих у містечку Сорочинцях, овечий завод, що славився на всю округу смушками. На уряді полкового суддівства в другій половині XVIII століття був і його родич Антін Ляхович, 1781 року власник хутора Салівського Шишацької сотні.²⁹⁰

Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського добре знав також Федір Ляхович, сорочинський сотенний отаман (1765), поручик (1787), засідатель і член розправи Миргородського повітового суду (1791 – 1796).²⁹¹ Федір Ляхович разом із «вдовствующею судиною полковою Ляховичевою» (тобто вдовою миргородського полкового судді Матвія Ляховича), з Федором Заньківським, останнім миргородським полковником, і бунчуковим товаришем Левом Данилевським володіли селом Перевозом Говтв'янського повіту.

У поручика Федора Ляховича були сини Андрій і Олексій. По смерті Андрія Федоровича його брат генерал-майор Олексій Федорович Ляхович дістав право на успадкування частини братового маєтку. З цього приводу генерал-майор 1821 року листувався з Василем Панасовичем Гоголем-Яновським, котрий, судячи з епістолярію, якимось чином був причетний до оформлення спадщинних документів братів Ляховичів, виступав посередником у їхній справі.²⁹²

«ЛЮБЕЗНЕЙШИЕ ПАНОВЕ СВАТОВЕ»

В родинному архіві Гоголів зберігся 21 лист Федора Клименка (Клименкова) до Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського і його дружини Тетяни Семенівни. Листування розкриває характер їхніх стосунків – родинно-приятельських, сусідських, господарських.

Федір Григорович Клименко (народився 1743 року) походив з козацької старшини Миргородського полку, за термінологією XVIII століття, «з малоросійського шляхетства». Службу в війську він розпочав 16-літнім юнаком, напевно, закінчивши (як і майбутні персонажі Миколи Гоголя – сини Тараса Бульби) бурсу, бо 1761 року вже став полковим канцеляристом. 1768 року одержав звання значкового товариша. 1771 року, як і Панас Дем'янович Гоголь-Яновський, брав участь у Кримському поході. З 27 березня 1772 року до 1783 року був на уряді сотника Шишацької сотні Миргородського полку. 1781 року здобув почесне звання бунчукового товариша. У квітні 1783 року, коли з наказу царського уряду ліквідовувався Миргородський полк, сотник Клименко не виявив бажання служити далі в російській армії.²⁹³ У той самий час, маючи за плечима 40 літ, Федір Клименко не заходів сидіти в своєму маєтку без діла і став до цивільної служби – земським справником Говтв'янського повіту.²⁹⁴ 1791 року мав чин колезького асесора.²⁹⁵

Ф.Клименко був дідичем середньої руки – мав 180 душ. Жив у містечку Шишаках, що за 12 верст від хутора Купчиного. Разом із братом Олексієм, військовим товарищем Миргородського полку, вони мали кілька невеликих, на 4 – 8 хат, хуторів у Шишацькій сотні. Один і них, хутір Клименки, лежав усього за одну версту на південний захід від гоголівської Яновщини. Крім того, Федір Клименко був власником хуторів Трипільської Балки (15 душ) і Хвощевого (66 душ) Говтв'янського повіту.²⁹⁶ Мав чимало розкиданих у різних місцях своєї сотні «ґрунтів», нив, лук, лісків тощо. В урочищі Стінці, що біля хутора Купчиного, його земля межувала з угіддями Панаса Дем'яновича Яновського, через що іноді, незважаючи на приязні стосунки обох сусідів, поміж ними виникали суперечки, які, щоправда, тут таки й залагоджувалися.²⁹⁷

Обидва приятелі часто спілкувалися, їздили сім'ями один до одного в гості, приїздили на обіди чи вечері, з нагоди родинних свят, навіть ображалися, коли хтось із них не зайдив по дорозі в гості. В одному з листів Клименко запрошує Панаса Дем'яновича і Тетяну Семенівну до себе на свято «сина моого Осіюші»,²⁹⁸ давав рецепти лікування від застуди.

Друзі надавали один одному взаємну допомогу в веденні господарств, наприклад Федір Григорович пропонував Панасові Дем'яновичу, при потребі, набрати з його клуні 10 возів соломи або дозволяв косити на своїй землі очерет.

Деякі листи Федора Клименка до Панаса Гоголя-Яновського

написані з хуторів Єрок і Королевого²⁹⁹ (обидва Говтв'янського повіту) – ймовірно, там була частина маєтностей сотника.

1794 року Федір Клименко як дворянин, що добре знов рід Яновських, засвідчив і підписав родовідне свідоцтво Панаса Дем'яновича про те, що лікар Іван Петрович Яновський є двоюродним братом Панаса.³⁰⁰ Коли ж Панас Дем'янович захотів придбати для своєї садиби церкву в селі Перевізці, Федір Григорович сприяв їйому в цій справі.

Клименко, як і інші миргородські поміщики, возив своїх дітей на навчання до Петербургу, що вважалося тоді престижною справою в середовищі дрібного дворянства, яке нещодавно вийшло з козацтва. Старший син шишацького сотника Федір Федорович Клименко 1797 року вже служив у армії, 1809 року мав звання майора, був нагороджений орденом Святого Володимира IV ступеню.³⁰¹

Раннє листування Клименка і Гоголя-Яновського велося українською мовою, так, наприклад, Федір Григорович писав: «Лінтяї люде ваші. Видно, нудненько їм косить очерет». Але в листах пізнішого часу, кінця XVIII століття, переважає російська мова, з густими вкрапленнями української лексики й українських мовних зворотів.

У листах до Панаса Дем'яновича Федір Григорович зазвичай звертався словами «Любезный друг». Однак чи тільки друзями й сусідами вони були, чи їх єднали більш тісні родинні стосунки? Що це саме так, підтверджує один із листів (не датований, імовірно, 80-х років) Клименка до Гоголів-Яновських: «Любезнейшие Панове сватове Афанасий Дем'янович и Татяна Семеновна. Фалюсь вам, любезнейшие наши, благодарении Господу Богу, жена моя разрешенна от бремени благополучно и родила мне сына Григория. Для сего радостного случая прошу Вас покорнейше пожаловать сей день хотя [...] вашим приятнейшим посещением». Далі йдеться про Василька (сина Панаса Дем'яновича), якому сподобаються коники. І на берегах листа – дописка «Ирина Сем: [тобто, Семенівна – Л.Р.] кланяется вам...».³⁰²

Фраза «панове сватове» наводить на такі міркування. Слово «свати» в українській мові означає родичів одного з подружжя щодо родичів другого. ВДаль стверджує, що слова «сват» і «свояк» у західних діалектах (тобто, в українській мові) є синонімами.³⁰³ Якщо ж узяти до уваги ще й те, що дружина Федора Клименка – Ірина Семенівна, то з упевненістю можемо стверджувати, що Панас Дем'янович Гоголь-Яновський і Федір Григорович Клименко були свояками, тобто мали за дружин рідних сестер Тетяну Семенівну й Ірину Семенівну, доньок бунчукового товариша Семена Лизогуба. Тепер стають цілком зрозумілими й дуже близькі стосунки цих двох родин, і їхнє тривале щільне листування.

Якщо вже зайдлося про шишацький рід Клименків, то варто сказати, що Гоголі спілкувалися і з братом сотника Олексієм Григоровичем Клименком і з Семеном Клименком.³⁰⁴

Із родом Клименків у той чи інший спосіб контактували й нащадки Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського. Один із роду Клименків у званні підполковника командував 6-м піхотним полком у складі Полтавського ополчення під час війни 1812 року (полк був сформований у Миргородському повіті).³⁰⁵ А відомо, що Василь Панасович і Марія Іванівна Гоголі були причетні до діяльності полтавського ополчення через Д.П.Трощинського.

І ще ось така цікава історія єднає Клименків і Гоголя. Один із Клименків, живучи в Петербурзі, був членом комісії з будівництва храму Христа Спасителя. Цю комісію було ліквідовано через непомірні суми, витрачені її чиновниками; був «отрешен от должности» й Клименко. По його смерті вдова Марія Василівна Клименкова, незважаючи на цей мало привабливий випадок, почала клопотатися про призначення їй пенсії за чоловіка. З цього приводу вона просила сусідку, добру знайому й ровесницю Марію Іванівну Гоголь-Яновську, щоб та доручила синові Миколі Гоголю, який на той час уже жив у північній столиці, довідатися про можливість призначення їй такої пенсії. На що Гоголь, вияснивши суть справи, відповів у листі до матері від 10 лютого 1831 року, що їхня сусідка «не тільки не має права вимагати собі пенсії, але навіть можуть чекати неприємностей... Не радьте їй дуже сподіватися».³⁰⁶

Цей випадок залишив слід у пам'яті молодого письменника, і через кілька років він увів цей сложет до першого тому поеми «Мертві душі», до історії життя пронози Чичикова як одну із сходинок, що вели цього крутія до його морального звиродніння: «Скоро представилось Чичикову поле гораздо пространнее: образовалась комиссия для построения какого-то казенного весьма капитального строения. В эту комиссию пристроился и он, и оказался одним из деятельнейших членов. Комиссия немедленно приступила к делу. Шесть лет возились около здания... только никак не шло казенное здание выше фундамента. А между тем в других концах города очутилось у каждого из членов по красивому дому... Члены уже начинали благоденствовать...»³⁰⁷.

Як бачимо, Гоголь фіксував у своїх творах цікаві факти із життя сусідів і далеких родичів.

За спогадами сестри Миколи Гоголя Ольги Василівни Головні, їхня сусідка Марія Василівна Клименкова мала двох молодих доньок, до яких їздив тоді ще неодружений полтавський повітовий землемір Павло Йосипович Трушковський (згодом він узяв шлюб із Марією Василівною Гоголь-Яновською, сестрою письменника).³⁰⁸

I, нарешті, таке. В останні дні життя Миколи Гоголя в Москві у складі лікарського консиліуму, який консультував і намагався продовжити життя письменника, був лікар Степан Іванович Клименков (1805 — 1858)³⁰⁹; не виключено, що він теж належав до кола земляків М.В.Гоголя з Полтавщини.

ЧАРНИШІ

Оточення, близькі сусіди, яких Микола Гоголь знав ізмалку, були тим живильним ґрунтом, на якому зростала творчість майбутнього письменника. В серпні 1838 року в листі до матері з Ліворно Микола Васильович просив надсилати йому відомості «про сусідів, і хто з них приїздив до нас до церкви в неділю і потім, певна річ, обідав у нас, і в чому був одягнений чи одягнена, і що казав чи казала», «і які прибутки наших поміщиків». З величезною зацікавленістю він просив повідомити про «сусіда нашого Василя Івановича Чарниша... і де тепер перебувають Данилевські Іван і Єлісей».

Чарниші – один із наймогутніших родів гетьманської України, одна з гілок того роду, з якого свого часу вийшов славетний Іван Чарниш, 1705 року «резидент» гетьмана Івана Мазепи, гадяцький полковник (1709 – 1715), генеральний суддя (1715 – 1725), власник великих рангових маєтностей, зокрема, містечка Комишні та навколоїшніх сіл. Непохитність І.Чарниша у відстоюванні прав козацької старшини перед зазіханнями російського уряду викликала настороженість імперських зверхників щодо нього. «О Черныше изволите знать, что онъ не без противности есть», – писав 1718 року Олександр Меншиков Петрові I³¹⁰.

У квітні 1723 року генеральний суддя І.Чарниш разом із чернігівським полковником П.Полуботком і генеральним писарем І.Савичем був викликаний до Петербургу за непокірність і домагання вільnot козацької верхівки в її протистоянні з Малоросійською Колегією ю після допиту в Таємній канцелярії був ув'язнений. До України Чарниш так і не повернувся, помер на засланні в Москві 1728 року. Сини генерального судді Іван та Петро Чарниші володіли на Миргородщині селом Панасівкою.

Один із представників роду Чарнишів – Іван Никифорович – миргородський полковий осавул (1781), суддя Миргородського повітового суду (1785 – 1787), маршал Миргородського повіту (1802 – 1803), володів землями й дворами в Миргороді, Сорочинцях, Яреськах, Баранівці. В Сорочинцях, де він мав 88 душ підданих і дворових людей,³¹¹ 1780 року він збудував селітряний завод «на три котли».³¹² В Сорочинцях жили і його нащадки. (Про Івана Никифоровича Чарниша детальніше йтиметься в розділі цієї книжки «Прототипи гоголівських персонажів»). Син Івана Никифоровича – Григорій Іванович Чарниш, у 1812 – 1820 роках двічі був обраний на посаду миргородського повітового маршала,³¹³ спілкувався з Василем Панасовичем Гоголем-Яновським. У другій половині XIX століття Чарниші купили колишній будинок лікаря М.Я.Трохимовського в Сорочинцях, у якому народився М.В.Гоголь.³¹⁴

Особливо близько сім'я Гоголів-Яновських зналася з відгалуженням

чарнишівського роду, яке мешкало в селі Товстому, що поблизу Яновщини. Господар цього села Василь Іванович Чарниш, очевидно, був сином Івана Никифоровича Чарниша, попереднього власника села Чарнишівки. 1830 року Василь Іванович Чарниш також мав землі в Миргороді й містечку Сорочинцях, які успадкував від батька.

Близькі сусіди, Гоголі й Чарниші приятелювали між собою, доводилося їм вирішувати й спільні господарчі питання. У листі до Василя Панасовича Гоголя-Яновського від 26 липня 1822 року з Чарнишівки Василь Іванович просить знайти землеміра в економії Д.П.Трощинського для межування їхніх (Чарниша й Яновського) земель.³¹⁵

В іншому листі В.І.Чарниша 1823 року до Василя Панасовича, адресованому «в Кибинцы или где находится», йдеться про їхню домовленість щодо заміни лісу біля урочища Стінки, поблизу Яновщини.³¹⁶ У листах Чарниш дорікає В.П.Яновському, що той засидівся в Кибинцях, і запрошує «до наших місць», сповіщає, як проходили вибори дворянства в Полтаві.³¹⁷

Тут варто зробити застереження. Василя Івановича Чарниша, сусіда Гоголів, не слід плутати, як це часом трапляється в літературі, з його повним тезком і сучасником Василем Івановичем Чарнишем (1759 – після 1820), колишнім бунчуковим товаришем Гадяцького

Садиба Чарнишів у селі Товстому. Світлина початку ХХ ст.

полку, згодом першим полтавським губернським маршалом (був на цій посаді тричі, в 1801 – 1805, 1808 – 1811 та в 1817 – 1820 роках), збирачем української старовини, членом масонської ложі «Любов до істини».

Сусуд Гоголів капітан Василь Іванович Чарниш був вітчимом Олександра Семеновича Данилевського, якнайближчого друга Миколи Гоголя. Доля В.Чарниша склалася так, що, овдовівши, він удруге одружився з матір'ю Олександра, теж удовою Тетяною Іванівною Данилевською. Від неї Василеві Івановичу Чарнишу дісталася частина села Семереньків, родового осідку Данилевських. Відтоді саме в Семереньках часто жили В.І.Чарниш із власними дітьми й новою сім'єю.

За юних літ у них часто бував Микола Гоголь. Він любив родину Чарнишів. У листах із Росії до матері й сестер, сумуючи за домівкою, Гоголь згадував Василя Івановича Чарниша, а також його рідних синів Миколу Васильовича й Василя Васильовича. Листувався з В.І.Чарнишем. Коли побачила світ повість Миколи Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки», Василь Іванович схвально відгукнувся про цей факт. Гоголь у листі до Олександра Данилевського з Петербурга від 1 січня 1832 року писав: «Незадовго до твого я одержав листа від Василя Івановича, в котрому він звідомлює мені, що книжки, послані мною тобі в Семереньки, він одержав. Не зайвим вважаю при цьому навести його слова, сказані в похвалу моєї книжки: «Якщо видасте ще книгу в світ «Вечори», то пришліть для цікавості й прочитання. Ми добре знаємо, що прислана вами книга є твором вашим. То є якнайпрекрасніша справа, якнайшляхетніше заняття. Я читав і рекомендацію їй від Булгаріна в «Северной Пчеле» дуже з гарного боку й до заохочення автора. Це бачити приємно». ³¹⁸ М.Гоголь до останніх років життя пам'ятав друзів своєї юності Данилевських і Чарнишів.

Донька В.І.Чарниша Віра Василівна дружила з сестрами Миколи Гоголя. На весіллі Віри наприкінці 1838 або на початку 1839 року була присутня мати письменника Марія Іванівна Гоголь, про що вона листовно звідомлювала своєму синові.³¹⁹ А син Василя Івановича, Микола Васильович Чарниш, разом із Андрієм Андрійовичем Трощинським був шафером на весіллі Єлизавети Василівни Гоголь і Володимира Івановича Бикова в Василівці 3 жовтня 1851 року.

Вітчим Олександра Данилевського, капітан Василь Іванович Чарниш, дожив до глибокої старості. 1861 року він усе ще був власником великопомісного маєтку в Миргородському повіті.

ШИШАЦЬКІ ЗНАЙОМЦІ

Шишаки (раніша назва — Шишак) здавна були сотенным містечком Миргородського полку. Гоголі-Яновські ще від часів козацтва мали там численних друзів і знайомих. Саме такими були **Яковенки** — рід «можнійших» козаків, який вів свій початок від шишацького сотника Федора Яковича Яковенка, котрий очолював сотню в 1738 — 1765 роках. Це був освічений козак, його підписи бачимо на офіційних документах, зокрема, на ревізії Миргородської полкової сотні 1750 року.³²⁰ Помер він раніше 1781 року. Його спадкоємці володіли хутором Яковенциною з 9 хат. Син сотника Іван Яковенко, військовий товариш, 1773 року служив у Миргородській полковій лічильній комісії, 1786 року мав звання полкового осавула.³²¹ Сини останнього — Іван Іванович (народження 1727 року) та Петро Іванович (1732 — 1791) Яковенки на час ліквідації Миргородського полку були вже немолодими козаками в званні військових товаришів. Вони зналися з сім'єю Гоголів. Нашадки Яковенків 1792 року одержали свідоцтва про права дворянства.

За часів Миколи Гоголя в містечку Шишаку, в Преображенській парафії жив дідич Іван Іванович Яковенко, губернський секретар. 1823 року в нього народився син Киріяк, хрещеним батьком якого став шишацький дідич, прaporщик Георгій Лапа-Данилевський,³²² друг родини Гоголів.

І в наступних поколіннях Яковенки не поривали зв'язків із Гоголями. Сестра письменника Ольга Василівна Гоголь-Головня стала хрещеною матір'ю Володимира Івановича Яковенка (1857 — 1923), відомого лікаря-психіатра й громадського діяча. А сестра лікаря Ольга Іванівна, в шлюбі Піснячевська, мала сина Івана Олександровича Піснячевського, який одружився з Оленою Миколаївною Биковою,³²³ онукою Миколи Васильовича Гоголя по лінії сестри Єлизавети Василівни Гоголь-Бикової.

До найвідоміших заможних козацьких родів Шишацької сотні Миргородського полку належали **Горіздри**. Шишацький сотник Панас Горіздра, згідно з універсалом миргородського полковника Данила Апостола 1713 року, одержав у власність «за его воинские услуги четырех человек козаков, для помочи около роботизн господарства домового».³²⁴

Родич Панаса Корнилій Горіздра служив писарем Миргородської полкової сотні. Але коли «покликав воєнний случай», під час походу миргородських козаків до Сулацької фортеці 1725 року, Корнилій змінив своє писарське перо на бойову зброю, ставши похідним сотником.³²⁵

Служив у Миргородському полку й син шишацького сотника Панас Панасович Горіздра. У 80-х роках він зі своїми синами

Степаном і Федором жив «на наследних шляхетських своїх имениях». Саме за цих років Панас Панасович Горіздра просив Дворянське зібрання Київського намісництва (куди входила територія Говтв'янського повіту, колишньої Шишацької сотні) про прийняття його до числа дворян. Дворянське зібрання задоволило його прохання.

Козацько-шляхетське, тобто старшинське походження роду Горіздр 1786 року посвідчили миргородські дворяни, донедавна козаки: Лев Данилевський, Матвій Косярівський, Остап Ворожка, Панас і Прокіп

Містечко Шишаки. Світлина початку ХХ ст.

Попатенки, Петро Кир'яков, Антін Богмевський, Корній Пащенко, Прокіп Капустенко, Григорій Лісницький, Іван Яковенко, Петро Ростовський, Нестір Шарлай.³²⁶ Усе це були люди з дуже близького оточення Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, його сусіди й друзі.

До знайомих родини Гоголів-Яновських належали дрібні дворяни **Гурини**, про яких, зокрема, згадувала сестра письменника Ольга Василівна Гоголь. Ще Панас Дем'янович знав шишацького козака Василя Гурина (Гуринова), трохи старшого за віком, військового товариша, сотенного хорунжого Миргородського полку, який 1776 року служив возним,³²⁷ тобто судовим виконавцем. 1791 року в містечку

Шишаку жили значковий товариш Федір Гурин та відставний корнет Павло Гурин із дружиною Марією Іванівною.³²⁸

За часів юності Миколи Гоголя, в 20-х роках XIX століття, в Шишаках був знаною особою дворянин Іван Йосипович Гурин. Жили дворяни Гурини і в Яресяках, де утримували поштову станцію.

Козаки **Замоздри**, які селилися довкола Шишаків, теж вважалися не простими людьми. 1737 року Семен Замоздра був наказним шишацьким сотником.³²⁹ Його нащадки за років життя діда Гоголя осіли хуторами на території Шишацької сотні.

Добром знайомим Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського був сусід, місцевий панок із козаків Федір Петрович **Гречка**. Шишацький сотник Федір Григорович Клименко, свояк Панаса Дем'яновича, у листі просив Яновського посприяти, щоби Гречка допоміг своїми робітниками виконати для Клименка деякі господарчі роботи.³³⁰

Дворянин, депутат Миргородського повіту секунд-майор Антон **Кириченко**, нащадок заможних козаків Шишацької сотні, 1792 року підписав дворянську грамоту Панаса Гоголя-Яновського.³³¹

Батько письменника Василь Панасович Гоголь-Яновський мав ділові контакти з **Нестеровськими** – дворянсько-священицьким родом у Шишаках і Устивиці. Поміщик Степан Нестеровський, власник досить великої маєтку, понад 200 душ чоловічої статі, в лютому 1821 року писав із містечка Шишаку до Василя Панасовича листа, в якому йшлося про закупівлю В.Гоголем у господарстві Нестеровського муки для яресяківської економії.³³²

Як відомо, Микола Васильович Гоголь постійно цікавився станом справ у господарствах сусідів-поміщиків. У листі до матері з Петербургу 1831 року він писав: «Я надзвичайно цікавий знати стан земляків наших, безперервні розорення маєтків яких надзвичайно мене зворушують».³³³

А в листі до Івана Івановича Дмитрієва наступного року він журився з приводу бідності рідних місць: «Чого б, здавалося, бракувало цьому краєві! Повне, розкішне літо! Хліба, фруктів, усього рослинного тьма! А народ бідний, маєтки зруйнованій недоїмки неоплатні. Всьому виною брак спілкування: він приспав і зробив ледачими жителів. Поміщики бачать тепер самі, що з одним лише хлібом і винокурінням неможливо значно підвищити свої прибутки. Починають розуміти, що час братися за мануфактури й фабрики; але капіталів немає, щаслива думка дрімає, а вони полюють з горя на зайців. ...Гроші тут величезна рідкість».³³⁴

Проблеми місцевого поміщицтва були в полі зору письменника і мали стати об'єктом, на який він хотів спрямувати своє письменницьке перо. Це були першопочатки, перші наміри, з яких згодом постали образи поеми «Мертві душі».

УСТИВИЦЬКІ ДІДИЧІ

Один із найстаріших козаків Миргородського полку військовий товариш Семен **Гришко** (народився близько 1713 року) належав до тих вояків, які не уявляли свого життя поза військом. Вступивши на козацьку службу 1730 року, він до старості, майже до 70-літнього віку, не покидає Миргородського полку, і тільки з його ліквідацією 1783 року змушений був піти з війська. На відміну від інших козаків, він не надбав великих статків, маючи на старості всього 10 душ чоловічої статі. Все його життя пройшло в боях і походах. Семен Гришко був учасником Ризького походу, під час російсько-турецької війни 1735 – 1739 років ходив під Очаків і Хотин. Під орудою миргородського полковника Василя Капніста в 1757 – 1758 роках побував з боями в Пруссії під час Семилітньої війни 1756 – 1763 років.³³⁵

Здогадуємося, що сином Семена Гришка був Оврам Гришко (народився 1743 року), останній сотник Устивицької сотні Миргородського полку. Здобувши освіту, 14-річним юнаком став до козацької служби – копіштом, канцеляристом. Із 1771 року до останніх днів існування козацтва був на уряді устивицького сотника, водив свою сотню в численні військові походи. 1782 року Оврам Гришко був ушанований почесним званням бунчукового товариша. У вересні 1783 року, коли Федір Григорович Заньківський, останній миргородський полковник, уже склав свої повноваження, а Миргородський полк іще протягом певного часу функціонував, Оврам Гришко був командиром полку.³³⁶ Потім він перейшов на цивільну службу, і 1785 року мав чин колезького асесора.³³⁷ Відтоді його прізвище постає в новій модифікації – Гришко-Горищевський. Він був досить багатою людиною, 1783 року за ним числилось 539 душ чоловічої статі.

Гришко-Горищевський мав великий маєток у сотенному містечку Устивиці, володів частиною сусіднього села Матяшівки, великим, на 108 душ, хутором, який називався «Овнянський при балці» (це майбутнє село Овнянка), селищем Гришківщиною, хутором

Роменським у Говтв'янському повіті, п'ятьма невеликими хуторцями в Устивицькій сотні.³³⁸ В Матяшівці сусідами Оврама Гришка і співвласниками села були багаті діди Лев Лапа-Данилевський і Микола Лісницький. Землі Гришків-Горишевських були й біля села Доброгорської (Злодіївки) та містечка Яресьок.³³⁹

З ким був одружений сотник Гришко, невідомо. Ми можемо тільки висловити припущення, що це була доночка грузинського князя поручика Павла Сологова (Папуни Сологашвілі), власника частини Устивиці, від якого «по улиточному праву» до Гришка перейшла його частка. З приводу цього у 70-х – 80-х роках XVIII століття у земському суді Миргородського повіту довго розглядався суперечливий позов за устивицький маєток між сотником Оврамом Гришком і грузинським князем підполковником Давидом Ратієвим, який теж претендував на спадщину Сологових в Устивиці.³⁴⁰

З усього видно, що в Оврама Гришка було велике прагнення до збагачення. Дослідник біографії М.В.Гоголя письменник В.Гіляровський чув від місцевих жителів переказ про сотника Гришка-Горишевського, який приймав у своєму маєтку втікачів – розбійників і майданників, які відбували примусові роботи на селітряних розробках, – і записував їх собі в кріпаки.³⁴¹

Сини сотника Гришка підполковник Іван і майор Кирило Гришки-Горишевські аж до середини XIX століття судилися між собою за батькову спадщину. Підполковник, заборгувавши сорочинському лікареві Руппейнету, змушений був продати частину свого маєтку, яку купила сорочинська дідичка Каміла Трохимовська,³⁴² приятелька Гоголів.

Поблизу містечка Устивиці були маєтності ще одного з сусідів, ровесників і однополчан Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського – військового товариша Миргородського полку, сотенного отамана Степана **Криска (Крискова)**. Біля села Доброгорської, що на річці Овнянці, він мав хутір, яким у першій третині XIX століття володів його син поміщик Іван Крисков.³⁴³

Збереглися три листи Івана Крискова, написані 1821 року з Устивиці до Василя Панасовича Гоголя-Яновського. З них

розкривається ще один бік характеру батька письменника Миколи Гоголя — його благодійна діяльність. Рідна сестра Крискова, яка перебувала в заміжжі за сусідом, устивицьким поміщиком Каракашем, мала якусь дуже нещасливу долю (либонь, вдівство й хворобу), бо потребувала опікунства. Василь Панасович Гоголь-Яновський, на прохання Крискова, співчутливо дбав про її влаштування, допомагав цим бідним дворянам потрапити на аудієнцію до «високого благодетеля сирых и вдовых» Д.П.Трощинського,³⁴⁴ клопотав у губернського маршала про призначення нещасній жінці гідних опікунів,³⁴⁵ сприяв поверненню сусідами-поміщиками Стефановичами належної їй частини батьківської спадщини.³⁴⁶

Згаданий вище поміщик **Каракаш** був нащадком устивицького сотника Кирила Каракаша, який урядував у містечку Устивиці в 50-х – 60-х роках XVIII століття і якого добре знав Панас Дем'янович Гоголь-Яновський. Власність сотника село Каракашівщина у XIX столітті перейшло до дідичів Стефановичів і відтоді стало іменувати Стефанівчиною. Про долю цього маєтку і йдеться в одному з листів Івана Крискова до Василя Панасовича Гоголя-Яновського.

Гоголівські знайомці **Тимошенки** належали до козацької верхівки містечка Устивиці. Максим Тимошенко 1725 року був наказним сотником Устивицької сотні Миргородського полку в той час, коли дійсного сотника було «не определено».³⁴⁷ А його наступник і родич Василь Тимошенко служив на уряді устивицького сотника як повносправний старшина у 30-х роках XVIII століття. Помер він раніше 1763 року.³⁴⁸

Тимошенки були найзаможнішими козацькими дуками на теренах Шишацької й Яреськівської сотень, у самих Яреськах, у селі Туху (Федунці). Влас Тимошенко (народження 1743 року), військовий товариш, знав Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, майже свого ровесника, і як козака Миргородського полку, і як сусіда. Влас, як і більшість козаків його кола і стану, проходив канцелярський вишкіл у полку. Під час російсько-турецької війни 1768 – 1774 років брав участь у військових походах у складі Другої армії та в Кримському поході.³⁴⁹ За статками Влас Тимошенко був біднішим від Панаса

Яновського, він мав 61 душу кріпаків чоловічої статі. Добре знаючи рід свого сусіда, він 1794 року засвідчив його родовідну грамоту своїм підписом: «Поручник Власий Тимошенков»³⁵⁰ (на той час уже вважалося за необхідне доводити свою причетність до шляхетної, себто дворянської верстви додаванням російського – ов).

Родина поміщика Івана Михайловича **Псьола** жила за 20 вест на захід від Яновщини і за 6 верст від Яресьок у родовій садибі, що південніше від містечка Устивиці. Їхнє село за різних часів мало назви Псьолівка, Злодіївка, Доброгорівка, Псільське. Предок роду – дід Михайло Григорович Псьол у другій половині XVIII століття служив на Січі поважною особою – військовим кантарджiem (під його наглядом перебували еталонні міри і ваги – кантури), а також виконував функції шафара, збирача податків.

За часів життя Миколи Гоголя у Псьолівці жили онуки Михайла Григоровича Псьола – молодий офіцер Михайло Іванович та його сестри Олександра, Глафіра і Тетяна. В ранній юності всі вони були близькі до Марії Іванівни Гоголь, дружили з її доньками. За життя на Полтавщині Псьоли часто приїздили до панн Гоголів-Яновських, і, як згадувала Ольга Василівна Гоголь-Головня, часто Михайло Іванович Псьол був їхнім «єдиним кавалером». Про Глафіру є згадки в листуванні Миколи Гоголя.

Згодом сестри Псьол переїхали в Яготин, до князів Рєпніних: вони приятелювали з княжною Варварою Миколаївною Рєпніною. Глафіра Іванівна Псьол (1823 – 1886) стала досить відомою художницею, Олександра Іванівна (1817 – 1887) – поетесою; обидві померли в Москві, де вони доживали віку в Рєпніних.

Сестри Псьол і в зрілому віці не поривали зв'язків із Гоголями. Коли в родині Єлизавети Василівни Гоголь і Володимира Івановича Бикова (вони жили на той час у Києві) народилися діти, то сестри Псьол стали їхніми хрещеними матерями: Олександра Іванівна Псьол 1852 року «восприймала» при хрещенні Марію, а Тетяна Іванівна Псьол 1857 року – Варвару Бикову.³⁵¹ Тетяна Іванівна Псьол померла 17 липня 1858 року від сухот – «горлової чахотки».

Сестри Псьол, як відомо, відіграли значну роль і в біографії Тараса Шевченка.

ТИМЧЕНКИ Й НАДЕРЖИНСЬКІ, ПРИЯТЕЛІ ГОГОЛІВ

Родина дворян Тимченків територіально не належала до числа найближчих сусідів Гоголів-Яновських, проте їхні стосунки були дуже дружніми й приязними. Садиба Тимченків розміщалася в селі Федорівці (Тимченках), названому за ім'ям його власника Федора Тимченка, за 30 верст від Василівки, біля невеликої річечки з рідкісною назвою Мужева Долина, неподалік від містечка Бірок.

Дітей у Федора Тимченка було багато — сини і п'ять дочок — Олімпіада, Олександра, Марина, Ксенія і Лукерія. Марія Іванівна Гоголь часто приїздила до них, навідувалися й Тимченки до Василівки. Коли Марія Іванівна бувала у Федорівці, це ставало святом для всієї родини, з цієї нагоди навіть тимченківські селяни звільнялися від панщинних робіт. Олександр Семенович Данилевський стверджував, що всі панни Тимченківни були чудовими господарками.³⁵²

Молоде покоління двох сімей теж подружилося. Гоголь у листах із Петербурга кінця 20-х — початку 30-х років часто згадував приятельок своєї юності. Ксенію Федорівну Тимченко він називав жартівливим прізвиськом Чюцчюшка. Особливо любив Микола Гоголь панну Олександру Федорівну, старшу від нього за віком, називав її сестрицею, хоча вони й не були родичами. За років дитинства письменника Олександра Федорівна бувало, подовгу жила в домі Марії Іванівни. Напевно, Олександра Тимченко за характером спілкування була близичною до простонародного середовища, ніж родина Гоголів. Їхні предки, військові товариши Гадяцького полку, за часів Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, служили козаками в охороні селітряних заводів.³⁵³ У Ковалівській сотні Гадяцького полку були й маєтності якогось сотника Тимченка. Цікаво, що тут таки розміщалися й володіння Іллі Панасовича Шостака, предка Марії Іванівни Гоголь.

Олександра Федорівна Тимченко збирала для Миколи Гоголя, на його прохання, інформацію про народні звичаї, характерні для полтавського простолюду. У листі до Марії Іванівни з Петербурга 1829 року Микола Васильович просив матір довідатися в Олександри Федорівні про народні перекази й повір'я.³⁵⁴

У садибі Тимченків у Федорівці бували в гостях дворяни Надержинські, з якими теж зналися Гоголі, — Єлісей Васильович і Мотронна Олексіївна. Микола Гоголь зустрічався з ними за юних літ, вони бували в Василівці. Надержинських згадує молодий письменник у листах до матері та до дядька П.П.Косярівського.³⁵⁵

Про Надержинських в історії відомо дуже мало. У матеріалах, зібраних біографом Гоголя В.Шенроком, їх названо поміщиками,

сусідами Гоголів. Проте, за нашими спостереженнями, в територіально близькому оточенні таких поміщиків не виявлено, очевидно це знайомі Гоголів із більш віддалених теренів, можливо, з Полтави. Певно, вони мали генеалогічний зв'язок із Надаржинськими, дідичами Охтирської провінції на Слобожанщині в другій половині XVIII століття.³⁵⁶

Цей рід пішов від священика Т.В.Надаржинського, духівника царя Петра I, який у першій чверті XVIII століття подарував йому значні маєтності в Охтирському полку: Славгородок, села Тростянець і Кам'янку, маєток Янків Ріг, які раніше належали охтирському полковнику Іванові Перехрестову.³⁵⁷ Максим Надаржинський у XVIII столітті був охтирським полковим суддею.

Здається маломовірним, щоб гоголівські знайомці — подружжя Надаржинських — приїздили зі Слобожанщини. Радше за все, це було здрібніле відгалуження слобідського роду, яке оселилося на полтавських землях. Принаймні, у газеті «Полтавские губернские ведомости» від 1845 року нам удається знайти дані про колезького реєстратора Надаржинського, який служив на посаді особливого землеміра при Полтавській губернській креслярні. Товариство такого суспільного прошарку є більш імовірним для ототожнення з приятелями родини Гоголів.

У КРАЇ КОЗАЦЬКИХ ХУТОРІВ

Після ліквідації Катериною II в Україні козацьких полків значна частина козаків не пішла на службу до російської армії, а осіла в своїх господарствах. Найповажніші з них набули статусу дворянства, до нього праґнули й бідніші. «Дворянин, як називають себе козаки» — підмітив молодий Гоголь. Проте в його власній, гоголівській, ієрархії козацтво постає більш високою категорією, ніж дворянство. Згадаймо, як він пише про смерть пана Данила в «Страшній помсті»: «Вилетіла козацька душа із дворянського тіла». Дворянство для Гоголя — то тільки статус, ознака ствердження соціального становища, козацтво ж — високо духовне поняття.

Так само Гоголь вкладав особливий зміст у поняття Гетьманщини. Хоча за часів письменника вже давно не було гетьманського устрою, проте пам'ять про нього жила серед української людності. Гетьманщина для Гоголя — це не просто синонім Лівобережної України, це все, що пов'язане з історичною пам'яттю українця. «Покиньте, насправді, карапію, — писав Гоголь 1833 року до Михайла Максимовича, — та їдьте до гетьманщини. Я сам думаю те саме зробити». Він радів кожній знахідці, яка стосувалася козацької минувшини.

З усіх довколишніх козацьких хуторів найближчим за відстанню до садиби Гоголів був хутір **Шарлаїв**. Він майже впритул прилягав

до Яновщини з південного заходу. Заможні козаки Федір та Яким Шарлай з синами служили в Миргородському полку ще за доби Данила Апостола. У 80-х роках XVIII століття військовий товариш, сотенний осавул Нестор Шарлай, а в 90-х роках поручик, жив у містечку Шишаку. Його автограф бачимо на документах серед підписів поважних осіб із козацько-дворянського товариства Миргородського полку й повіту.³⁵⁸ 1788 року, служачи в Говтв'янському земському суді, Панас Дем'янович Гоголь-Яновський у міру своїх сил намагався допомогти у розгляді справ своїх сусідів Шарлайлів.³⁵⁹

Сусідом Панаса Гоголя-Яновського був військовий товариш Миргородського полку Петро **Генбач**, сотенний отаман, який мав кілька хуторів у Говтв'янській сотні. Ровесник Панаса Дем'яновича (Генбач народився близько 1739 року), він так само, як і дід Гоголя, був учасником російсько-турецької війни, брав участь у походах 1768, 1769, 1773, 1774 років.³⁶⁰ Належав він до козаків середнього достатку, маючи всього 10 душ чоловічої статі. Після ліквідації Миргородського полку не захотів продовжувати військову службу в російській армії і зайнявся господарюванням на землі.

Біля містечка Яресьок мав невеликий хутір і кріпаків значковий товариш, полковий канцелярист (1781), а згодом поручик Іван **Семеняка**. Славилося його урочище Семенячин Садок. Його син корнет Григорій Іванович Семеняка у 30-х – 40-х роках XIX століття мав садибу поблизу гоголівської Яворівщини. Сестра Миколи Васильовича Гоголя Ольга Василівна дружила з цією родиною. Вона згадувала, як ізмолоду іздila на прогулянки до Яворівщини, до Стінки, а потім «далі, до сусідки Семянікиної, до донька її – Олександра Григорівна. І ця панна часто у мене гостювала тижнями. Я дуже там полюбляла бувати».³⁶¹ (Семянікина – це помилка В.Чаговця, який записував спогади Ольги Василівни. Правильне прізвище має бути Семенякина, це стара українська форма жіночого прізвища).

Дворянин **Воронянські** – теж щонайближчі сусіди родини Гоголів-Яновських. Ще 1778 року в «футорі Лизогубівському» (майбутній Яновщині) мешкав якийсь Терентій Воронянський.³⁶² За півтори версти на північний схід від садиби Гоголів був хутір Воронянщина, де господарював поміщик Воронянський, із яким дружили Гоголі. Відомо кілька осіб із роду Воронянських, які жили за років життя Миколи Гоголя, в першій половині – середині XIX століття: це підпоручик Іван Кирилович і майори Михайло Олександрович та Петро Олександрович Воронянські.³⁶³

Деяких своїх дочок Воронянські виховували в Полтавському інституті шляхетних панн, синів – у Полтавському кадетському корпусі. Один із молодиків Воронянських одружився з панною – нащадком знатного роду харківського полковника Квітки. І Гоголі-Яновські не поривали з ними зв'язків: сестри Миколи Васильовича

Ганна і Ольга проїздом із Петербургу зупинялися в домі Воронянського в Харкові.³⁶⁴

За півверсти від Яновщини, поблизу хутора Воронянщини, жила ще одна дружня Гоголя родина — **Цюревські**, нащадки козаків Цюр, які за нової доби, коли йшло повалене зросійщення українського шляхетства, стали Цуревськими. Цю сім'ю згадує Микола Гоголь у листах до матері та до Олександра Данилевського, який був родичем Цюревських. Петро Федорович Цюревський мав у своєму господарстві селітряний завод. М.В.Гоголь, уже живучи в Петербурзі, 1831 року цікавився у матері про стан сусідських справ: «Чи є яка користь із його заводу?»³⁶⁵. Гоголь поважав цю сім'ю, рекомендував своїй матері звертатися до пані Цюревської, коли буде потрібна порада. Сестри письменника дружили з двома доньками — паннами із цієї родини. На початку XIX століття у містечку Яресъках жив поручик Степан Андрійович Цюра (він же Цюревський)³⁶⁶, із яким теж зналися Гоголі.

За півтори версти на захід від Яновщини був хутір **Зеленецького** з панською садибою. Варвара Степанівна Зеленецька через Марію Іванівну Гоголь допитувалася в Миколи Васильовича Гоголя про те, з яких соціальних верств приймають дівчат у Петербурзі до Патріотичного інституту шляхетних панн. Гоголь у відповідь у листі до матері просив заспокоїти стурбовану «чистотою» закладу сусідку Зеленецьку: до інституту приймали тільки панночок із дворян, а не з купців і міщан.³⁶⁷ Зеленецькі жили також у містечку Будищах Полтавського полку, де часто гостювали Гоголі.

За три версти на південний захід від Яновщини лежав хутір Тишенки. Досить міцні господарі, козаки Шишацької сотні **Тиші** (**Тишенки**) з часом «переросли» в дворянський рід. Неподалік у селі Баранівці Миргородського повіту у 90-х роках XVIII століття жив прaporщик Роман Тишенко, знайомий Гоголів-Яновських. Відомо, що Роман Тишенко свого часу позичав гроші в Панаса Дем'яновича.³⁶⁸ Два сини прaporщика 1829 року служили в Миргородському повітовому суді: Григорій Романович Тишенко, губернський секретар, на посаді підсудка, а Степан Романович — писаря.³⁶⁹ Це один із тих імовірних джерел, звідки міг Микола Гоголь добувати інформацію про Миргородський повітовий суд, так рельєфно описаний ним у «Повіті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем».

Одна гілка козацького роду Тиш (Тишенків) стала іменуватися Тишевськими. Зазвичай у XVIII столітті суфікс -ський до своїх козацьких прізвищ додавали особи священицького сану або вихідці з цих родин, лікарі та інші. У Полтаві наприкінці століття жив штаб-лікар Іван Дмитрович Тишевський, який 1797 року створив там першу лікарню й аптеку для незаможних людей. Родина Гоголів знала цього

діяча. Про нього згадується в листі Миколи Гоголя³⁷⁰, коли юнак 1820 року в Полтаві брав приватні уроки в учителя латини Гаврила Микитовича Сорочинського, готуючись вступати до Полтавської гімназії.

Сусідка поміщиця **Жданова** згадується в мемуарах Ольги Василівни Гоголь-Головні. Хутір Жданових (напевно, вони, як і інші місцеві дворяни, походили з козаків – Жданів) пролягав за п'ять верст на північний схід від Яновщини. Пані Жданова у 40-х роках XIX століття брала на виховання до себе дівчинку-сироту із Сорочинців, але потім ця сирота перейшла під опіку Марії Іванівни Гоголь.

За часів юності Миколи Гоголя у містечку Шишаку мешкав козак Володимир Павлович **Жаботинський**, який 1817 року взяв собі за дружину дівчину з Ярецьок. У другій половині XIX століття неподалік від Шишаку був хутір Жаботинських, де жили дрібні дворяни Олексій і Севастян Калениковичі Жаботинські. Напевно вони та їхні родичі знали родину Гоголів-Яновських і цікавилися творчістю Миколи Гоголя. При найменні, сьогодні в Великосорочинському літературно-меморіальному музеї М.В.Гоголя зберігається рідкісне для нашого часу видання – книжка «Із семінайони хроники Гоголей» (К., 1909), яка належала, про що свідчить напис на ній, представникам цього роду – П.Жаботинському.³⁷¹

Довкола Яновщини на відстані 2 – 8 верст, у степу і по балках густо засіялося козацьких хуторів – заможних господарств, сказати б, фермерського типу. На захід і північний захід від гоголівської садиби лежали хутори козаків-полупанків Маликів, Коркішків, Ходосів, Голубицьких. Хутір Легейдин заснували у XVIII столітті брати Грицько і Євтихій Легейди; був іще колись у Шишаку шинкар Федір Легейда, що торгував горілкою в шинку сотника Романа Лісницького, певно, від того й сам розбагатів.

Неподалік, на північ і схід, були хутори козаків Чмирів і Мороховців (чи не з цього хутора походив Мороховський, офіцер Полтавського кадетського корпусу, який був хрещеним батьком Василя – сина Ольги Василівни Гоголь-Головні?).

В цих розкиданих у степу хуторах щонаймінше зберігалися історична пам'ять українського народу, перекази про козацьку давнину, старовинні легенди, зокрема, з української народної демонології. Микола Гоголь у листі до матері з Петербургу писав 1829 року: «У нас є повір'я в деяких наших хуторах, різні повісті, що їх розповідає простолюд, в яких присутні духи й нечисті. Будьте так ласкаві, удержіть мені якою-небудь із них».³⁷²

За шість верст на північ від Яновщини розкинувся хутір Кудрі. У XVIII столітті козак Кіндрат Кудря служив при полковникові

Д.Апостолі. А ще раніше із цих таки країв походив Григорій Кудря, сотник Війська Запорізького, який разом із гетьманом Яковом Остряницєю 1638 року бився проти ляхів під Лубнами на Сліпороді. Як знати, може, саме тут, від козаків хутора Кудрі, юний Микола Гоголь уперше й почув романтичні розповіді про Остряницю, який полонив його юну творчу уяву і згодом з'явився в його незакінченому історичному творі «Гетьман».

«МАЛЕНЬКІ» ЛЮДИ

З раннього дитинства у Миколи Гоголя з'явилося зацікавлення простими людьми, яких він бачив у своїй василівській садибі, у Трощинського в Ярецьках і Кибинцях, у інших сусідів-поміщиків. Вже тоді вони вабили майбутнього письменника своєю колоритністю — як літературні типажі. А таких людей він спостерігав чимало і довго пам'ятив їх у далеких краях, згадуючи про них у листах додому. Управитель маєтку Марії Іванівни Гоголь — Єкименко, нянька Гапа (Агафія Семенівна Власенко), дворові люди, слуги, численні приживальці василівської садиби завжди привертали до себе увагу й спостережливе око молодого письменника.

У листі з Ніжина до Павла Петровича Косярівського 1827 року Гоголь робить приписку: «Роману Івановичу, Пупурі, Бондаревському, Прохвоцькому, Дорогому, Чцюцющі, Петру Борисовичу та ін. моя щира повага». Зі властивими його листам гумором і іронією він в одній шерезі називає імена знайомих йому дворових, приживальців і... собак. Згаданий тут житель Василівки Карпо Дементійович Прохвоцький, напевно, був підданим Гоголів-Яновських. Принаймні, його предок — Степан Прохвацький, «человек», дворовий слуга, ще 1798 року жив у діда — Панаса Дем'яновича Яновського.³⁷³ Згадував Гоголь у листах і Романа Івановича — блазня в садибі Д.П.Трощинського.

У домі Марії Іванівни завжди було повно сторонніх людей: нахлібники, збіднілі родички, сироти, самітні люди. Наприклад у 20-х роках жила в василівській садибі така собі Єлизавета Петрівна Грибоєдова, яку Микола Гоголь жартома характеризував так: «Милая, добрая, злая, усердная, неумолимая, исполненная яdom злейших насмешек и ядовитейших колкостей»³⁷⁴. Жили у Гоголів приживальці брат і сестра Петро Борисович і Марія Борисівна.

Яскравий тип безправного нахлібника Антона Прокопійовича Голопузя в «Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» створений на ґрунті особистих спостережень письменника.

У 30-х роках у містечку Сорочинцях стався такий випадок: круглими сиротами опинилися діти тамтешнього станового пристава. Навколоїшні поміщики Гоголі-Яновські, Жданови, Псьоли розібрали

нешчасних дітей до себе. У Марії Іванівни Гоголь виховувалася найменша сирітка Емілія. Сестри Миколи Гоголя Єлизавета й Ольга займалися її вихованням, навчали грамоти й музики. На прохання Миколи Васильовича мати забрала до себе й старшу з сиріт – сестру Емілії Олександру, бо поміщиця Жданова кривдила її. Марія Іванівна й Микола Васильович Гоголі дбали про влаштування дівчинки Емілії на навчання до інституту, опікувалися її особистою долею. Згодом Емілія вийшла заміж за миргородського лікаря Ковриго. А Олександра й далі жила при Марії Іванівні.³⁷⁵

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

**ГОГОЛІВСЬКІ
ЯРЕСЬКИ**

КОСЯРІВСЬКІ

В науковій літературі, присвяченій молодим рокам Миколи Гоголя, мало приділено уваги містечкові Яреськам Миргородського повіту. А тимчасом саме воно посідає, після Василівки, друге місце за тим значенням, яке його мешканці мали в житті родини Гоголів-Яновських. Більшість друзів, знайомих, численні родичі сім'ї великого письменника жили саме там.

Містечко Яреськи розташоване на лівому березі річки Псла. Воно виникло на межі XIV – XV століть, у XVII столітті було власністю адміністратора королівських земель, польського магната Бартоломія Обалковського. За переписом 1729 року в містечку налічувалося 235 дворів, які підлягали гетьманському правлінню. В XVIII столітті Яреськи були сотенным містечком Миргородського полку, а в XIX столітті входили до складу Говтв'янського, згодом Миргородського повіту. В містечку діяли три церкви: Різдва Христового, Троїцька й Андріївська.

1781 року в Яреськах налічувалося 307 хат. Із них «дворянам і шляхетству» належало 6 хат, різночинцям – 8, духівництву й церковникам – 10, виборним козакам – 105, козакам-підпомічникам – 75. Решта – 127 хат – належали посполитим.³⁷⁶

Для родини Гоголів-Яновських Яреськи були майже рідними, їх єднали з цим містечком як родинні, так і майнові стосунки. Там володіла невеликим маєтком бабуся Миколи Гоголя Тетяна Семенівна Гоголь-Яновська, яка одержала його від своїх батьків Лизогубів. У Яреськах Гоголям належало 100 десятин землі. У духовному заповіті 20 червня 1825 року Тетяна Семенівна заповідала своїм онукам, окрім іншого, 137 душ у Василівці й Яреськах.³⁷⁷

Дід письменника Панас Дем'янович Гоголь-Яновський і бабуся Тетяна Семенівна, не маючи церкви у власному селі Яновщині, їздили до храму в Яреськи. Але найтісніше з цим містечком була пов'язана маті Миколи Гоголя Марія Іванівна Гоголь-Яновська (1791 – 1867), уроджена Косярівська. Біля Яресьок був хутір її батька, Івана Матвійовича Косярівського.

Рід матері Гоголя веде свій початок від знатного товариша Лубенського полку (1710) Леонтія Павловича Косярівського.³⁷⁸ Дід Марії Іванівни, Матвій Косярівський (блізько 1727 – 1793), із юних літ служив у Лубенському полку, в 1751 – 1763 роках мав звання військового товариша, 1773 року був писарем Миргородського земського суду.³⁷⁹ Мав чин колезького асесора, володів спадковим маєтком – хутором Косярівчиною із 60 душами на річці Говтві, що розташувався за 7 верст від хутора Купчиного (Василівки). Дружина

народила йому двох синів Петра й Івана і двох доньок, яким батьки дали добре виховання та освіту.

Матвій син Іван (? – після 1830), дід Миколи Гоголя, навчався юриспруденції, служив у війську. Під час служби в Петербурзі молодик познайомився з 16-річною панною Зверевою, донькою колишньої фрейліни, й одружився з нею. Молода дружина невдовзі померла від пологів, забравши з собою й первістка.³⁸⁰ Вдруге Іван Матвійович Косярівський одружився з Марією Шостаківною (? – 1836), донькою Іллі Панасовича Шостака.

Іван Матвійович служив поштмейстером у Орлі, Курську, Харкові. Через утрату здоров'я він змушений був покинути службу

Косярівщина, хутір батьків Марії Іванівни Гоголь-Яновської.

й осісти в своєму хуторі Косярівщині. З другого дружиною Іван Матвійович прижив одинадцятеро дітей: дев'ятеро синів, які всі померли, і двох доньок – Марію й Катерину. Марія Іванівна вийшла заміж за Василя Панасовича Гоголя-Яновського, а Катерина Іванівна після невдалого шлюбу з Миколою Ходаревським, по смерті матері, Марії Іллівни, жила в Косярівщині й часто бувала в сестри Марії в Василівці.³⁸¹

Микола Гоголь в листах до матері з Петербургу згадував про свою тітку Катерину. Вона добре співала, і від неї молодий письменник записував пісні й старовинні перекази. Прожила Катерині Іванівна дев'яносто років. З її донькою, а своєю двоюрідною

сестрою, Марією Миколаївною Ходаревською, в шлюбі Синельниковою, Микола Гоголь познайомився вже в зрілому віці, листувався з нею. (Далекі родичі Гоголів Синельникови доводилися ріднею й Апостолам³⁸²).

Марія Іванівна Гоголь-Яновська змалку виховувалася в Яреськах, у тітки, рідної сестри свого батька — Ганни Матвіївни Косярівської (? — 1833), яка перебувала у шлюбі з яреськівським жителем Андрієм Прокоповичем Трощинським. У тітчиному домі Марія Іванівна зросла, одержала освіту, тітка їй і нареченого вибирала, і заміж її віддала з яреськівського дому Трощинських. Тому дівчина й любила тітку дужче, ніж батьків, і Яреськи були їй ріднішими від Косярівщини.

Марія Іванівна Косярівська вийшла заміж рано — чотирнадцятирічною дівчиною. В літературознавчій і біографічній літературі існують різні дати її одруження з Василем Панасовичем Гоголем-Яновським. В.Шенрок і Д.Овсяннико-Куликовський, наприклад, називали 1808 рік, дослідники пізнішого часу (Д.Іофанов, В.Вересаєв) переконливо доводили, що це сталося 1805 року, причому вказувалася дата й місце одруження — 12 листопада 1805 року, в Андріївській церкві містечка Яресьок.

Біографічні відомості щодо предків Миколи Гоголя рясніють неточностями й суперечливими даними. Тому будь-яке уточнення здається нам важливим. З огляду на це наводимо випис із метричної книги Яреськівської церкви Різдва Христового, яку нам удалось розшукати в Державному архіві Полтавської області.

В цій книзі зафіксовано відомості про народження, одруження і смерть яреськівських жителів за 1798 — 1811 роки. Запис за 8 жовтня 1805 року свідчить: «*Местечка Яресіок титулярный советник Василий Афонасьев сын Гоголь-Яновский по учинении указанного обыска обвенчан с дочерью надворного советника Ивана Косяровского девицю Марию первым браком*».³⁸³ (Під «указним обыском» розуміється практика церковнослужителів XVIII — XIX століть з метою запобігання двоеженству напередодні вінчання за допомогою документальних свідоцтв упевнюватися в тому, що молодята не мають перепон для вступу до шлюбу).

Вінчав Василя Панасовича і Марію Іванівну, як можна зробити висновок із попередніх метричних записів за 1805 рік, “протоієрей Василь Левицький при дячку Стефану Фесенку і пономарю Симеону Борбицькому”³⁸⁴. Примітно, що запис про одруження В.Гоголя-Яновського є останнім у 1805 році й зроблений він іншим почерком, аніж попередні записи.

Отже, нами уточнено дату (8 жовтня 1805 року) та місце (церква

Різдва Христового, а не Андріївська) вінчання батьків Миколи Гоголя.

На нашу думку, фраза "Местечка Яресюк титулярний советник" свідчить про те, що особі, яка робила запис у цій метричній книзі, Василь Панасович Гоголь-Яновський був добре знайомий, і що знали його перш за все як жителя Яресюк, а не як поміщика села Яновщини. Отже, можемо зробити висновок, що Василь Панасович у містечку був "своїм", "яреськівським". 1807 року не тільки його матері, а й самому Василеві Панасовичу в Яресюках належали піддані.³⁸⁵ В тій самій метричній книзі Рождествоенської церкви знаходимо записи про одруження підданого Панаса Яновського із слободи Василівки з яреськівською дівчиною³⁸⁶, про народження і хрестини селянських дітей — підданих Гоголів-Яновських — у Яресюках³⁸⁷, про смерть їхніх підданих³⁸⁸.

Проте повернімося до Косярівських. У Івана Матвійовича Косярівського був рідний брат Петро, яреськівський дідич, який 1811 року служив підполковником³⁸⁹, а 1812 року він згадується у цивільному чині надвірного радника (втім, ці чини є взаємно відповідними). Петро Матвійович мав синів Івана, Петра й Павла та доночку Варвару, які доводились двоюрідними братами й сестрою Марії Іванівні Гоголь-Яновській. Між Косярівськими й Гоголями склалися дуже теплі, близькі стосунки. Вони спільно проводили дозвілля, сімейні свята, листувалися, коли доля розкидувала їх по світах. Навіть Микола Гоголь, який доводився Косярівським двоюрідним небожем, підтримував із ними тісні родинні зв'язки. У чималій мірі їх усіх об'єднували саме Яреські і спогади про спільне перебування там.

Двоюрідний брат Марії Іванівни Гоголь — Іван Петрович Косярівський — жив у Петербурзі, мав чин надвірного радника (1822). Це була ніжна, лірична душа. Він писав вірші, у Косярівських зберігався цілий зшиток його поезій. Один із віршів він написав із сумної нагоди — смерті Василя Панасовича Гоголя-Яновського 1825 року.³⁹⁰ З опублікованих творів відома його поема "Ніна" (1826), написана після його служби в Грузії в 1820 — 1825 роках. Микола Гоголь говорить про Івана Петровича в листах до його брата Петра Петровича Косярівського (1828) і до матері від 3 січня 1829 року. Приїхавши вперше до Петербургу з рекомендаційним листом Марії Іванівні, молодий талановитий провінціал пішов до свого двоюрідного дядька-літератора Івана Петровича й був здивований з того, наскільки замкнений, відлюдний спосіб життя вів його родич, хоча жив у столиці вже давно.³⁹¹

Листувалися з Марією Іванівною та Миколою Гоголем також інші Косярівські. Петро Петрович Косярівський (?) — 1849) після

Павло Петрович Косярівський.

1828 року переїхав з України до Петербурзької губернії і в чині полковника артилерії помер у місті Лузі.

Павло Петрович теж спершу був на військовій службі, потім став економом у Петровському Полтавському кадетському корпусі, у 1864 році він — "правитель дел" цього корпусу.³⁹² У листі до Павла Петровича Микола Гоголь називав його по-українськи — "дядько", а себе й обох братів Косярівських, Петра та Павла, — "нашою благословенною веселою трійцею".³⁹³

Треба думати, різниця

у вікові між членами яреськівської "трійці" була не надто великою.

Близькою до них була й сестра братів Косярівських — Варвара Петрівна, в шлюбі Березіна. Вона любила разом із Марією Іванівною Гоголь приїздити до батьківського дому в Яреськах. Микола Гоголь теж згадував її в своїх юнацьких листах додому, а згодом і сам листувався з нею, причому ці листи мали жартівливий тон.³⁹⁴ 1825 року Варвара Петрівна, ще не одружена, стала хрещеною матір'ю Олександри, новонародженої доньки священика яреськівської Троїцької церкви Йосипа Григоровича Павловського.³⁹⁵

Згадується в яреськівських документах також місцевий житель поручик Федір Косярівський, який помер раніше жовтня 1823 року, а його донька Гликерія 14 жовтня того самого року одружилася з Лукою Григоровичем Писяком, козаком із сусіднього містечка Шишаків.³⁹⁶

Хутір Косярівщина до 1917 року належав нащадкам сім'ї Гоголів. За радянської влади це село, як "неперспективне", занепало. У 70-

их роках ХХ століття там ще жили останні мешканці. Нині хутора Гоголевих предків уже немає.³⁹⁷

МОЖНОВЛАДНИЙ МІНІСТР ТРОЩИНСЬКИЙ

Про рідню Гоголів – Трощинських – існує чимала література, в тому числі мемуарна. Проте ці матеріали здебільшого стосуються столичного й кибинського життя найвідомішого представника роду – Дмитра Прокоповича Трощинського (1754 – 1829), високопоставленого царського сановника, відомого державного діяча. Родовий осідок же фамілії Трощинських – містечко Яреськи – залишився поза увагою дослідників. А тимчасом це надзвичайно цікава сторінка історії, надто з огляду на гоголівські зв'язки й ті українофільські настрої й традиції староукраїнського лівобережного шляхетства, які так міцно, попри всі новітні віяння і впливи, трималися в родові цього знатного дідича.

Д.П.Трощинський був правнуком Степана Трощинського – племінника Івана Мазепи та гетьманового прихильника. Степан з 1690 року став "господарем Гадяцького замку", себто управителем гетьманських маєтностей у Гадяцькому полку. За Мазепиним універсалом він одержав у власність село Ручки. Служив на досить високих посадах гадяцького полкового осавула,

Д.П.Трощинський. 1819 р.
Худ. В.Боровиківський.

полкового обозного, гадяцького полковника (1704 – 1708). По Мазепиній катастрофі був позбавлений полковництва "за родство" з гетьманом. Звікував і помер він у своєму маєтку в Ручках.³⁹⁸

Степан Трощинський був пошлюблений із донькою компанійського полковника Іллі Федоровича Новицького, сестрою мазепинця Григорія Новицького, котрого 1709 року було заслано до

Садиба Д.П.Трощинського в Кибинцях.

Сибіру. Тож незалежницькі й автономістські ідеї української шляхетської еліти XVIII – XIX століть знаходили благодатний ґрунт у поколіннях нащадків Степана Трощинського .

Син мазепинця – Андрій Степанович Трощинський (? – 1740), канцелярист Генеральної канцелярії (1716 – 1725), бунчуковий товариш, належав до козацької верхівки. Він приятелював із генеральним підскарбієм Яковом Марковичем,³⁹⁹ автором відомих "Дневних записок"; 1734 року стояв серед найзначнішої старшини в почесній жалібній варті на похороні гетьмана Данила Апостола.

Андрій Трощинський разом із дружиною Уляною виростив трьох синів. Один із них, Прокіп, писар Військової канцелярії, мав синів Дмитра, Дем'яна, Юхима, Андрія і дочок. Розгалужена родина залишила помітний слід у історії України. З XVIII століття рід

Трощинських мав володіння у містечку Яреськах.

Дмитро Прокопович Трощинський народився в Яреськах (за деякими даними – в Глухові). По закінченні Київської академії служив гадяцьким полковим писарем, 1770 року вже був військовим канцеляристом. Невдовзі починається зростання його кар'єри. 1773 року він – секретар князя М.Рєпніна, 1784 – управитель дипломатичної канцелярії князя О.Безбородька, 1793 року – статс-секретар імператриці Катерини II. За Павла I Дмитра Трощинського призначено сенатором. З початком XIX століття він одержав посади головного директора пошт, міністра уділів, міністра юстиції. Мав чин дійсного таємного радника. В 1806 – 1814 роках Трощинський був на уряді полтавського губернського маршала (провідника шляхетства). За часів відставки, 1817 – 1829 років, жив, здебільшого, в своєму маєтку в селі Кибинцях неподалік від Миргорода (цей маєток він придбав 1788 року від поміщика М.Соханського). Помер Д.Трощинський у Кибинцях 26 лютого 1829 року, похований у церкві, яка була ним споруджена і стояла при його садибі.

По смерті вельможі залишилися багаті маєтності: 70 тисяч десятин землі в Київській, Подільській, Воронезькій і Полтавській губерніях; 6 тисяч душ кріпаків, будинки в Петербурзі й Києві, маєтки в Кагарлику, Кибинцях, Яреськах, Федунці, майно на суму близько мільйона карбованців сріблом.⁴⁰⁰

Сучасник так оповідав про цього діяча: "Трощинський був чоловік розумний, кмітливий, працелюбний і дуже добрий. Зовнішність його була якнайприємніша. Він занапастив себе зв'язком із якоюсь скверною молодицею, відомою під іменем Матріошки, на котрій згодом оженився. Тодішні міністри були не ангели..."⁴⁰¹

Насправді ж Дмитро Трощинський не був одружений. Свою єдину позашлюбну доньку Надію Дмитрівну він виростив і виховав належним чином, видав її заміж за князя Івана Михайловича Хілкова. Молоде подружжя постійно жило разом із Д.П.Трощинським як у Петербурзі, так і на Миргородщині.

Надія Дмитрівна Хілкова померла 1816 року в північній столиці, по собі вона залишила єдину доньку Парасковію (народження близько 1804 року). В цю юну онуку Дмитра Трощинського були закохані її сусіди з Миргородського повіту Матвій Іванович Muравйов-Апостол і Олексій Васильович Капніст; вони обидва домагалися її руки й серця, навіть посварилися через неї.⁴⁰² Проте Парасковія Іванівна Хілкова поєднала свою долю з бароном Станіславом Карловичем Остен-Сакеном. Він був, очевидно, значно старшим від своєї нареченої, бо відомо, що 1813 року вже був нагороджений орденом Св. Анни 2-го ступеню. Про цього пана

згадував у своєму листі до матері від 30 серпня 1827 року Микола Гоголь. Писав знаменитий земляк і про саму Параковію Іванівну, точніше, про факт її одруження з бароном Остен-Сакеном: "...княжна переродилась у баронесу". Нащадки цього роду Остен-Сакен-Дрізени у XIX столітті мали маєток у селі Стефанівщині Миргородського повіту, що за кілька верст від Яресьок.

Про багатство Д.Трощинського, його розкішний маєток у селі Кибинцях неподалік від Миргорода існують численні згадки в різноманітних джерелах. Домашній театр, оркестр із селян, блазні й скоморохи розвіювали на незчисленних учтах нудьгу вельможі. Дорогі колекції живопису, фарфору, мармуру й бронзи, нумізматичні колекції, величезна бібліотека з унікальними виданнями насолоджували зір і наснажували інтелект елітного шляхетства краю. Численні управителі, дорадники, приживальці, домашні лікарі, священики домової церкви, палітурники, кухарі й кондитери, челядь, власні й запрошенні музики та "диковинні" гості створювали всебічний комфорт і розваги для господаря й сотень гостей — іменитих і не надто. Як писала Софія Капніст-Скалон, "не дивно, що у найближчому містечку Миргороді не можна було часом купити курку, бо все закуповувалось на кухню Трощинського."⁴⁰³

Марія Іванівна Гоголь-Яновська згадувала, як вони з чоловіком, бувало, довго жили при Трощинському в його Кибинцях, у окремому флігелі. Причому Дмитро Прокопович, за її словами, «рідко нас відпускав додому». Дмитро Трощинський постійно підтримував Гоголів, саме завдяки протегуванню сановного діяча Микола Гоголь вступив до Ніжинської гімназії вищих наук. Майбутній письменник мав можливість користуватися багатою бібліотекою дідича. Проте, як згадував Олександр Данилевський, із молоддю — гімназистом Гоголем і його друзями — Трощинський «тримав себе недоступно».

Василь Панасович Гоголь-Яновський як родич мав велику довіру з боку Д.П.Трощинського, допомагав ув управлінні угіддями багача, контролював діяльність управителів і економів у яреськівському й кибинському маєтках,⁴⁰⁴ разом із В.В.Капністом упорядковував архіви міністра.

Постать Д.П.Трощинського поєднала в собі всі риси перехідного етапу в розвитку українського суспільства другої половини XVIII — початку XIX століття, коли представники української козацької старшини йшли на службу до імперських управлінських структур. Досягши елітного становища в чиновницькій ієархії самодержавної адміністрації, вони все-таки залишалися українцями.

Багач Трощинський був відомим меценатом. Йому присвячені

праці земляків із Полтавщини — "Записки про Малоросію..." історика Якова Марковича (1776 — 1804) і "Опыт собрания старинных малороссийских песней" (1819) фольклориста Миколи Цертелєва (1790 — 1869). Для Дмитра Трощинського властиве було захоплення українськими старожитностями, — захоплення, яке корінилося в козацькому походженні його роду. "Мазепинське" минуле предків Д.Трощинського спричинилося до його зближення з автономістськи налаштованою елітою Лівобережної України. Дмитро Трощинський і його приятель Василь Капніст у 1812 році підтримали складений сенатором М.Миклашевським проект реставрації козацьких полків на Лівобережжі.⁴⁰⁵

Д.П.Трощинський, попри його високі сановні посади, до старості зберіг глибоку любов до України, її козацької минувшини, ще пам'ятної йому, і широко жалкував за нею. Всім були відомі його українофільські схильності. Його садибні співаки часто виконували для нього українську народну пісню про бідолашну чайку, що «вивела чаєнток при битій дорозі». Ця алегорія України з її тяжкою долею до болю зворушувала серце старого колишнього козака, нашадка мазепинців, і він, слухаючи пісню, щоразу гірко плакав.⁴⁰⁶

Під час Вітчизняної війни 1812 року Д.Трощинський як провідник губерніяльного шляхетства, займався формуванням земського ополчення Полтавщини. За діяльність під час війни була нагороджена медалями і Марія Іванівна Гоголь-Яновська, адже її родина допомагала армії й ополченню продовольством, фуражем, грошовими пожертвами.

Міністр Д.П.Трощинський по петербурзькій відставці жив на Миргородщині: взимку в Кибинцях, а влітку — в Яреськах, біля Псла, куди часто приїздили Й.Гоголі-Яновські. Здійснювалися і взаємні візити. Сестра письменника Ольга Василівна Головня згадувала про те, як були обставлені приїзди вельможного дідуха Трощинського до них у Василівку. Спершу посланці тричі сповіщали про його приїзд. «Нарешті, на третій день, в'їздить верхівець із звісткою: «Їде!». Вся родина має стояти на ґанку, в очікуванні приїзду. Нарешті, з'являється ще вершник, за ним карета з двома форейторами під'їздить до ґанку і зупиняється; два лакеї зіскакують і відчиняють дверцята карети... Він виходить, з усмішкою дивлячись на нас...»⁴⁰⁷. Цей «козак-вельможа» (таке визначення дав йому Тарас Шевченко в повісті «Близнята») у всьому любив велич і пошанування щодо себе.

Дмитро Трощинський помер 1829 року і похований у Михайлівській церкві села Кибинців.

УЛЮБЛЕНА ТІТКА МАРІЇ ІВАНІВНИ ГОГОЛЬ

Брати Дмитра Прокоповича Трощинського — Дем'ян, Юхим і Андрій — у другій половині XVIII століття були співвласниками містечка Яресьок та прилеглих хуторів. Андрій Прокопович Трощинський (блізько 1743 — 1776) служив у Миргородському полку, мав звання військового товариша (1767), у 70-х роках був сотником Яреськівської сотні. Він був пошлюблений із Ганною Матвіївною Косярівською — рідною сестрою Івана Матвійовича Косярівського, діда Миколи Гоголя. Ганна Матвіївна була улюбленою тіткою Марії Іванівни Гоголь.

Ганна Матвіївна Косярівська
(в першому шлюбі Трощинська, в
другому Долгова) — тітка
Марії Іванівни Гоголь.

Чоловік Ганни Андрій Прокопович Трощинський помер у Яреськах 21 червня 1776 року⁴⁰⁸ зовсім молодим, у віці 33 літ. Через чотири роки по смерті чоловіка Ганна Матвіївна вийшла заміж у друге. Її чоловіком став знову ж таки яреськівських сотник — Йосип Андрійович Долгов, уже немолодий, 70-літній чоловік, удівець.

Що це була за людина?

Долговим його «охрестила» тодішня писарська традиція. Насправді ж це — знатний козак Йосип Довгий (Долгий, народився блізько 1706 — 1709 років), походженням «із малоросійського шляхетства». 1728 року він уже служив у Лубенському полку. 1733 року брав участь у Польському поході, 1736 року ходив у один із найтяжчих походів — Кримський, був при взяття Очакова. 1757 року значковий товариш Лубенського полку Йосип Довгий писав «доношеніє» до Миргородської полкової канцелярії з проханням про призначення його сотенным отаманом Городиської сотні Миргородського полку.⁴⁰⁹ З 1763 року служив сотником у компанійських полках, а з 25 травня 1769 року він уже на уряді яреськівського сотника, на якому був аж до скасування полкового ладу. 1779 року сотник Йосип Долгов

виступав депутатом Миргородського полку.

1772 року Йосипа Довгого вшановано званням бунчукового товариша, яке надавалося тільки найповажнішим козакам. А він був саме таким — і за віком, і за заслугами; у реєстрі Миргородського полку 1783 року його імення записане другим після миргородського полковника Ф.Заньківського.⁴¹⁰

Йосип Андрійович Долгов добре знов діда Миколи Гоголя — Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського. Зберігся документ 1779 року — «веррюючий открытый билет», тобто вірчий лист Лева Данилевського, даний Панасові Яновському, підписаний свідком Йосипом Долговим.⁴¹¹ Документ скріплений печаткою Долгова у вигляді вензеля з літер ДІ, що значить Долгов Йосиф.

Шлюб із Ганною Матвіївною (з дому Косярівською, у першому шлюбі Трощинською) Йосип Долгов узяв 13 листопада 1780 року в Яресківській церкві Різдва Христового, про що свідчить відповідний запис у метричній книзі: «Сотник яресковский вдов по двох женах Иосиф Андреев Долгов з удовою по одному мужу Анною Матвеевною Трощинскою полуутретым браком».⁴¹²

Долгов володів кількома невеликими хуторами (4 — 5 хат) у Яресківській і Городиській сотнях Миргородського полку. 1787 року разом із Дем'яном Трощинським і поміщиком Базилевським був співласником хутора Бузового.⁴¹³ Долгов вважався дідичем середньої руки, за ним числилося 160 душ чоловічої статі. Серед друзів Долгова був Гаврило Федорович Козачківський, який мав дуже приязні стосунки з Гоголями-Яновськими.

Після ліквідації полкового устрою яресківських сотник Долгов став колезьким асесором. Він помер у Яреськах 24 серпня 1788 року віці 82 літ. Ім'я ж його вдови Ганни Матвіївни, яка в документах іноді записана як Долгова-Трощинська, «колезької асесорші»,

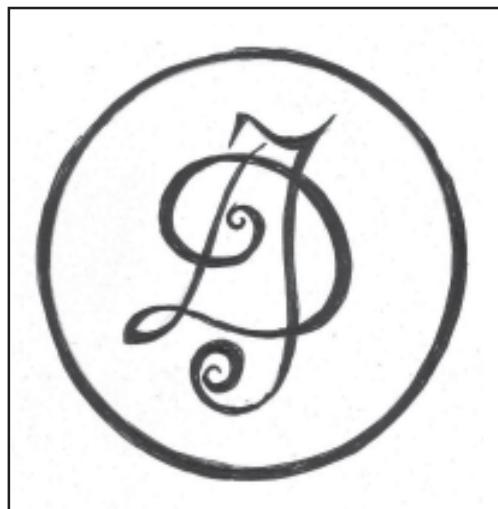

Рисунок із відтиску печатки сотника Йосипа Долгова 1779 року.

яреськівської поміщиці, подибуємо в численних документах початку XIX століття. Двоюрідна бабуся Миколи Гоголя, яку він згадує в своїх листах додому, дожила до глибокої старості й покинула цей світ року 1833.

ІНШІ З РОДУ ТРОЩИНСЬКИХ

Окрім братів, Дмитро Прокопович Трощинський мав двох сестер. Катерина Прокопівна постійно жила в Яресъках, а по смерті багатого брата доживала віку в Василівці, при сестрі Миколи Гоголя — Марії Василівні Трушковській. Інша сестра, Ганна Прокопівна Трощинська, у 1761 році вийшла заміж у Яресъках за Михайлa Роменського, значкового товариша Миргородського полку.⁴¹⁴

У другій половині XVIII століття в Яресъках жили численні представники великого роду Трощинських. В архівних документах знаходимо різноманітні свідчення про Трощинських. Ось деякі з них:

Іван, помер у Яресъках 29 вересня 1760 року в віці 90 літ;
Антін і Яким, жителі яреськівські (1767);
Андрій Іванович, сотник, житель яреськівський (1771);
Іван Федорович, колезъкій асесор (кінець XVIII — початок XIX ст.), мав десятеро дітей;
Дем'ян, помер у Яресъках 14 листопада 1776 року в віці 48 літ;
Ананій, 1773 року жив у Яресъках;
Єгор, житель яреськівський (1790).

Уявлення про коло родичів Трощинських дають записи у містечкових метричних книгах про шлюби дівчат із цього роду. Для прикладу: Марія Трощинська 21 жовтня 1761 року одружилася з Іваном Павелком, значковим товаришем Миргородського полку; Ганна Трощинська 1774 року в Яресъках побralася з жителем Миргорода, знатним козаком Іваном Ячним.⁴¹⁵

Проте не всі Трощинські належали до яреськівської знаті. Так, наприклад, Трохим Трощинський у 1806 році був підданим поручика Прокопа Попатенка, жителя Яресъок.⁴¹⁶

З-поміж сторінок, що рясніють іменами Трощинських, іноді знаходимо цікаві факти про батька Миколи Гоголя — Василя Панасовича. Запис у метричній книзі Рождественської церкви за 18 січня 1806 року свідчить: "Местечка Яресіок у дворянина Евстафия Трощинского родися сын Антоний и окрещен." В графі про "восприємників" новохрещеного записано: "Титулярный советник Василий Гоголь-Яновский".⁴¹⁷

Помітною особистістю був небіж Дмитра Прокоповича Іван Юхимович Трощинський (1780 – 1832). Уродженець Яресьок, він дослужився до звання генерал-лейтенанта, у 1820-их роках був командиром 3-ї уланської дивізії, керував Новоросійськими військовими поселеннями зі штабом у Новомиргороді, перебудовував це місто на військовий лад. Ім'я Івана Юхимовича Трощинського фігурує в епістолярії Миколи Гоголя, який жартома називав свого родича "старим гріховодником".

Інший племінник Дмитра Прокоповича, Андрій Андрійович Трощинський (1774 – 1852), двоюрідний брат Марії Іванівни Гоголь-Яновської й двоюрідний дядько Миколи Гоголя, теж пішов у відставку в званні генерал-майора, управляв маєтками свого дядька-міністра. 1821 року, вже немолодим, він одружився в Москві з 16-літньою Ольгою Дмитрівною Кудрявцевою (онукою польського короля Станіслава Понятовського), яку Микола Гоголь називав "тітонькою".

По смерті старого можновладця Дмитра Трощинського Андрій Андрійович успадкував від нього не тільки Яреськи, а й будинок у Києві, маєток у місті Кагарлику Київського повіту, села Кибинці, Федунку. В 1849 році в його маєтках Миргородського повіту налічувалось понад 700 душ.⁴¹⁸ А.А.Трощинський за вдачею був скупуватим, і Василь Ломиківський за цю рису дав йому прізвисько "прокислоїд".⁴¹⁹ Після смерті старого міністра Марія Іванівна Гоголь залишилась винною покійному якийсь борг. Тому вона пропонувала спадкоємцеві Андрію Андрійовичу свій яреськівський маєток, де налічувалось 70 десятин землі.⁴²⁰

А.А.Трощинський мав власний будинок у Одесі, на Надеждинській вулиці, там у нього 1850 року жив Микола Гоголь. На початку квітня 1851 року Гоголь приїхав до А.А.Трощинського в містечко Кагарлик, де гостювала Марія Іванівна Гоголь зі своїми доночками. В Кагарлику Гоголь читав їм як близьким людям першу главу другого тому «Мертвих душ». Ці дві сім'ї, як і раніше, не поривали родинних стосунків. Андрій Андрійович був шафером на весіллі сестри письменника Єлизавети Василівни Гоголь і Володимира Івановича Бикова в Василівці 3 жовтня 1851 року.⁴²¹

Яреськівських уродженець Іларіон Іванович Трощинський був досить яскравою особистістю, мав літературні здібності. Про нього йтиметься далі, в розділі «Садибний театр на Миргородщині».

ЛЕОНТІСВИ

У Яреськах мали осідок козацько-старшинські (згодом дворянські) родини, які особливо тісно були пов'язані з Гоголями-Яновськими й

Трощинськими. Один із таких родів — Леонтієви (Леонтьєви). Здогадуємося, що походить він від Данила Леонтійовича (це ім'я по батькові), який 1686 року служив яре́ськівським сотником Миргородського полку. Його наступник на цьому уряді Роман Леонтієв (Леонтьєв) за різних років від 1710 до 1730 років був дійсним, а часом наказним сотником. Він став власником 10 дворів у Яре́ськах «по универсалу полковника Миргородського Данила Апостола, данному в 1710 году для послушания и работизн господских». ⁴²²

З Трощинськими Леонтієви зблизилися в середині XVIII століття, коли помер військовий товариш Миргородського полку Прокіп Андрійович Трощинський (батько міністра). Вдова Прокопа Марина 29 липня 1757 року вдруге вийшла заміж за Данила Леонтієва, шлюб вони брали в церкві Різдва Христового в Яре́ськах. ⁴²³ Новий чоловік Марини Трощинської Данило Леонтієв (народився близько 1726 року), незважаючи на досить молодий вік, уже був "вдов по двоих женах". У 1757 році він служив канцеляристом Миргородської полкової канцелярії, того самого літа одержав звання військового товариша. Крім яре́ськівських маєтностей, він у 1770 році мав ще й дві хати в Миргороді. ⁴²⁴ (Згадаймо принагідно, що в Миргородській полковій канцелярії служив і Панас Дем'янович Гоголь-Яновський).

Близьким до родини Гоголів був Володимир Юрійович Леонтієв. За деякими даними, він доводився зведенім братом Андрієві Андрійовичу Трощинському. В молодості жив у Яре́ськах, мав чин колезького радника (1811 — 1828). Служити почав, очевидно, ще з кінця XVIII століття, бо в 1828 році він уже мав 29-літню вислугу. ⁴²⁵ Його життя розривалося між Миргородщиною й Яре́ськами, з одного боку, і Петербургом, з іншого. Відомо, що в 1830 — 1833 роках він жив у столиці, де спілкувався з молодим Миколою Гоголем. Майнові справи Леонтієва велися не блискуче, це видно з листа Миколи Васильовича до своєї матері Марії Іванівни від 8 лютого 1833 року, де той писав: "Мені казав Леонтьєв, ... що він бідняк, дуже запутав сам себе і тепер не знає, що робити". ⁴²⁶

В.Леонтьєв був дуже близьким другом і порадником А.А.Трощинського. Як свідчать листи М.Гоголя, десь у кінці 1837 — на початку 1838 року Володимир Юрійович приїхав до Яре́сьок, щоби назавжди залишитися там. Микола Васильович тоді писав матері з Петербурга про Леонтієва: "Я радив би вам іноді зважати на його думку. Він чоловік зовсім не дурний, дуже досвідчений і бачить речі в справжньому вигляді". ⁴²⁷

Марія Іванівна Гоголь листувалася з дружиною Леонтієва Авдотією Степанівною. У листі до Петра Косярівського в 1830 році

вона засмучено звідомлювала: "Цими днями я одержала листа від Авдотї Степанівни пані Леонтьєвої, і жодного слова не пише про Нікошу". З цих слів можна зробити висновок, що Гоголь у петербурзькому домі Леонтієвих бував часто.

В.Леонтіев був добре знайомий із відомим художником Володимиром Боровиковським, з яким домовлявся про створення іконостасу для родинної церкви Гоголів у Василівці. Був Володимир Юрійович своєю людиною і в Кибинцях, перебував у курсі всіх подій економії Д.Трощинського, кибинського оточення.⁴²⁸ Він дослужився до генерала. Протягом усього життя не поривав зв'язків із Гоголями, навіть тоді, коли був у похилому віці. У 1850 році він благословляв молитвою на весіллі в Василівці сестру Миколи Гоголя Єлизавету Василівну з Володимиром Івановичем Биковим.⁴²⁹

ДРУЖИЛИ В ТРЬОХ ПОКОЛІННЯХ

Миргородський полковий суддя Федір Максимович Козачківський, житель містечка Сорочинців, про якого ішлося вище, добре знов Panasov Dem'yanovicha Gogolya-Yanovskogo та його родину. Збереглися його листи початку 1863 року з Сорочинців, адресовані Panasov Dem'yanovichu do Gluxova, де той служив військовим канцеляристом у гетьманській резиденції «при письменных делах». Миргородський полковий суддя просив свого приятеля владнати кілька справ, що стосувалися скарг у Миргородському полку, просив також прислати для розгляду копії документів старшинської ради тощо.⁴³⁰

Гоголь-Яновський перебував у курсі справ миргородських полкових мажновладців, навіть добровільно виконував функції кур'єра, передаючи листи Козачківського глухівській козацькій еліті.

Листувалися Козачківський і Яновський також із приводу особистих господарчих справ, торгівлі горілкою тощо.⁴³¹ Коли у 80-х роках вирішувалося спірне питання про право на володіння хутром Купчиним, Ф.Козачківський підписав свідоцтво про те, що хутрі належить Panasov Dem'yanovichu.⁴³²

Син полкового судді Ф.М.Козачківського Гаврило Федорович (близько 1752 – раніше 1808), військовий товариш Миргородського полку, згодом відставний поручик, жив із дружиною Оленою і дітьми у містечку Яреськах, де мав садибу (підварок) із селянами. Під час служби він не брав участі у військових походах, а «находился по внутренним комиссиям».⁴³³ Був близький до кола, куди входили Гоголі-Яновські, Трощинські, Долгови, Клименки (всі вони були родичами й кумами). Наприклад, хрещеним батьком сина Козачківського – Івана

— був яреськівських сотник Йосип Андрійович Долгов, а хрещеним батьком сина Дмитра — Олексій Григорович Клименко.

Особливо теплі стосунки в Гаврила Козачківського склалися з Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським. Збереглися листи Гаврила Федоровича до діда Миколи Гоголя, написані з Яресьок і Сорочинців протягом 1763 — 1799 років. Гаврило Козачківський часто виконував різноманітні доручення Панаса Дем'яновича, про що звітував йому. Звичним було його звертання до адресата: «Милостивый государь и любезнейший братец Афанасий Демьянович», що свідчило про близький характер їхнього спілкування. Г.Козачківський був довірою особою П.Гоголя-Яновського в веденні численних справ останнього в судах, у повітового справника тощо.⁴³⁴

Судові процеси, як власні, так і сусідські, були об'єктом постійного і жвавого зацікавлення дрібних поміщиків. У цьому пересвідчуємося з листування.⁴³⁵ Поза сумнівом, юний Микола Гоголь змалку не тільки чув про сучасні йому позови, а й зростав у середовищі, де відлунювали давні, ще кінця XVIII століття, дідівські судові процеси, які точилися в говтв'янському, миргородському і полтавському судах. Тож іронічне ставлення майбутнього письменника до містечкового судочинства, його суб'єктів і об'єктів, мало, очевидно, глибинний ґрунт.

Г.Козачківський і П.Гоголь-Яновський часто бували в гостині один у одного: Панас Дем'янович у приятеля в Яреськах, а Гаврило Федорович — у маєтку друга в містечку Келеберді біля Дніпра, де Гоголі-Яновські час від часу жили у 80-х роках. Г.Козачківський як свідок підписував вірчі листи Панаса Дем'яновича, його родовідне свідоцтво,⁴³⁶ був у курсі справ щодо наміру П.Яновського придбати собі церкву в селі Малому Перевозі.⁴³⁷

Син Гаврила Федоровича Козачківського — Іван Гаврилович, що жив у Яреськах, так само як дід і батько, дружив із родиною Гоголів-Яновських. 1813 року він постійно був при Василеві Панасовичу Гоголі-Яновському, а згодом, коли той як управитель маєтків дідича Д.П.Трощинського, жив у його економії в Кибинцях, Іван Козачківський залишався, по суті, управителем іншої економії Трощинського — в Яреськах — і звітував перед В.П.Гоголем-Яновським про справи в цьому господарстві.⁴³⁸

1825 року І.Г.Козачківський, у чині колезького секретаря, підписав як свідок духовний заповіт бабусі письменника Тетяни Семенівни Гоголь-Яновської. Нащадки Козачківських, дворяни, наприкінці XIX століття утримували в Яреськах земську поштову станцію.

ОСТАП ВОРОЖЧЕНКО, КУМ ГОГОЛІВ-ЯНОВСЬКИХ

У Василя Панасовича й Марії Іванівни Гоголь-Яновських, як відомо, було дванадцятеро дітей. Микола Гоголь народився третім, двоє перших дітей померли. Після народження Миколи на світ з'явилися ще брати Андрій, Дмитро та Іван, які померли в дитинстві (перші двоє – дуже малими) й сестри Марія, дві Ганни, Єлизавета, Тетяна, Ольга, з яких рано відійшли одна Ганна й Тетяна.

Дехто з дітей народився в Яреськах. Достеменно відомо, що це друга Ганна, яка з'явила у світ 1 травня 1821 року.⁴³⁹ Нам випало знайти точні дані про народження в Яреськах ще одного брата Миколи Гоголя – Дмитра. В метричній книзі Троїцької церкви містечка Яресъок є запис за 1814 рік: **"У коллежского ассесора Василия Яновского родился сын Дмитрий".⁴⁴⁰** День народження – 2 червня, день хрещення – 3 червня. Як свідчить запис у графі "Восприемники", хрещеним батьком новонародженого Дмитра Яновського був колезький асесор Євстафій Ворожка.

Нам убачається важливим подати відомості про цю особу, що належала до близького оточення Гоголів. Адже інститут кумівства у XVIII – XIX століттях передбачав такі відносини між рідними батьками новонародженого, його хрещеними батьками (за церковною термінологією "восприємниками") й самим хрещеником чи хрещеницею, які дорівнювали родинним стосункам. А надто, коли хрещеними батьками ставали ще й близькі родичі, наприклад, дядько чи тітка похресника, то покумання ще дужче, на все життя, зміцнювало ці узи. Причому куми кумів теж родичалися між собою. А оськільки сім'ї були, зазвичай, багатодітними, то в такому невеликому містечку як Яреськи всі, практично, перебували в подвійному, потрійному, перехресному покуманні, що ми й побачимо в подальшому викладі.

Остап Ворожка (він же Євстафій Ворожченко) був корінним яреськівським жителем. Його батько, військовий товариш Миргородського полку Федір Ворожка, помер у містечку 14 червня 1791 року в 66-літньому віці.⁴⁴¹ Він мав підданих і підсусідків у Яреськах.

Остап Федорович Ворожченко (народився близько 1743 року) розпочав службу в Миргородському полку 15-літнім юнаком. Як і Панас Дем'янович Яновський, проходив службу канцеляристом (1758), сотенным писарем другої Миргородської та Яреськівської сотень (1761 – 1781), одержав звання значкового товариша (1772), військового товариша (1782). За час служби «в походах не був, а находился по внутренним комиссиям».⁴⁴² По ліквідації козацького

ладу Остап одержав цивільний чин колезького асесора. Як і більшість козаків його соціального рівня, мав садибу в Яресъках, 36 душ чоловічої статі й хутір з 4-х хат.

23 жовтня 1765 року, як свідчить метрична книга, «обвенчан житель яресковский, писарь второй сотни миргородской молодик Евстафий Ворожченко з девицею Марию Афанасиевною первым браком»⁴⁴³. Вони народили багатьох дітей — синів Федора (1769), Петра (1771), Прокопа (1773, його хрещеним батьком був Ананій Трощинський), Василя (1779), Мусія (1781), доньку Ганну.

6 травня 1791 року Остап Ворожченко як людина, що була близькою до Гоголів-Яновських, підписав вірчий лист, виданий Панасом Дем'яновичем Яновським Г.Козачківському.⁴⁴⁴

1797 року Остап Ворожченко став у Яресъках хрещеним батьком Федора Якимовича Данилевського⁴⁴⁵ — того самого Данилевського, якого знав Микола Гоголь і який під час війни 1812 року утратив обидві ноги й перебував під особистим патронатом царя. Якусь особливу, поки що не з'ясовану прихильність мав Остап Ворожченко до кременчуцького купця 2-ї гільдії Семена Сибирцова, який на початку XIX століття був жителем Яресъок. Із 1802 по 1810 рік Остап аж тричі ставав «восприємником» синів Сибирцова — Івана, Андрія і Панаса.⁴⁴⁶

Досить тісні взаємини спостерігаються у Ворожченків із козаками і дворянами Північними; доночка Остапа Ганна Ворожченківна не раз «восприймала» при хрещенні немовлят родини Північних. Це все були люди з одного товариського гурту.

СОТНИКИ ПОПАТЕНКИ

Як колись, за давньою приказкою, був «славен Хорол Родзянками, а Лубни Кулябками», так Яресъки пишалися родом Попатенків. У 1744 — 1749 роках яресъківським сотником Миргородського полку був Степан Попатенко. Він закінчив життя в рідному містечку 29 вересня 1756 року в віці 74 літ.⁴⁴⁷

Його син Панас (Афтанацій) ще зовсім молодим козаком 1737 року тимчасово виконував обов'язки яресъківського сотника — був наказним сотником. А згодом Панас змінив свого батька на уряді дійсного сотника в Яресъках і обіймав цю посаду в 1749 — 1768 роках. Під час російсько-турецької війни 1735 — 1739 років, у жовтні 1738 року, козаки Миргородського полку в складі команди, яку очолив лубенський осавул Федір Зарудний, зобов'язані були охороняти кордон по Дніпрі й Українській лінії. Панас Попатенко тоді як наказний сотник мав під своєю орудою 115 шабель козаків

Миргородського полку.⁴⁴⁸

4 вересня 1758 року в Яреськах у метричній книзі Рождественської церкви з'явився запис: «Преставися жена Наталия Сотничка» — це була 42-річна дружина Панаса.

Підпис яреськівського сотника П.Попатенка бачимо під «Наказом шляхетства малоросійським депутатам» з нагоди створення нового Уложення 1767 року. В пізніших документах 80-х років він фігурує вже як «увольнений сотник», власник селян у Яреськах і в хуторі Кривоузовому Говтв'янського повіту. Помер сотник Панас Степанович Попатенко у Яреськах 15 вересня 1790 року в віці 79 літ.⁴⁴⁹

Є відомості про численні стосунки роду Попатенків із Гоголями-Яновськими, які теж часто жили в Яреськах.

У 80-х роках XVIII століття у Говтв'янському повітовому суді розглядалася справа між колишнім сотником Панасом Степановичем Попатенком, із одного боку, й бунчуковим товаришем Семеном Лизогубом та його зятем Панасом Дем'яновичем Яновським, з другого боку, щодо утримування Яновським у його хуторі, очевидно, біля Яресьок, двох попатенкових кобил із лошатами. Втім, справа закінчилася благополучно: сусіди помирилися, Попатенко був «за обиды подовольствован»,⁴⁵⁰ і обидві сім'ї залишилися приятелями.

Син сотника Панаса Попатенка Прокіп (народився близько 1751 року) із шістнадцяти літ служив у полку підканцеляристом, від 1772 року — канцеляристом, 1780 року одержав звання військового товариша, а з часом — поручика. Із дружиною Марфою Семенівною вони мали синів Григорія і Володимира. Їхніми друзями були

Сотник. 70 - 80-і роки XVIII ст.

яреськівські родини знатних козаків Ворожченків, Харлампія Півінського, полкового хорунжого Семена Короленка, священика Левицького, грузинського князя Олексія Пхеїдзе. 1806 року поручик Прокіп Попатенко ще був живий і господарював у хуторі Хвощевому біля Яресьок.⁴⁵¹

Прокопів син Григорій, мабуть, був першим у роді Попатенків, хто пішов не військовою, а цивільною стежкою. Він жив у Яреськах, мав дрібний чин колезького секретаря. Коли 1825 року бабуся Миколи Гоголя Тетяна Семенівна Гоголь-Яновська написала духовний заповіт про спадщину в Василівці й Яреськах, то Григорій Прокопович Попатенко на її прохання як свідок підписався під цим документом.⁴⁵² Як бачимо, Гоголі й Попатенки контактували протягом багатьох десятиліть.

Був у роді Попатенків ще й третій сотник — Олександр, він 1756 року урядував у другій Миргородській сотні.⁴⁵³ У 80-х роках він був співвласником села Малих Сорочинців (воно входило до складу другої Миргородської сотні) й володів хутором поблизу цього села. 1791 року він, уже «увільнений сотник», жив усе в тих таки Малих Сорочинцях. Мав сина Петра й доньку Катерину. Панас Дем'янович Гоголь-Яновський знав Петра Олександровича Попатенка; про цю особу йшлося в листі Олексія Данилевського до Панаса Дем'яновича 1789 року — як про їхнього спільнотного знайомого.⁴⁵⁴

Тут варто сказати про постійні, хоч і досі не досліджені, зв'язки між жителями містечка Яресьок і села Малих Сорочинців — жителями, які близькі до кола Гоголів. Це невелике село, що за 5 верст від Миргорода, єднала з Яреськами, по-перше, все та ж таки родина Попатенків. Це й зрозуміло: сотник Олександр Попатенко родичався з яреськівською ріднею.

А ось іще така лінія: донька сотника Катерина Попатенківна 1791 року стала хрещеною матір'ю дитини, яка народилася в жителя Малих Сорочинців сотенного отамана Григорія Ковриги.⁴⁵⁵ Запам'ятаймо це прізвище — Коврига. Бо воно вирине ще раз, через кілька десятиліть — і знову ж таки, в гоголівському оточенні: вихованка родини Гоголів сирітка Емілія в першій половині XIX століття вийде заміж за миргородського лікаря Ковриго (Ковригу). Отже, як бачимо, стосунки трьох сімей — Гоголів, Ковриг і Попатенків — тривали не один рік.

Постійно спостерігаємо дивний (і, мабуть, не випадковий) збіг: люди з близького оточення сім'ї Гоголів у той чи інший спосіб були пов'язані з Малими Сорочинцями. Так, наприклад, наприкінці XVIII — на початку XIX століття поріднилися малосорочинські дворянські роди з «навкологоголівськими» родами: Неживі з Данилевськими,

Киктенки з Закладними, Стрижевські з Леонтієвими та інші. Якась певна закономірність тут, поза сумнівом, існувала. Отже, майбутнім дослідникам гоголівського довкілля доцільно звернути увагу на ці факти: можливо, тут розкриються досі не відомі нам сторінки з життя родини Гоголів-Яновських і самого письменника.

ОДИН ІЗ ГОГОЛІВСЬКИХ ЗАПОРОЖЦІВ ?

Важливою постаттю на Запорізькій Січі був козацький старшина Михайло Попатенко. Архіви зберегли його листування з кошовим отаманом Петром Калнишевським 1669 – 1770 років. Під час Кримського походу 1771 – 1774 років команда запорізьких козаків, числом 500 осіб, очолювана полковником Панасом Колпаком, а згодом писарем Семеном Маєвським, висловлювала гостре невдовolenня умовами важкої зимівлі, поганим продовольчим постачанням. Через це 1774 року командиром, замість Семена Маєвського, було призначено Михайла Попатенка. Під його орудою козаки охороняли береги Чорного моря. 28 квітня 1774 року розвідка його команди розпочала бій із турецьким загоном і взяла в полон турецького сардара Мурзу-Ахмета.⁴⁵⁶ Додому, до рідних осель, миргородські козаки повернулися тільки наприкінці літа 1774 року.

Ще один представник яреськівського роду Попатенків – запорізький старшина, писар Павло Попатенко також проявив свої здібності козацького командира під час російсько-турецької війни. 1772 року полковник Війська Запорізького Іван Мандро й старшина Павло Попатенко очолили Другу (колишню Дніпровську) команду, яку з наказу Коша було відряджено для бойової служби на Дунаї в складі Першої російської армії. Після козацьких невдоволень і заворушень 1773 року старшиною Другої команди було призначено Павла Попатенка.⁴⁵⁷

У перервах між бойовими діями Павло Попатенко виконував ще й інші важливі функції. Того самого 1773 року він увійшов до складу депутатії «столичників», яких Військо Запорізьке відрядило до російського імператорського двору для вирішення політичних і фінансових питань, зокрема, щодо жалування для війська. До складу депутатії тоді входили полковник Микита Самбок, писар Павло Попатенко, осавул Влас Мовчан і 17 курінних отаманів.⁴⁵⁸

З останнім фактом, на нашу думку, пов'язані історичні ремінісценції в творчості Миколи Гоголя. Всі пам'ятають епізод із «Ночі перед Різдвом», коли коваль Вакула, осідавши чорта, прилетів до російської північної столиці й разом із запорожцями прибув до палацу імператриці Катерини II. Можливо, саме в Яреськах від старого

запорізького козака-буварльця Павла Попатенка чув юний Гоголь розповідь про козаків — «столичників». Такі історії довго трималися в пам'яті людей із козацько-старшинського середовища, а молодий письменник, прагнучи збирати яскраві факти з української давнини, з удачністю запам'ятив їх і згодом використав у своїх творах.

До речі, ці й подібні пам'ятні колоритні перекази про запорожців — «столичників» зберігалися на Миргородщині навісім століть. Український письменник Володимир Самійленко (1864 — 1925), уродженець містечка Сорочинців, у спогадах про власне дитинство, яке припало на 70-і роки XIX століття, писав: «Коли вже хлопчиком я бував в дядька Г.Бокітька, то слухав у нього цікаві оповідання якогось діда — великого українського патріота, що розповідав нам про запорожців (як вони обідали в цариці Катерини, як над ними глузували, що вони їдять без серветок, і як вони розповіли на запитання, як вони живуть без годинника та інш.)». ⁴⁵⁹

ФОН-ШЛІХТИНГИ

У щільний клубок переплетених доль, родинних, свояцьких, кумівських зв'язків яресськівських жителів ув'язана також родина містечкових дворян-іноземців Фон-Шліхтингів, яких полтавська мовна традиція переїменувала на Шліхтинів. «Яресковский житель ротмистр протестантской религии» Іван Фон-Шліхтинг жив у Яресъках у 90-х роках XVIII століття. Він помер близько 1810 року, залишивши по собі дорослих дітей Карла й Ганну. Корнет Карло Іванович Фон-Шліхтинг ⁴⁶⁰, небагатий яресськівський поміщик, 1794 року підписав родовідне свідоцтво Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, отже, він добре знав цю сім'ю.

Родину Фон-Шліхтингів підтримував усемогутній Дмитро Прокопович Трощинський, він оплачував «пансьон» юним Карловим синам Василеві й Якову, які 1816 року навчалися в Полтавському будинку виховання бідних дворян. Прихильно ставилися до Фон-Шліхтингів і інші Трощинські. Так Євстафій Трощинський 1811 року був «поручителем» при шлюбі сестри Карла Ганни Іванівни з дворянином Федором Ушаковим у Яресъках. ⁴⁶¹

На час народження Миколи Гоголя Карло Фон-Шліхтинг (в одному з документів згадується як «von Шліхтин») уже перебував у чині титулярного радника, 1815 року — колезького асесора. Карло Іванович мав дружину Євдокію, дочок Параскеву й Марину. 1826 року він уже згадується як померлий.

Збереглося кілька листів Карла й Якова Фон-Шліхтингів до Василя

Панасовича Гоголя-Яновського, з яких довідуємося, що ці дві сім'ї приятелювали, бували в гостях одна в одної.

У листі до В.П.Гоголя-Яновського від 2 грудня 1814 року з Яресьок Карло Іванович Фон-Шліхтинг просив вибачення, що досі не міг заплатити боргу – 300 карбованців, які він позичив ще в покійного Панаса Дем'яновича, і просив почекати ще один рік.⁴⁶²

В іншому листі, від 27 червня 1818 року, з Яресьок до того самого адресата Карло Фон-Шліхтинг скаржився на дії якогось яреськівського капітана (либонь, начальника місцевого гарнізону), котрий свавільно влаштував у його домі лазарет. Цікаво, що цей лист написаний із граматичними помилками, властивими мові іноземця.⁴⁶³

Син Карла Фон-Шліхтинга Яків по закінченні Полтавського пансіонату, напевне, був узятий Д.П.Трощинським на службу до своєї економії в Кибинцях. У листопаді 1818 року Яків Фон-Шліхтинг писав із Кибинців листа до Василя Панасовича, звідомлюючи про те, що миргородський повітовий штаб-лікар (мався на увазі Михайло Якович Трохимовський) дав згоду на лікування людей у Кибинцях, і з цього приводу Яків чекав розпоряджені від Василя Панасовича.⁴⁶⁴

1830 року Яків Карлович Фон-Шліхтинг працював учителем малювання в Миргородському повітовому училищі.⁴⁶⁵

Слід зазначити, що в Яреськах, окрім Фон-Шліхтингів, мешкали й інші іноземці. Наприклад, 1793 року хрещеним батьком новонародженої доньки Карла Івановича був такий собі Даниїл Полцехмейстер.⁴⁶⁶ Прикметно, що протестантські громади в Яреськах зберігалися аж до ХХ століття.

ГОГОЛІ Й ЯРЕСЬКІВСЬКІ ГРУЗИНИ

Цікавим і маловідомим явищем в історії України і, зокрема, Миргородщини є грузинське поселення XVIII – XIX століть. Чимала група грузинських сімей жила й у Яреськах. Історія їхньої появи така. Ще 1724 року кілька сотень родин – князів і дворян-азнаурів – емігрували з князівств Картлі, Кахетії, Iмеретії до Росії. В нагороду за службу в Грузинському гусарському полку вони в 40-х роках XVIII століття одержали землі й селян у Лівобережній Україні. На Гоголівщині – в Миргороді, Яреськах, Тухах (Федунці), Устивиці, Багачці, Остап'ї – жили грузинські князівські сім'ї Джавахішвілі (Жевахови), Гурамішвілі (Гурамови), Ратішвілі (Ратієви), Сологашвілі (Сологови), Херхеулідзе, Пхеїдзе, дворянини Бежанашвілі (Бежанови), Кафорови, Хачапурідзе, Гангеблідзе (Гангеблови) та інші.⁴⁶⁷

Чимало грузинських сімей здобули собі притулок у Яреськах.

Нами знайдені свідчення про те, що родина Гоголів теж зналася з цією групою містечкових жителів. З деякими із грузинських сімей Гоголі навіть перебували в родинних стосунках, хоч і віддалених. Так князь Єгор Ратієв (нар. 1727 р.) узяв за дружину родичку Гоголів Анастасію Андріївну Трощинську.⁴⁶⁸ Єгор Ратієв разом із братом у 1770 році володів 27 хатами в Миргороді,⁴⁶⁹ служив перекладачем Колегії іноземних справ (нагадаємо приналідно, що в тій самій Колегії на такій самій посаді служив також виходець із Миргородщини Іван Данилевський, який належав до кола знайомих Гоголів).

Син князя Єгора – Петро Ратієв – жив у родовому маєтку Трощинських у селі Ручках. Із ним 1796 року листувався близький знайомий Гоголів-Яновських Василь Іванович Чарниш, називаючи князя “люб’язним братом”.⁴⁷⁰ Здогадуємося, що їх поєднували масонські зв’язки.

Грузинським поселенцям на Миргородщині не чужими були літературні інтереси, вони зосереджувалися навколо грузинського поета Давида Гурамішвілі (1705 – 1792), який жив у Миргороді, та його літературного гуртка, куди, гадаємо, входили також поети-емігранти Джавахішвілі, Саакадзе та інші. Миргородський грузин Давид Ратієв (брат Петра Єгоровича) доводився зятем грузинському поетові Дмитрові Саакадзе, який теж волею долі опинився в полтавських краях.⁴⁷¹

Українським фольклором цікавився грузинський поет Давид Гурамішвілі, який записував українські народні пісні, а за мотивами цих пісень створив низку власних оригінальних творів, що увійшли до збірки “Давитіані”. Серед знайомих грузинського поета спостерігаємо багато людей із оточення Гоголів-Яновських.

У маєтку відомого дідича Дмитра Трощинського у Кибинцях часто бував Микола Цертелев (1790 – 1869), фольклорист, автор першого збірника українських народних дум “Опыт собрания старинных малороссийских песней” (СПб., 1819), присвяченого, до речі, Д.Трощинському. М.Цертелев теж походив із знатного роду грузинських князів Церетелі, котрі одержали двори недалеко від маєтку Трощинського – в місті Хоролі.

Отже, як бачимо, літературний гурток грузинських емігрантів (Д.Гурамішвілі, Д.Саакадзе, Джавахішвілі) був дотичним до кола, серед якого оберталися Гоголі-Яновські й у якому формувалися літературні зацікавлення Василя Панасовича й Миколи Васильовича Гоголів-Яновських.

У Яреськах жили грузинські нащадки **Жевахови**. Вони були віддаленим відгалуженням роду грузинського поета-емігранта Джавахішвілі, який поселився на Полтавщині.⁴⁷² Дворянин Макар

Степанович Жевахов, відставний секунд-майор Грузинського гусарського полку, приятель Давида Гурамішвілі, мав двори в Яреськах, хуторі Бузівському та інших хуторах Яреськівської сотні. Він помер у Яреськах 1787 року в віці 74 літ. Його дружина Марина Степанівна передала маєток у опіку своєму зятеві Остапові Ворожченкові⁴⁷³ (згадаймо, що він кум Василя Панасовича Гоголя).

Син Макара Василь Жевахов, прaporщик, мав доньку Марину (нар.1789 року), хрещеною матір'ю якої стала Ганна Остапівна Ворожченко.⁴⁷⁴ Василь помер у Яреськах зовсім молодим, 30-літнім чоловіком. Його вдова Євдокія Іванівна 1793 року одружилась із яреськівцем корнетом Петром Петровичем Левицьким.

Із Жеваховими (і не тільки яреськівськими) знався Д.П.Трощинський. 1812 року він, правлячи на посаді полтавського губернського маршала, займався формуванням земського ополчення Полтавщини. На чолі цього військового утворення стояв генерал-майор князь Пилип Семенович Жевахов,⁴⁷⁵ родич Жевахових із Яреськом. У цей самий час, як відомо, Василь Панасович Гоголь-Яновський теж піклувався про земське ополчення.

Прижилися в Яреськах і грузини з роду Кафтарадзе (Кафтарадзевих), яких за тогочасною писарською традицією стали іменувати на російський лад: у численних документах XVIII – XIX століть їхнє прізвище варіювалося в різних модифікаціях – **Кафтарови, Кафтирови, Кафарови, Кафорови, Каферови** тощо.

Грузинський князь Едишер Кафтарадзе та азнаури Макар, Матвій і Дмитро Кафтарадзе у першій чверті XVIII століття перебували в складі почту грузинського царя Вахтанга VI в Москві.⁴⁷⁶ Макар і Матвій невдовзі одержали маєтки на території Миргородського полку.⁴⁷⁷ Макар Кафаров (1717 – після 1787), вахмістр, був нагороджений від царського уряду десятьма дворами підданих у Яреськах, де він і дожив до старості. Його підпис бачимо серед інших грузинських дворян Полтавщини, які в 1767 році підписалися під наказом місцевого шляхетства депутатові в Комісію "сочинения Уложения" з приводу прав і привілеїв.

Син Макара Яків Кафтаров (1760 – 1815) у 1780 році поставив свій підпис під "уступним листом" з приводу продажу лісу над річкою Пслом яреськівському сотникові Йосипу Андрійовичу Долгову.⁴⁷⁸ З Долговими й Трощинськими у Кафтарових спостерігаються постійні дружні стосунки. Так "колезька асесорша Анна Долгова-Трощинська", тітка Марії Іванівни Гоголь, двічі "восприймала" при хрещенні доњок корнета Якова Кафтарова: 1804 року Степаниду, а 1807 – Марію.⁴⁷⁹ А дядько Марії Іванівни Гоголь, підполковник Петро Косярівський 1811 року став хрещеним батьком народженого в Яреськах Хрисанфа,

сина Якова Кафтарова.⁴⁸⁰ Приятелиovalи Кафтарови і з жителями Яресьок Данилевськими, Левицькими, Раєвськими та іншими гоголівськими знайомцями.

Сина Якова – Федора Кафтарова (народився близько 1802 – 1803 років) – добре знов сам Микола Гоголь. У 1811 – 1816 роках Федір навчався в Полтавському будинку виховання бідних дворян на пансіоні Дмитра Прокоповича Трощинського, далі продовжував навчання в Полтавській гімназії. Микола Гоголь 1828 року в листі до матері з Ніжинської гімназії вищих наук просив надіслати креслення, зроблені “паном Кафтограм” за часів навчання останнього в Полтавській гімназії (ці кресленики зберігалися в домі Гоголів у Яновщині).⁴⁸¹

У Яреськах, Устивиці й Говтві мали землі грузинські князі, офіцери Грузинського гусарського полку Шермадін і Папуна (Павло) **Сологашвілі (Сологови)**, родичі грузинських князів Ратієвих. Представники роду Сологашвілі належали до грузинської еліти в еміграції, стояли біля витоків грузинського книгодрукування. Освічений ієромонах Баграт Сологашвілі, який у кінці XVII століття виїхав із Грузії до Москви разом із царем Арчилом, редактував і готовував до друку грузинські церковні книги; він був і перекладачем: у 1701 році доклав свого вміння і знань до перекладу грузинською мовою оповідань із грецького “Хронографа”.⁴⁸²

1742 року, згідно з імператорським указом, Шермадін Сологов одержав у Яреськах “посполиті двори, бездвірні хати й люде”; у 80-х роках ці маєтності перейшли за “духовним тестаментом” дружини Сологова підполковнику князю Давиду Ратієву.⁴⁸³ Поручик Павло Сологов, як видно з документів, постійно змушений був відстоювати свої права. 1766 року він разом із поетом Давидом Гурамішвілі та іншими місцевими українськими й грузинськими поміщиками скаржився з приводу самоправства миргородського полковника Федора Остроградського.⁴⁸⁴ А наступного року його підпис бачимо під наказом полтавського шляхетства депутатові.

За років життя Василя Панасовича Гоголя-Яновського у Яреськах фігурує ім'я обивателя князя Лева Сологова (Салагова), відставного поручика, який мав спільніх із Гоголями друзів – Трощинських, Данилевських.⁴⁸⁵ 1801 року Лев Сологов запросив собі в куми свого співвітчизника грузинського князя Олексія **Пхеїдзе**. Останній був сином імеретинського князя Хосія (Йосипа) Пхеїдзе і успадкував від батька 20 дворів у Яреськах. 1781 року прем'єр-майор Олексій Йосипович Пхеїдзе указом Сенату був призначений на посаду городничого міста Миргорода, на якій перебував понад 10 років,⁴⁸⁶ обирається дворянським засідателем Миргородського нижнього

земського суду. У Миргороді його двір розміщався на Пожежі.

Грузин Георгій **Табатадзе**, поручик, який у кінці XVIII століття сидів хутором у Яреськівській сотні, дружив із поміщиками Макаром Жеваховим, Панасом Тукалевським. Брат Георгія, капітан Іван Табатадзе, до 1791 року служив городничим у місті Лубнах, а потім переїхав на проживання до свого маєтку в містечко Устивицю,⁴⁸⁷ що поряд із Яреськими, і зблизився із місцевим шляхетським колом.

У Яреськах і в Миргороді володів невеликими маєтностями грузинський князь Семен Захарович **Херхеулідзе** (помер раніше 1816 року). Його син Захар Семенович Херхеулідзе мав тісні стосунки із родиною Капністів, був другом декабриста Миколи Лорера (а це все, згадаймо, люди, близькі до кола Капністів і Трощинських). Про Херхеулідзе детальніше йтиметься далі, в розділі «Прототипи гоголівських персонажів».

В Яреськах у другій половині XVIII століття мав 10 дворів нащадок грузинського дворянського роду Гарсеванішвілі – секунд-майор Єгор Гавrilович **Герсеванов**, одружений із грузинською княжною Мусхеловою (Мусхелови жили в містечку Великих Будищах, де часто бували Гоголі). Є.Г.Герсеванов був знайомий із Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським. Його син Борис Єгорович Герсеванов у 1806 – 1808 роках служив у Полтаві при губернаторі М.І.Брусилові, з донькою якого одружився;⁴⁸⁸ згодом, у 1829 – 1830 роках, він став предводителем дворянства Катеринославської губернії. Його життєві шляхи стикалися з площиною громадської діяльності Василя Панасовича Гоголя-Яновського.

Залишається загадкою, чому син Бориса Єгоровича – Микола Борисович Герсеванов (1809 – 1871), ровесник Миколи Васильовича Гоголя, так люто ненавидів письменника. 1861 року в Одесі вийшла книжка М.Б.Герсеванова «Гоголь перед судом обличительной литературы» – твір, сповнений несправедливих нападів, лайок і образ на адресу великого письменника. Автор книжки сприймав критичне зображення Гоголем тогочасної дійсності як огуду, наклеп на Росію. М.Б.Герсеванов, відставний генерал-майор, теж вважався людиною, причетною до літератури, він писав публіцистичні та інші твори (до речі, виступав проти розкріпачення селян). Можливо, причиною була проста заздрість до великого літературного таланту.

У листі до Василя Панасовича Гоголя-Яновського від 25 липня 1822 року його знайомий Іван Горбовський, пан із близького оточення Д.П.Трощинського, звітував: «Відомість про князів грузинських давно виготовлена».⁴⁸⁹ Либо, ішлося про нащадків грузинських князів, поселених на Миргородчині ще в XVIII столітті, та іхні володіння.

Зважаючи на значну кількість грузинських дворян у Яреськах,

можна здогадуватися, що тема Грузії постійно порушувалася в спілкуванні жителів містечка. 1801 року, як відомо, Східну Грузію було приєднано до Російської імперії. Цей акт неоднозначно сприймався в середовищі грузинських емігрантів на Україні. Патріотично налаштовані грузини загострено-вразливо реагували на встановлення російського протекторату над їхньою історичною батьківщиною, на втрату Грузією незалежності. На формування настроїв грузинської емігрантської індепенденти впливали події першої третини XIX століття: виступи людності Грузії проти колоніальної політики Росії (повстання в Картлі 1804 року, в Кахетії 1812 – 1813 років, у Імеретії 1819 – 1820 років), рух декабристів, польське національно-визвольне повстання 1830 – 1831 років. 1832 року виникла змова грузинської дворянської інтелігенції, в якій головну роль відігравали нащадки Багратіонів, силоміць поселені в Росії. Сини останнього грузинського царя Георгія XII – Окропир та Іоан – претенденти на грузинський престол, а також інші представники династії Багратидів (сини Іраклія II Юлон і Парнаоз, онук Дмитро Юлонович) створили в Петербурзі й Москві таємні грузинські товариства, які ставили за мету повернення предківського престолу.⁴⁹⁰

Ці події відлунювали й на Полтавщині, адже поселені тут грузини мали постійні родинні й дружні контакти з емігрантськими угрупованнями в столичних містах. Яресківські грузини мали там родичів, через яких були поінформовані про події на грозовому небосхилі російсько-грузинських політичних стосунків. Зважмо й на те, що вихідці з Яреська, родичі Гоголів Іван Петрович і Петро Петрович Косярівські служили в Грузії. Таким чином, означена тема була для яресківського товариства цікавою й небайдужою.

Варто додати, що Микола Гоголь у зрілому віці мав стосунки з нащадками грузинів, поселених в Україні й у Росії. Із князівського роду Ціцішвілі походили його приятелі – Олександра Осипівна Россет-Смирнова та її брат Лев Іванович Арнольді. А нащадок цього самого грузинського роду князь Дмитро Іванович Ціціанов (1800 – 1855) під впливом Гоголя написав не надто талановиту п'єсу «Справжній ревізор», яку 1836 року ставили в петербурзьких театрах як доповнення одночасно з гоголівським «Ревізором».

Граф Олександр Петрович Толстой, у будинку якого в Москві жив і помер Гоголь, був праправнуком грузинського царя Вахтанга VI; мати О.П.Толстого й дружина Анна Георгіївна мали князівське прізвище Грузинські.⁴⁹¹

ПОРЯД ІЗ ГОГОЛЯМИ-ЯНОВСЬКИМИ

Ще від яреськівського городового отамана (1723 – 1730) Дмитра Пащенка йдуть гілки знаменитого роду **Пащенків**. Військовий товариш Корнілій Пащенко (народження близько 1743 року) розпочинав службу в Миргородському полку одночасно з Панасом Яновським, дослужився до полкового хорунжого й секунд-майора. Їм часто доводилося бути разом – і в Яреськах, і в справах військової служби.

6 травня 1791 року секунд-майор Корнілій Пащенко як свідок підписав «при печатех» «Відкритий вірчий лист» Панаса Дем'яновича, яким Яновський доручав ведення своїх справ у полтавського земського справника.⁴⁹² 1794 року К.Пащенко підписав родовідне свідоцтво свого приятеля П.Яновського. Пащенко близько знався з друзями Гоголів Данилевськими.⁴⁹³ Секунд-майор мав дочок Мотрону й Парасковію, ровесниць Василя Панасовича Гоголя-Яновського.⁴⁹⁴

Крім Корнілія, у Яреськах до кола спілкування Гоголів-Яновських входили також син яреськівського возного Іов Пащенко (народився 1771 року), титулярний радник, і його дружина Любов (померла 1825 року). Іов 1825 року засвідчив духовний заповіт Тетяни Семенівні Гоголь-Яновської.

Інші члени пащенківського роду – корнет Панас із дружиною Єфимією, поручик Данило з Надією, корнет Тимофій із Ганною Михайлівною, корнет Василь із Марією Яківною, дворянин Омелян і Данило оберталися в яреськівському товаристві кінця XVIII – першої чверті XIX століття. Це ті люди, яких бачив і знав у Яреськах Микола Гоголь. У другій половині XIX століття військову династію Пащенків продовжили кілька знаменитих генералів.

Одним із найбільших дідичів у Яреськівській сотні Миргородського полку (згодом території Говтв'янського повіту) був миргородський сотник Кирило **Забіла**. 1770 року в селі Тусі (Федунці) йому належало 88 хат.⁴⁹⁵ Наприкінці 80-х років XVIII століття його сини Андрій, Павло та Олександр володіли в селах і хуторах Говтв'янського повіту значними маєтностями: у селах Молодиківщині (228 душ), Жабокриках (130 душ), Федунці, Старому Тусі, в хуторі при Злодіївських млинах, у хуторі Вродливців.⁴⁹⁶

В 1810 – 1830 роках у Яреськах мали селян капітани Олександр і Павло Забіла, їхні землі лежали поряд із «ґрунтами» поміщиків Ворожченків.⁴⁹⁷ Павло Кирилович Забіла, миргородський повітовий хорунжий, помер між 1825 і 1829 роками.

Його син Яків Павлович Забіла (за антропонімічною інтерпретацією аристократії XIX століття – Забелло) був товаришем

Миколи Гоголя під час їхнього навчання в Ніжинській гімназії; Гоголь згадував його в листі до матері 1825 року.⁴⁹⁸

У містечку Яреськах мала піddаних удова миргородського полковника Василя Капніста – Софія Андріївна **Капністова**, «бригадирша»,⁴⁹⁹ власниця великого маєтку в селі Обухівці, одна з найбагатших паній Полтавщини. Вона не тільки знала Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського як сусіда, а й кореспондувала з ним. П.Яновський як службовець гетьманської канцелярії в Глухові всіляко сприяв проходженню там справ своїх земляків із Миргородського полку, зокрема, й справ Софії Капністової про розподіл 1763 року капністівських нерухомостей.⁵⁰⁰

Окрім того, Панас Дем'янович особисто передавав ділові послання від Софії Андріївни до миргородського полкового судді Федора Максимовича Козачківського. Дідичка Капністова повністю довірялася Яновському, в листах скаржилася йому на «недоброзичливців моїх миргородських старшин».⁵⁰¹

У Яреськах жив також миргородський полковий суддя Петро Олексійович **Галяхівський**, про цю особу ми розповімо далі.

В самому містечку Яреськах і в його околицях, у селі Тусі (Федунці) жили дрібні дворянини козацького походження **Півінські**. Сучасник і знайомий Панаса Гоголя-Яновського, сотенний отаман Яреськівської сотні Федір Півінський мав на території сотні хутір із 4 хат. Про його сина Петра й онука Харлампія Півінських та про їхні зв'язки з Гоголями детальніше йтиметься нижче, в розділі «Прототипи гоголівських персонажів».

Знатний козак Андрій Півінський мав доночку Уляну, яку віддав за миргородського полкового осавула Марка Козиненка.⁵⁰² Яреськівський дворянин Панас Півінський із дружиною Оленою, «Ілковою дочкою», як і Гоголі, покумалися з родиною колезького асесора Остапа Ворожченка.⁵⁰³ Дівчата з роду Півінських здобували освіту в Полтавському інституті шляхетних панн.

Серед дворян, які 1794 року підписали родовідне свідоцтво Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, був поручик Григорій **Шепітько** (Шепітьков). Що це за людина? За метричними книгами Яреськівської Троїцької церкви вдалося з'ясувати, що народився він близько 1750 року, а помер у Яреськах 9 лютого 1828 року в віці 77 літ.⁵⁰⁴ Походив він із стану «можнійших» козаків містечка Яресьок, один із його предків був титарем – церковним старостою.

За часів Василя Панасовича Гоголя-Яновського в Яреськах жили й інші Шепітьки: військовий товариш Григорій Климович Шепітько (1786 – 1829) із дружиною Ганною; дворянин Сава Шепітько з дружиною Агафією Марківною й сином Степаном (народження 1790 року).

До гоголівського оточення в Яреськах належала родина **Власенків**. Рід відомий здавна. Ще 1718 року Петро Власенко (Уласенко) був яресківським городовим отаманом.⁵⁰⁵ Заможний рід, «з діда і отця козаки», Власенки мали хутір із 6 хат у Яресківській сотні. Дрібний дворянин Семен Власенко, губернський реєстратор, помер 48-літнім чоловіком у Яреськах 1809 року.⁵⁰⁶ Жили в Яреськах також дворяни Кирило (1743 – 1805) і Григорій Власенки.

Цікаво, що в домі батьків Миколи Гоголя у Василівці жила нянька Агафія Семенівна Власенко, про яку в листі до рідних писав юний Гоголь, називаючи її Гапою.⁵⁰⁷ Один із товаришів Миколи Гоголя в Ніжинській гімназії теж мав прізвище Власенко; майбутній письменник згадував його в листах серед інших гімназистів.⁵⁰⁸ Не виключено, що він був із яресківських Власенків.

Яресківські козаки Гончаренки, ставши наприкінці XVIII століття, у річищі тогочасних супільних прагнень, дворянами **Гончаревськими**, в XIX столітті почали писати своє прізвище як подвійне – Гайдаки-Гончаревські, що теж було суголосне тодішнім віянням і мало б підкреслювати поважність роду.

Дворянин Антін Якович Гончаревський, «полковий канцеляриста», був довіреною людиною Гоголів-Яновських, либонь, від часів служби Панаса Дем'яновича. Коли 1791 року дід Миколи Гоголя судився в полтавському суді зі значковим товаришем Семеном Довбишем за хутір Яворівщину, Антін Якович Гончаревський одержав від подружжя Гоголів-Яновських «веруючий лист», тобто доручення на одержання рішення суду.⁵⁰⁹

Серед панів, які 1794 року підписали родовідне свідоцтво Панаса Гоголя-Яновського, більшість становили жителі містечка Яресьок, серед них і секунд-майор Степан **Тураєв**. Він мав дружину Агрипину Іванівну й сина Івана (народження 1795 року). Тураєви, Гоголі-Яновські, Попатенки були людьми одного товариства – яресківських дворян.

До цього гурту входили й дідичі з Миргорода **Короленки**, які володіли млинами на Пслі, в селі Злодіївці та постійно родичалися з родичами Гординськими у Федунці. В Яреськах жило чимало сімей роду Данилевських. Про деяких із них ми розповімо в окремому розділі.

Наприкінці XVIII – на початку XIX століття в містечку жили люди, які за характером своєї діяльності й зв'язками могли входити до кола знайомих Гоголів-Яновських. Це родини дворян Закладних, Антоненків, Чубенків, Клопотівських, Гуленків, Єремеєвих. Непрямі свідчення дозволяють віднести до названої категорії також сім'ї дворян Левицьких, Сукачів, Кундіренків, Білобрових, Губенків, Демиденків.

У творах Миколи Гоголя знайшли відображення прямі чи опосередковані яресськівські реалії, люди, з якими стикався молодий письменник. Назвемо хоча б яресськівського голову, охочого до танців, якого згадує автор у повісті «Ніч перед Різдвом». Поза сумнівом, реальні жителі містечка Яресьок, риси характерів цих людей, яскраві деталі їхнього побуту присутні й у інших творах прозаїка.

РОЗДІЛ ТРЕТИЙ

ГОГОЛІВСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ В СОРОЧИНЦЯХ І ДОВКІЛ

Протягом тривалого часу панувала думка про те, що містечко Сорочинці малою мірою пов'язане з долею Миколи Гоголя і є тільки місцем дії його першої повісті «Сорочинський ярмарок». Зокрема, такої думки дотримувався письменник Василь Горленко.⁵¹⁰ Тимчасом, історичні факти свідчать про інше. В Сорочинцях жили численні дворянські родини, знайомі Гоголів, близькі друзі Данилевські й Чарниші. З Сорочинцями як резиденцією миргородських полковників був пов'язаний іще дід письменника Панас Дем'янович Гоголь-Яновський. Часто бував там і батько письменника Василь Панасович, який міцно дружив із Семеном Данилевським. Часто в дитинстві прибував до Сорочинців і сам Микола Гоголь до свого друга Олександра Данилевського; бував він там і мимоїздом, по шляху з Василівки на Олефірівку й Семереньки. Любив Гоголь відвідувати ці місця й тоді, коли приїздив на батьківщину з Петербурга.

Про неодноразові поїздки М.Гоголя до цього містечка згадувала й сестра письменника Ольга Василівна: «Коли він їздив із нами до Сорочинців, у екіпажі читав Євангеліє». До речі, Ольга Василівна за дитячих літ виховувалася в Сорочинцях у родині дворян Дмитрієвих,⁵¹¹ і ці зв'язки, либо нь, тривали й згодом.

У листі подружжя Олександра й Уляни Данилевських до М.Гоголя з Києва від 4 жовтня 1847 року Уляна Григорівна писала: «В Сорочинцях я бачила також вашого давнього й постійного палкого прихильника Івана Григоровича Пащенка [гімназійного товариша Гоголя – Л.Р.]; він приїздив до Сорочинців купатися в Пслі для покращення здоров'я. Псел знову входить в моду, і Сорочинці зробилися notre Baden-Baden, notre Ostende et cetera. Туди з'їжджаються на сезон поміщики навколоїшніх повітів лікуватися цілющими водами Псла. Серед інших стражденних була там ваша ж знайома m-le Minotri, котра виховувалася разом із вашими сестрами».⁵¹²

Наприкінці червня 1848 року М.Гоголь приїхав до маєтку Олександра Данилевського в село Дубровне, але, не заставши його там, поїхав до нього в Сорочинці, звідки писав листа сестрі Єлизаветі, щоб та прислала по нього коляску.

9 серпня 1850 року друг М.Гоголя Михайло Олександрович Максимович, вчений, фольклорист, історик, письменник, юхав до Гоголя в гості до Василівки. Він писав: «Із Миргорода, з в'язанкою миргородських бубликів для Гоголя, поспішив я до Сорочинців». Зустрівшись у Сорочинцях у О.Данилевського, вони разом поїхали до Василівки, де Максимович гостював протягом двох тижнів.

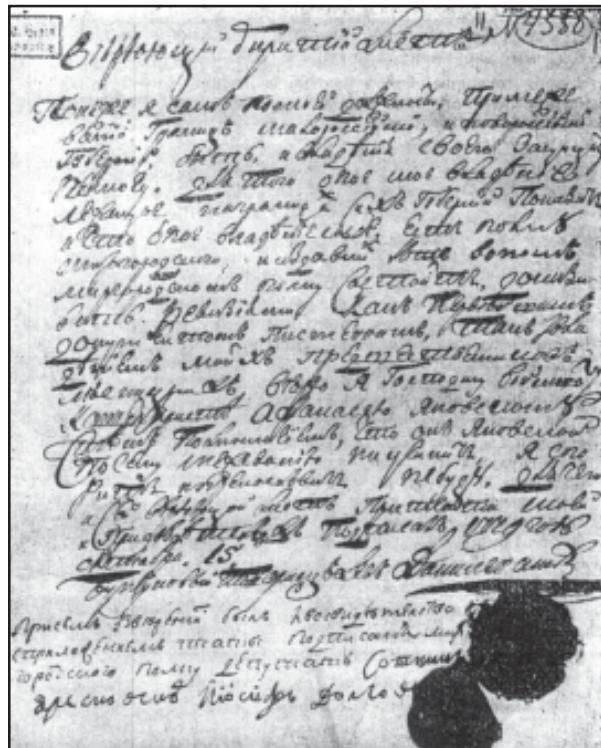
Враження від Сорочинців і його мешканців знайшли відображення не тільки в «Сорочинському ярмарку». Наприклад, в «Ночі перед Різдвом» він згадує безіменного сорочинського засідателя. Відгомін його сорочинських знайомств спостерігаємо і в інших творах, про що йтиметься далі. Отже тема сорочинських зв'язків родини Гоголів-Яновських заслуговує на пильний розгляд. Нижче ми детальніше зупинимося на гоголівському середовищі в Сорочинцях та в близькому до цього містечка довкіллі.

ДАНИЛЕВСЬКІ ПАН ЛЕВ, СУСІД ЯНОВСЬКИХ

До найближчого оточення Гоголів-Яновських протягом кількох поколінь належали Данилевські – великий і знатний козацько-старшинський рід Миргородського полку, відомий ще з першої чверті XVIII століття. За часів миргородського полковника Данила Апостола полковим хорунжим і полковим осавулом (1722) служив Данило Данилевський. За полковництва Павла Апостола (1730) на документах миргородської полкової канцелярії бачимо підписи канцеляриста Федора Данилевського.⁵¹³ Поважним паном у Миргородському полку був Левко (Лев) Іванович Данилевський (народження 1738 року), він же Лапа-Данилевський, полковий хорунжий (1766 – 1769), земський комісар, бунчуковий товариш (1779). Його підпис бачимо на документі «Накази малоросійським депутатам» від місцевих дворян з приводу укладення Нового Уложення 1767 року.⁵¹⁴ Після ліквідації Миргородського полку він у 1782 – 1784 роках був на посаді миргородського полкового скарбника,⁵¹⁵ дослужився до чину надвірного радника.

Лев Данилевський жив у містечку Шишаках, але, крім того, володів ще розорошеними маєтностями у Говтв'янському повіті, що раніше були на території Миргородського полку. Йому належало містечко Шишаки, частина села Переїзну, 5 хат у Шишацькій сотні й 22 хати в хуторі Купчиному.⁵¹⁶ Раніше, до Лева Данилевського, власниками тієї, не гоголівської, частини хутора Купчиного були Лісницькі, нащадки миргородського полковника Григорія Лісницького. Ставши після Лісницьких господарем частини хутора, Лев Данилевський близько зійшовся з Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським. Їхні стосунки були настільки довірливими, що 15 жовтня 1779 року бунчуковий товариш Лев Данилевський на час своєї відсутності в Миргородському полку дав Панасові Яновському «верюючий открытый лист», яким доручав своєму сусідові й співласникові доводити права власності його, Данилевського, маєтностей:

«Верюючий открытый лист. Понеже я сам по моей должности, при межевании границ Малороссийской и Новороссийской губернии быть и владения своего защитить не могу, для того оное мое владение, лежащее на границах сих губерний, показать и что оное владение мое есть полку Миргородского, и из давних лет в оном Миргородском полку состоит, доказывать ревизиями как первейшим документом письменным, так и владением моих предшественников Лесницких, верю я господину войсковому канцеляристе Афанасею Яновскому с тем полномочием, что он, Яновский, по сему межеванию ни учинит, я спорить и прекословить не буду. Для чего и сей верюющей лист при печати мей и при свидетелях подписал 1779 году октября «15». Бунчуковый товарищ Лев Данилевский. При сем изверении был и восвидетельство с приложением печати подписался Миргородского полку депутат сотник яресковский Иосиф Долгов».⁵¹⁷

«Верючий откітій лист»
Лева Данилевського, 1779 р.

Данилевського стали звертатися з проханням посвідчити знатність того чи іншого роду. Так 20 січня 1786 року надвірний радник Лев Данилевський разом із іншими дворянами Миргородського повіту підписав свідоцтво про шляхетне походження шишацького роду Горіздри.⁵¹⁸

Лев Данилевський (Лапа-Данилевський) мав досить широкі знайомства і зносини, які сягали, наприклад, відомого церковного і культурного діяча кінця XVIII століття Іоанна Леванди (блізько 1735 – 1814), випускника Київської академії, священика Київського Софійського собору, знаного проповідника.⁵¹⁹ Не виключено, що вони разом навчалися в Академії.

Дружина Лева шишацька дідичка Пелагея Василівна Лапина-Данилевська листувалася з Василем Панасовичем Гоголем-Яновським. Збереглися два її листи 1815 та 1822 років. Діти Лева й Пелагеї Надія і Єгор Лапи-Данилевські теж контактували з Гоголями. 1822 року Василь Панасович купив у Надії Львівни землю.⁵²⁰

Єгор Левович Лапа-Данилевський одружився зі своєю родичкою

Цей документ скріплений гербовою печаткою Л е в а Данилевського, на якій основними елементами є орден з трьома півмісяцями і навколо нього й корона, обабіч якої літери L i D, оздоблені листям.

Як повітовий скарбник, Лев Данилевський розпоряджався всіма фінансовими справами Миргородського повіту. Це була на той час дуже поважна посада.

К о л и наприкінці XVIII століття миргородська козацька старшина поваленно почала переходити в шляхетство, до Лева

Марією Семенівною Данилевською, рідною сестрою Гоголевого друга Олександра Семеновича Данилевського. Живучи в Шишаках, Єгор Левович 1833 року просив Миколу Гоголя дізнатися про можливість влаштування його синів до Петербурзької медико-хірургічної академії.⁵²¹

З середини XIX століття нашадки Лева Лапи-Данилевського, щоби більше «ушляхетнити» свій рід, стали іменувати себе Лаппо-Данилевськими.

Родич пана Лева (згодадусмося, брат) Іван Данилевський, маючи добру освіту, 1770 року служив у Петербурзі перекладачем Державної Колегії іноземних справ.⁵²² Він був першим в українському родові Данилевських, від кого пішла традиція служити в північній столиці тодішньої Російської імперії. Іван Данилевський успадкував від батьків маєтності в двох сусідніх селах Миргородського полку — Олефірівці (52 хати) й Семеренъках (54 хати).⁵²³ Як велося за тих часів, власник села мав дбати про облаштування сільського храму. Тож і Іван Данилевський 1760 року збудував у Олефірівці дерев'яну Покровську церкву.⁵²⁴

Родину Івана Данилевського на Миргородщині називали за його службовою посадою «Переводчиками». Його дружина, «переводчиця», 1781 року мала в Шишацькій сотні хутір за дві версти на північ від гоголівської Яновщини; аж до початку ХХ століття він зберігав свою давню назву — Переводчиків хутір.⁵²⁵

Рисунок із відтиску печатки
Лева Данилевського 1779 року.

БРАТИ-ПРЕДВОДИТЕЛІ

Олексій Федорович Данилевський, сотник Миргородського полку, 1787 року був співвласником запольських сіл Миргородського повіту: він мав 255 душ у селі Олефірівці й 204 душі в Семереньках (де іншою частиною села володів лікар Михайло Якович Трохимовський); також разом із братами він мав у спільній власності хутір Заруднівський Говтв'янського повіту.⁵²⁶ 1812 року О.Ф.Данилевський одержав повноваження на опікунство над маєтком померлого генерал-майора Осипа Чарниша в сусідньому селі Сакалівці.⁵²⁷

Після ліквідації козацтва О.Данилевський одержав звання майора. Понад 10 років, із 1804 по 1815 рік, миргородське дворянство обирало його повітовим маршалом⁵²⁸ (згодом ця посада називалася предводитель дворянства). За час російсько-французької війни 1812 року Олексій Данилевський проявив себе здібним організатором дворянства, тож не випадково на виборах 1815 року його вже було обрано на уряд полтавського губернського маршала. За деякими даними, О.Ф.Данилевський доводився дядьком Олександрові Семеновичу Данилевському, другові М.Гоголя.

Протягом усього життя О.Ф.Данилевський тісно спілкувався з Гоголями-Яновськими, листувався з ними. Наприклад, 17 серпня 1789 року він пише листа з Олефірівки до Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, в якому звідомлює про повернення додому лікаря Трохимовського; у листі також ідеться про їхніх спільних знайомих Попатенків із Яресьок і про о. Володимира⁵²⁹ (либонь, священика Володимира Кириловича Яновського — небожа Панаса Дем'яновича).

Зберігся лист маршала Миргородського повіту О.Данилевського до колезького асесора Василя Панасовича Гоголя-Яновського, датований 1 серпня 1812 року, в якому він, виконуючи розпорядження тодішнього маршала Полтавської губернії Д.П.Трощинського щодо формування земського ополчення і щодо відрядження для цієї мети 22 дворян Миргородського повіту, просить Василя Панасовича як «благонадежного», «зараз, зготовив себе по-надлежащему, явиться у его Високопревосходительства самоскорейше».⁵³⁰

Протягом 1812 – 1813 років місцеве дворянство перебувало в постійних турботах про збір грошей для ополчення, про постачання армії провіантам тощо. Саме цих проблем стосується лист О. Данилевського до Василя Панасовича від 1 липня 1813 року з Олефірівки. Знаючи, що В.П.Гоголь, який на той час був у маєтку губернського маршала Д.П.Трощинського в Кибинцях, значно краще поінформований про військові новини й політичні події, Олексій Федорович просить Василя Панасовича: «...Покорно прошу дать мне знать, подтверждается ли слух за Бонапартия и какие еще новости у вас слышно, ...о мире есть ли надежда». ⁵³¹ В цьому самому листі О. Данилевський, який купив у Тетяни Семенівни Гоголь-Яновської частину землі в її хуторі, просить Василя Панасовича бути присутнім при обмірі ділянки й визначені її меж.

По закінченні війни з Наполеоном ще довго вирішувалися

фінансові справи ополчення. В одному з листів 1815 року О.Ф.Данилевський просив В.П.Гоголя відвезти депутатові Полтавського дворянського зібрання Андрієві Степановичу Стеблін-Камінському залишок коштів від сум колишнього земського ополчення.⁵³²

Стосунки В.П.Гоголя й О.Ф.Данилевського не обмежувалися тільки офіційними справами, вони мали й приватний характер. Олексій Федорович ділився з приятелем своїми особистими проблемами й планами щодо службової кар'єри. В одному з листів 1822 року Данилевський просив Василя Панасовича продати йому цеглу для будівництва печі, бо цегла в Гоголя міцніша, ніж «у Худовицькому заводі»,⁵³³ тобто в заводі поміщика Гудовича.

Рідний брат Олексія Федоровича Павло Федорович Данилевський, титуллярний радник, у 1820 – 1826 роках був на посаді миргородського повітового предводителя дворянства. Як і брат Олексій, він у багатьох повітових справах покладався на В.П.Гоголя-Яновського. Є його лист від 5 серпня 1821 року із села Семерен'ків до Василя Панасовича, в якому він просить у зв'язку з наближенням рекрутського набору упорядкувати справи з «нашими п'ятисотними дільницями» – мається на увазі розподіл кількості рекрутів за поміщиками й формування з них дільниць. Напевно, ніхто краще від Василя Панасовича не знав, скільки кріпаків є в кожного з миргородських дідичів. Показовим є звертання предводителя до адресата: «Милостивый государь почтеннейший брат Василий Афанасьевич»,⁵³⁴ що теж свідчить про приязнь і довіру в їхніх стосунках.

Олексій Федорович Данилевський мав сина Івана й доньку Марію. Іван Олексійович (1806 – 1887), поручик, власник середньопомісного маєтку в Миргородському повіті (понад 300 душ) і 300 десятин землі, у 70-х роках XIX століття був миргородським повітовим гласним, почесним мировим суддею Миргородського повіту.⁵³⁵ Похований він у селі Олефірівці.

Його сестра Марія Олексіївна 1832 року вийшла заміж, і про цю подію її двоюрідний брат Олександр Семенович Данилевський листовно звідомлював Миколу Гоголя. Письменник щиро зрадів за свою знайому.⁵³⁶

ЖИТТЕЛЮБ ФЕДІР ДАНИЛЕВСЬКИЙ

Життєві стежки Данилевських і Гоголів-Яновських постійно перетиналися. У другій половині XVIII століття в містечку Яресъках жив сотенний писар Яресъківської сотні Миргородського полку Федір Данилевський.⁵³⁷ Він помер сорокалітнім 1769 року в Яресъках, залишивши по собі синів Феодосія, Якима і Йосипа. Це була рідня олефірівських і семерен'ківських Данилевських. Всі вони добре знали родину Гоголів-Яновських. Феодосій, поручик, 1791 року підписав як свідок вірчий лист Панаса Дем'яновича Яновського.

Його брат Яким Федорович (народження 1761 року), теж поручик, із дружиною Мотроною Іванівною вели тихе життя в сотенному містечку, народжували багато дітей, кумалися з місцевими дворянами,

в тому числі з Гоголями-Яновськими. Син Якима Федоровича — Федір Якимович — народився 1797 року, його хрещеним батьком став яре́ськівський дворянин Остап Ворожченко,⁵³⁸ кум Василя Панасовича Гоголя-Яновського.

Життєва доля Федора Якимовича Данилевського зворушила серця усіх жителів Миргородщини. Про цього свого родича розповів друг Миколи Гоголя Олександр Данилевський. Федір Якимович у юному віці, коли йому ще не було й шістнадцяти, брав участь у війні 1812 року. Під час бою він зазнав тяжкого калітства — залишився без обох ніг. За словами Олександра Данилевського, цар, дізнавшись про цей випадок, став особисто опікуватися долею юнака. 14 серпня 1813 року його було нагороджено орденом Святого Володимира 4-го ступеню.⁵³⁹ Федорові Данилевському виплачували жалування, як за проходження військової служби, підвищували в військових званнях аж до підполковника.⁵⁴⁰ Йому так майстерно зробили дерев'яні протези, що він міг вільно ходити без милиць.

Попри своє нещастя, Федір Данилевський залишився веселим і товарищським чоловіком, був добрим оповідачем, любив влаштовувати обіди. Він вів господарство в Яре́ськах, мав млини на річці Пслі, володів хутором при урочищі Туховій.⁵⁴¹ З ним особисто був знайомий Микола Гоголь. О.С.Данилевський вважав, що риси характеру Федора Якимовича Данилевського послужили Гоголю для створення образу Петра Петровича Петуха з другої частини поеми «Мертві душі».

Близько 1832 року Ф.Я.Данилевський одружився. Про це згадував і Микола Гоголь. У листі до Олександра Данилевського від 8 лютого 1833 року він запитував: «Чи бачиш ти Федора Якимовича з новошлюбою дружиною?».⁵⁴²

Подружжя мало велику сім'ю — дев'ятеро синів і трьох доньок, численних онуків. Указом Герольдії 1844 року було підтверджено їхній дворянський статус.

Підполковник Федір Данилевський пережив письменника Миколу Гоголя. Як свідчить тодішня преса, 1852 року він ще був живий.⁵⁴³ Його сини пішли військовою стежкою, один із них, поручик Іван Федорович Данилевський, служив у Полтавському кадетському корпусі.

НАЙБЛИЖЧИЙ ДРУГ ГОГОЛЯ

Друг Миколи Васильовича Гоголя Олександр Семенович Данилевський (1809 — 1888) був і його ровесником, усього на п'ять місяців молодшим, і найближчим сусідом. Олександр народився 28 серпня (ст. ст.) 1809 року в батьківському маєтку в селі Семереньках, що поряд із Олефірівкою. Батько його, Семен Данилевський, змолоду дружив із Василем Панасовичем Гоголем-Яновським, разом із яким навчався в школі.⁵⁴⁴ Тож дружба батьків передалася й дітям. Семен Данилевський, поручик, помер молодим, ще раніше від Василя Гоголя-Яновського — десь до лютого 1825 року.⁵⁴⁵ Його дружина Тетяна Іванівна, «поручиця», жила в Семереньках, хоча мала двір і селян також у містечку Сорочинцях.⁵⁴⁶ Їхня садиба в Сорочинцях була поряд

із Преображенською церквою. У подружжя Данилевських народилися сини Олександр, Іван, Єлисей і доньки Марія, Ганна, Варвара.

Овдовівши, Тетяна Іванівна вдруге вийшла заміж за капітана Василя Івановича Чарниша, сусіда Гоголів, теж удівця, який жив у селі Товстому й володів сусіднім селом Чарнишівкою, за п'ять верст на захід від Яновщини. Відтоді Данилевські-Чарниші зі зведеними дітьми жили, як мовиться, на два двори: доводилося дбати і про маєток Чарнишів, і про свій, семеренськівський.

Чарниші й Данилевські часто й подовгу жили в прадідівському маєтку в Семереньках, за 30

верст від Василівки. Це було мальовниче село, що заблукало поміж соснових лісів. До Данилевських часто приїздив Микола Гоголь, спершу з батьками, а ставши дорослішим — і сам. Він любив ці тихі Семереньки, де можна було відпочити душою.

Олександр Семенович Данилевський дружив із Миколою Васильовичем Гоголем протягом усього життя. Дітьми вони гралися разом, підлітками разом навчалися в Полтавському повітовому училищі, юнаками — в Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька. Разом іздили на канікули додому. Обоє часто й охоче бували у спільніх знайомих Трощинських у Кибинцях й Яреськах. Разом 1829 року поїхали юнаки й до Петербургу, разом 1836 року виїхали за кордон. Навіть коли життєві обставини розлучали їх, вони вели жваве листування, обмінювалися думками, планами. Гоголь називав Олександра Данилевського кузеном, хоча вони не були кровними родичами, і привчав до такого звертання й своїх молодших сестер. Гоголь мав постійну непереборну потребу в спілкуванні з другом. У дочки О.Данилевського Ольги збереглося 55 листів письменника до свого товариша, а всього тих листів понад 100.

О.С.Данилевський

Олександр по закінченні школи гвардійських підпрапорщиків 1831 року спробував кавказької військової служби, а з 1834 року він уже петербурзький чиновник у канцелярії міністерства внутрішніх справ. У 40-х роках служив інспектором шляхетного пансіону при 1-й Київській гімназії, а з 1856 року – директором училищ Полтавської губернії.

Саме Данилевському, своєму найближчому другові, послав Гоголь у Семереньки 1831 року свою першу творчу радість і гордість – книжку «Вечори на хуторі біля Диканьки», яка щойно вийшла друком.

Коли померла мати Олександра Данилевського Тетяна Іванівна, Гоголь у листі до друга 16 травня 1838 року писав з далекого Риму: «Ти для мене рідніше рідного брата... У твоїй матері я втратив близьке до тебе, отже і близьке до мене, і я згадав при цьому Семереньки, Товсте, і наші поїздки, і ті щасливі тільки три версти відстані між нашими колишніми житлами, і мені стало сумно!...». У листах Гоголь називав себе : «Твій старий, вірний, нерозлучний з тобою від часів першої молодості друг». ⁵⁴⁷

Із зростанням життєвого досвіду і змужнінням Гоголя минало його перше засліплення блиском столиць, усе більше тягло до рідних країв, до своєї землі, до немудрованого життя простих людей. Все ще з того таки Риму Гоголь писав Олександрові Семеновичу 7 серпня 1841 року: «Оглянися навколо себе й протри очі... Невже до цих пір не бачиш ти, у скільки разів коло діяльності в Семереньках може бути вище всяких посад і нікчемно видного життя, з усіма вигодами, блискучими комфортами й ін., й ін. – навіть життя, яке безтурботно-порожньо протекло в плавуванні по блискучих паризьких кафе... Займися рік, лише один рік своїм селом. Не заводь, не вдосконалуй, навіть не підтримуй, а ввійди у все – ходи слідом за мужиками, за прикажчиком, за роботами... І цей рік буде вічно пам'ятним у твоєму житті. Клянуся, з цього почнетися світанок твого щастя!» ⁵⁴⁸.

9 травня 1848 року Гоголь із Одеси приїхав до Василівки, пройшовся місцями свого дитинства. В листі до О.Данилевського він писав про ці враження: «Я попрямував того таки вечора сам степовою дорогою, позаду церкви, що веде до Яворівщини, якою любив ходити колись і відчув дуже, що тебе нема зі мною. Напевно того самого вечора я був би в Товстому, але Товсте порожнє і мені стало ще сумніше». ⁵⁴⁹

Олександр Данилевський був одружений з Уляною Григорівною Похвиснєвою (існує версія, що саме вона стала прототипом Уленьки – героїні другого тому «Мертвих душ» Гоголя). ⁵⁵⁰ Дружба приятелів не порвалася й після одруження Олександра. Подружжя Данилевських часто бувало в Гоголів у Василівці. Микола Гоголь 1851 року став хрещеним батьком їхнього сина Миколки, який народився у Василівці й був названий на честь свого славетного хрещеного. Доживав віку О.С. Данилевський і помер у селі Веретенівці поблизу міста Сум.

Село Семереньки в 30-х роках перейшло у власність братів Олександра Семеновича Данилевського – Єлисея та Івана. Єлисей Семенович свого часу, як і брат Олександр та Микола Гоголь, навчався

в Ніжинській гімназії. «Дуже погані здоров'я», — писав Гоголь про Єлісея та Івана й не радив їм їхати до Петербургу з огляду на тамтешній клімат. Єлісей помер у 60-х роках ХІХ століття, а Іван Семенович Данилевський, губернський секретар, і далі господарював у Семереньках, де мав 55 душ.⁵⁵¹ 1864 року він був мировим посередником першої дільниці Миргородського повіту. За даними дослідника біографії М.Гоголя В.Шенрока, І.С. Данилевський дожив до початку ХХ століття.

Пам'ять про Гоголів зберігалася і в наступних поколіннях Данилевських. Не втратилися стосунки і з нащадками родини Гоголів — Биковими. Онук Івана Семеновича і внучатий небіж Олександра Семеновича — Сергій Дмитрович Данилевський (блізько 1882 — 1919), власник економії в Олефірівці, одружився з Софією Миколаївною Биковою — дочкою Миколи Володимировича Бикова, племінника Миколи Гоголя по сестрі Єлизаветі Василівні.

А син Сергія Олександр Данилевський, в майбутньому відомий учений-ентомолог, під час навчання в Ленінграді жив у сім'ї Тамари Михайлівни Філатової, вдови Олександра Миколайовича Бикова.⁵⁵²

ОЛЕФІРІВКА. ПРОМОВЛЯЮТЬ КАМЕНІ, ВІДЛУНЮЮТЬ ЛЕГЕНДИ.

За три версти на північ від містечка Сорочинців у соснових лісах лежить село Олефірівка. Хто був його засновником — осадчим? Шукаємо в реєстрі Війська Запорізького 1649 року. Виявляється, є в списку Краснопільської сотні (згодом Сорочинської) єдиний на всю сотню козак Олихвір, без прізвища, причому, він записаний на початку реєстру, серед перших після сотника, а отже, й найшанованіших та найповажніших і, певна річ, найбагатших козаків.⁵⁵³ Либонь, його ім'я й дало назву селові.

1723 року Олефірівка належала миргородському полковому хорунжому Іванові Черкесові, який мав 43 посполитих. На той час у селі вже діяла церква Покрови Богоматері, в якій служив священик Григорій Григорієвич.⁵⁵⁴

В «Генеральному следствии о маєтностях Миргородського полка» за 1729 — 1730 роки село загадується під спотвореною назвою Валіфоровка. 1737 року при сільській церкві існувала школа.⁵⁵⁵ 1760 року замість старої Покровської церкви коштом дідича Івана Данилевського, перекладача Державної Колегії іноземних справ, було споруджено новий храм. Іереєм у ньому в 1759 — 1765 роках служив Іоан Сталінський.⁵⁵⁶ У ХІХ столітті священиками в цій церкві стали Сава Кирилович Яновський і його син Володимир Савович, троюрідний брат Миколи Гоголя.

Що сьогодні залишилося на Миргородщині від колись великого роду Данилевських? У Семереньках до кінця ХХ століття не збереглося жодного сліду їхнього перебування. А в Олефірівці люди ще загадують про рід Данилевських, пам'ятають, де була їхня садиба, господарчі будівлі економії.

Історія цього роду потребує детального дослідження. У складеному нами переліку осіб генеалогічного розпису роду Данилевських за період XVIII – XX століть налічується понад 85 персоналій.

Досить чітко, на наш погляд, вимальовується спадкова послідовність власників Олефірівки Данилевських. Розташуємо їх у хронологічному порядку зміни поколінь:

Іван Данилевський, перекладач Колегії іноземних справ (1760 – 1770).

Федір Іванович Данилевський.

Олексій Федорович Данилевський, сотник, миргородський повітовий маршал (1804 – 1815), полтавський губернський маршал (1815 – 1818).

Іван Олексійович Данилевський (1806 – 1887), поручик, почесний мировий суддя Миргородського повіту.

Дмитро Іванович Данилевський (помер раніше 1902 року), почесний мировий суддя Миргородського повіту.

Сергій Дмитрович Данилевський (1882 – 1919).

Останній власник садиби, Сергій Дмитрович, закінчив Петровсько-Розумовську академію, набув фаху вченого агронома, служив повітовим агрономом у Миргородському земстві. Був миргородським повітовим земським гласним (1907 – 1911), членом економічної ради при Миргородській повітовій земській управі, почесним мировим суддею повіту, головою Великосорочинського сільськогосподарського товариства.⁵⁵⁷

Олефірівська економія С.Д.Данилевського, з 728 десятинами землі й наймодернішою на той час сільськогосподарською технікою, була зразком для багатьох сусідніх дідин. На початку ХХ століття Данилевські мали один із найперших у повіті телефонів. 1902 року Сергій Дмитрович подарував один із своїх будинків у Олефірівці для новоствореної навчально-ткацької майстерні. В селі вперше було влаштовано літні дитячі ясла.

1917 рік перевернув багатовіковий життєвий уклад цієї культурної родини. За розповідями, напередодні жовтневого перевороту Сергій Дмитрович приїхав із Полтави, стривожений подіями, що наростили. Відчуваючи неминучість катастрофи, роздав реманент і худобу селянам і, взявши тільки найнеобхідніше, вивіз родину до Полтави. Там він і помер 1919 року від ускладнення після «іспанки». Похований у Олефірівці.

Дружиною С.Д.Данилевського була Софія Миколаївна Бикова (1887 – 1984), внучата небога Миколи Гоголя й правнука Олександра Пушкіна. (Про це унікальне поєднання двох знаменитих родів та про їхніх нащадків написано чимало статей, 1982 року видано окремою книжкою ґрунтовне дослідження І.Бокія «Гілка пушкінського роду»).

Садибу Данилевських у Олефірівці зруйнували за радянської влади, під час колективізації. Біля церкви в центрі села була сакральна територія – родовий цвинтар Данилевських із десятками поховань – склепами й надгробками. Коли більшовицька влада розпочала війну з церквами й залишками дворянської культури, все це було

зруйноване. Близько 1937 року, коли в центрі села закладали новий парк і будували колгоспний клуб, надгробні камені з цвинтаря Данилевських було закладено до клубного підмурівку.

1943 року німці при відступі спалили клуб, і кам'яні надгробки залишилися в землі, перемішані із золою. Через багато років по війні місцевий тракторист І.Степуренко, будуючи собі хату, несподівано трактором виорав ті камені. Деякі з них ще й сьогодні лежать у центрі села.

Проте й іх не пощадила рука вандалів уже нового покоління. В Олефірівці стояв пам'ятник односельцям, які загинули за років Другої світової війни. В 60-х роках виникла потреба докарбувати на них іще деякі прізвища. І ті карбівники, вшановуючи загиблих, анітрохи не засумнівалися, коли знічев'я стали випробовувати міцність своїх інструментів на столітніх і двохсотлітніх надгробках Данилевських. Їх понівечили, зрубавши карби, посікши поверхню.

На деяких надписи збереглися. Ось один із надгробків, який був на могилі сучасника і знайомого Миколи Гоголя:

«Поручик Іван Алексеевич Данилевський. Род. 30 липня 1806 г. Скон. 10 липня 1889 г. Пелагея Ефимовна Данилевская. Рожд. Хомякова. Род. 4 травня 1818 г. Сконч. 10 серпня 1880 г.».

Данилевські одружувалися з паннами із знаменитих дворянських родів – Хомякових, Катеніних. Ось іще один із олефірівських каменів:

«Софія Михайлівна Данилевская. Рожд. Катенина. Род. 20 квітня 1849 г. Сконч. 5 липня 1910».

Як свідчать місцеві краєзнавці, за безбожних радянських часів постраждала навіть свинцево-цинкова труна одного з покійників, Бориса Дмитровича Данилевського, яку викрали, щоб переплавити її на дріб для мисливських рушниць.⁵⁵⁸

Досі є в Олефірівці ставок із колишнього маєтку Данилевських, а на садибі однієї з нинішніх жительок села ще зберігся великий круг, обсаджений вічнозеленими кущами, – це залишки розкішної, поділеної на сектори клумби, що колись милувала око перед панським будинком. У центрі клумби був сонячний годинник – шпиль, за тінню від якого визначали час.

Протягом останніх десятиліть нащадки Данилевських не раз приїздили до Олефірівки, ходили, дивилися, згадували перекази предків. Вони стверджували, що ні на яку спадщину не претендують, а тільки хочуть побачити батьківщину. На території колишньої панської садиби росла велика старезна сосна, про яку серед селян ходили різні легенди. Розповідали, що начебто вона вночі світиться, і що під нею заховано родовий скарб. Навіть коли приїздили нащадки, то проявляли до неї якусь особливу увагу.

На початку 20-х років ХХ століття з покинутого господарями й напіврозграбованого олефірівського маєтку миргородські музейні працівники привезли до Миргородського краєзнавчого музею кілька вцілілих старовинних ікон.⁵⁵⁹ На жаль, після воєнних лихоліть їх уже немає в музейній колекції. В Полтавській галереї мистецтв зберігся портрет дідички Данилевської роботи олефірівського маляра-

Портрет Данилевської з с. Олефірівки.
Худ. Яремко. 1810-і роки.
Полтавська галерея мистецтв.

гори савинцівського маєтку (за версту від олефірівського) було добре видко сусідню садибу. В ті дні, коли олефірівського господаря не було вдома, пані Данилевська, як розповідають, наказувала своїй служниці прати й вивішувати у дворі для сушіння яскраву жовту скатерть — то був умовний знак для закоханих. Стверджують, що пані, либонь, дуже любила чистоту, бо прати скатерку служниці доводилося часто...

Уже нікого з Данилевських немає нині на миргородському Запсіллі, а от у протилежній, південно-західній частині Миргородського району збереглося одне з відгалужень роду Данилевських. Колись, ще 1794 року, священик Марко Данилевський оселився в селі Єрках і став правити службу Божу в селі Ярмаках.⁵⁶⁰ Від нього й пішла нова гілка Данилевських — дворян, священиків, педагогів, заможних селян-односібників, які жили в сусідніх селах Петрівцях, Мальцях, Кибинцях. За років сталінщини багато з них зазнали репресій. А рід у Миргородському краї живе й досі.

А що ж Чарниші, за часів Миколи Гоголя зведені з Данилевськими? Чимало Чарнишів жило в Великих Сорочинцях. Вони дуже пишалися близькістю своїх предків до великого письменника та його родичів. У Сорочинцях біля Спасо-Преображенської церкви до сьогодні

портретиста, кріпака Данилевських Яремка 1810-х років.

Уже дев'ять десятиліть немає садиби Данилевських, а люди в навколоишніх селах іще переказують про них різні життєві історії. На початку ХХ століття Данилевські, їхні сусіди пани Фролови-Багрееви з села Савинців, дворяни Смагіни з Бакумівки часто проводили спільне дозвілля, бо все це були близькі друзі й куми. Люди ще й досі пам'ятають давню переповідку про кохання однієї з паній Данилевських із сусіднім дідичем Фроловим-Багреевим. Кажуть, на початку ХХ століття ще не було лісу між Олефірівкою й Савинцями, і з високої

зберігся надгробок від старого церковного цвинтаря — на червоному гранітному постаменті сірий полірований гранітний хрест. Надпис на хресті свідчить, що тут поховані Іван Васильович Чарниш, який помер 20 липня 1907 року, і його дружина Марія Григорівна, з дому Ковалевська, яка упокоїлась 18 січня 1908 року. Як підказують дані генеалогічних матеріалів, це, очевидно, був син капітана Василя Івановича Чарниша, гоголівського сусіда з села Товстого.⁵⁶¹

ТРОХИМОВСЬКІ.

ЗНАМЕНІТИЙ ЛІКАР.

Серед численних знайомих і друзів Гоголів-Яновських видається родина сорочинських дворян Трохимовських. Це не був корінний миргородський рід. Його найвідоміший представник Михайло Якович Трохимовський (1739 – 1813), знаний далеко за межами Миргородщини лікар, був сином священика з села Безуглівки, що на Ніжинщині. Вихованець Київської академії, один із її найздібніших учнів, М.Я.Трохимовський у 1761 – 1763 роках здобував медичний фах як лікарський учень при Санкт-Петербурзькому генеральному сухопутному шпиталі.⁵⁶² Під час російсько-турецької війни 1768 – 1774 років служив військовим лікарем, саме тоді на повну силу розвинувся його лікарський талант. Він досліджував фармакологічні властивості рослин, які використовував при лікуванні поранених. Внаслідок експериментальних медичних студій з'явилася його книжка «Міркування про рослини кримського степу, які угледів полковий лікар», видана 1772 року в Петербурзі.

Наступного року Михайло Якович прибув до Миргородської полкової канцелярії в Сорочинці, з якою уклав угоду про обслуговування хворих із місцевого населення. Полкова канцелярія поклала лікареві платню – 300 карбованців на рік за рахунок збирання податку – по одній копійці зожної хати. Протягом багатьох десятиліть штаб-лікар і повітовий лікар М.Я.Трохимовський безплатно лікував незаможних людей, здобувши собі величезну повагу в населення і своєю високою кваліфікацією, й людяністю та некорисливістю.

До його послуг постійно вдавалися всі дворяни Миргородського повіту. Впродовж усього життя лікар Трохимовський удосконалював свій фах, вів медичну науково-дослідницьку роботу. Свої лікарські рецепти він публікував у журналі «Вестник естественных наук и медицины». Був обраний кореспондентом Петербурзької медико-хірургічної академії. Як лікар-гінеколог він написав працю «Про причини жіночого беспліддя». Трохимовський уперше на Миргородщині розпочав віспощеплення, застосовував лікувальні води.

Наприкінці XVIII століття штаб-лікар М.Я.Трохимовський мав чин надвірного радника. Слава про нього поширилася за межі України. 1803 року московський часопис «Вестник Европы» (ч. 12, № 21), що виходив за редакцією М.Карамзіна, опублікував статтю

Лікар М.Я.Трохимовський.
Малюнок М.Богаєвського,
гравйований П.Станішевським.

«Благодетельный врач в Малороссии»,
п і д п и с а н у
криптоніомом И.Б.

М.Я.Трохимовський жив у Сорочинцях неподалік від Преображенської церкви. Лікареві не бракувало багатих пацієнтів-поміщиків. Улітку на його знамениті «Псільські купання» з'їздилася сила - силенна заможного й знатного люду. Тож невдовзі Михайло Якович і сам зробився досить багатим дідичем, придбавши собі значні маєтності на території Миргородського повіту. Він мав два хутори, один називався Лікарівчиною, а другий – хутором Трохимовського, вони

були на відстані півтори версти на захід і на схід від Сорочинців.⁵⁶³ Мав землю в селі Лікарському (названому, либо нь, теж за його фахом; нині це село Михайлівка Великобагачанського району). М.Я.Трохимовський скупив чимало угідь і дворів із посполитими в Сорочинцях і селі Зубівці⁵⁶⁴, був співласником села Єрків і власником хутора Сушківщини Миргородського повіту. Як дідич села Зубівки, він авторитетно вирішував важливі питання, наприклад, про призначення священика сільської церкви.⁵⁶⁵ В Зубівці його сусідом і добром знайомим був інший співласник села – грузинський поет Давид Гурамішвілі. 1786 року подружжя Гурамішвілі продало Михайлові Яковичу Трохимовському сім'ю своїх кріпаків.⁵⁶⁶

Лікар мав надзвичайно щирий і товариський характер. Його друзями були письменник Василь Капніст, художник Володимир Боровиківський, лікар Данило Самойлович, родина Гоголів-Яновських, дослідники старовини Василь Ломиківський та Іван Мартос, миргородський підкоморій Яків Бровко з братом Семеном, сорочинським поміщиком, сорочинські дворянини Сулецькі, протоієрей Василь Павловський та десятки інших людей. Протягом багатьох

Флігель у садибі лікаря Трохимовського, в якому народився
М.В.Гоголь.

років приятелювали родини Трохимовських і Данилевських, адже в спільному володінні лікаря й Данилевських перебувало село Семереньки, що неподалік від Сорочинців. Родина Гоголів-Яновських і до і після народження Миколи Васильовича Гоголя часто бувала в Сорочинцях у гостях у Трохимовських.

Поряд із будинком Трохимовських у містечку жили їхні друзі Кульбовські. Марія Микитівна Кульбовська була знайома з Миколою Васильовичем Гоголем, зустрічалася з ним, пам'ятала письменника й охоче розповідала про нього⁵⁶⁷.

Дружина Михайла Яковича — Марія Павлівна, як стверджують, була туркеня, яку він привіз із собою до Сорочинців після російсько-турецької війни.⁵⁶⁸ (Відомін розповідей про цю історію бачимо в «Старосвітських поміщиках» М.Гоголя, коли Пульхерія Іванівна розповідає про туркеню-полонянку, яка навчила її солити гриби з волоскими горіхами).

У подружжя Трохимовських був лише один син Михайло й донька Марія, 1791 року вона, незаміжня панна, жила з батьками в Сорочинцях; у домі лікаря мешкала також небога лікаря дівчина Уляна.⁵⁶⁹

Рідний брат Михайла Яковича, Василь Якович Трохимовський (народження 1748 року), прибув на Миргородщину услід за старшим братом. Він теж мав фах медика, змолоду служив підлікарем, був другом і помічником знаного епідеміолога Д.С.Самойловича, разом із

Книжка з автографом
лікаря М.Я.Трохимовського.

немолодого опасистого чоловіка, з добрим обличчям і трохи втомленими очима. Гравіював портрет П.Станішевський за рисунком М.Бугаєвського 1813 року.⁵⁷²

ХРЕЩЕНИЙ БАТЬКО МИКОЛИ ГОГОЛЯ І ЙОГО НАЩАДКИ

Слід окремо сказати про стосунки Михайла Яковича Трохимовського та його нащадків із родиною Гоголів-Яновських. Загальновідомо, що майбутній великий письменник народився 20 березня (1 квітня нов. ст.) 1809 року в містечку Сорочинцях саме в будинку знаменитого лікаря М.Я.Трохимовського. Василь Панасович Гоголь-Яновський привіз свою молоду дружину Марію Іванівну незадовго до пологів до сорочинського лікаря, побоюючись за її не надто міцне здоров'я.

Але батько Гоголя-письменника не тільки цінував у Трохимовському висококваліфікованого фахівця, а й дорожив знайомством із ним як з особистістю.

Документи свідчать про те, що близькими знайомими були ще дід

яким 1771 року брав участь у ліквідації чуми.⁵⁷⁰ Василь Якович разом із дружиною Тетяною (уродженою Селецькою, з чернігівських дворян) оселився в Миргороді, де служив повітовим лікарем. 1786 року він купив у цьому місті в селундмайдора Михайла Даниловича Апостола землю біля мосту з броварем і солодовнею⁵⁷¹ і став господарювати. Як медик Василь Якович, певна річ, не мав такої популярності, як його старший брат.

Зберігся єдиний відомий сьогодні портрет знаменитого лікаря М.Я.Трохимовського. Це гравійоване пунктиром погрудне зображення вже

22.	12.	Місцевим священиком був священик Іоанн Сорочинський. Родиця дівчина із села Сорочинська Михайлова із Кропивників Боянів білоцерківській. Крізь цю землю відходив річка Угіївка.	23.	Михайлова Олена Сорочинська, Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку в селі Сорочинському від білоцерківського священика Іоанна Бояніва білоцерківського.	24.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родилася донька дружина священика Іоанна Бояніва білоцерківського.
25.	17.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родилася донька дружина священика Іоанна Бояніва білоцерківського.	26.	Угіївка, Сорочинська, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.	27.	Угіївка, Сорочинська, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.
X	20.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.	28.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.	29.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.
26.	23.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.	27.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.	30.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.
27.	27.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.				
28.	28.	Михайлова Сорочинська Угіївка, Таращанський повіт, родила доньку священика Іоанна Бояніва білоцерківського.				

Запис у метричній книзі Преображенської церкви містечка Сорочинців про народження М.В.Гоголя.

письменника Панас Дем'янович і штаб-лікар Михайло Якович Трохимовський. Їхне знайомство могло статися 1773 року, коли Генеральна військова канцелярія у Глухові, де служив Панас Дем'янович, відрядила Трохимовського в розпорядження Миргородської полкової канцелярії. Про їхні стосунки свідчить також лист їхнього спільногом знайомого майора Олексія Данилевського до Панаса Дем'яновича від 1789 року з Олефірівки.⁵⁷³ М.Трохимовський, як згадувала Марія Іванівна Гоголь, вилікував від пропасниці її чоловіка, коли той хворів протягом двох років. Син лікаря – Михайло Михайлович Трохимовський став хрещеним батьком Миколи Гоголя.

Біографічні дані про Михайла Михайловича не надто багаті. 1794 року він служив капітаном Ординського карабінерного полку. Перебуваючи в Сорочинцях у батьківському домі, став хрещеним батьком Михайла Романівського, сина місцевого протоієрея Данила Романівського.⁵⁷⁴ На час хрещення М.В.Гоголя, він був полковником, згодом, 1814 року, – військовим радником. Мав кріпаків у Сорочинцях.⁵⁷⁵ Дата його смерті точно невідома, ймовірно, це 1822

М.М.Трохимовський, хрещений батько
Миколи Гоголя. Худ. В.Боровиківський. 1802 р.

він приїздив, бо він люб'язністю й веселим характером своїм оживляв нашу самітність». ⁵⁷⁷ За спогадами Софії Василівни, у родині поета Капніста виховувалася онука лікаря М.Я.Трохимовського, либоń, це була донька Михайла Михайловича. М.М.Трохимовський був одружений із Ганною Петрівною, позашлюбною донькою графа П.Г.Розумовського.

Близькими були стосунки Михайла Яковича й Михайла Михайловича Трохимовських із знаменитим художником, уродженцем Миргорода Володимиром Лукичем Боровиківським, який не раз портретував батька і сина Трохимовських. В онука лікаря — Миколи Михайловича Трохимовського в садибі Юровцях, що поблизу міста Білостоку, наприкінці XIX століття зберігався великий портрет лікаря М.Я.Трохимовського пензля Боровиківського: Михайло Якович сидить біля столу з шахівницею, далі за столом стоїть жінка з немовлям на руках (її вважали алегоричним зображенням милосердя). 1802 року В.Боровиківський написав три портрети — Михайла Михайловича Трохимовського, його дружини Ганни Петрівни та їхнього маленького сина Миколи. У іншого нащадка лікаря, сенатора Миколи Олексійовича Трохимовського, теж зберігалися роботи

рік; в одному документі від 24 грудня 1826 року він уже згадується як померлий. ⁵⁷⁶

Донька письменника Василя Капніста Софія Капніст-Скалон писала про нього у спогадах: «Що найближчий сусід на а ш М.М.Трохимовський, син відомого за вмінням медика і друга батька моого, часто відвідував нас у нашему відлюоді [в селі Обухівці — Л.Р.]; чоловік дуже люб'язний і освічений, ... він був у душі музикант і грав сам дуже добре на скрипці. Мене любив він із дитинства моого, — займався зі мною музикою і привозив мені завжди вірші власного написання. Мати моя його дуже любила й завжди задоволена була, коли

В.Боровиківського — портрет Павла I і два портрети Д.П.Трощинського.⁵⁷⁸

Михайло Михайлович Трохимовський, хрещений батько М.Гоголя, мав синів Миколу й Олексія, які успадкували дідівщину в Миргородському повіті. Син Микола Михайлович мав у своєму розпорядженні понад 200 душ.⁵⁷⁹ У травні 1839 року, коли Микола Гоголь був за кордоном, Микола Михайлович Трохимовський привіз письменників до Риму листа з батьківщини від його друга О.С.Данилевського. Складалося так, що, незважаючи на багаторічну дружбу кількох поколінь Трохимовських і Гоголів-Яновських, Микола Михайлович не був особисто знайомий із письменником, і в Римі вони зустрілися вперше. Микола Гоголь й листі-відповіді дякував О.Данилевському за надану йому можливість спізнатися з цією людиною.⁵⁸⁰ А коли Гоголь восени 1839 року повертається до Москви, він по дорозі з Варшави 17 вересня зупиняється в місті Білостоку.⁵⁸¹ Поза сумнівом, він навідався там саме до свого нового знайомого Миколи Михайловича Трохимовського.

Другий син хрещеного батька Миколи Гоголя, онук лікаря, Олексій Михайлович Трохимовський — поручик (1835), відставний поручик (1856), жив, як і предки, в Сорочинцях. Дружиною його була Каміла Михайлівна Познанська, донька підполковника Михайла Познанського (помер до 1839 року). Вона володіла маєтком у Луцькому повіті Волинської губернії.⁵⁸² Раніше 1851 року вона купила маєток при селі Миколаївці Миргородського повіту в майора К.Гришка-Горишевського. Олексій Михайлович і Каміла Михайлівна мали синів Михайла, Миколу, Петра, Олексія й доньку Леонтину.

Трохимовські й Гоголі, як і їхні попередні покоління, дружили між собою. Трохимовські приїздили до Василівки, а в них у Сорочинцях часто бувала Марія Іванівна Гоголь із доньками. Микола Васильович Гоголь теж, коли приїздив із чужини до рідного краю, завертав до Сорочинців. Наприклад, друг Гоголя М.Максимович писав, що, приїхавши до Сорочинців, «від пані Трохимовської дізнався я, що Гоголь приїхав сюди із Обухівки». В пам'яті сестри письменника Ольги Василівни збереглася загадка про гостину Гоголів у Трохимовських, коли «мадам Трохимовська» кокетувала з Миколою Васильовичем.⁵⁸³ Це, либо ж, була Каміла Михайлівна.

1850 року Гоголь, ідучи з Москви до рідної Василівки й опинившись без екіпажу, просив свого друга О.Данилевського вислати йому назустріч свій екіпаж або попросити його в Трохимовського (мався на увазі Олексій Михайлович Трохимовський). Звертатися з таким проханням він міг тільки до дуже близьких людей.

Примітно, що саме в будинку О.М.Трохимовського в Сорочинцях 1856 року народився син Єлизавети Василівни Гоголь — Микола Володимирович Биков, а власник сорочинської садиби Олексій Михайлович став хрещеним батьком новонародженого.⁵⁸⁴

Десь на межі 60-х — 70-х років XIX століття Олексій Михайлович Трохимовський продав свій сорочинський маєток дідичеві Чарнишеві, а сам переїхав до іншого маєтку — до хутора Михайлівки, що за 18

верст від Сорочинців.⁵⁸⁵ Там він і помер близько 1878 – 1879 років.

У маєтку Олексія Михайловича в Михайлівці минуло дитинство українського письменника Володимира Івановича Самійленка (1864 – 1925), який був позашлюбним сином сусіднього поміщика Івана Олександровича Лисевича – приятеля О.М.Трохимовського; мати В.Самійленка служила управителькою в маєтку Трохимовського.⁵⁸⁶

Син Олексія Михайловича – Микола Олексійович Трохимовський (народження 1838 року), правнук славетного лікаря, жив у Сорочинцях лише змолоду. Здобувши університетську освіту, він став старшим головою Варшавської судової палати, згодом сенатором, мав чин дійсного статського радника. Жив, здебільшого, в Петербурзі, хоча приїздив і на Миргородщину, 1884 року був почесним мировим суддею Миргородського повіту,⁵⁸⁷ повітовим гласним.

Він дбайливо зберігав пам'ять про родину Гоголів, про самого Миколу Васильовича Гоголя, з яким бачився в Василівці й Сорочинцях у 1848, 1850 й 1851 роках, про Марію Іванівну, в будинку якої в Василівці завжди зупинявся по дорозі з Полтави до Сорочинців.

Коли в часописі «Русская старина» 1887 року було опубліковано статтю Надії Білозерської «Марія Іванівна Гоголь», де містилися необ'єктивні дані про письменника М.Гоголя, Микола Олексійович Трохимовський виступив із їх спростуванням.⁵⁸⁸

Відомостей про подальших нащадків Трохимовських нам знайти не вдалося. Щоправда, відомо, що на початку ХХ століття в Петербурзі на Васильєвському остріві жила художниця Євпраксія Миколаївна Трофимовська, яка була дійсним членом Добродійного товариства, що опікувалося виданням популярної пізнавальної літератури для простого люду України.⁵⁸⁹ Ймовірно, це була донька сенатора Миколи Олексійовича Трохимовського.

З ЦЬОГО ДЖЕРЕЛА ЧЕРПАВ ГОГОЛЬ

Родина Гоголів мала стосунки з відомою на Миргородщині родиною Шульженків. Козаки Шульженки служили в Миргородському полку ще 1649 року.⁵⁹⁰ 1737 року в Сорочинцях жив значковий товариш Федір Шульженко. Його син Семен (народження 1751 року), освічений молодий козак, розпочав службу в полку 1771 року, дослужився до звання миргородського полкового артилерійського осавула.⁵⁹¹ По ліквідації Миргородського полку Семен Шульженко одержав звання поручика, 1806 року мав у Сорочинцях 12 душ чоловічої статі.⁵⁹² З Шульженками знався ще дід Миколи Гоголя Панас Дем'янович.

Син Семена – Дмитро Семенович Шульженко, титулярний радник, був поміщиком у Миргороді, жив у правобережній частині міста. Близько 1818 – 1833 років служив на посаді миргородського повітового скарбника.⁵⁹³

Жив у Сорочинцях також дворянин Захар Семенович Шульженко, титулярний радник, який навчав своїх дітей у Миргороді.

Прізвище Шульженків у деяких документах трапляється в

спотвореній, але узвичаєній формі Сульженки. Сестра Миколи Васильовича Гоголя Ольга в своїх спогадах теж згадує про Сульженкових, друзів їхньої сім'ї, в яких бувала гоголівська молодь, їздила до них на свята, наприклад, ряженими на Різдво.⁵⁹⁴

Захар Семенович Шульженко мав двох доньок – Ольгу й Софію. В Ольги Захарівни був будинок у містечку Сорочинцях, але вона часто жила в своєму хуторі, що поряд із гоголівською Василівкою. Напевне, саме її й малі на увазі Ольга Василівна Гоголь, згадуючи про своїх приятелів Сульженкових.

Що ж іще єднало Миколу Гоголя з Сорочинцями? Ще від доби козаччини жив у цьому містечку рід Оксюків, який згодом нарекли Аксюками, а ще пізніше, за доби тотального зросійщення українського дворянства, щоби це прізвище вже зовсім звучало на російський лад, – Аксюковими. Василь Аксюк (близько 1780 – 1828) служив священиком Сорочинської Миколаївської церкви,⁵⁹⁵ біля якої й був похований. Парафію успадкував його син Іван Васильович Аксюков. Їхня родичка Софія Максимівна Аксюкова, яка в першій третині XIX століття теж жила в Сорочинцях, належала до тих старосвітських українських паній, пам'ять яких ще зберігала різні яскраві історії з давніх козацьких часів. Саме до неї їздив Микола Васильович Гоголь, збираючи матеріали для своїх творів на історичну тематику, записував її розповіді про козацьку й церковну старовину.⁵⁹⁶

Цікаво, що ця сама Софія Максимівна Аксюкова була рідною бабусею Ольги Захарівни Корольової (1820 – 1905), з дому Шульженківни, тобто доньки титулярного радника Захара Семеновича Шульженка й онуки полкового артилерійського осавула Семена Шульженка, про яких ішлося вище.

Будинок Ольги Захарівни Шульженко-Корольової стояв у самому центрі Сорочинців (нині на цьому місці краєзнавчий музей). Ольга Захарівна була доброю знайомою й приятелькою Марії Іванівни Гоголь. Коли Микола Васильович Гоголь приїздив до Сорочинців, він зупинявся саме в Ольги Захарівни. І вона теж бувала в гостях у гоголівській Василівці.

На початку ХХ століття в Сорочинцях у Ольги Захарівни, вже немолодої людини, збиралася тогочасна прогресивна й патріотично налаштована молодь. В сім'ї Шульженків-Корольових зберігалися українські патріотичні й опозиційні щодо російського уряду традиції, які мали глибоке історичне коріння – як козацько-автономістське, так і декабристське. Адже рідна менша сестра Ольги, Софія Захарівна (народження близько 1830 року), перебувала в шлюбі з Павлом Миколайовичем Шершевицьким (народився близько 1823 року), сином декабриста Миколи Шершевицького, капітана артилерії, близького друга й однодумця братів-декабристів Сергія і Матвія Muравйових-Апостолів. Із Сорочинців походила й мати Павла Миколайовича Шершевицького – Катерина Йосипівна (1794 – 1842); вона померла від сухот і була похована в Сорочинцях на цвинтарі Миколаївської церкви.⁵⁹⁷

Примітно, що з Павлом Миколайовичем Шершевицьким

приятелював великий український поет Тарас Шевченко й бував у нього в Миргороді в 1845 та 1859 роках.⁵⁹⁸

І ще один штрих до тези про патріотичні українські традиції в сорочинській родині Шульженків. Коли в 20-х роках ХХ століття на Миргородщині, надто серед молоді, потужною хвилею прокотився рух за створення громад Української Автокефальної Православної церкви, активним діячем цього руху став один із Шульженків, через що за часів сталінщини, 1930 року, був ув'язнений у тюрмі в Лубнах.

А повертаючись до Миколи Гоголя й аналізуючи його сорочинські зв'язки, хочемо висловити здогад: чи не від старих Аксюків, від сорочинського священика Василя Аксюка, від старосвітської пані Софії Максимівни Аксюкової почув письменник фантастичні оповіді й про бурсака Хому Брута, й про Вія, й про стару церкву, де діялися химерні дива, — про церкву, так схожу на стару дерев'яну Миколаївську церкву в Сорочинцях, і про смерть панночкисотниківни. Бо скільки тих сотників перебувало на довгому віку роду Аксюків у Сорочинцях — у цьому таємничому й колоритному, по-гетьманськи поважному, по-українськи співучому, по-вселенськи красивому й вічно загадково-принадному містечку!..

БАРАНОВИ.

До лав козацької старшини Миргородського полку ще за полковника Д.Апостола належав Василь Баран.⁵⁹⁹ Відтоді й осіли на полкових теренах поблизу козацьких Сорочинців дворяні Баранови, які заснували на лівому березі Псла село Баранівку. Підполковник Псковського карабінерного полку Степан Михайлович Баранов, власник хутора Паліївщини Миргородського повіту й «дворових людей» у Сорочинцях, змолоду був вельми запальним чоловіком. 1776 року на весіллі Омеляна Родзянка в місті Хоролі він так посварився з молодими тоді ще братами Капністами — Василем і Андрієм, що дійшло до дуелі.⁶⁰⁰ Степан Баранов дослужився до полковницького чину. Помер він раніше 1798 року.

Його син Олександр Степанович, поручик, сорочинський дідич, комісар Миргородського нижнього земського суду (1804 — 1814), був другом сорочинських жителів того часу — майора Григорія Жохова й прaporщика Йосипа Козиненка. Жив Олександр Баранов із дружиною Парасковою Іванівною й сином Петром у Сорочинцях, мав винокурню й 5 душ чоловічої статі в сусідньому хуторі Перегічку.⁶⁰¹ 1825 року він уже земський суддя Миргородського повітового суду. Як особа, котрій довіряла родина Гоголів-Яновських, він 1825 року підписав духовний заповіт бабусі Миколи Гоголя Тетяни Семенівни.⁶⁰² Помер Олександр Степанович Баранов у Сорочинцях близько 1839 року. Невдовзі, в січні 1840 року, пішла з життя і його вдова, 59-річна «порутчиця» Парасковія Іванівна.

Єдиний син цього подружжя Петро Олександрович Баранов був товаришем Миколи Гоголя під час їхнього спільногого навчання в Ніжинській гімназії вищих наук. Баранов був на два роки старшим

від Гоголя (до 1822 року Олександр навчався в Полтавській губернській гімназії⁶⁰³).

Вони завжди разом поверталися «на вакації» з Ніжина додому, на Миргородщину — Микола Гоголь, Олександр Данилевський і Петро Баранов. Між ними склалися властиві для юнаків іронічні стосунки. Гоголь у листі до ще одного свого гімназійного друга Г. Висоцького в березні 1827 року, розповідаючи про однокласників, насмішкувато писав: «Баранов перебуває у власному нажитому й родовому своєму маєтку; преoberежно, прехитро, прецікаво ловить мух...». ⁶⁰⁴ Незабаром, того самого 1827 року, Петро Баранов пішов на військову службу юнкером до Сіверського кінноєгерського полку й служив у Щиграх Курської губернії. Він дослужився до звання майора й помер у своїх Сорочинцях 1847 року ще не старим, у віці 40 літ.⁶⁰⁵ Маєток успадкувала сестра Софія.

Олександр Семенович Данилевський згадував таку історію. В Д. П. Трощинського в Кибинцях «дім був відкритий: хто не приїздив, користувався добрим прийомом. Був навіть цікавий випадок із одним Барановим, артилерійським офіцером. Він випадком, зовсім незнайомий, потрапив якось до Кибинців саме перед іменинами Трощинського і, як сюрприз, влаштував чудовий феєрверк. Його було обласкано, і він залишився проживати в Кибинцях, років зо три, зовсім забувши про службу».⁶⁰⁶ Здогадуємося, що це міг бути один із дядьків Петра Баранова — Степан Степанович або Михайло Степанович Баранов.

РОДИНА ГОГОЛІВ І СОРОЧИНСЬКІ ДІДИЧІ

Гудовичі. В середині XVIII століття один із стовпів Гетьманщини Василь Андрійович Гудович, генеральний підскарбій 1760 — 1764 років, одержав землі на Миргородщині. Зокрема, йому належало як рангова маєтність село Портянки⁶⁰⁷, що поряд із містечком Сорочинцями. Його син Андрій Васильович Гудович (1731 — 1808), вихованець Кенігсберзького університету, генерал-аншеф, один із відомих українських автономістів,⁶⁰⁸ мав кілька маєтків — у Мглинському, Сурозькому, Глухівському й Миргородському повітах. Один із його головних маєтків наприкінці XVIII століття був у Сорочинцях. Гудовичі доводилися родичами (через Дуніних-Борковських) своєму сусідові, письменникові й громадському діячеві Василеві Васильовичу Капністу, маєток якого в селі Обухівці розміщався за 12 верст від Сорочинців.

У тих таки Сорочинцях мав кілька сотень кріпаків також брат Андрія Васильовича — Іван Васильович Гудович (1741 — 1820)⁶⁰⁹, фельдмаршал, граф, за словами В. Я. Ломиківського, «мільйонщик», який був одружений із Парасковією, донькою гетьмана Кирила Розумовського.

Наймолодший із братів Гудовичів — генерал-лейтенант граф Микола Васильович Гудович узяв шлюб із правнукою гетьмана Данила Апостола Варварою Григорівною Горленко.⁶¹⁰

За часів Миколи Гоголя, в 20-40-х роках XIX століття щонайбільшим поміщиком у Сорочинцях був генерал-майор граф Кирило Іванович Гудович, 1849 року в містечку йому належало понад 1400 душ чоловічої статі. Ще один із Гудовичів, Кирило Григорович, 1852 року мав великий кінний завод поблизу Сорочинців, у дачах сусіднього села Панасівки.⁶¹¹ Гудовичам належав також цукровий завод у біляньому хуторі Пологах.

Гоголі, які зналися з усією сорочинською дворянською верхівкою, спілкувалися і з високопоставленим колом графів Гудовичів. Ольга Василівна Гоголь-Головня так розповідала про свого брата-пісменника: «Якось він їздив із нами в Сорочинці до Трофимовського; там таки й граф Гудович. Тільки й пам'ятаю, як мадам Трофимовська й мадам Гудович кокетували, а брат із ними жартував»⁶¹². Із ким саме з Гудовичів бачився тоді Микола Гоголь, з'ясувати важко. Вважаємо, що це був граф Кирило Іванович Гудович із дружиною; ймовірно, це сталося під час приїзду Гоголя на Миргородщину 1835 або 1848 року. Гоголі й Гудовичі навіть доводилися між собою віддаленою ріднею – через спільних родичів чернігівських Лизогубів.

Улізьки. Рід Улізьків відомий в українській історії з давніх часів. Ще 1665 року, за гетьмана П. Тетері, до козацької старшини належав Яків Улізько, а 1674 року, за часів гетьмана П. Дорошенка, він був генеральним суддею.⁶¹³ Одна гілка цього роду мала осідок у містечку Сорочинцях.

Степан Улізченко з сином Андрієм 1723 року вважалися «можнішими» козаками Сорочинської сотні, мали власний хутір. У 30-х роках Степан був наказним сорочинським сотником, а Андрій – наказним устивицьким сотником.⁶¹⁴ Наприкінці XVIII століття Улізьки набули статусу дворянства.

За років життя Миколи Гоголя у Сорочинцях жив дворянин Григорій Остапович Улізько, який мав підданих у цьому містечку і в хуторі Улізьковому Байраці, володів землями біля сіл Савинців і Переїзду. В 1812 – 1813 роках Григорій Улізько був писарем Миргородського повітового суду, а 1833 року – засідателем цього суду.⁶¹⁵ Разом із дружиною Тетяною Василівною вони були типовими дрібними дворянами: мали в Сорочинцях будинок на чотири кімнати, з «людськими» хатами та іншими господарчими будівлями, 31 десятину землі.⁶¹⁶

Подружжя Улізьків мало стосунки з людьми гоголівського оточення. Наприклад, 1832 року «губернська секретарша» Тетяна Василівна Улізько і Василь Якович Ломиківський стали хрещеними батьками Івана Олександровича Лесевича в містечку Ковалівці, що неподалік від Сорочинців.

Григорій Улізько був близьким до знатних сорочинських родин Малинок і Козиненків.⁶¹⁷

Малинки. Миргородськими полковими писарями в XVIII столітті були представники сорочинського роду Малинок: Самійло в 1722 – 1725 роках і Олексій, ровесник військового канцеляриста Панаса

Дем'яновича Гоголя-Яновського, – у 1780-х роках. До миргородської полкової старшини належали Марко, Тимофій, Федір і Макар Малинки.

Син писаря Олексія, сорочинський дворянин, корнет Георгій Олексійович Малинка належав до покоління Василя Панасовича Гоголя-Яновського. Наприкінці XVIII – на початку XIX століття в середовищі українського дворянства саме увійшло в звичай називати села й хутори за іменами їхніх власників. Саме тоді Яновщина стала Василівкою, а від імені Георгія (Юрія) Малинки утворилася назва Юріївки – одного з хуторів Сорочинської волості, який належав родові Малинок. У 1825 – 1830 роках Георгій Олексійович мав 18 душ селян у Сорочинцях і в хуторі Неїжковому Байраці.⁶¹⁸

Малинки були близькі до Гоголів, це підтверджують деякі непрямі свідчення. Коло спілкування Гоголів-Яновських і Малинок дуже часто переплітається: це родини Данилевських, Чарнишів, Улізьків, Козиненків. Малинки свято зберігали пам'ять про земляка-письменника Миколу Гоголя. Саме Юрій Олексійович Малинка, онук згадуваного вище Георгія Олексійовича Малинки, на початку ХХ століття часто показував усім охочим той будинок лікаря Трохимовського в Сорочинцях, де народився М.В.Гоголь.⁶¹⁹

Юрієві Олексійовичу (молодшому) перейшло в спадщину майно родички генеральші Дмитрієвої в Сорочинцях. Із **Дмитрієвими** спілкувалися й Гоголі: сестра Миколи Васильовича Гоголя Ольга Василівна Гоголь-Головня (1725 – 1907) змалку маючи слабкий слух, виховувалася в пані Дмитрієвої, яка навчала дівчинку грамоти й рукоділля.⁶²⁰ Здогадуємося, що це була саме Катерина Іванівна Дмитрієва, бездітна вдова генерал-майора Антона Дмитровича Дмитрієва (1734 – 1791), яка близько 1800 – 1830 років жила в Сорочинцях, де мала будинок і кріпаків.⁶²¹ Дослідник біографії Гоголя Василь Горленко у своїх «Южнорусских очерках и портретах» навіть вважав, що Гоголь народився в будинку генеральші Дмитрієвої.

Козиненки. Серед найближчих знайомих Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського був миргородський полковий хорунжий, а згодом полковий осавул, житель Сорочинців Марко Козиненко. Відомі чотири листи М. Козиненка до Панаса Дем'яновича, написані з Сорочинців до Глухова – місця служби військового канцеляриста П.Яновського – в 60-80-х роках XVIII століття. Характер кореспонденції дружньоділовий, довірливий: Марко Козиненко просив Панаса Яновського передати листи до Глухова знатним людям того часу – Іванові Капітоновичу Канієвському й Василеві Григоровичу Туманському.⁶²²

В.Г.Туманський (близько 1723 – 1809) – відомий державний діяч Гетьманщини. 1760 року (час написання листа Марком Козиненком) Василь Григорович був на посаді старшого військового канцеляриста, помічника генерального писаря Андрія Яковича Безбородька. Від 1762 року В.Г.Туманський сам посів уряд генерального писаря.

У листах Марка Козиненка до Панаса Яновського є й поради побутового змісту, наприклад, де можна роздобути добре сиві смушки. Навесні 1780 року Козиненко просив Панаса Дем'яновича прийняти

на літню пашу в хутрі Купчин 80 своїх овець.⁶²³

Марко Антонович Козиненко помер 1793 року в Сорочинцях. Його нащадки теж служили в Миргородському полку, були пов'язані родинними, свояцькими й кумівськими стосунками з сорочинськими дворянами козацького походження – Чарнишами, Малинками, Данилевськими, Улізьками, Барановими, Кальнобродськими, зі священиками Кониськими, Павловськими та іншими. Це все були люди з оточення діда й батька Миколи Гоголя.

Ковалевські. Цей сорочинський рід походив від знатних козаків. Андрій Ковалевський (1759 – 1824) служив у Миргородському полку за останніх часів його діяльності сотенним осавулом, сотенним хорунжим. Жив у Сорочинцях, належав до парафії Хрестовоздвиженської церкви. Його син корнет Максим Ковалевський із дружиною Євдокією Василівною – сорочинській дворянин 40-х років XIX століття.⁶²⁴

Ще один член цього роду корнет Федір Ковалевський із дружиною Варварою Павлівною мали сина Степана (народження 1800 року), «восприємником», тобто хрещеним батьком якого став сорочинський житель, значковий товариш Григорій Шульженко, людина з гоголівського оточення.

Майор Григорій Костянтинович Ковалевський – сорочинський житель, років на десять старший від Миколи Гоголя – із дружиною Любов'ю Павлівною виростили сина Миколу, який став одним із найбагатших миргородських дідичів XIX – початку XX століття, і доньку Марію (1824 – 1908), яка вийшла заміж за Івана Васильовича Чарниша, котрого добре знав Микола Васильович Гоголь.

В роді Ковалевських були й священнослужителі. Отець Микола Ковалевський (помер раніше 1794 року) свого часу служив капеланом у Миргородському полку, а його син Василь Миколайович у 1794 – 1803 роках був священонамісником у Сорочинцях.⁶²⁵

Лук'ян Ковалевський наприкінці XVIII століття був возним у Миргородському повітовому суді⁶²⁶, тому самому суді, над яким невдовзі так тонко й ущипливо посміявся Микола Гоголь.

Прізвище **Кияшки (Кіяшки)** добре знане на Миргородщині ще з XVII століття. Михайло Степанович Кияшко 1671 року був миргородським полковником, а ще раніше – полковником найманого, «охотницького» полку в гетьманів П.Дорошенка і Д.Многогрішного. Літописець Самійло Величко відзначає «жорсткосердя та шаленство», з якими цей козацький старшина упокорював незгідних, за що й поплатився життям під час козацького бунту в Гадяцькому полку 1687 року.⁶²⁷

В Сорочинцях на початку XIX століття жило кілька дворянських сімей Кияшків, колишніх козаків Миргородського полку. Сучасник Василя Панасовича Гоголя-Яновського, трохи старший за віком, корнет Артем Кияшко (1761 – 1808) за молодих літ був сотенним отаманом Миргородського полку.⁶²⁸ З дружиною Марфою Федорівною вони мали велику родину, були парафіянами Сорочинської Хрестовоздвиженської церкви. Кияшки приятелювали з Пищимуками,

Ляховичами, Козиненками.

А ось іще одна цікава родина із середовища Гоголів-Яновських, Капністів, Лісницьких, Трохимовських – це **Киріаки (Кир'якови)**. Іван Киріаков, військовий товариш сусіднього Гадяцького полку, дука, що надбав незліченних статків як «селітряний компанійщик», вигідно повіддавав своїх багатих дочок. Одну – за веприцького сотника Прокопа Масюка, другу – Марію – за шишацького сотника Миколу Дем'яновича Лісницького (блізько 1730 – 1795),⁶²⁹ співласника гоголівського хутора Купчинського.

Інший представник цього роду Петро Киріаков, бунчуковий товариш, дворянський засідатель Миргородського нижнього земського суду,⁶³⁰ мав кріпаків у містечку Бірках, у селі Портянках і в містечку Сорочинцях Миргородського повіту. Син Петра – Овксентій Киріаков (народився близько 1812 року), майже ровесник Миколи Гоголя, був великим другом Олексія Михайлова Трохимовського – сина Гоголевого хрещеного батька. Овксентій Петрович добре знав українську поезію, сам писав вірші українською й російською мовами.⁶³¹

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський знався також із миргородським полковим осавулом Тихоном **Кальнищіким**, старим сорочинським дідичем: на одному з документів Т. Кальницького стоїть підпис П. Яновського.⁶³²

ДРІБНОДВОРЯНСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ СОРОЧИНЦІВ

Дотичним до розглядуваного кола була сорочинська дворянська родина **Бокітків**. Титулярний радник Яким Бокітко з дружиною Василисою, парафіяни Хрестовоздвиженської церкви, мали доньку Олександру, 1825 року народження. Її хрещеною матір'ю стала Марія Олексіївна Данилевська,⁶³³ близька знайома родини Гоголів. Сорочинський дворянин Данило Бокітко 1821 року віддав свою доньку Надію за козака Василя Панасовича Шульженка; Шульженки ж, про що вже йшлося, приятелювали з Гоголями.

В Сорочинцях у першій третині XIX століття жили й інші дворянини Бокітків: Федір (1752 – 1816), Остап, Омелян, Никифор, Корній, Матвій. Це був патріотично налаштований рід, в якому міцно трамалися давні козацькі традиції. Козак Гарасим Бокітко (жив у середині XIX століття) був дядьком українського поета Володимира Самійленка (1864 – 1925), уродженця містечка Сорочинців. За спогадами останнього, у Бокітка збиралася стара українська патріотична козацька громада,⁶³⁴ в якій ще були живі спогади козацької доби.

У першій чверті XIX століття в Сорочинцях жили дворянини **Хоменки**. Представник цього роду Михайло Хоменко знався з Гоголями, зокрема, 1821 року він листовно звертався до Василя Панасовича Гоголя-Яновського з приводу розподілу маєтку поміщиків Ляховичів.⁶³⁵

В цьому самому листі йшлося про сорочинського дворянина Миколу Івановича **Лукашевича** як опікуна маєтку місцевого пана

Андрія Федоровича Ляховича. М.І.Лукашевич, колезький реєстратор, жив у містечку з дружиною Агафією, вони належали до парафії Хрестовоздвиженської церкви. На початку XIX століття, за гоголівських часів, у Сорочинцях жили козаки, колишні військові товариши Миргородського полку Сидр і Йосип Лукаші, дворяни Омелян Лукаш (1747 – 1825), Михайло Лукашевич (1770 – 1816), Тихін Лукаш із сином Данилом.⁶³⁶

Парафіянами Успінської церкви в Сорочинцях наприкінці XVIII століття були дворяни **Міщенки**. Надвірний радник Іван Іванович Міщенко з дружиною Євдокією близько 1806 року мали в Сорочинцях 15 душ підданих.⁶³⁷ За цих самих років у Сорочинцях жили дворяни Микола і Григорій Міщенки, 1815 року – штабс-капітан Костянтин Міщенко.

За перших десятиліть XIX століття до парафії Хрестовоздвиженської церкви належали дворяни **Налойченки**: старий козак, колишній сотенний отаман Миргородського полку Антін Налойченко, вахмістр Гаврило Налойченко (помер 1818 року), підпоручик Матвій, Семен та Архип Налойченки. Цікаво, що козак Антін Налойченко згадується також як Кирпос.⁶³⁸ Від нього в Сорочинцях пішов відомий рід Кирпосенків.

Знаними в Сорочинцях людьми були дворяни **Калениченки**: поміщик, титулярний радник Яків Михайлович Калениченко (1791 – 1843) з дружиною Євдокією Георгіївною, які мали в містечку 28 душ; Андрій Андрійович із дружиною Єфросинією Дмитрівною; губернський реєстратор Василь Федорович із дружиною Параскевою Павлівною та інші.⁶³⁹

Ми вже писали про сорочинський козацький рід **Пищимух**. Сім'я Гоголів могла знати їх. Принаймні, в метричній книзі Преображенської церкви містечка Сорочинців на тій самій сторінці, де зроблено запис про народження Миколи Гоголя, зареєстровано також факт народження 8 березня 1809 року в сорочинського жителя поручника Василя Пищимухи доньки Євдокії. Тут таки є запис про народження сина в дворяніна Андрія Ляхна.⁶⁴⁰

Хто ще із дворян (тобто, потенційних знайомих Гоголів) жив у Сорочинцях? У документах 1791 року згадується «пані майорша Євдокія Лаушка».⁶⁴¹ Здогадно, це дружина майора **Лауера** – таке прізвище трапляється в Сорочинцях у XIX столітті.

До кола гіпотетичних знайомих Гоголів-Яновських міг належати й сорочинський рід дрібних дворян **Золотаревських** – приятелів і кумів уже згадуваних Шульженків, із якими дружили Гоголі. До гоголівського ареалу в Сорочинцях належали також дворяни незначного штибу Кутурницькі, Козинці, Бровки, Бористени, Жохови, Шаповаленки, Осауленики, Мотильови, Комлики, Цисі, Яременки.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

ГОГОЛІ Й МИРГОРОД

ЛЕГЕНДА ПРО КИЛДИШ У РОДИНІ ГОГОЛІВ.

Є місця, які ваблять до себе людей не тільки природною красою, а й своєю загадковістю й таємницею історією. Таким є й урочище Килдиш, яке розкинулося поблизу села Біликів, що поряд із Миргородом. Мало яка інша місцина в околицях Миргорода оповита такою кількістю легенд і переказів, як ця.

Одна легенда була пов'язана з Килдишевою могилою, що височить неподалік, обіч сорочинського шляху, біля повороту на село Зубівку. Стверджують, що за часів татарської навали в цій могилі було поховано воєначальника татарського війська Килдиша, убитого нашими предками-войнами.

Споконвіків повз Килдиш пролягав великий битий шлях із досить жвавим рухом із Миргорода на містечко Сорочинці. За всіх часів це місце вважалося небезпечним: із порослого лісом урвища будь-коли, а надто темної пори, подорожніх — і піших, і кінних — могли нагло заскочити лихі люди. Фраза «розбійники з великої дороги» — саме про такі от місця.

В родині письменника Миколи Гоголя впродовж семи поколінь переповідали сімейний переказ про це урочище, пов'язаний із історією одруження діда й баби Миколи Гоголя. Панас Дем'янович Гоголь-Яновський і Тетяна Семенівна Лизогуб, як відомо, одружилися з великого кохання. Він, виходець із простої священицької родини, побоювався, що батьки нареченої, багаті дідичі, представники славетного переяславського козацько-старшинського роду, не дадуть згоди на їхній шлюб. Тому закохані обвінчалися таємно, без батьківського благословення й виїхали до чоловіка. Батьки, Лизогуби, розгнівавши, спершу позбавили було доночку спадщини й дозволили взяти тільки рухомий посаг (гардероб).

Софія Миколаївна Данилевська, онука Єлизавети Василівни Гоголь-Яновської, сестри письменника, ось як переповідає цю легенду, що пройшла через сім поколінь: «Цей посаг було їй послано на дванадцять підводах волів. Під містом Миргородом є одне місце, небезпечне для проїзду — тут шлях проходить понад глибоким ровом, зарослим густим лісом. На цьому місці постійно, з давніх часів, хovalися розбійники і в ті часи грабували проїжджих. Був відомий розбійник Кельдиш. Це місце називається Кельдиш і тепер. Тут увесь обоз із посагом було розграбовано й речі забрано. Поліцією, яка проводила слідство, було знайдено тільки два відрізки срібної прикраси з уральськими каменями, якими була оздоблена одна із суконь нареченої. Згодом із цих відрізків було зроблено два браслети, один із них дістався М.В.Бикову (синові Єлизавети Василівни Гоголь

— Л.Р.), він його передав своїй старшій донощі Єлизаветі Миколаївні Биковій. Другий браслет дістався Варварі Володимирівні Биковій, сестрі Миколи Володимировича Бикова».⁶⁴²

Урочище Килдиш і за пізніших часів було оповите легендами й загадковими, а іноді й моторошними переказами.

При великих шляхах іздавна існував вигідний придорожній промисел — будувалися заїзди, заїжджі двори, корчми, у яких подорожні могли б зупинитися на ночівлю, поїсти, відпочити. Ще одна місцева легенда розповідає, що колись, за часів давно минулих, був такий заїзд із корчмою й там, де дорога повертає з битого шляху на Білики. Його господарі були досить метикованими людьми, вони хутко втамкували, що поодиноких подорожніх ніхто розшукувати не стане. Досвідченим оком вони вміть розпізнавали, хто із приїжджих був при гроших, переконували його залишитися в них на ніч, підпоювали оковитою з якимось зіллям, одбирали гроши, а сам нещасний знаходив вічний спочинок у темних нетрях лісового урвища край шляху. Недобра слава про Килдиш викликала осторогу по всій окрузі. Навіть воду із струмка там боялися пити, бо вона «з-під мертвих».

Коли 1845 року на Миргородщину приїздив Тарас Шевченко, він як працівник Археографічної комісії мав завдання зафіксувати пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями й місцевими легендами. Певно, знов він і легенду про Килдиш, бував у цих місцях. Принаймні, збереглися два його олівцеві малюнки, датовані 1845 роком, із назвами «Урочище Білик» і «Урочище Стінка» (є таке поблизу Біликів).

Чимало всіляких загадкових історій було пов'язано з цими місцями й за наступних десятиліть.

РОДИНА ГОГОЛІВ-ЯНОВСЬКИХ І МИРГОРОД

За років юності Миколи Гоголя Миргород був повітовим центром. Із 1802 року, відколи було створено Полтавську губернію і в її складі Миргородський повіт, у цьому місті зосереджувалися всі адміністративні, судові, духовні, дворянські установи, які керували всіма повітовими закладами, регулювали й унормовували їхню життєдіяльність. У Миргороді з кінця XVIII століття діяла перша й найбільша в повіті поштова станція, що була важливим чинником організації тогочасної імперської провінції, яка дедалі більше бюрократизувалася й потребувала постійного оперативного зв'язку.

За років життя М.В.Гоголя у Миргороді на уряді маршала (предводителя повітового дворянства) були такі особи: Олексій

Федорович Данилевський (блізько 1804 – 1813 років), Григорій Іванович Чарниш (із 1815 року), Іван Васильович Капніст (1826 – 1829), Олексій Васильович Капніст (між 1829 і 1841 роками), Григорій Кирилович Марківський (1831 – 1833), Петро Олександрович Шамшев (1835 – 1841), Олександр Андрійович Лук'янович (40-і – 50-і роки). З усіма ними сім'я письменника була знайома. Про Гоголів і миргородських посадовців – городничих і поштмейстерів – йтиметься далі, у розділі «Прототипи гоголівських персонажів».

Крісло бургомістра (міського голови) Миргорода у XVIII – XIX століттях часто посідали купці. Так за часів Гоголового діда 1785 року на цій посаді був купець Степан Шереметцов, за часів батька, 1793 року – купець Григорій Кожевников, 1813 року – купець Борис Сибірцов, а в 40-х роках XIX століття – Костянтин Кожевников.

Степан Петрович Шереметцов, російський купець, осів у Миргороді, одружившись із вдовою місцевого диякона Марією Григорівною. Шереметцovi приятелювали з близькими друзями Гоголів – миргородською і кибинською родиною Осипових.⁶⁴³

За перших десятиліть XIX століття у Миргороді жили заможні міщани, російські купці-відкупники Сибірцови. Олексій Сибірцов близько 1815 року мав у місті право горілчаного відкупу.⁶⁴⁴ Миргородський міський голова купець Борис Сибірцов 1813 року подарував громаді для повітового училища чудовий власний будинок із землею.⁶⁴⁵

Купець Семен Сибірцов 1807 року проживав у гоголівських Яреськах, а купець 3-ї гільдії Андрій Сибірцов у 20-х – 30-х роках XIX століття мав чималі землі на південній околиці Миргорода. Одружувалися купці Сибірцови, здебільшого, із дрібними миргородськими дворянками Ксьонзенко, Яригою та іншими.

Штатним смотрителем Миргородського повітового училища в 1829 – 1835 роках був Іван Федорович Романівський (Романовський), у минулому вихованець Переяславської духовної семінарії.⁶⁴⁶

Гоголі-Яновські, дід і батько письменника, за родом своєї діяльності змушені були часто бувати в Миргороді, через це в них тут завелося чимало друзів і знайомих. За деякими даними, родина навіть мала в місті помешкання – власне чи наймане.

З 1821 по 1828 рік, коли Микола Гоголь навчався в Ніжинській гімназії вищих наук, він щороку, щонайменше чотири рази на рік, проїжджуючи з Василівки до Ніжина й назад, бував у Миргороді, зупинявся тут на відпочинок. Не минали Гоголі цього міста й по дорозі на Кибинці. Отож, «усі шляхи вели до Миргорода», і природно, що це місто завжди цікавило Миколу Васильовича.

Ще під час навчання в гімназії 1826 року Гоголь розпочав вести записник, якому він дав називу «Книга Всякої Всячини, або Підручна Енциклопедія». У ній за алфавітом було розміщено 43 різномірних матеріали: замітки, архітектурні кресленики, малюнки, карти, зразки старовинних документів, записи народних звичаїв, ігор, пісень, прислів'їв, колоритні українські слова, назви мір, ваги тощо. Все це свідчило про зацікавлення юного Гоголя українською старовиною. Серед документів був і «Декрет Миргородської Ратуші 1702 року», де йшлося про допит у ратуші миргородської жительки Вацьки Куликівни, «лихої перед Богом гадини», яка «одважилась робити соромотизну і вельми нечистиве діло», за що було наказано її «добрے барбарами вишмарувати і пану сотникові вічно в пекарню oddати»⁶⁴⁷.

Не тільки у збірнику «Миргород», а й у інших творах письменника органічно вплітаються в оповідь згадки про місто Миргород та його мешканців. Наприклад, у передмові до «Вечорів на хуторі біля Диканьки» автор від імені пасічника Рудого Панька пише з відтінком легкої іронії: «Мені легше двічі на рік з'їздити до Миргорода, в котрому ось уже п'ять років, як не бачив мене ні підсудок із земського суду, ні шановний іерей, аніж показатися в цей великий світ»⁶⁴⁸.

1835 року вийшов збірник повістей Миколи Гоголя під назвою «Миргород», куди увійшли твори «Старосвітські поміщики», «Тарас Бульба», «Вій» і «Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем». Миргородська опінія щодо ранніх творів Гоголя була неоднозначною. Одні щиро сміялися і захоплювалися, радіючи з таланту земляка, інші образилися, побачивши у гоголівському гуморі насмішки над собою, над конкретними особами і над містом. Щонайбільше нарікань викликала повість про двох сусідів-поміщиків Іванів. Шишацька жителька Є.П.Петрова, сучасниця Гоголя, розповідала, що чиновники у Миргородському повітовому суді навіть не запросили присісти Марію Іванівну Гоголь, коли вона звернулася туди в якісь справі, — такі були лихі на її сина за його криниці над їхньою установою.⁶⁴⁹

Близький знайомий Гоголів М.О.Трохимовський у статті «Марія Іванівна Гоголь» згадував про те, що колишній миргородський повітовий суддя Я...ч не вибачав Гоголю опису суду в «Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем».⁶⁵⁰ Згаданий суддя Я..ч — це Іван Антонович Янкевич, поручик, поміщик Миргородського повіту, який близько 1833 — 1845 років був на посаді судді Миргородського повітового суду.⁶⁵¹ Рід Янкевичів у XIX столітті володів маєтками у містечку Комишні і селі Зуйцях.

Після виходу «Ревізора» кількість недоброзичливців із числа земляків зросла. Гоголь сам писав: «Мої співвітчизники, тобто Полтавської губернії, терпіти мене не можуть». Тому після

оприлюднення 1842 року «Мертвих душ» письменник уже сам цікавився, якою ж була реакція земляків на його поему, і запитував про це свого друга О.Данилевського. Відповідь була така: «Деякі з котрими маю стосунки, не нахваляться нею. Патріоти нашого повіту, почуваючи до тебе непримиренну ворожість, тепер удячні вже за те, що ти пощадав Миргород». ⁶⁵² Певна річ, малося на увазі те, що Гоголь не називав прямо наймення Миргородського повіту і миргородських прізвищ; однаке, як побачимо далі, миргородські реалії таки «проникли» і до «Мертвих душ».

Проте далеко не всі жителі Миргородщини негативно сприйняли гоголівську сатиру, були й люди, щиро захоплені його творчістю. В.Шенрок писав: «Пригадував Данилевський (Олександр Семенович – Л.Р.) і переповідав своє сум'яття від непереможної впертості Гоголя, який нізащо не згоджувався якось з'явитися до вітальні, щоби задовольнити нетерплячу цікавість одного із палких своїх прихильників якогось О'Рург'a, котрий навмисне проїхав сотні верст, сподіваючись побачити Гоголя». ⁶⁵³

Згаданий О'Рург' – це, напевно, був житель Миргородського повіту граф Моріц Єгорович О'Рурк (1805 – 1878), поміщик села Ярмаків, що неподалік від Миргорода і села Кибинців. Підполковник, багатий дідич, власник 12 економій у Миргородському, Лубенському і Хорольському повітах, він на початку 40-х років купив маєток у Ярмаках, а звільнившись від військової служби, 1844 року став на посаду справника в Миргородському земському суді, згодом був обраний Миргородським повітовим суддею і предводителем миргородського дворянства. ⁶⁵⁴ Гоголя на Миргородщині він уже не застав, а перекази місцевого панства і чиновництва про письменника і особисті враження від прочитаного викликали в О'Рурка незборне бажання самому побачити автора «Миргорода». Гоголь же вперто не хотів вийти на побачення до прибулого гостя, мабуть, тому, що пам'ятає різку негацію з боку своїх земляків.

Прижиттєві видання творів М.В.Гоголя зберігалися в домашніх книгоzbірнях багатьох дідичів Миргородського повіту – Віктора Олексійовича Фролова-Багреєва в селі Савинцях, графа Михайла Миколайовича Граббе в хуторі Озниці, у П.Жаботинського на Шишаччині, у Вульфертів і Осипових у селі Кибинцях та в багатьох інших.

Офіційна Миргородщина по-справжньому оцінила творчість Миколи Гоголя тільки через чверть століття по його смерті. 1879 року в Миргородському повітовому земському зібранні, нарешті, було порушене питання про необхідність увічнення пам'яті письменника. Зібрання ухвалило відкрити в селі Василівці (Яновщині) народну

школу імені М.В.Гоголя і розпочати клопотання перед урядом про відкриття на території всієї імперії підписки для збору пожертв «на заснування в місці батьківщини Гоголя такого навчального закладу його імені, який за кількістю зібраної суми виявиться можливим».⁶⁵⁵ Проте з боку Полтавської губернської земської управи вирішення цього питання було загальмоване.

Коли 1909 року відкривався пам'ятник Гоголю в Москві, миргородська громадськість теж не залишилася байдужою, було послано вітальні телеграми від миргородського міського старости, від педагогічної ради й учнів Миргородської гімназії.⁶⁵⁶

Вшанування пам'яті Миколи Гоголя на Миргородщині — це окрема, досить велика тема; вона вже частково розглядалася в статтях миргородських краєзнавців.

«ПАН МАЙОР І КАВАЛЕР» ЯКІВ БРОВКО

За образною характеристикою письменника початку ХІХ століття Івана Федоровича Тимківського (дядька Гоголового приятеля М.О.Максимовича), друга половина і кінець XVIII століття були часами «Малоросії, яка скидала кунтуш і червоні чоботи для віцмундиру і канцелярського зеленого столу».⁶⁵⁷ Такою була доля кількох сотень колишніх українських старшин середньої ланки козацької ієрархії. До них належали, зокрема, і Панас Дем'янович Гоголь-Яновський та його добрий знайомий і приятель Яків Юхимович Бровко.

Рід Бровків походив від козака Хорольської сотні Миргородського полку Павла Бровка, який записаний ще в реєстрі 1649 року. Сім'я мала досить скромні земельні володіння в селі Милюшках, яке в XVIII столітті належало до 1-ї Миргородської сотні Миргородського полку. 1738 року в Милюшках жив однокінний козак-підпомічник Юсько Бровченко.⁶⁵⁸ З часом Бровки стали заможнішими, прикупивши землі та інших угідь у сусідніх поміщиків.⁶⁵⁹ Яків Юхимович Бровко (1752 – не раніше 1825) ще підлітком став служити в Миргородському полку полковим канцеляристом. 1779 року одержав звання військового товариша, 1780 року був сотенным отаманом 1-ї Миргородської сотні.⁶⁶⁰ Брав участь у закордонних походах. У 80-х роках він мав у Миргороді 15 дворів з 31 душою чоловічої статі, у селі Милюшках – 38 душ, у хуторі Милюшківському – 7.

1782 року Яків Бровко (а на той час він за документами уже став Бровковим) фігурує як дворянський засідатель Миргородського повітового суду. На Миргородщині його поважають, 1788 року обирають депутатом Миргородського повіту в дворянському зібрannі

Рисунок із відтиску печатки
Я.Бровка 1780 року.

бачимо «пана майора і кавалера» Я.Бровка на посаді підкоморя Миргородського підкоморського суду, він мав нагороду – орден Святого Володимира 4 ступеню.

Я.Ю.Бровко володів, крім 76 душ чоловічої статі, луками в пониззях річки Хоролу між Милюшками і Слобідкою, 1795 року мав вітряк на околиці Миргорода. 1810 року Яків Юхимович був власником хутора Рублівського, що за дві версти від міста (нині в його межах), мав там винокурню на чотири котли, в якій щороку викурював 1000 відер горілки.⁶⁶³ В документах згадується Бровків садок, який був поряд із землями Василя Яковича Ломиківського.⁶⁶⁴

У самому Миргороді Бровкам належали урочища Острів і Бровківщина. (Бровківщина – це місцина, де сьогодні гострим кутом сходяться вулиці Кашинського й Старосвітська; цікаво, що в цьому самому місці, за переказами старих миргородців, жили також сусіди-поміщики, з яких Гоголь «списував» своїх знаменитих персонажів Івана Івановича та Івана Никифоровича. Цей збіг не випадковий, мабуть, саме тут і зупинявся Гоголь, приїжджаючи до Миргорода).

Цілком можливо, що Я.Бровко, як і інші представники миргородської полкової старшини, у другій половині XVIII століття

Київського намісництва.⁶⁶¹ По ліквідації козацтва він одержав офіцерське звання секунд-майора (як і Панас Гоголь-Яновський). Його автографи бачимо на багатьох судових документах Миргорода 80-х років.

Цікаво, що серед знайомих Гоголів-Яновських на Полтавщині було дуже багато службовців різноманітних судів – міських, повітових земських, підкоморських. Належав до цієї когорти і Яків Юхимович Бровко. 1791 року він служив земським справником у Миргородському нижньому земському суді,⁶⁶² а вже в 1804 – 1813 роках ми

одержав землі на південних теренах України. Принаймні, сьогодні у Новомиргородському районі Кіровоградської області є село Бровкове, засноване в останній чверті XVIII століття.⁶⁶⁵ Яків Бровко був одружений із донькою миргородського сотника Григорія Осипова – Катериною.⁶⁶⁶ Цей факт зближував миргородського дідича з Кибинцями, де був маєток предків Катерини. Тож Яків Юхимович потрапив до кола дворян, які були гостями-засідниками в маєтку Д.П.Трощинського в Кибинцях. Був близько знайомий із родиною сорочинського лікаря М.Я.Трохимовського (в Сорочинцях жив родич Якова Юхимовича військовий товариш Семен Бровко з дружиною Уляною).

Яків і Катерина Бровки перебували в дружніх стосунках із жителями Миргорода – полковим писарем Антоном Богмевським, повітовим суддею грузинським князем Давидом Ратісвим, судовим засідателем Іваном Чарнишем, із знатними козаками Кизями, з якими покумалися.⁶⁶⁷

Із Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським Яків Бровко знався ще від часів козацької служби, добре знов його родину, тож 1794 року він підписав як свідок родовідне свідоцтво Яновського.

Зберігся лист Якова Юхимовича до Василя Панасовича Гоголя-Яновського від 11 червня 1818 року з Миргорода до Кибинців. Із листа з'ясовуємо, що Яків Бровко виступав посередником у справі продажу винокурного і кінного заводів та винокурного посуду з яресківської економії Д.П.Трощинського – хомутецькому дідичеві Іванові Матвійовичу Муравйову-Апостолу.⁶⁶⁸

Рисунок із відтиску печатки Я.Бровка
1818 року.

У деяких документах збереглися сургучеві печатки Якова Бровка, якими він скріплював свої листи та купчі. Сьогодні маємо дві різні печатки з зображенням гербів Я.Бровка. Одна з них – печатка сотенного першомиргородського отамана Я.Бровка збереглася на документі 1780 року, її центральним елементом є зображення, схоже на сувій грамоти, перехрещений двома стрілами, навколо них – обрамлення із бароккового орнаменту вигляді гілок і листя; у верхній частині – п'ятикутна корона, по обидва боки якої літери Я і Б.⁶⁶⁹

Інша печатка Я.Бровка – на його листі до Василя Панасовича Гоголя-Яновського 1818 року: на щиті зображений вертикально меч, по обидва боки якого – два півмісяці, над щитом – корона.⁶⁷⁰

Подружжя Бровків жило в Миргороді до глибокої старості. Яків Юхимович ще був живий у квітні 1825 року. Доноска письменника В.В.Капніста Софія Василівна Скалон, розповідаючи про поїздку Капністів із Обухівки до своїх родичів у село Трубайці, згадувала: «Ми як завжди виїздили рано вранці, щоб потрапити до вечора в село дядька. Напівдорозі, в маленькому містечку Миргороді, ми зупинялися обідати і годувати коней у старичків, наших знайомих, Бровкових, котрі славилися в той час дивовижною добротою й гостинністю. Старий і старенька зустрічали нас завжди з великою привітністю і не знали, чим і як нас частувати. Коли б не їх описав М.В.Гоголь у своїй повісті «Старосвітські поміщики».⁶⁷¹ Свого часу Я.Ю.Бровко як судовий службовець допомагав В.В.Капністові підтвердити його майнові права, листувався з письменником із цього приводу.⁶⁷²

На відміну від бездітного подружжя Товстогубів із «Старосвітських поміщиків», Бровки мали нащадків. Збереглися відомості про Семена Яковича Бровкова, кавалера ордена Святої Анни 2 ступеню (1813 рік), і про Олександра Яковича Бровкова, миргородського дідича, поручика артилерії (1831), власника хутора Багачок біля села Петрівців.⁶⁷³

А ось іще один колоритний штрих до картини гоголівської доби. 1828 року на хуторі Помазана біля Миргорода сталася пожежа. Титулярний радник Бровко брав участь у гасінні пожежі, причому врятував 12 чоловік, і в нагороду за це просив князя Рєпніна нагородити його орденом Володимира 4 ступеня. Проте в нагороді йому було відмовлено.⁶⁷⁴

Цікаво, що Гоголі-Яновські й Бровки продовжували своє знайомство й за наступних десятиліть. Не відомо, чи це випадковий збіг, але примітно: такий собі Платон Маркіянович Бровко (колезький радник, житель Полтави, у другій половині XIX століття гласний

Полтавської міської думи, член губернської земської управи) був одружений із Єлизаветою Миколаївною Гоголь-Яновською,⁶⁷⁵ віддаленою родичною великого письменника.

Такі люди, як Бровки, що жили на зламі двох епох, були останніми з представників старого світу — доби козаччини, життям і побутом якої так пильно цікавився молодий Микола Гоголь. Письменник за років юності часто бував у середовищі таких «старосвітських поміщиків», котрі доживали віку в своїх старовинних садибах. Своїм гострим оком він тонко підмітив, а небуденним талантом повідав світові, що ідилія цих старих патріархальних дворянських гнізд була несправжньою, позірною, що за нею крилася трагедія суспільного життя України — порожнього й безглуздого життя людей, молодість яких була осяяна козацькою славою, а старість дотлівала в забутті й духовній пустці. Тому й вириався із грудей Гоголя отої зболений вигук: «Сумно!»...

ЛЮБІВЩИНА — КИЗІВ ХУТІР

У козацько-дворянському просторі Миргорода кінця XVIII — початку XIX століть поряд із Бровками бачимо миргородські роди Кизів, Гавришів і Ячних. Гоголі-Яновські, друзі Бровків, могли знати цих «старосвітських поміщиків».

Ліворуч від шляху, що веде з Миргорода до Кибинців, розкинулося невелике село Любівщина. Здавна побутує й стара назва села — Кизів хутір. У XVIII столітті воно мало назву не Любівщина, а Лобівщина, Лобівський хутір⁶⁷⁶, напевно, від його попереднього власника на прізвище Лоба. Згодом, через м'яку вимову звука «л», назва зазнала фонетичних змін і закріпилася в варіанті Любівщина.

Син виборного козака Григорія Кизя — Іван, так само, як і батько, служив у козацькому війську, мав почесні звання значкового, а згодом військового товариша, що дорівнювало званню сотника. Він володів невеликим хутором із двох хат у першій Миргородській сотні, а 1787 року йому належало 17 душ у хуторі Лобівському⁶⁷⁷. Була в нього також земля «в дачі миргородській»⁶⁷⁸.

Іван Кизь (Кизенко) та його дружина Орина належали до кіл миргородської козацької еліти. Їхнім близьким приятелем був військовий товариш Яків Бровко, отаман першої миргородської сотні, з часом — секунд-майор, підкоморій Миргородського суду. Як свідчать документи миргородської Успінської соборної церкви, 1781 року Яків Бровко став хрещеним батьком новонародженого сина Івана Кизя — Павла⁶⁷⁹. Іван Кизь помер раніше 1794 року.

За давнини про Кизів хутір ходила недобра слава як про «страшне

село», бо котрийсь із Кизів скуповував селян-утікачів із усієї округи і з-за Дніпра й записував їх у ревізію як своїх підданих. Кріпаків у Миргороді називали маштаками, про це ще Панас Мирний писав, звідси пішло й прізвище Маштак. Якщо хтось із миргородців одружувався з дівчиною із Кизевого хутора, це розцінювали як небажаний факт: «Узяв собі маштачу...».

Не виключено, що Микола Гоголь відвідував і хутір Кизя, адже той територіально розміщений усередині уявного трикутника Миргород – Трудолюб – Кибинці, а в цих місцях ізмолоду часто бував майбутній письменник, якого понад усе цікавила козацька давнина, старосвітський побут.

У грудні 1815 року, за відсутності миргородського повітового маршала, офіційні документи замість нього підписував земський суддя Кизь. Імовірно, це був Петро Іванович Кизь, миргородський дідич, надвірний радник, власник хутора Кизевого⁶⁸⁰. Відомо, що він мав синів Володимира (ровесника Миколи Гоголя), який із 1818 року навчався в Миргородському повітовому училищі, й Антона. Нашадок козаків Антін Петрович Кизь дослужився до чину колезького асесора. Чи то родинні фінансові справи велися кепсько, чи була якась інша причина, але 1852 року Антін Петрович, як свідчить газета «Полтавские губернские ведомости», став збувати свої маєтності: продав у Миргороді, на передмісті Пожежі одну десятину землі і плац із будинком на вісім покоїв, а в містечку Хомутці – плац із хатою, коморою та іншим добром⁶⁸¹, зробивши своїм головним осідком Кизів хутір. 1864 року А.П.Кизя було обрано гласним Миргородської повітової земської управи.

На той час у середовищі дрібного українського дворянства, яке виросло із колишньої козацької старшини, вже потроху стала згасати пам'ять про славну предківську минувшину, з'явилися нові суспільні цінності. Загальне захоплення в XIX столітті усім французьким позначилося і на родині Кизів. Прادідівське козацьке прізвище здалося його носіям неблагозвучним, тож його стали писати на французький штиб – Кізе. Саме так миргородські поміщики були записані й у «Дворянську родовідну книгу Полтавської губернії».⁶⁸² В 1842 – 1845 роках у Миргороді працював якийсь лікар Кізе, ймовірно, це був Антін Петрович Кизь або хтось із його родичів.

БОРОВИКІВСЬКІ.

Один із знаменитих миргородських родів другої половини XVIII – першої половини XIX століть – це Боровики, або Боровиківські. Дід славетного художника Володимира Лукича Боровиківського (1757 – 1825) Іван Боровик у середині XVIII століття служив вікарієм Воскресінської церкви в Миргороді, помер він раніше 1763 року.⁶⁸³ Садиба Боровиків містилася неподалік від церкви, на території так званого «ретраншементу» – другого ряду оборонних споруд довкола миргородської фортеці, між ринком і Харківським мостом; на Харківці у Боровиків був садок і город.

Це була досить освічена родина, з якої вийшло чимало священиків і малярів-іконописців. Федір Іванович Боровик успадкував від батька парафію Воскресінської церкви, тут таки служив священиком і зять о. Федора – Єлісей Кременецький. А син Федора Івановича – Яків Федорович Боровиківський у 80-90-х роках XVIII століття був священиком Успінської церкви села Баранівки Говтв'янського повіту Миргородської protopopii.⁶⁸⁴ Син Якова Петро був другом поета

Василя Васильовича Капніста.

Лука Іванович Боровик, батько Володимира, і його брат Олексій Іванович славилися на весь Миргородський полк своєю малярською майстерністю. Вони передали своє фахове вміння синам. Двоюрідний брат Володимира Лукича Боровиковського – Дем'ян – теж успішно вправлявся в малярстві, 1769 року він працював у малярні Києво-Печерської лаври,⁶⁸⁵ а в 80-х роках служив ієреєм у Миргороді.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський був знайомий із цим родом.

Знаменитий художник В.Л.Боровиківський 1774 року розпочав свій

Володимир Боровиківський.
Худ. І.Бугаєвський-Благодарний.

життєвий шлях у Миргородському полку, одержав звання значкового товариша. Як козака, котрий «живописного художества умеет», ⁶⁸⁶ його заликали до виконання різних художніх робіт не тільки в Миргороді й Сорочинцях, а й у Глухові, Кременчуці та інших містах.

Приятелими В.Боровиківського в Миргороді були його товариши по службі: військовий товариш Ілля Хитренко ⁶⁸⁷ та полковий канцелярист, а згодом сотенний отаман Іван Гординський (до речі, це дід письменника Панаса Мирного). ⁶⁸⁸

Всезагальне визнання прийшло до Володимира Боровиковського, як відомо, після того, як він розписав палац у Кременчуці, призначений для прийому імператриці. Протекцію йому як талановитому майстрovi склав тоді Василь Васильович Капніст; у колі друзів Капніста розпочав Боровиківський і свої перші творчі сходинки в Петербурзі 1788 року. Живучи в північній столиці, Володимир Лукич написав, зокрема, портрети земляків з Полтавщини П.Руденка, Д.П.Трощинського, В.В.Капніста, Є.В.Родзянка, М.М.Трохимовського.

Покоління роду Боровиківських перших десятиліть XIX століття належало до того творчого інтелігентного співтовариства, яке є предметом нашого дослідження. Частим гостем у миргородських Боровиків був Олексій Васильович Боровиківський, титулярний радник, скарбник Хорольського повіту (блізько 1813 року). Його син Микола Олексійович Боровиківський був відомий у колах збирачів документів з історії України. На одному із списків «Літопису Граб'янки», що зберігся до нашого часу, є помітка: «Списана из рукописи, имеющейся у госп[одина] статского советника Федора Андреевича Шимкова, а списал Миколай Боровиковский 1814 года». ⁶⁸⁹

Цей самий переписувач того таки року скопіював працю невідомого автора «Краткое историческое описание о Малой России до 1765 года...». На титулі рукопису було зазначено: «Списал Миколай Алексеевич Боровиковский в Хороле, 1814 года, из рукописи, имеющейся у Василия Павловича Горленка». ⁶⁹⁰ Цей рукопис, перш ніж був опублікований 1848 року О.Бодянським в «Чтениях Императорского Общества истории и древностей российских», пройшов через руки відомих збирачів і дослідників української історичної документалістики А.Чепи й Д.Бантиша-Каменського — осіб, близьких до «гоголівського» регіону й сфери інтелектуальних зацікавлень тамтешнього товариства.

Микола Васильович Гоголь був знайомий з небожем великого живописця Іваном Івановичем Боровиківським. Готовуючись вступати до Полтавської гімназії, брати Микола й Іван Гоголі-Яновські та Іван

Боровиківський разом навчалися 1820 року в Полтаві у приватного вчителя латинської мови Гаврила Максимовича Сорочинського, товарищували. І.І.Боровиківський згодом, у 1831 – 1841 роках, викладав історію і географію в Полтавській гімназії та Полтавському інституті шляхетних панн.⁶⁹¹ Він написав спогади про Полтавську гімназію та про юнацькі зустрічі з Миколою Гоголем, які були опубліковані 1870 року в «Харківських губернських ведомостях».

КОЗАЦЬКО-ДВОРЯНСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ МИРГОРОДА ЗА ГОГОЛІВСЬКІХ ЧАСІВ

За років молодості Миколи Гоголя в Миргороді жили його знайомі – сім'ї знатних дідичів **Забіл**, синів Кирила Забіли, сотника першої Миргородської полкової сотні, які були власниками маєтків у Миргороді, Ярецьках, Федунці, Єрках.

Андрій Кирилович Забіла змолоду служив кадетом легкокінного Чернігівського полку. У Миргороді він був господарем заможної садиби на урочищі Харківці. Свого часу в Миргородському повітовому суді розглядався позов за володіння кріпаками, поданий на Андрія Забілу жителем міста поручиком Ільєю Одишилідзе.⁶⁹²

Брат Андрія Олександр Кирилович, капітан, мав землю під Миргородом, в урочищі Королівщині. 1807 року О.Забіла був суддею Миргородського повітового суду, не виключено, що обіймав цю посаду й пізніше. Його шанувало місцеве шляхетство, обравши в 1812 і 1813 роках депутатом Полтавського дворянського зібрання від Миргородського повіту. О.К.Забіла помер близько 1824 року, тож молодий Микола Гоголь міг добре його пам'ятати.

Третій із братів-сотниченків Забіл – Павло Кирилович, капітан, поміщик Миргороду, в 1803 – 1807 роках посадав уряд миргородського повітового хорунжого,⁶⁹³ володів «добрими» також у Ярецьках і Федунці. 1829 року він згадується як померлий.⁶⁹⁴ Разом із його сином Яковом Забілою (Забелло) Микола Гоголь навчався в Ніжинській гімназії вищих наук.

Тепер повернімося знову до згадуваної вже передмови до «Вечорів на хуторі біля Диканьки», у якій Гоголь неначе мимохідь називає Миргород, де оповідача вже давно не бачив «підсудок із земського суду». Письменник, либо, мав на увазі конкретну особу. Хто б це міг бути? Можливо, Гоголь писав тут про свого знайомого – Богдана Мусійовича **Зарудного**, який у чині губернського секретаря в 20-х роках XIX століття служив на посаді підсудка Миргородського повітового суду.⁶⁹⁵

Проте це могла бути ще одна людина. За дві версти на захід від

Миргорода лежав Демидовичів хутір (відомий також під назвою Слобідка), який належав поручикові Іванові Демидовичу, в минулому – канцелярському служителеві при Миргородській штатній команді.⁶⁹⁶ Його сини Лев і Петро теж були дрібними чиновниками. Петро Іванович **Демидович**, титулярний радник, 1813 року служив підсудком Миргородського повітового суду.⁶⁹⁷ 1830 року він уже «колезький асесор і кавалер»; згадуються в документах також його дружина Марія Іванівна, миргородська дідичка, і син Семен – ровесник Миколи Гоголя. Семен із 1815 року навчався в Миргородському повітовому училищі.⁶⁹⁸

Варто розповісти й про інших осіб, із якими, на нашу думку, міг зустрічатися Микола Гоголь у Миргороді.

Прізвище дворян **Кирпотенків** (Кирпот) пов'язане і з Миргородом, і з гоголівськими Яреськами. Микола Гоголь у підлітковому юнацькому віці міг знати яреськівського дворяніна Семена Кирпоту.⁶⁹⁹

Миргородські Кирпотенки були пов'язані родинними стосунками з миргородським намісником Стефаном Гординським – великим приятелем Гоголів-Яновських. Йосип Петрович Кирпотенко (народження 1751 року), військовий товариш Миргородського полку, син сотенного отамана, архіваріус Миргородської полкової канцелярії, був одружений із Парасковою, доно́нькою намісника Гординського.⁷⁰⁰ Крім 14 душ у Миргороді, Йосип мав 3 душі в селі Туху Яреськівської сотні.

По закінченні козацької служби він одержав звання поручика. У чині колезького асесора служив секретарем Миргородського нижнього земського суду, а на початку XIX століття – його засідателем. Жив Йосип Кирпотенко в правобережній частині Миргорода, належав до парафії Троїцької церкви. Йосип Петрович як людина освічена, на наш погляд, міг входити до літературного кола тодішньої інтелігентної верстви в Миргороді. Таке твердження не випадкове, багато знайомих Кирпотенків у той чи інший спосіб були причетні до літературної справи і миргородського літературного оточення. По-перше Йосип Петрович близько знався з грузинським поетом Д.Гурамішвілі,⁷⁰¹ який жив у Миргороді. По-друге, з освіченого священицького роду Гординських (родичів Кирпотенків) походила мати майбутнього письменника, уродженця Миргорода Панаса Мирного. По-третє, другом юного літератора Панаса Рудченка (П.Мирного) у Миргороді був Микола Якович Кирпотенко, службовець повітового суду, людина прогресивного спрямування, відомий своїми зацікавленнями народною пісенно-поетичною творчістю.

Дружина Йосипа Кирпотенка — Параксева Степанівна — 1829 року була поміщицею у селі Почапцях,⁷⁰² передмісті Миргорода. Їхній син Петро Йосипович Кирпотенко, титулярний радник, 1833 року служив, як колись його батько, засідателем Миргородського земського суду. Так що галерея судових чиновників — гоголівських знайомців — як бачимо, може бути доповнена ще однією персоною.

Нашадки козацько-старшинського роду **Короленки** наприкінці XVIII століття займали в Миргороді невисокі чиновницькі посади. Наприклад, секунд-майор Георгій Іванович Короленко у 90-х роках служив секретарем Миргородського повітового суду. За років молодості Миколи Гоголя, близько 1825 — 1830 років, у місті жили дворяні-поміщики Короленки: Григорій, Михайло, Іван Григорович, Дмитро Григорович, поручик Карпо, колезький асесор Ананій. Їхнє родове гніздо — Королівщина — це західна околиця Миргорода. 1819 року поблизу села Матяшівки існував Короленків трактир⁷⁰³ — це на півдорозі між Миргородом і Василівкою, тож Гоголь міг проїздити його, а то й зупинятися в ньому під час своїх поїздок.

Гавриші — заможні козаки Миргородської полкової сотні, жили в Миргороді й приміському селі Гаркушинцях. Знатним паном був Дем'ян Григорович Гавриш (народження 1747 року). Розквіт його життєвої діяльності припав на час ліквідації в Україні адміністративно-територіальної полкової організації сусільства. Перебуваючи на службі з 1761 року канцеляристом і колезьким архіваріусом, він 1779 року одержав звання полкового осавула.⁷⁰⁴ У 80-х роках був дворянським засідателем Миргородського повітового суду, а 1789 року бачимо секунд-майора Дем'яна Гавриша (Гавришева) суддею цього суду.⁷⁰⁵ В 90-х роках він став скарбником («казначеєм») Миргородського, а 1804 року — Хорольського повітового скарбництва.

Здогадуємося, що дружина Дем'яна Гавриша могла належати до якогось грузинського емігрантського роду, поселеного на Миргородщині: родину полкового осавула Гавриша постійно спостерігаємо в сфері перебування й діяльності миргородських дворян-грузинів Пхеїдзе, Сологашвілі, Саакадзе, Ратісвих. Наприклад, знатна грузинська княжна Єлизавета Дмитрівна Саакадзе («Сагазова») стала хрещеною матір'ю двох дочок Дем'яна Гавриша і його дружини Єлизавети Миколаївни.⁷⁰⁶ Пані Єлизавета Гавришева, «колезька асесорша», за часів молодості Миколи Гоголя, 1828 року, фігурувала як миргородська дідичка.⁷⁰⁷

Гавриші мали власний герб: на червоному тлі — золоте шатро на чотирьох срібних стовпах.

Друзі й сусіди Гавришів — знатні козаки **Ячні** — мали помітну

вагу в Миргороді й у селі Гаркушинцях. Значкового товариша Івана Ячного, миргородського сотенного писаря (1772), знов Панас Дем'янович Гоголь-Яновський не тільки за службою, а й через те, що Ячний одружився в містечку Яреськах із його родичкою – панною із роду Трощинських Ганною.⁷⁰⁸ Ячні, як і Гавриші та Трощинські, мали родинні зв'язки з місцевими грузинами, зокрема, з Мікладзе, Гуржіями та Давидошвілі.⁷⁰⁹

Наприкінці 20-х років, коли Микола Гоголь іще жив на Миргородщині й бував у повітовому місті, тут мали помешкання корнет Василь Васильович Ячний і титулярний радник Петро Васильович Ячний (він свого часу служив писарем у Миргородському повітовому суді). Ячні мали землі не тільки в Миргороді, а й «у дачах Устивицьких», у селі Овнянці, в містечку Багачці.

Старосвітську пані Марію Іванівну Ячну, яка гостинно приймала в своїй господі прочан, згадував Тарас Шевченко в повісті «Близнята». Із миргородського роду Яшних вийшов відомий український кобзар Самійло Харитонович Яшний (народився 1813 року) – носій традицій давнього народно-козацького думового епосу.

За доби ліквідації козацьких полків старий козак, сотенний осавул Петро **Ярига** (народження 1726 року) служив у Миргородському полку. Його нащадки, які вже звалися **Яригами-Петренками**, були парафіянами Воскресінської церкви в Миргороді. Павло Петрович Ярига, поручик і дворянин Пантелеїмон Ярига-Петренко, корнет, близько 1825 – 1830 років володіла озером в околицях Миргорода.⁷¹⁰ Катерина Яригина, поміщиця-дворянка (у шлюбі Сибірцева) і підпоручик Іван Петренко-Яригин за років молодості Гоголя, у 20-х – 30-х роках жили в Миргороді.⁷¹¹ Їхні нащадки, хоч і служили дрібними канцелярськими службовцями міських і повітових установ, були внесені до Дворянської родовідної книги Полтавської губернії.

Козацький рід **Джунів** у Миргороді веде свій родовід ще від часів Хмельниччини. У XVIII столітті це були козаки середньої заможності. 1783 року Мусій та Іван Джуні (Жуні), молоді козаки, служили сотенними хорунжими в Миргородському полку.⁷¹²

За часів молодості Миколи Гоголя в місті жив дворянин Панас Джунь і унтер-офіцер Хома Джунь, заможні козаки Григорій і Михайло Джуні; деякі з них служили в Миргородському межовому суді.

У передмові до другої частини «Вечорів на хуторі біля Диканьки» Микола Гоголь від імені оповідача пасічника Рудого Панька пише: «Ось приїхали до мене гости... [далі йде перелік імен – Л.Р.]; приїхав іще ... от забув, ій-право, ім'я і прізвище... Осип... Осип... Боже мій, його знає весь Миргород!». Письменник тут зумисне не називає

прізвище гостя, бо це, напевно, була особа дійсно близько знайома авторові.

Хто це міг бути? Серед сучасників Миколи Гоголя перших десятиліть XIX століття в Миргороді справді знакою людиною був дворянин Осип **Бець-Харченко** та його син Яків Осипович, житель міста в 30-х роках.⁷¹³ Їхній рід поєднав дві гілки – Беців і Харченків. Перші були нащадками Гаврила Беця, миргородського сотника близько 1712 – 1714 років, який володів селом Шахворостівкою. Харченки ж у XIX столітті служили при миргородській ратуші.

В розділі «Гоголівські Ярецькі» ми вже згадували про зв'язки родини Гоголів-Яновських із селом Малими Сорочинцями, що за 5 верст від Миргорода. В цьому селі жило кілька дворянських родин, про які варто хоч трохи розповісти, адже це були сучасники діда й батька Миколи Гоголя, а також самого письменника.

У 90-х роках XVIII століття в Малих Сорочинцях жив із родиною сотенний отаман Миргородського полку Григорій **Коврига**, сусід і близький приятель сотника Олександра Попатенка,⁷¹⁴ малосорочинського жителя. У 20-х роках XIX століття поважними дідичами села були брати Яків Прокопович та Іван Прокопович Ковриги, а також «вдовствуюча корнетія» Надія Іванівна Ковригина.⁷¹⁵

Із цього роду походив і миргородський лікар середини XIX століття Ковриго, який одружився з сиротою Емілією – вихованкою й хрещеницею Єлизавети Василівни Гоголь-Яновської, сестри письменника. Микола Васильович Гоголь свого часу діво турбувався про нещасну сироту, її виховання й освіту,⁷¹⁶ дбав про її душевний стан. Цей факт знайшов відображення в мемуарній літературі.⁷¹⁷

Дворянин **Костенки-Гладкі** з села Малих Сорочинців мали своїми предками козаків Миргородського полку Гладких, серед яких щонайвідомішою особою був миргородський полковник (у 1649 – 1652 роках) Матвій Гладкий. Поручик Гнат Степанович Костенко-Гладкий 1788 року служив дворянським засідателем Миргородського нижнього земського суду.⁷¹⁸ Це був досить заможний пан, 1799 року в одному з судів розглядалася справа про грабунок у Гадяцькому повіті 7 волів, які належали Г.С.Костенкові-Гладкому.⁷¹⁹ Він помер до 1819 року, а «вдовствуюча порушиця» 61-річна Анастасія Костенкова-Гладка 1825 року ще жила в Малих Сорочинцях, де мала 10 душ посполитих – дворових слуг.⁷²⁰ Тоді ж таки в селі жили дворянин Петро Іванович і Григорій Іванович Костенки-Гладкі.

Приятелі й сусіди Костенків-Гладких, малосорочинські дворянини **Ганжевичі**, походили від сотника Олексія Ганжевича, співвласника Малих Сорочинців, який помер раніше 1791 року. Сучасником і

ровесником Василя Панасовича Гоголя-Яновського був малосорочинський поміщик надвірний радник Михайло Олексійович Ганжевич (помер до 1825 року).

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

**ГОГОЛІ Й
КИБИНСЬКЕ КОЛО**

У ШАХВОРОСТІВЦІ ВІЄ ДУХОМ ГЕТЬМАНЩИНИ

На Миргородщині є чимало сіл, оповитих славою давньої козаччини. Одне з них – старовинне село Шахворостівка, яке існувало ще в XVII столітті. Дослідникам досі не вдалося достеменно дослідити походження його назви. Згідно з законами топоніміки, вона утворилася від прізвища його осадчого – засновника чи першого власника села. В козацькому реєстрі 1581 року згадується якийсь козак Шахворост ⁷²¹, а 1649 року в Миргородському полку служив реєстровий козак Самійло Шахворostenko ⁷²².

На початку XVIII століття село Шахворостівка належало до так званих «рангових дач» Миргородського полку. Це означало, що полковник мав право віддавати село в користування «на ранг» полковій старшині. До 1711 року Шахворостівка, згідно з універсалом миргородського полковника Данила Апостола, належала знатному козакові Миргородського полку Трохимові Медведю.

25 квітня 1711 року миргородський полковник Данило Апостол видав універсал, у якому мовилося: «...село Ярмаки, в заведуванню небожчика Андрея бивше, і селце Шахворостовку, которым Трофим Медведь по ласці нашей заведовал, поблизу Ярмаков прилеглое, за особливого респекту нашего надаєм в заведуваніє п-ну Івану Ломіковскому, зятеві нашему»⁷²³.

Донька миргородського полковника Данила Апостола Тетяна була обвінчана з військовим товаришем Іваном Івановичем Ломиківським ⁷²⁴. Його батько – Іван Васильович Ломиківський (1654 – 1714), генеральний обозний у 1707 – 1709 роках, був однолітком, сподвижником і однодумцем Данила Апостола: протягом деякого часу вони обое підтримували гетьмана Івана Мазепу. Згодом їхні шляхи розійшлися. Миргородський полковник зайняв більш помірковану позицію, а генеральний обозний був рішучим і послідовним, до кінця життя не зрадив своїх переконань, услід за опальним гетьманом Мазепою пішов у вигнання й помер у місті Ясах.

По Мазепиній поразці Ломиківські зазнали переслідувань із боку російського царя. Молодших синів генерального обозного – Ілю й Михайла як «зменничих сродственников» було відправлено на заслання. А найстарший із синів – Іван, зять Данила Апостола – уник репресій тільки завдяки потужній підтримці тестя: Івана «объявили больным близ смерти, и для того в ссылку не взято»⁷²⁵.

Щоб зміцнити становище Івана, Д.Апостол 1711 року подарував йому села Ярмаки і Шахворостівку, 1715 року – село Мілюшки, а 1729 року, вже ставши гетьманом, призначив зятя господарем

Гадяцького замку, тобто управителем тих сіл Гадяцького полку, які належали особисто гетьманові. Іван Ломиківський помер 1730 року, залишивши по собі чотирьох синів, які успадкували, крім інших маєтностей, і село Шахворостівку. Тетяна Данилівна Апостолівна набагато пережила свого чоловіка. Володіючи кількома селами в Сосницькій сотні Чернігівського полку, вона, проте, частіше жила на Миргородщині, зокрема, 1742 року мешкала в Шахворостівці. Померла раніше жовтня 1753 року.

Шануючи свого предка, генерального обозного, нащадки обов'язково на його честь називали Іванами своїх синів. Через те у родові Ломиківських спостерігаємо кількох осіб на імення Іван Іванович Ломиківський.

На початку 20-х років XVIII ст., коли Шахворостівка перебувала у власності Івана Ломиківського, зятя Данила Апостола, це було залюднене місце з невеликою кількістю населення. В реєстрі 1723 року Шахворостівка записана навіть не селом, а «деревнею», тоді як сусідні Кибинці, Слобідка, Петрівці, Єрки, Мальці вважалися селами. Шахворостівка згадується також як «сільце», тобто поміщицька садиба з кількома хатами. У ньому тоді жили всього чотири козацькі родини — «товариство можнійшиє, з діда і отця козакі»: Матвій Медведенко з сином Климом, Петро Павлоцький, Петро Сухина і Семен Онофрієнко⁷²⁶. Либо, це були козаки з особистої охорони Івана Ломиковського. 1723 року в Шахворостівці вже діяла Свято-Покровська церква, в якій «презвитером» служив отець Андрій Мартинович.

На жаль, не збереглося жодних свідчень про те, яким саме був маєток Ломиківських у Шахворостівці в XVIII столітті. Ми можемо тільки в уяві відтворити його вигляд, взявши до уваги опис маєтку генерального обозного Івана Ломиківського в селі Вербі Сосницької сотні Чернігівського полку: «...два двора; на одном — хоромного строения столовая светлица с комнатою, изба пекарная с комнатою, конюшня, сарай, крытые тесом, баня, сад, в саду винница; в виннице 4 котла. На другом дворе светлица с комнатою, изба пекарная, один амбар, две клети»⁷²⁷.

Як глибоко побожні люди Апостоли й Ломиківські щедро обдаровували Покровську церкву в Шахворостівці. Найдавніший храм у селі було збудовано ще за часів полковництва Д.Апостола, а в 1772 і 1866 роках споруджувалися нові церкви під тією самою назвою.

У 20-х роках ХХ століття директор Миргородського музею Василь Омельченко, напевно, на прохання мистецтвознавця Стефана Таранушенка, іще встиг зробити обміри старовинного будинку

Ломиківських у Шахворостівці. 1927 року Василь Омельченко проводив обстеження Шахворостівської Покровської церкви, де виявив старовинні книжки, на яких були написи, зроблені власною рукою Данила Апостола⁷²⁸. Там таки ж миргородський музейник розшукав кілька ікон, які він забрав до музею. Це плащаниця, створена 1786 року славетним миргородським іконописцем-малярем Володимиром Боровиковським, і ікона «Свята Катерина», написана художником миргородського кола XVIII століття. 1930 року ці безцінні малярські твори ще зберігалися в Миргородському краєзнавчому музеї, де їх сфотографував знавець української церковної старовини Стефан Таранушенко. Самі ж оригінали не вціліли. Плащаницю було передано з Миргорода до Харківського музею, звідки вона зникла невідомо куди 1941 року. Доля ікони «Свята Катерина» теж не відома, в 60-х роках ХХ століття її в Миргородському краєзнавчому музеї вже не було⁷²⁹.

Образ Святої Катерини дуже нагадує портрети знатних паній із кіл козацької верхівки XVIII століття. Цілком можливо, що якесь Катерина з роду шахворостівських Ломиківських була реальною особою, з якої миргородський маляр написав ікону (згадаймо аналогічний випадок: з гетьманової дружини Уляни Апостолової був написаний образ Святої Іуліанії в іконостасі Преображенської церкви в Великих Сорочинцях). Проте, це могла бути й онука гетьмана — Катерина Петрівна Апостол (1750 — 1824), у шлюбі Шамшева, яка володіла селом Шарківчиною, що неподалік від Шахворостівки. Ломиківські й Шамшеви підтримували між собою родинні стосунки.

Протягом багатьох десятиліть Ломиковські свято берегли пам'ять свого славетного роду, писалися ним. Козацька старовина цікавила й нашадка роду — Василя Яковича Ломиківського (1777 — бл. 1848), який жив у сусідньому з Шахворостівкою хуторі, названому ним Парк-Трудолюб, нині це село Трудолюб.

ВАСИЛЬ ЛОМИКІВСЬКИЙ

У другій половині XVIII століття більша частина села Шахворостівки поблизу Миргорода перебувала у власності Якова Петровича Ломиківського (народження 1745 року). Разом із родовим маєтком у селі Милюшках і віном дружини Mariї Василівни Родзянківни — селом Панасівкою — в руках у Якова Ломиківського було 236 душ чоловічої статі. Змолоду господар служив у армії, 1771 року «за храбре противу неприятеля поступки» одержав чин поручика, брав участь у закордонних походах, а 1772 року звільнився від служби.⁷³⁰

Ось у цій родині 1777 року й народився в селі Милюшках Миргородської сотні Василь Якович Ломиківський, майбутній дослідник української історії, збирач козацької старовини, етнограф, фольклорист. Василь Якович був праправнуком гетьмана Данила Апостола і праправнуком знаменитого Івана Ломиківського (1654 – 1714), генерального обозного, палкого прихильника гетьмана Івана Mazepy.

Василь Якович за родинними переказами добре знов і про трагедію мазепинців, і про родинні зв'язки його предків із Д.Апостолом. Ломиківські, за висловом Опанаса Лобисевича, мали «ім'я в нації». ⁷³¹ Дід майбутнього історика Петро Іванович Ломиківський, бунчуковий товариш, у 1737 – 1739 роках брав участь у взятті Очакова і Хотина. Все це сформувало коло зацікавлень Василя Ломиківського.

За материнською лінією Василь Якович був нащадком миргородських полкових обозних Василя і Степана Родзянків. Хрещеним батьком Василя Яковича став його дядько капітан Гаврило Родзянко.

З восьмірчного віку Василь Ломиківський навчався в Сухопутному Шляхетному Кадетському корпусі, служив у війську, вийшов у відставку в званні штабс-капітана. 1829 року був миргородським повітовим підкоморієм.

Родина у Ломиківських була досить велика: Василь Якович мав старшого брата Григорія, молодших Якова і Віктора та молодших сестер Марію, Ганну й Пульхерію. Село Милюшки наприкінці XVIII – на початку XIX століття належало до Хорольського повіту, тож багато хто з Ломиківських служив у тамтешніх повітових установах. Батько Яків Петрович Ломиківський 1785 року був земським справником Хорольського нижнього земського суду, брат Григорій (йому як старшому дісталося родове село Милюшки) 1818 року – земським комісаром Хорольського повіту.

В.Я.Ломиківський увійшов до історії української культури початку XIX століття як знавець і збирач української старовини доби козаччини. Він є автором словника під заголовком «О Малороссии. О древних обычаях малороссийских, о службе воинской и гражданской, о чинах и должностях чиновников. По алфавиту. Писано 1808 года». ⁷³² Він переклав із французької мови на російську працю Жана Бенуа Шерера під назвою «История о малороссийских и запорожских козаках», включивши її до свого рукописного збірника «Припаси для української історії». Ломиківським записані «Повісті малоросійські» – збірник українських народних дум, зафікованих близько 1805 року на Миргородщині. Це був один із перших

фольклористичних записів творчості реліктових співців-кобзарів, «гомерів України», які на початку XIX століття постали на межі зникнення. Більшу частину свого життя Ломиківський прожив поблизу Миргорода, у своєму хуторі Трудолюбі, де й помер і похований.⁷³³

Василь Ломиківський був відомим на всю округу господарником. Він першим в Україні запровадив полезахисні лісові смуги, а на основі своїх практичних лісівницьких нововведень 1837 року видав працю «Розведення лісу в сільці Трудолюбі». У нагірній частині села він мав розкішний садок із рідкісними фруктовими культурами і дивовижної краси парк зі скульптурами й фонтанами, а внизу — штучне озеро з механічним містком та іншими диковинками. Готель для приїжджих, незвична арка при в'їзді до садиби, потаємні підземні ходи, розсадник із рідкісними лікарськими рослинами — все це й ще багато чого дивувало гостей, що прибували до Ломиківського. Незвичність особистості Василя Яковича — ученого, агронома, винахідника, а до того ще й масона — створила йому серед простолюду репутацію чаклуна-чорнокнижника, котрому в його незвичайних успіхах сприяли, мовляв, якісь надлюдські сили.⁷³⁴

Ломиківський був близьким другом сорочинського лікаря М.Я.Трохимовського, по смерті якого став опікуном над його сорочинським маєтком і малолітніми онуками, захищав майно покійного лікаря від зазіхань могутнього сусіди — «мільйонника» графа Гудовича. Приязними були стосунки «трудолюбівського чаклуна» з сусідом письменником Василем Капністом, якому так само не були чужі ні філософсько-етичні шукання, ні захоплення садівництвом. Саме Ломиківський 1823 року прислав звідомлення до «Санкт-Петербурзьких ведомостей» про смерть поета.⁷³⁵ Батько Василя Яковича заприязнився з художником Володимиром Боровиківським — їх єднало село Милюшки. В.Ломиківський дружив із близькими сусідами, братами Алексєєвими з Хорольщини, членами масонської ложі, створеної в Полтаві Михайлом Новиковим.

Переживши хвилю глибокого захоплення філософсько-етичним вченням масонства, Василь Якович згодом зазнав так само глибокого розчарування цією течією, визнавши її «спокусливою маячнею», «дорогоцінними плодами, приправленими якнайсильнішою отрутою».⁷³⁶

Ломиківські мали спільногого предка із родиною Muравйових-Апостолів із села Хомутця — гетьмана Данила Апостола. Їхні сім'ї спілкувалися, хоча, здається, декабристські ідеї, які опанували молодими братами Сергієм, Матвієм та Іполитом Muравйовими-Апостолами, не заторкнули В.Я.Ломиківського, може, тому що він

належав до старшого, а отже й поміркованішого покоління.

Гоголі-Яновські дуже тісно були пов'язані з Ломиківськими. Пана Дем'янович Гоголь-Яновський знов діда, батька і дядьків Василя Яковича. За часів дитинства і юності Миколи Гоголя вагомою особою в миргородському соціумі був Олексій Іванович Ломиківський (народився близько 1750 року), земський комісар Миргородського повіту (1807 – 1812), суддя повітового суду (1812 – 1813), миргородський повітовий маршал (1812 – 1818), із яким Гоголі мали ділові, й не тільки, контакти.

Один із родичів В.Я.Ломиківського Петро Іванович Ломиківський, капітан, засідатель Миргородського повітового суду (1787 – 1791), дідич села Ярмаків, був постійним гостем у Кибинцях у Д.П.Трощинського. Є його лист-записка до Василя Панасовича Гоголя-Яновського в Кибинці, датований 6 жовтня 1823 року, з Ярмаків: «Прошу ласкаво сказати нам о котрій годині будуть освячувати церкву домову Кибинську...». ⁷³⁷

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського Національної Академії Наук України зберігається цікавий документ – лист В.Я.Ломиківського до свого приятеля й сусіди Василя Панасовича Гоголя-Яновського. Він написаний 14 грудня 1812 року з Парку-Трудолюба – так іменував миргородський дідич свій добре облаштований і по-господарському доглянутий хутір. Ось текст цього листа:

ЛЮБЕЗНЫЙ ВАСИЛИЙ АФАНАСЬЕВИЧ!

Надеясь, что Вы исполните свое обещание, препровождаю сего нарочного за газетами, какие получены. Естли наш благодетель получил что важное, то покорно прошу известить и меня о сем.

Я начал принимать соленое лекарство, преотвратительное, но полезное. Меланхolia и уныние овладели мною, ни за что не могу приняться, все томит меня, нега и разслабление наводят на меня тоску; вот какие следствия происходят от испорченного желудка. Мне необходимо нужно большое движение, свежей воздух и дальней проезд. Завтра погружусь в баржу, а по окончании лекарств, пущусь в дорогу.

Теперь сижу один в малой хижине, безмолвие вокруг меня, захочу ли посмотреть на солнце? и нет его, небеса покрыты мраком; захочу ли насладиться свежим воздухом? иль усладить взор свой? пойду по скользкой тропинке или по тонкому снегу, и вижу оцепеневшую природу; взор мой притупляется внезапно; спешу обратно в хижину, и ветр свистит вслед за мною. Начну читать, не читается; начну писать, не пишется; дремать, не дремлется. Сяду у камина, закурю

трубку, предамся размышлению, и хладные стены с безмолвием взирают на меня. Наступит ночь, безсонница присядит в изголовье моем; сомкну очи, и сон не приближится ко мне. Лишь слышу вой псов, иль скучный крик гусей. Пред разсветом засну, внезапно пробужусь, ожидая с нетерпением рассвета; настает утро, и не видать благотворного солнца. Из сего заключить можете, что я окружен скукой. Худо вести холостую жизнь, худо и бесполезно и несносно.

Преданный Ваш Василий Ломиковской

Парк Трудолюб

Декабря 14-го

1812-го. ⁷³⁸

Лист пройнятий настроєм меланхолії й смутку. Василь Якович у ньому не боїться розкрити перед адресатом свої глибоко особисті переживання, і це свідчить про дуже щирі й довірливі стосунки між цими двома, тоді ще нестарими людьми, майже ровесниками (Ломиківському на той час було 35 років). Гоголь-Яновський уже мав сім'ю, його маленькому синові Миколці, майбутньому письменникові, тоді ще не виповнилося 4 літ, а Ломиківський не був одружений і через те страждав від самоти. Згодом, десь у проміжку 1813 – 1822 років, Василь Якович таки одружився, але, здається, не був щасливим у шлюбі, дітей він не мав, дружина часто хворіла на істеричні напади. ⁷³⁹

Наведений вище епістолярний документ розкриває деякі подroбиці побуту трудолюбівського самітника. Стиль листа свідчить про наявність у автора доброго літературного хисту. І ще один цікавий штрих. Ломиківський пише: «Надеясь, что Вы исполните свое обещание, препровождаю сего нарочного за газетами, какие получены. Если наш благодетель получил что важное, то покорно прошу известить и меня о сем». В.П. Гоголь того часу жив у сусідньому з Трудолюбом селі Кибинцях, у маєтку можновладного й багатого поміщика-мецената (люди з близького оточення називали його «благодетелем») Дмитра Прокоповича Трощинського. Під час війни 1812 року Трощинський як полтавський губернський маршал опікувався Полтавським дворянським ополченням, йому регулярно й оперативно надходила офіційна пошта. Василь Гоголь служив у нього за секретаря й допомагав у всіх службових справах, 1812 року навіть завідував коштами, зібраними для земського ополчення. Тож він був добре обізнаний із військово-політичною ситуацією в державі.

Наприкінці 1812 року, коли армія під керівництвом М.І.Кутузова вже відтіснила напіврозгромлене військо Наполеона до західних кордонів держави, все суспільство, зокрема, й громадськість

Миргородщини, з тривожним зацікавленням стежили за розвитком подій. Саме у зв'язку з цим Ломиківський і просить В.Гоголя звідомити про новини, які одержить «благодетель» Трощинський.

З Ломиківськими Гоголі спілкувалися досить часто: зустрічі відбувалися і в їхніх власних маєтках, і в сусідів, а щонайчастіше – у Дмитра Трощинського, в Кибинцях. У XIX столітті представники роду Ломиківський жили також у містечку Шишаках.

Наймолодшу сестру Василя Ломиківського звали Пульхерією, вона народилася близько 1785 року. Цілком можливо, що саме її ім'я підказало Миколі Гоголю, як найменувати геройню «Старосвітських поміщиків». (До речі, з численного оточення Гоголів, за нашими спостереженнями, лише одна жінка, крім П.Я.Ломиковскої, звалася Пульхерією – це донька Василя Зарудного, дружина колезького секретаря Андрія Глушановського⁷⁴⁰). Як можна помітити, це ім'я навіть за часів Гоголя було досить рідкісним.

Вважаємо за доцільне зробити ще деякі зауваги, що стосуються типології творчості В.Ломиківського. У словнику українських старожитніх термінів «Про Малоросію...» (1808) Василь Якович дав тлумачення понад 60 військово-історичних та побутово-етнографічних термінів і понять, що стосувалися козацького минулого України.⁷⁴¹ Критерії підбору й характер словниковых статей В.Ломиківського дають підстави думати, що автор був ознайомлений із літописом Граб'янки, вперше опублікованим 1792 – 1793 років під назвою «Летописец Малая России» в петербурзькому часописі «Российский Магазин». Видавець цього журналу Ф.О.Туманський опублікував як додаток до літопису Граб'янки досить розлогий словник на 333 статті – пояснення українських слів. Додаток цей називався «Изъяснения малороссийских речений в предшедших листах». Цілком можливо, що В.Ломиківський узяв собі цю публікацію як зразок для власної збирацько-дослідницької праці. Надто що не виключена можливість і особистого знайомства Ломиківського з Туманським через Гоголів-Яновських (нагадаємо: Ф.Туманський мав стосунки з Яновськими через свою дружину Євдокію Василівну Комарівську-Лизогуб і через своїх родичів – чернігівських Ломиківських).

Зі своїм сусідом Д.П.Трощинським В.Я.Ломиківський бачився часто. В одному з листів до друга І.Р.Мартоса Ломиківський писав як про виняток: «Уявіть – за три місяці сі я бачив міністра тільки три дні». Трощинський своєю владою, авторитетом і вагою в суспільстві змушував місцеве дворянство догоджати йому. З листів Ломиківського до Мартоса 1823 року: «Трощинський уже в Кибенцах, следовательно, Ломиковский, хоть и не рад да готов вести жизнь

тунеядную, нестерпимую для сердца его; как-то совестно принебречь утонченные ласки министра, служившего отечеству полстолетия!». И згодом — теж про себе: «И таким образом, отвлечен ныне от среды спокойного занятия, вместо коего, с отвращением сердца должен бороться с искушениями и празднословить пред немощным, унылым и всеми забытым министром». ⁷⁴²

Василь Ломиківський, збираючи матеріали з історії України, використовував свої сімейні зв'язки. Його родичка (либонь, тітка) Тетяна Петрівна Ломиківська була пошлюблена з Юрієм Биковським, колезьким асесором (1790), сином хорунжого Василя Биковського. Таким чином до рук Ломиківського потрапила історична хроніка Биковських XVIII століття, з якої він переписав деякі звідомлення, що стосувалися 40-х — 60-х років XVIII століття, до своїх «Припасів для малоросійської історії», помітивши: «Переписано з особистих записів хорунжого Василя Биковського». ⁷⁴³

Наприкінці XIX століття в Лубенському музеї К.М.Скаржинської зберігалася акварель 1824 року, автором якої була П.В.Ломиківська, з зображенням однієї з кімнат у будинку Василя Яковича на хуторі Трудолюбі. ⁷⁴⁴ На жаль, цей акварельний малюнок не дійшов до нашого часу.

Відомо, що стосунки Миколи Гоголя з Василем Ломиківським були непрості й неоднозначні. Олександр Данилевський у листі до Гоголя давав таке іронічне визначення Ломиківському: «Твій ласкател і противник». ⁷⁴⁵ Поширеною є версія, що Василь Ломиківський послужив Гоголеві прототипом персонажа другої частини «Мертвих душ» — поміщика Костанжогло. Марії Іванівні, матері письменника, Василь Якович симпатизував, з батьком, Василем Панасовичем, приятелював, а про самого молодого письменника відгукувався з іронічною насмішкою: «Геній Нікоша». ⁷⁴⁶

Чому між ними існувала така неприязнь? Можливо, тому, що Гоголь в «Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» насміхався над миргородським судом? Адже В.Я. Ломиківський теж належав до розряду місцевого судового чиновництва: 1829 року він служив миргородським повітовим підкоморієм,⁷⁴⁷ тобто, суддею підкоморського суду, який займався справами межування земель. А може, Василь Якович не вибачив молодому письменнику насмішки над чиновним людом Миргорода в повісті «Ніч перед Різдвом», де, між іншим, автор згадав і підкоморія. Описуючи залицяння чорта до відьми, Гоголь робить іронічний відступ: «Чудно устроено на нашем свете! Все, что ни живет в нем, все силится перениматъ и передразнивать один другого. Прежде, бывало, в Миргороде один судья да городничий хаживали зимою в

крытих сукном тулулах, а все мелкое чиновничество носило просто нагольные; тепер же и заседатель и подкоморий [підкреслення наше — Л.Р.] отсмалили себе новыя шубы из решетиловских смушок с суконною покришкою... Словом, все лезет в люди!». ⁷⁴⁸ А ще, напевне, вогню до жару додавала ущиплива гоголівська фраза: «...удивительно видеть черта, пустившегося и себе туда же», себто, в люди, — фраза, в котрій В.Ломиківський міг запідозрити натяк на свою репутацію людини, що нібито зналася з потойбічними силами...

* * *

Знаходки цікаві тим, що вони несподівані. Виявляється, два письменники з одного краю, Миргородщини, щоправда, різних поколінь, були досить близькими родичами — це Василь Якович Ломиківський (1777 — близько 1848) і Володимир Іванович Самійленко (1864 — 1925).

Мати Василя Ломиківського — Марія Василівна, з дому Родзянко, мала рідну сестру Ганну, яка поєднала свою долю з дідичем, знатним козаком Олександром Даниловичем Лесевичем. Батько останнього, Данило Костянтинович Лесевич, за військові заслуги предків був призначений 1738 року на уряд ковалівського сотника Гадяцького полку, а в 1768 — 1770 роках був гадяцьким полковим суддею.⁷⁴⁹ Так само сотником у містечку Ковалівці 1768 року став його син Олександр Данилович, який 1783 року одержав почесне звання бунчукового товариша, а через кілька літ став прем'єр-майором.

Зважмо, що й Лесевичі, й Ломиківські та Родзянки, а також їхня численна рідня входили до того козацько-старшинського ареалу, який ми називаємо «гоголівським»: усе це було оточення, близьке до Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського. Так, наприклад, рідна сестра Олександра Даниловича Лесевича — Ганна — була одружена з миргородським полковим обозним Мусієм Яковичем Зарудним, сусідом Панаса Дем'яновича, а їхній молодший брат Володимир Данилович Лесевич узяв шлюб із Катериною Петрівною Лукашевич, родичною Гоголів-Яновських.

Син Олександра Даниловича Лесевича — Іван Олександрович, народився 1832 року в Ковалівці. Його хрещеним батьком став Василь Якович Ломиківський ⁷⁵⁰ — двоюрідний брат Івана, але значно старший за віком. Іван Олександрович Лесевич (він же Лисевич, Лісевич) успадкував багаті маєтки батька в містечку Ковалівці, в селі Климовому (за 10 верст від Сорочинців) та в хуторах — маєтки з 5 тисячами десятин землі, численними дідицькими вигодами, зокрема, кріпацьким оркестром.

Іван Лесевич ніколи не був одруженим, але мав сина Володимира, прижитого від покоївки, колишньої кріпачки сорочинського дідича

Чарниша — Олександри Кіндратівни Самійленко.⁷⁵¹ «Незаконнонароджений» хлопчик одержав прізвище матері. Це і був майбутній письменник Володимир Іванович Самійленко.

Проаналізувавши родовідні зв'язки, приходимо до висновку, що Володимир Самійленко доводився двоюрідним небожем Василеві Яковичу Ломиківському. Обоє вони були нащадками знатного роду Родзянків, із якого вийшов не один літератор (про це ми ще писатимемо).

МАРТОСИ, НАЩАДКИ МАЗЕПИНЦІВ

Козацько-старшинські роди Трощинські, Ломиківські, Мартоси на початку XVIII століття належали до прихильників гетьмана Івана Мазепи. I століття потому їхні нащадки не забули про вільноподанинні прагнення своїх предків. Вони зберегли між собою родинні й дружні стосунки, так само, як і їхні родові попередники (хоч уже й за нових суспільно-політичних умов), продовжували патріотичну справу своїх діdів і прадіdів. Дії нащадків, певна річ, уже не мали радикалізму й рішучості, властивих їхнім предкам, і були спрямовані, здебільшого, в історико-просвітницьке, збиральницьке, дослідницьке річище.

Лохвицький сотник і лубенський полковий обозний Павло Васильович Мартос (Мартосенко) 1709 року переконував населення свого міста Лохвиці стати на бік гетьмана Івана Мазепи, за що по Мазепиній поразці перебував «за караулом», тобто в ув'язненні. 1723 року П.Мартос підписав «Коломацькі чоловитні» — звернення козацького патриціату до російського імператора Петра I, якими українська верхівка домагалася відновлення порушених прав українців, зокрема, на обрання гетьмана.

Нащадки Мартосів свято зберігали не тільки пам'ять, а й історичні документи, козацькі реліквії, прaporи. Син Павла Мартоса бунчуковий товариш Михайло Мартос, власник села Скоробагатьків на Лохвиччині, 1740 року наказав переписати для себе Літопис Граб'янки.⁷⁵² У тих самих Скоробагатьках, у церкві, зберігся старовинний прapor однієї з сотень Лубенського полку XVIII століття.⁷⁵³

Нащадок роду Іван Романович Мартос (1760 — 1831), громадський і державний діяч, історик, випускник Києво-Могилянської Академії, служив у Петербурзі директором департаментів у міністерстві юстиції, очолюваному Д.П.Трощинським. І.Р.Мартос був близьким другом історика В.Я.Ломиківського, в маєтку якого в хуторі Трудолюбі жив тривалий час, там помер і похований.⁷⁵⁴

Українським істориком був також Олексій Іванович Мартос (1790

— 1842), син скульптора І.П.Мартоса. З його тритомового рукопису «Історія України і козаків» збреглися й опубліковані тільки деякі уривки. Відомо, що О.І.Мартос також мав дружні зв'язки з В.Ломиківським.

Микола Гоголь, очевидно, бачився в Кибинцях і Трудолюбі з представниками роду Мартосів, принаймні, з Іваном Романовичем. Цікавився письменник і творами О.І.Мартоса. У листі до Павла Петровича Косярівського 1827 року з Ніжина він писав: «Читав я «Письма о Восточной Сибири» Олексія Мартоса. Мені вони дуже сподобалися». ⁷⁵⁵

Разом із Миколою Гоголем за 1822 — 1827 років у Ніжинській гімназії вищих наук навчався Петро Мартос (1811 — близько 1880), син поручика Івана Андрійовича Мартоса з Лохвицького повіту. Відомо, що юнак Мартос розповсюджував серед гімназистів вірші К.Рилєєва, в яких лунав заклик до волі.⁷⁵⁶ П.І.Мартос залишив спогади про Гоголя ⁷⁵⁷, а також спогади про Т.Шевченка (коштом П.І.Мартоса 1840 року було вперше видано збірку поезій «Кобзар»).

«РОДЗЯНКИ ПРИЇХАЛИ»

Знаменитий рід Миргородського полку — Родзянки — головним осідком мав місто Хорол та містечка й села, що прилягали до нього. Уряд миргородського полкового обозництва у XVIII столітті посідала ціла династія Родзянків: Василь, Степан, Ярема (Ієремій) та Федір Родзянки. Це були надзвичайно багаті діди. В кріпосній книзі земського суду Миргородського повіту вписано кілька сотень купчих, уступних, замінних «кріпостей», за якими обозний Ієремій Родзянко придбав собі землі, ліси, луки на території, здебільшого, Хорольської сотні Миргородського полку в 1732 — 1765 роках. Крім хорольських «добр», Ієремій разом із братом Василем Степановичем Родзянком повноправно володів селом Панасівкою (Опанасівкою) Сорочинської сотні.

Ще один їхній брат Семен Степанович 1773 року був суддею Миргородського земського суду. Із цим поколінням Родзянків близько зазнайомився Панас Дем'янович Гоголь-Яновський і родина Капністів.

Дід Миколи Гоголя добре знав увесь рід Родзянків. Про це свідчить лист 1797 року шишацького дідища Федора Клименка до його друга і свояка Панаса Дем'яновича, в якому Клименко хвалиться: «...Петр Петрович] Кановницын пожалован генерал-майором и шефом в тот самой полк, где и мой Федюша (син Клименка — Л.Р.)». ⁷⁵⁸ Гоголь-Яновський і Клименко знали П.П.Коновніцина через те, що за цим

зnamенитим генералом у другому шлюбі з 1792 року перебувала Ганна, донька миргородського полкового обозного Ієремія Степановича Родзянка.⁷⁵⁹

В орбіті знайомств Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського наприкінці XVIII століття перебував Павло Іванович Родзянко (? – 1805), поміщик міста Хоролу й села Радалівки, сотник (1781), повітовий суддя (1786) і підкоморій (1800) Хорольського повіту. Він мав двори також у містечку Шишаках Миргородського повіту, через що його судовими справами жуваво цікавилися Панас Дем'янович Гоголь-Яновський і Федір Клименко.⁷⁶⁰

Син Василя Степановича Родзянка Гаврило Васильович (народився близько 1751 року) був власником села Родзянків (нині село Веселий Поділ Семенівського району Полтавської області). В 1786 – 1805 роках дворянство Хорольського повіту обирало його своїм провідником. Рідна сестра Гаврила Васильовича Родзянка Марія вийшла заміж за Якова Петровича Ломиківського й народила сина Василя – майбутнього історика й етнографа. Гаврило Васильович став хрещеним батьком свого рідного небожа Василя Ломиківського.⁷⁶¹ Тож стосунки Родзянків і Ломиківській були якнайтіснішими.

А в Трощинських і в Гоголів-Яновських вони були своїми людьми й частими гостями. «Родзянки приїхали...» – звідомлювала синові Миколі Гоголю Марія Іванівна в листі з Василівки, клопочучись про те, як улаштувати численних гостей.

Гаврило Васильович і його дружина Марфа Михайлівна мали четверо синів і чотирьох гарненьких доньок. Тож у них часто збиралася шляхетна молодь, серед них і родина Капністів – сини й доньки поета Василя Васильовича та його брата Петра Васильовича. За спогадами Софії Капніст-Скалон, Марфа Михайлівна дуже любила капністівську памолодь.

У Родзянків сформувалося творче літературно-мистецьке й музичне коло. Поетичні зацікавлення і певні літературні здібності мали сини Гаврила Васильовича Аркадій (1793 – 1846) і Платон (1802 – 1860) – двоюрідні брати Василя Яковича Ломиківського. Їхній троюрідний брат Семен Омелянович Родзянко (1782 – близько 1808) теж віршував, його творчість протікала в релігійно-містичному річищі.⁷⁶²

Літературне оточення родини Родзянків дало поштовх до творчості й іншим письменникам. Саме в маєтку Гаврила Васильовича Родзянка 1827 року народився майбутній байкар Леонід Глібов, батько якого служив управителем у родзянківському маєтку. Згодом із молодими Родзянками приятелювали Олександр Пушкін і Тарас Шевченко.

Тож літературний потяг молодого Миколи Гоголя формувався на добре розробленому і підживленому ґрунті, в середовищі, яке заохочувало його до красного письменства.

На два роки молодшим від Миколи Васильовича Гоголя був Микола Родзянко, який теж навчався в Ніжинській гімназії вищих наук як «вольноприходящий» учень. Він був близький до прогресивного вчителя гімназії Білоусова і був допитуваний у відомій «справі про вільнодумство». ⁷⁶³

Бували в кибинському товаристві також родичі Родзянків Шрамченки. Із цього роду походила дружина Гаврила Васильовича Родзянка — Марфа Михайлівна, дядина Василя Яковича Ломиківського. Про неї він писав у своєму щоденнику.⁷⁶⁴ Андрій Андрійович Трощинський, двоюрідний брат Марії Іванівни Гоголь, 1818 року жив у родині Шрамченків у місті Курську.⁷⁶⁵

ОСИПОВИ – СТАРОВИННИЙ МИРГОРОДСЬКИЙ РІД

Деякі старовинні роди Миргородського краю сягають своїм корінням часів пізнього середньовіччя. Один із таких — рід дворян Осипових, родовим осідком якого було село Кибинці, відоме в історії України як культурний осередок завдяки іменам письменника М.В.Гоголя та державного діяча Д.П.Трощинського.

Незважаючи на зовнішні морфологічні ознаки прізвища Осипових, цей рід є не російським, а корінним українським. Він бере початок від миргородського діяча середини XVII ст. протопопа Пилипа (Филипа), який розпочав діяльність ще за гетьмана Богдана Хмельницького. 1657 року гетьманська булава перейшла до Івана Виговського, котрий мав чітко виражену антимосковську орієнтацію. Прихильником і політичним однодумцем гетьмана Виговського виступив миргородський полковник Григорій Лісницький. Це були складні для долі України часи несталості й розбрата. Одна частина миргородського населення підтримувала Виговського й Лісницького, інша ж схилялася до полтавського полковника Мартина Пушкаря й миргородського полковника Степана Довгаля (обраного 1658 року), які правили проросійську політику. За умов такої смуті важливе значення мала позиція місцевої церкви і, зокрема, миргородського протопопа Филипа, який очолював головну церкву Миргорода — Успінську соборну.

Російський історик С.Соловйов, певна річ, трактуючи історичні факти з імперських позицій, так розповідає про події початку 1659 року. 7 лютого гетьман Виговський упритул підійшов із військом до Миргорода, де в «малому городі», тобто в фортеці, засіли московські

драгуни. Перемогу тоді козакам удалося здобути завдяки «прелестним письмам от Выговского и по наговору протопопа Филиппа»⁷⁶⁶.

Миргородський панотець Филип мав велику родину. Відомі його сини Леонтій, Мусій і Лук'ян, які всі були священиками. За тих часів, коли українські прізвища, в нинішньому розумінні цього слова, ще не набули стабільності, вони щонайчастіше утворювалися за іменням по батькові. Так і сини миргородського протопопа в різних документах згадуються то як Филипенки й Филиповичі, то як Филипови.

Старший із синів, Леонтій, як і батько, став миргородським протопопом, перебуваючи на цій посаді близько 1688 – 1715 років. 24 квітня 1688 року гетьман Іван Мазепа видав універсал, за яким «пречестний отець Леонтій Филипович», до гетьмана «своєю приязнію зичливий», одержав у власність село Кибинці, «спустелое через войны прошлые давния». Згідно з цим документом, протопопові дозволялося «як з тех людей тяглых (оприч козаков), що тепер найдуються житлом там, послушенство мати, як и еще внов скольку будет можно людей осадивши, оными владети»⁷⁶⁷. 1715 року миргородський полковник Данило Апостол підтверджив права синів о. Леонтія на володіння його маєтностями⁷⁶⁸ – селом Кибинцями та іншими землями.

Історія роду о. Филипа далі продовжується за лінією його сина – миргородського протопопа Леонтія Филипова. Діти Леонтія, за тодішньою антропонімічною традицією, стали іменуватися вже не Филиповими, а Леонтієвими і Леонтієвичами, а ще Протопопенками.

Йосип Леонтієв пішов не духовною, а військовою стежкою. 1722 року він брав участь у «Низовому поході Дербентському», а 1729 року був полковим комісаром Миргородського полку, належав до знатного полкового товариства. По смерті батька він 1715 року успадкував село Кибинці. 1737 року Йосип Леонтієв, «товариш полку Миргородського», мав у Миргороді «за городом», тобто за межами фортеці, житловий двір, де мешкав постійно, а в Кибинцях – «приїздний двір»⁷⁶⁹, себто садибу, де він зупинявся на час приїзду до села, а також шинок.

Нащадки Йосипа Леонтієва вже мали інше прізвище, за його найменням – Йосипови, Іосифови, Осипови. З часом усталася остання форма прізвища. Три брати Осипови – Григорій, Василь і Федір – успадкували від батька село Кибинці, точніше, його частину, 62 хати. Найвідомішим із-поміж братів став Григорій Йосипович Осипов. У 1750 – 1763 роках він служив отаманом першої Миргородської полкової сотні й миргородським городовим отаманом, а згодом – сотником першої Миргородської сотні. Крім кибинського

маєтку, Григорій Осипов 1770 року мав 9 хат у Миргороді, 3 хати «в хуторі при греблі під Миргородом»⁷⁷⁰ і кілька хат у хуторах своєї сотні.

Частина села Кибинців протягом XVIII ст. відійшла іншим власникам — Вишневським і Соханським. 1788 року бунчуковий товариш Максим Соханський продав свою кибинську маєтність дідичеві Д.П.Трощинському.⁷⁷¹

Осипови як козацька старшина Миргородського полку підтримували стосунки з людьми відповідного кола. Дружина сотника Григорія Осипова Параскова Леонтіївна 1781 року стала хрещеною матір'ю доньки миргородського купця Степана Петровича Шереметцова, який був на посаді бургомістра Миргородського міського магістрату.⁷⁷² А син сотника — Іван Григорович Осипов 1784 року запросив миргородського жителя, грузинського князя Давида Георгійовича Ратієва (Ратішівлі) бути хрещеним батьком своєму синові Василеві.⁷⁷³

Сотник Г.Осипов помер до 1782 року. Крім сина Івана, в нього залишилися доньки. Одна з них, Ганна, взяла шлюб із Антоном Павловичем Богмевським, миргородським полковим писарем.⁷⁷⁴ Друга донька Катерина стала дружиною Якова Юхимовича Бровка, сотенного отамана першої Миргородської сотні,⁷⁷⁵ давнього приятеля родини Гоголів-Яновських. У XVIII ст. Осипови перебували в родинних стосунках із знатними родами Лівобережної України Перехрестовими, Лісницькими, Родзянками.

Один із членів роду Осипових — Микола Осипов, значковий товариш Миргородського полку, 1785 року служив канцеляристом Миргородського повітового суду. Його підписи бачимо на документах того часу поряд із підписами миргородської козацької старшини Івана Чарниша, Дем'яна Гавриша, Якова Бровка, Григорія Короленка.⁷⁷⁶ Після ліквідації Миргородського полку Микола Осипов одержав звання корнета. 1810 року дідичам Осиповим належав хутір Ярошівщина, передмістя Миргорода. Їхні землі лежали на захід від міста, поряд із «ґрунтами» дворян Бровків і Василя Ломиківського.⁷⁷⁷

Цікаве відгалуження роду Осипових пішло від Кирила Осипова, жителя Кибинців, корнета (1791). Його син Никифор Кирилович Осипов був близько знайомий із родиною Гоголів-Яновських, які часто жили в Кибинцях у свого родича — кибинського поміщика Дмитра Прокоповича Трощинського. Мати письменника Марія Іванівна Гоголь-Яновська приятелювала з кибинською сусідкою-поміщицею — дружиною Никифора Кириловича Осипова (за деякими даними, обидві пані навіть доводилися одна одній далекими родичками). Сестри Никифора Кириловича Осипова були подругами

позашлюбної доньки Д.П.Трощинського – Надії Дмитрівни, за чоловіком Хілкової.

Никифор Кирилович мав невисокий чин колезького реєстратора, 1829 року служив засідателем Миргородського нижнього земського суду.⁷⁷⁸ Цілком імовірно, що саме від спілкування з Н.К.Осиповим молодий Микола Гоголь черпав відомості про порядки в судових установах повітового міста Миргорода, які згодом так талановито з гумором відтворив у своїй «Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем».

У родині Осипових пам'ятали й зберігали перекази про Гоголів. Кибинський поміщик Михайло Никифорович Осипов ще був хлопчиком, коли до них у гості приїздили Микола Васильович Гоголь із матір'ю Марією Іванівною. Пам'ятає він і останню зустріч у Кибинцях, коли майбутній письменник приїхав попрощатися зі своїми приятелями Осиповими перед від'їздом до Петербургу. М.Н.Осипов навіть вважав, що твір Гоголя «Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» постав із реального життєвого конфлікту між його батьком – Никифором Кириловичем Осиповим і кибинським сусідою дідичем Пищимухою. Микола Гоголь, за спогадами, цікавився життям цього поміщика. Никифор Пилипович Пищимуха (він же Пищимух) 1833 року служив секретарем Миргородського повітового суду, 1846 року – секретарем Миргородської міської ратуші, мав чин титулярного радника (1841), володів маєтками в містечку Сорочинцах і в селі Кибинцях.⁷⁷⁹

Рід дворян Осипових із села Кибинців упродовж XVIII – XIX століть був у нурті політичного, духовного, громадського життя Миргородського краю.

«ЧИ НЕ БУДЕТЕ БАЧИТИСЯ З ШАМШЕВИМИ?»

Один із багатих сусідів Д.П.Трощинського, генерал-майор Олександр Якович Шамшев був віддаленим родичем Ломиківських завдяки родинним зв'язкам із Апостолами: Шамшев узяв собі за дружину Катерину Петрівну Апостол (1750 – 1824),⁷⁸⁰ онуку гетьмана Данила Апостола й доньку лубенського полковника Петра Даниловича Апостола (а Апостоли й Ломиківські, як відомо, зірвались ще за мазепинських часів). Іван Іванович Ломиківський служив ад'ютантом при штабі генерала О.Я.Шамшева. Отож, усе це було коло досить близьких людей – сусідів і родичів.

Олександр Якович Шамшев 1773 року служив у чині капітана лейб-гвардії Преображенського полку, згодом бригадира. 1787 року

він уже генерал-майор, 1789 — генерал-поручик, на початку ХІХ століття — генерал-лейтенант. Шамшев володів великими маєтками у сусідніх Миргородському й Лубенському повітах, мав 523 душі в селі Шарківщині (село перейшло до нього від Апостолів), 164 душі — в селі Ромоданівці, 317 душ — у селі Кривий Руді, в хуторі Конюшівському. Заснував село Бригадирівку, найменовану за його званням. У Шарківщині Шамшеви тримали великий винокурний завод.

Син генерала Петро Олександрович Шамшев у 1835 — 1841 роках, після Олексія Васильовича Капніста, посідав крісло провідника шляхетства Миргородського повіту, мав чин статського радника. Петрові Олександровичу присвячений вірш поета Мілонова «П.А.Шамшеву. На смерть Т...», написаний 17 липня 1818 року.⁷⁸¹

Шамшеви жили, здебільшого, в Петербурзі, але літо гайнували в Шарківщині, часто буваючи на велелюдних учах свого сусіда — «кибинського царя» Дмитра Трощинського. У Кибинцях запізнався з цією родиною й Микола Васильович Гоголь.

«Чи не будете бачитися з Шамшевими?» — запитував Гоголь у листі до матері з Петербурга від 29 вересня 1830 року і просив підтримки цієї впливової родини в своїх службових справах у столиці.⁷⁸²

Шамшеви справляли візити до гоголівської Василівки, про що писала Марія Іванівна Гоголь: «Щойно приїхали Шамшеви... Іван Юхимович [Трощинський — Л.Р.] повернувся з Кибинців... і Родзянки приїхали, і мені ніяк не можливо їх помістити всіх...».⁷⁸³

Кибинська економія Д.П.Трощинського мала постійні господарчі контакти з шарківщинською садибою Шамшевих. Кибинський управитель Іван Уманець-Дмитровський, який у 1819 — 1821 роках постійно звітував перед Василем Панасовичем Гоголем-Яновським про стан справ у господарстві, в одному з листів писав про закупівлю в «Шарківській економії» дуба для будівельних потреб.⁷⁸⁴

Часті контакти з родиною Шамшевих давали молодому Миколі Гоголю чималу житейську інформацію. Згадаймо епізод із життя крутія Чичикова в поемі «Мертві душі» — спорудження «казенної вельми капітальної будови», до розкрадання якої був причетний цей «герой». Ми вже писали про схожу історію з життя Гоголового знайомого Клименка. Проте не виключено, що аналогічний сюжет Микола Васильович міг чути ще з одного джерела — від своїх знайомих дворян Шамшевих із села Шарківщини: один із Шамшевих, Яків Дмитрович, 1773 року служив у конторі будівництва Ісакіївської соборної церкви в Петербурзі.⁷⁸⁵

До речі, ідея будівництва храму як втілення високих поривань

людської душі не раз тривожила душу Гоголя. Дослідник Ю.Манн писав, що, за задумом письменника, у майбутньому продовжені «Мертвих душ» навіть такий персонаж як Плюшкін мав, зазнавши життєвих потрясінь, прийти до нового бачення сенсу власного існування й перетворитися на збирача коштів для будівництва Божого Храму.

СЛОБІДКА, ПЕТРІВЦІ, ЯРМАКИ

Рід **Зарудних** – старовинний козацько-старшинський рід Миргородського полку ще від часів Хмельниччини. Гоголі-Яновські мали численні стосунки з Зарудними протягом трьох розглядуваних нами поколінь. Ще наприкінці XVII століття, за гетьмана Мазепи, Зарудні одержали універсали на володіння селами Слобідкою й Тухом, можновладно розпоряджалися селом Злодіївкою, мали підданські двори й маєтки в Миргороді, Яреськах, у містечку Шишаку, в селах Єрках, Петрівцях, Зуйцях, Малих Сорочинцях, Довгалівці. Данило і його син Василь Зарудні були миргородськими сотниками в першій половині – середині XVIII століття.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський добре знав Якова Мусійовича Зарудного, власника села Слобідки (мав там 528 душ), у 1763 – 1770 роках миргородського полкового хорунжого⁷⁸⁶, підсудка Остап'ївського земського суду (1764 – 1780).⁷⁸⁷

Микола Зарудний, син Якова, у 80-х роках теж служив полковим хорунжим; 1784 року він як депутат Миргородського повіту в дворянському зібрannі Київського намісництва, 1784 року підписав грамоту про внесення Панаса Яновського з дітьми до родовідної дворянської книги намісництва.⁷⁸⁸

Василеві Панасовичу Гоголю у справах кибинської й яреськівської економії у 1810 – 1820-х роках доводилося мати справу з Миколою Зарудним та його матір'ю – старою панією Олександрою Зарудною, вдовою Якова Мусійовича. У їхніх листах до Василя Панасовича в Яреськи йшлося про продаж йому лісу з володінь Зарудних.⁷⁸⁹

У листах Миколи Зарудного, написаних із Слобідки до В.П.Гоголя в Кибинці й Яреськи 1820 – 1822 років, мова йшла про ділові папери, згадувалося ім'я їхнього спільногоЗарудного з Федунки Харлампія Петровича Півінського; в одному з листів Зарудний висловлював стурбованість ставленням до нього (Зарудного) їхнього «спільногоЗарудного благодійника» – кибинського вельможі Д.Трощинського.⁷⁹⁰

Бiограф Миколи Гоголя В.Шенрок вважав, що побут гоголівських сусідів Зарудних бiльше, нiж побут старої родини Гоголів-Яновських, нагадував життєвий уклад героїв повiстi М.Гоголя «Старосвiтськi

поміщики», і вважав, що саме подружжя старих Зарудних могло бути прототипами Пульхерія Іванівни й Афанасія Івановича Товстогубів.⁷⁹¹

Особисто Микола Васильович Гоголь міг знати поміщиків Миргородського повіту – Богдана Мусійовича Зарудного, губернського секретаря, підсудка Миргородського повітового суду, а також Якова Федоровича Зарудного, штабс-капітана, справника Миргородського земського суду в 1832 – 1833 роках.

Аналізуючи різноманітні документальні матеріали Миргородщини початку – першої половини XIX століття, приходимо до висновку, що кілька сімей Зарудних (як із Слобідки, так і з Миргорода й Злодіївки), були частими гостями, а то й завсідниками у Кибинцях часів владарювання там Д.П.Трощинського.

Представники роду Зарудних завжди пишалися своїм знайомством із родиною письменника Миколи Гоголя. Художниця XIX століття Катерина Сергіївна Зарудна-Кавос малювала краєвиди гоголівської Василівки, п'ять її малюнків збереглися в Пушкінському Домі.

Щонайближчими сусідами Зарудних були пани **Павелки** з села Петрівців, що за 6 верст від Кибинців і за 3 версти від Слобідки. За козацьких часів Петрівці належали до першої Миргородської сотні. Після скасування полкового адміністративного ладу село підпорядковувалося то Миргородському, то Хорольському повітам. У першій третині XVIII століття його власником був миргородський полковий осавул Іван Врублевський, а 1732 року універсалом гетьмана Д. Апостола село було віддане миргородському полковому сотникові (близько 1729 – 1737 років) Данилові Павелкові.⁷⁹²

Пан Данило (чи немає тут паралелі з гоголівським паном Данилом із «Страшної помсти»?) мав житловий двір у Миргороді, а в Петрівцях, містечку Сорочинцях і в селі Попівці – приїзні двори. Данилов син Йосип (народження 1732 року) близько 1767 – 1770 років був на уряді говтв'янського сотника Миргородського полку, а за останніх часів існування полку, в 70-х – на початку 80-х років, став полковим (першомиргородським) сотником.⁷⁹³ Дружиною Йосипа Павелка була Єфросинія Василівна, донька сусіднього сотника Василя Сахна-Устимовича, дідича містечка Багачки. Павелки доводилися ріднею Трощинським⁷⁹⁴, через що вони, як і співласники Петрівців Зарудні, часто робили візити до Кибинців.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський знав Йосипа Павелка і його сина Данила – військового товариша Миргородського полку, учасника Кримського походу, згодом поручика. За часів Миколи Гоголя в Петрівцях жив онук Данила Йосиповича Павелка – капітан

Збірник Харківського університету,
в якому публікувалися твори юнаків з Миргородщини
Іларіона Трощинського і Миколи Корсуня.

письменних дел» служив військовим канцеляристом Петро Єремійович Корсун.⁷⁹⁶ Представник наступного покоління, ровесник Василя Панасовича Гоголя — капітан Михайло Григорович Корсун у 1809 — 1813 роках перебував на посаді миргородського повітового хорунжого. 1816 року за його сприяння в Миргороді було відкрите повітове училище. Власник понад 800 душ обох статей, він 1801 року

Прокіп Іванович (помер раніше 1841 року) з дружиною Анофісою Семенівною.⁷⁹⁵ Від них село Петрівці перейшло до дочок — у заміжжі Адамович і Борчевської.

За 4 версти на південь від Кибінців розкинулося село Ярмаки — спадкова працідизна дворянин **Корсунів**. На початку XVIII століття це були заможні («грунтові») виборні козаки. За часів Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського там володарювали брати Григорій та Іван Леонтійович Корсуни. Як і Панас Дем'янович, в 60-х роках у Генеральній військовій канцелярії «у

взяв собі за дружину багату панну Катерину, доньку дідича села Снітина Лубенського повіту Олександра Новицького.⁷⁹⁷ Мали синів Миколу (народження 1802 року) й Олександра (1803 – 1855), які здобували освіту в Харківському університеті. Микола Михайлович Корсун навчався там одночасно зі своїм сусідом-земляком Іларіоном Трощинським. М.Корсун закінчив університет 1822 року з кваліфікацією магістра історичних наук. Відома його студентська праця – переклад філософського твору Шатобріана «Безсмертя душі, яке доводиться бажанням щастя в людині».⁷⁹⁸

Маючи невелику різницю в вікові, буваючи в одному елітному молодіжному товаристві в Кибинцях, маючи спільні зацікавлення історичною наукою, молодики Микола Гоголь і Микола Корсун, цілком вірогідно, могли бути досить близько знайомі.

Як і Трощинські та Ломиківські, Корсуни – рідня мазепинців Горленків і Новицьких – належали до українських кіл, яким були близькі опозиційні настрої й автономістські перспективи. Один із представників роду – підпоручик Василь Іванович Корсун разом із Лук'яновичем із Великих Будищ (приятелем родини Гоголів) 1818 року став членом таємної організації «Товариство першої згоди», яке діяло в містечку Решетилівці на Полтавщині.⁷⁹⁹

ПУЗИНИ

На недалекій від Кибинців відстані у Хорольському повіті в першій половині XIX століття жила ще одна примітна родина – Пузини.

1776 року власник села Шишаків (не плутати з містечком Шишаками!) Миргородського полку капітан Андрій Кулябка просив прислати на посаду священика сільської Успінської церкви козацького сина з його села Івана Пузину, який навчався богословія в Київській академії.⁸⁰⁰

Пузини мали свій хутір Пузинівщину в Хорольському повіті, за три версти на північний захід від села Майорщини Покрівсько-Багачанської волості. У XIX столітті цей хутір, за народного етимологією, став називати Бузинівчиною. На початку ХХ століття він перейшов до останнього власника хутора офіцера Попова.⁸⁰¹

Родичі хорольських Пузин жили і в Миргороді, у 80-х – 90-х роках XVIII століття прaporщик Кирило Іванович Пузина служив миргородським повітовим землеміром. Це була відома й шанована свого часу людина. Зберігся геометричний генеральний план Миргородського повіту 1782 року, укладений Кирилом Івановичем.⁸⁰² Сам пан землемір на документах післякозацької доби вже підписувався як Пузинікієв, Пузинкін та Пузинков.

1797 року Кирило Пузина служив миргородським городовим секретарем і просив про призначення його на посаду повітового землеміра Зіньківського повіту.⁸⁰³ Проте його клопотання, мабуть, залишилося не задоволеним, бо 1813 року ми знову бачимо його на посаді миргородського повітового землеміра: цього року він приїздив у Василівку до Гоголів обміряти землю в хуторі, яку Тетяна Семенівна Гоголь-Яновська продала маршалові Миргородського повіту Олексієві Данилевському.⁸⁰⁴

Якісъ нез'ясовані обставини поєднували К.І.Пузину з грузинами, поселеними у Миргороді, можливо це були родичі його дружини Марти. 1782 року Кирило Іванович став хрещеним батьком сина «жителя миргородського Ілії Грузинця».⁸⁰⁵ А через два роки, коли в Кирила Пузини народилася донька Марія, її хрещеною матір'ю стала княгиня Тетяна Гурамова⁸⁰⁶, дружина грузинського поета Давида Гурамішвілі, який жив у Миргороді в 1741 – 1792 роках.⁸⁰⁷

Із дворян Хорольського повіту походив знаний свого часу лікар і перекладач Полікарп Іванович Пузино (1781 – 1866), він же Пузина. Здобувши фах лікаря в Петербурзькій медико-хіургічній академії, був учасником кількох війн, зокрема, 1812 року, під час яких лікував поранених воїнів, за що одержав нагороди. Маючи добру освіту, переклав кілька книг з німецької мови. Жив у Петербурзі. Його портрет і портрет його дружини Є.І.Пузино 1835 року написав земляк, український художник Аполлон Мокрицький.

Напевно, із цього самого роду походив і Костянтин Пузина (1790 – 1850) – одна із загадкових і мало досліджених постатей в українській літературі перших десятиліть XIX століття. З його біографічних даних відомо, що народився він на Полтавщині, освіту одержав у Полтавській духовній семінарії (яка розміщалася в Переяславі), з 1809 по 1814 рік продовживав навчання в Петербурзькій духовній академії. По закінченні вчителював у Вологодській духовній семінарії. 1822 року прийняв постриг як чернець Філадельф, служив у різних монастирях, урешті, повернувшись до любої йому України і 1850 року помер у Києві в Видубицькому монастирі.⁸⁰⁸

До нашого часу дійшли його поетичні твори, написані, здебільшого, під час навчання в Петербурзі. Це характерні для тієї доби вірші й оди, створені з нагоди різних пам'ятних подій, акровірші тощо. Більшість із них написані українською мовою. К.Пузина, за його словами, належав до тих «істинних малоросів», які «и в Петербурзі не только чувствуют, но и пишут по-малорусски. О любезная Малороссия! Кто тебя забудет!»⁸⁰⁹ Слово Україна серед тодішніх дворян не заведене було до вжитку.

Дослідники щонайчастіше аналізують поетичне писання К.Пузини «Ода — малороссийский крестьянин» — перший твір в українській літературі, де гостро й сміливо порушується проблема соціальної нерівності. Поет не сприймає суспільства, де багатий пан «їсть, як той кабан, лежавши у сажу», а українському селянинові дістается тільки «хліб із остатками яшній».

Схожі думки бачимо в земляка й сучасника К.Пузини Василя Ломиківського — великого адепта фізичної й інтелектуальної праці. Спостерігаючи надмірну розкіш свого багатого сусіда міністра Д.Трощинського, Ломиківський з осудом розмежовував спосіб життя цього вельможі й принизливе становище бідняка, котрий, «розмочивши водою заледенілій хліб свій, щиро дякує всеблагому Богові, що він дав йому насущний харч». ⁸¹⁰

ПРИБУВАЛИ ДО КИБИНЦІВ З УСІХ УСЮД

На кибинські учти з нагоди іменин Д.П.Трощинського щороку 26 жовтня приїздила знати мало не з пів-України. Тут збиралися представники високопосадової імперської й регіональної бюрократії, місцевий патриціат, дворянське просвітительство, українські інтелектуали — шляхетська інтелігенція. Кибинське товариство являло собою щільне переплетіння родинних, сусідських, товаристських, службових, наукових, літературно-мистецьких, аматорських зв'язків.

Наприкінці XVIII століття з гетьманської дідизни — села Бакумівки, що неподалік від Хомутця, приїздив генерал-майор **Штакельберг** зі своєю дружиною Мариною Власівною, з дому Будлянською. У першому шлюбі пані Марина була за Данилом Петровичем Апостолом, гетьмановим онуком, а по його смерті стала власницею Бакумівської садиби і вдруге вийшла за Штакельберга.

Постійними візитерами в Кибинцях були родичі й нащадки гетьмана Данила Апостола — Muравйови-Апостоли з Хомутця, Шамшеви з Шарківщини, Ломиківські з Шахворостівки й Трудолюба.

Навідувався до Кибинців поміщик села Старої Аврамівки Іван Семенович **Лагода**, хорольський повітовий хорунжий (1813), підкоморій Хорольського повіту (1829). Це був родич гетьманського клану Апостолів: на початку XVIII століття Яків Васильович Апостол, небіж миргородського полковника Д.Апостола, був одружений із Євдокією Василівною Лагодою, донькою миргородського полкового осавула. ⁸¹¹

На початку XIX століття в Кибинцях часто бували чиновники поштового відомства — його з 1801 року очолював Д.Трощинський

як головний директор пошт. Приїздив Григорій Петрович Милорадович (1756 – 1828), власник Великих Будищ, який наприкінці XVIII століття служив директором Малоросійського поштамту, та його родич Михайло Михайлович Милорадович, полтавський губернський маршал у 1805 – 1809 роках (Милорадовичі були знатними нащадками сербських переселенців). Приїздив до Трощинського й новий директор Малоросійського поштамту Мельников, а також чиновник цієї установи – сусід із Хоролу Петро Миколайович Родзянко, якому, очевидно, протегував Дмитро Прокопович.

Здавна зналися Трощинські й Гоголі-Яновські з сім'єю **Капністів** із Великої Обухівки. Письменник Василь Васильович Капніст і його брат Петро належали до українського опозиційного шляхетства. 1791 року брати їздили до Німеччини з таємною місією – заручитися підтримкою прусського двору в справі визволення України з-під російського гніту. Автономістські настрої В.В.Капніста передалися і його синам, які зблизилися з декабристськими колами. Семен Васильович Капніст взяв собі за дружину Олену, сестру братів-декабристів Muравйових-Апостолів, сусідів по маєтку. Іван Капніст 1831 року брав участь у складанні проекту відновлення українського війська. Ще два брати Олексій і Семен Капністи належали до декабристської організації Союзу Благоденства. Олексій Капніст приятелював з Миколою Гоголем. У 1829, 1832 і 1841 роках О.Капніста обирали миргородським повітовим провідником шляхетства. Сестра братів Капністів – Софія Василівна Капніст-Скалон (народження 1799 року) залишила цінні спогади,⁸¹² де часто згадувалася й сім'я Гоголів.

Із Полтави до Кибинців приїздили **Рєпніни** – князь Микола Григорович Рєпнін, із 1816 року малоросійський військовий губернатор. Це був освічений ліберал, який мав величезний авторитет серед автономістськи налаштованого українського шляхетства, друг В.В.Капніста, І.П.Котляревського, В.Г.Полетики, Г.Ф.Квітки-Основ'яненка. Через дружину Варвару Олексіївну М.Г.Рєпнін був споріднений із Лизогубами з Чернігівщини (нагадаємо, що Лизогуби – предки Миколи Гоголя). Саме з середовища Трощинських, Рєпніних, Капністів та близьких до них кіл на Полтавщині кінця XVIII – початку XIX століття поширилося масове захоплення українською старовиною, збирання історичних раритетів, записування зразків української народної творчості тощо.

Протягом багатьох років пов'язані були між собою Дмитро Трощинський, аристократ із Лубен Петро **Гільдебрандт** (**Хільдебрандт**) і Василь Панасович Гоголь-Яновський. Під час війни 1812 року Гільдебрандт у листах до В.Гоголя просив звідомлювати,

які новини з арени військових дій одержував через естафету Д.П.Трощинський,⁸¹³ цікавився кибинськими гостями. Причому, що примітно, Гільдебрандт, поважаючи Василя Панасовича, постійно намагався зробити йому приемність.⁸¹⁴ На прохання В.П.Гоголя Гільдебрандт надсилав йому, наприклад, щонайкращого білого паперу. Його дружина поміщиця Катерина Іллівна Гільдебрандтова, на початку XIX століття володіла великим маєтком у Миргородському повіті біля села Остапівки, що за 30 верст від Миргорода.

Навідувалися до кибинського інтелектуального гурту дворяні **Бантиш-Каменські**. Дмитро Миколайович Бантиш-Каменський (1788 – 1850), який служив у канцелярії князя Репніна в Полтаві, саме за дорученням свого шефа розпочав писати «Історію Малої Росії», видану 1822 року. Микола Гоголь, до речі, дуже критично (як це часто буває серед сучасників) ставився до збиральницької й археографічної діяльності Д.М.Бантиша-Каменського. У листі до М.Погодіна 1834 року він писав: «...охота тобі вступатися за Бандиша! адже він... замотав у багатьох чесних людей багато матеріалів і рукописів».⁸¹⁵ Напевно, таке твердження Гоголя сформувалося на основі відомостей, почертнитих молодим письменником ще в кибинському товаристві, охочому до старожитностей, де були добре інформовані і про Бантиша-Каменського.

До Кибинців були вхожі миргородські поміщики князі **Ратієви** – нащадки грузинського аристократичного роду Ратішвілі, який, виїхавши з Грузії за часів еміграції грузинського царя Вахтанга VI, осів у Миргороді в середині XVIII століття. Князь Георгій (Єгор) Георгійович Ратієв (народження 1727 року), власник дворів у Миргороді, був пошлюблений із Анастасією Андріївною Трощинською, тіткою Дмитра Прокоповича Трощинського. Наприкінці XVIII століття приїздив до Кибинців і брат Георгія – Давид Георгійович Ратієв, підполковник, миргородський повітовий суддя в 80-х роках, кум кибинських дворян Осипових,⁸¹⁶ сусідів Трощинського.

Садиба Ратієвих із великою економією лежала на півдорозі між Миргородом і селом Дібрівкою, неподалік від річки Рудки. Син Давида Ратієва – Іван Давидович, генерал-майор, одружився зі знатною панною з міста Лубен Катериною Павлівною Кулябкою, й це ще більше зміцнило становище Ратієвих у найвищих дворянських колах Полтавщини. Іван Давидович Ратієв теж належав до миргородського й кибинського товариства поціновувачів старовини. Відомо, що 1818 року він передплатив у Миргороді книжку Гаврила Успенського «Опыт повествования о древностях русских».⁸¹⁷ Іван Давидович помер майже одночасно з Василем Панасовичем Гоголем-Яновським – 1825 року.

Молодший сучасник Миколи Гоголя, князь Іван Іванович Ратієв (1812 – 1876), який успадкував садибу Ратіївщину під Миргородом, був одружений із Варварою Яківною Мамчич, донькою миргородського поміщика. І.І.Ратієв, як і його щонайближчий сусід В.Я.Ломиківський, успішно займався землеробством. За родинним переказом, Ратієв був людиною прогресивних суспільних поглядів і ще до реформи 1861 року звільнив від залежності власних кріпаків.⁸¹⁸

Завертали до Кибинців із сусідніх лубенських теренів діди чи **Леонтовичі** (куми Шамшевих і Ратієвих). Павло Леонтович, поміщик села Матяшівки Лубенського повіту, служив на посаді повітового підкоморя. Член цієї сім'ї Петро Леонтович близько 1811 – 1816 років навчався в Полтавському будинку виховання бідних дворян на пансіоні Д.П.Трощинського.⁸¹⁹

З Хорольщини прибували **Цертелєви**, із роду яких вийшов відомий дослідник українських народних дум Микола Андрійович Цертелєв, котрий присвятив Д.П.Трощинському свою працю «Опыт собрания старинных малороссийских песней» (1819). Із села Майорщини, що біля Покрівської Багачки, приїздив хорольський повітовий маршал, колезький радник Степан Іларіонович **Алексеєв**⁸²⁰, масон, із братом.

Бувала в Кибинцях і родина **Лукашевичів**. Гоголі мали родинні стосунки (і досить непрості в майновому відношенні) з цією сім'єю: рідна тітка Марії Іванівни Гоголь, Агафія Матвіївна, була одружена з Павлом Лукашевичем.

Микола Гоголь зінав, що один із предків цього роду, Яків Лукашевич, у другій половині XVIII століття був сотником у Золотоноші. Через це молодий письменник 1830 року, під час роботи над творами на історичну українську тематику, в листах до матері з Петербурга просив розпитати в Агафії Матвіївні про старі часи, про старовинний одяг сотників тощо.

Представник роду Лукашевичів Іван Якович Лукашевич був відомим збирачем старовинних книжок і історичних рукописів, зокрема, він володів рукописним «Журналом Якима Горленка, генерального хоружого» – щоденником, створеним у Кримському поході, під час російсько-турецької війни 1735 – 1739 років.⁸²¹

Тож Микола Гоголь, просячи матір довідатися про існування «в скринях» старосвітських родин старовинних паперів і документів, либо нь, мав на увазі й Лукашевичів. До таких «старосвітських» паній, яка ще пам'ятала козацькі часи, належала й Наталя Петрівна, з дому Лукашевич (народження близько 1770 року), дружина Івана Васильовича Родзянка, доброго знайомого Гоголів із Хорольщини.

Крім золотоніських маєтностей, Лукашевичам належали також землі в Миргородському повіті. В другій половині XVIII століття Павло

Лукашевич володів тут хутором Лукашівкою, який із 80-х років, відколи перейшов до Івана Матвійовича Косярівського, став називатися Косярівчиною (Косяревчиною). Марія Іванівна Гоголь-Яновська мала з Павлом Лукашевичем судовий позов: Лукашевич заборгував їй 4 тисячі карбованців.

У селі Келеберді, частиною якого володіли Гоголі-Яновські, іншим співвласником у 80-х роках XVIII століття був київський полковник Лука Лукашевич, згодом генерал-майор. Його син Василь Лукич Лукашевич (блізько 1783 – 1866), відомий український діяч опозиційного спрямування, переяславський і полтавський повітовий маршал, був учасником декабристського руху, членом Союзу Благоденства, кількох масонських лож, зокрема, полтавської ложі «Любов до істини». З 1819 року В.Лукашевич очолив Малоросійське Таємне Товариство, метою якого було звільнення України від російського протекторату, уклав «Катехізис автономіста». ⁸²²

Двоюрідний небіж Василя Лукича Платон Якимович Лукашевич (1809 – 1887) був товаришем Миколи Гоголя в Ніжинській гімназії, вони кореспондували й зустрічалися в зрілому віці. Діяльність П.Лукашевича теж проходила в плині тогочасних аматорських заохот українського патріотичного шляхетства, яке вийшло з козацької верхівки. Він зацікавився фольклористикою, 1836 року видав у Петербурзі збірку «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни». 1850 року М.Гоголь приїздив на Золотоніщину, був у с. Мехедівці у своїх родичів.

Є відомості про стосунки Гоголів-Яновських із родиною **Горбів (Горбовських)**, вони ж **Сохацькі**. Це був козацько-старшинський рід Миргородського полку другої половини XVIII століття. Хутори Сохацьких лежали біля села Ключниківки, що за два десятки верст від Кибинців. Федір Сохацький (Горб) 1758 року служив у Війську Запорізькому військовим осавулом, 1760 року був військовим суддею. ⁸²³ 1752 року він стояв на чолі запорізької депутатії в комісії, завдання якої полягало в розгляді взаємних претензій між Військом Запорізьким і Кримом, та в комісії з розмежування старосамарських земель із Гетьманчиною. У складі цих комісій були й інші старшини від Миргородщини, зокрема, миргородський сотник Василь Зарудний.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський як військовий канцелярист, очевидно, знав Федора Горба. У листі Гаврила Козачківського з Яреською до Панаса Дем'яновича 1784 року згадується «старий Горб» у зв'язку з судовою справою проти останнього, де Горба звинувачувано в наданні притулку втікачам. ⁸²⁴ Нащадки Горба стали дворянами Горбовськими.

Василь Панасович Гоголь-Яновський був знайомий із полтавським губернським прокурором Іваном Олексійовичем Горбовським. У листі до Василя Панасовича від 8 жовтня 1823 року Іван Горбовський розповідав про інтриги, які чинив проти нього Зарудний (либо́нь, мався на увазі Микола Зарудний) у оточенні Д.П.Трощинського і князя Хілкова.⁸²⁵

До Д.П.Трощинського в Кибинці постійно приїздили численні бідні родичі й сусіди-дворяни з Яресъок – Фон-Шліхтинги, Козачківські, Кафтарьови, Данилевські, Леонтієви, Косярівські. Певна річ, Василь Панасович Гоголь-Яновський був осердям усіх цих зв'язків. Йому доводилося влаштовувати дозвілля гостей, часто до нього зверталися як до людини впливової при «міністрі», котра могла зарадити в скруті, допомогти у вирішенні нелегких життєвих проблем. До В.Гоголя сходилася вся важлива інформація про суспільно-політичне життя в країні й повіті, і саме від нього дворяни часто довідувалися про актуальні новини.

Село Княжа Лука Хорольського повіту – всього за 8 верст від Кибинців, поряд із Слобідкою. У 80-х роках XVIII століття Княжою Лукою володіли Родзянки і Старицькі. Миргородський полковий обозний Василь Михайлович **Старицький** (блізько 1737 – до 1795) з молодою дружиною Пелагеєю Семенівною, з дому Родзянківною, втішалися синами Семеном, Василем Дмитром і Олександром. Вони були завсідниками на кибинських банкетах і розвагах.

Полковий обозний В.Старицький по ліквідації козацтва, на початку 80-х років, посів уряд земського справника у Говтв'янському повіті. Його добре знат Панас Дем'янович Гоголь-Яновський. Один із листів дідича Федора Клименка до Панаса Дем'яновича стосувався розгляду справ В.Старицького в Говтв'янському суді.⁸²⁶

Щонайближчим до кибинського співтовариства був Семен Васильович Старицький, повітовий маршал хорольського дворянства в 1813 – 1826 роках,⁸²⁷ та його небіж Олександр Васильович, поручик, у 1825 – 1826 роках земський комісар Хорольського повіту. Представник наступного покоління – Дмитро Семенович Старицький із дружиною Олександрою Павлівною, уродженою Леонтович, у середині XIX століття став власником колишніх маєтків бездітного Василя Ломиківського в хуторі Трудолюбі та в селі Панасівці.⁸²⁸ Отже, рід Старицьких теж був тісно вплетений у мереживо довколакибинських і гоголівських зв'язків.

У побутових справах до Кибинців запрошувають не тільки знать, а й не надто родовитих гостей. Часто бував тут популярний лубенський лікар Федір Прокопович Голованов із дружиною-акушеркою; 1825 року він лікував у Кибинцях безнадійно хворого

на сухоти Василя Панасовича Гоголя.⁸²⁹ Гостював у Трощинського також лікар, лейб-медик при імператорському дворі й магістр словесних наук і філософії Іван Семенович Орлай, родом із Закарпаття, який мав у Миргородському повіті невеличкий маєток усього з 6 душами кріпаків. Родина Гоголів і, зокрема, підліток Микола Гоголь познайомилися з Орлаем у садибі Трощинського. В листі до батьків із Ніжина від 6 жовтня 1821 року гімназист Гоголь звідомлював про призначення до їхнього навчального закладу нового директора, яким став «вам відомий доктор Орлай, котрий був у Кибинцях».⁸³⁰

Ось у такому середовищі, насиченому сотнями яскравих, колоритних постатей і характерів, формувалися юнацькі погляди на життя, критичне ставлення до дійсності, естетичні уподобання молодого Миколи Гоголя.

САДИБНИЙ ТЕАТР НА МИРГОРОДЩИНІ ЗА ГОГОЛВСЬКИХ ЧАСІВ

На межі XVIII і XIX століть в Російській імперії налічувалося понад 170 приватних кріпацьких театрів, із яких значна частина мала майже професійний характер. Графи Шереметєви, наприклад, мали аж вісім садибних театрів — закритих і «повітряних», тобто надвірних: два у Москві, а також у Петербурзі, Останкіні, Кускові та інших їхніх садибах.

У столичних містах мали свої театри й вельможі українського походження: граф Кирило Григорович Розумовський, граф Олександр Григорович Кушелєв-Безбородько — в Петербурзі, граф Гудович — у Москві, Олексій Кирилович Розумовський — у підмосковній садибі Петровському. У Розумовських були кріпацькі хори, в «розважальних садах» цієї родини влаштовували дивертисменти у вигляді театралізованих сцен селянського життя, як от сінокосів, у виконанні акторів-кріпаків.⁸³¹

Діяли театри і в великих аристократично-шляхетських гніздів'ях України. Ще з 1751 року в резиденції гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського в Глухові існував кріпацький театр, у якому ставились опери, балети, комедії, серед яких, наприклад, показували «Ізюмський ярмарок» невідомого автора. Наприкінці XVIII — на початку XIX століть це явище культурного життя стало популярним на Чернігівщині: у маєтку Г. Тарновського в Качанівці, у графа П. Завадовського в Ляличах, у поміщика Д. Шира в селі Спиридонові Буді, де наприкінці XVIII століття в оперній і балетній трупах, хорі й оркестрі було задіяно близько 200 талановитих кріпаків,

Будинок у Яресъках, в якому розміщався домашній театр Трощинських.

у І.Хорвата й інших. Камергер Будлянський у містечку Срібному завів кріпацький оркестр, Григорій Іванович Галаган у селі Сокиринцях готував акторів для балету. Приятель Галагана бригадир Олексій Петрович Фролов-Багреєв у своєму маєтку в Прилуцькому повіті «завів театр з міфологічними виставами з кріпаків; однак веселощи й розгул були тут безперервні, з усіма наслідками». ⁸³²

Дослідники висловлюють думку, що в середині – другій половині XVIII століття в Україні, зокрема, на Миргородщині, діяли вогнища давньогрузинської театрально-видовищної культури, в тому числі старовинний грузинський національний театр сахіоба, який зберігся в середовищі знатних грузинів, що в першій чверті XVIII століття емігрували з Грузії до Росії, а згодом оселилися в Україні.⁸³³ Принаймні, грузинський поет Давид Гурамішвілі, який останні десятиліття життя провів у Миргороді, замолоду був активним діячем палацового сахіоба.

У Полтавській губернії 1804 року налічувалось 14 кріпацьких хорових капел. Розвивалися такі форми культурного побуту, як концерти в садибах, домашня і застільна музика, дитячий балет, хори хлопчиків, «живі картини». Свій кріпацький оркестр із 12 музик мав у селі Климовому, що за 10 верст від містечка Сорочинців, дідич Іван Олександрович Лисевич (помер бл. 1870 р.) – батько майбутнього письменника Володимира Самійленка.⁸³⁴

Із поміщицьких театрів на Миргородщині поки-що достеменно було відомо лише про театри Д.П. Трощинського в селах Кибинцях і Яреськах. Дмитро Прокопович за часів відставки, 1817 – 1829 років, жив здебільшого у своєму маєтку в Кибинцях. За перших десятиліть XIX століття це село стало одним із визначних центрів культурного життя Лівобережної України.

Кибинський театр, на думку дослідників, діяв у 1812 – 1814 та

1822 – 1825 роках. Керували його роботою Василь Панасович Гоголь-Яновський і Василь Васильович Капніст, поет і драматург, власник маєтку в селі Обухівці Миргородського повіту.

Василь Панасович не тільки сам брав участь у театральних виставах і концертах, а й дбав про репертуар, підбирав акторів, здійснював режисуру. Бувало так, що й Гоголі, ѹ велика родина Капністів, і інші сусіди місяцями жили в Кибинцях, бо багатий і гостинний Трощинський не хотів навіть уявляти себе в самотині, його натура потребувала постійних розваг і великого веселого товариства, мистецьких забаганок. Пантелеїмон Куліш назвав Кибинці «Афінами часів Гоголя-батька». Марія Іванівна Гоголь, мати письменника, згадувала про Кибинці: «Там я бачила все, чого не шукала на світі: і бали, і театри, і добірне товариство; бували також прибульці з обох столиць».⁸³⁵ В кибинському театрі гралі і Марія Іванівна, і Василь Панасович Гоголь-Яновські, бував там, а також грав ролі молодий Микола Гоголь. (За твердженням однокласника Гоголя в Ніжинській гімназії К.М.Базилі, жодній акторці не вдавалася роль Простакової з «Недоросля» Фонвізіна так добре, як Миколі Гоголю). Садиба Трощинського стала осередком розваг усієї миргородської округи. Юний Микола Гоголь в одному з листів до свого друга Олександра Данилевського 1825 року писав: «Приїзди

В.В.Капніст. Початок 1790-х років.

Худ. В.Боровиківський.

зараз; поснідаємо в нас, у вас пообідаємо, а на ніч до Кибинців». ⁸³⁶

Обмежені дані про діячів театру Трощинського черпаємо переважно зі спогадів та листування сучасників (М.І.Гоголь, С.В.Капніст та ін.). Вони називають вузьке коло осіб, а тому варто, на нашу думку, ширше кинути оком на те довкілля, яке оточувало Трощинського і, поза сумнівом, могло входити до аматорського театрального кола в Кибинцях.

У виставах кибинського театру грали ролі як актори-кріпаки, так і дворяни – рідня й сусіди Трощинського. Це Василь Васильович Капніст, його доньки Катерина й Софія, молодий Микола Лорер (майбутній декабрист), який виховувався в сім'ї Петра Васильовича Капніста, брата письменника. Це також князь Іван Михайлович Хілков, уланський офіцер, за словами Марії Іванівни Гоголь, «великий комік», зі своєю дружиною Надією Дмитрівною (? – 1816), позашлюбленою донькою Д.Трощинського. Згодом до кибинського театрального гурту долучилася й онука Д.П.Трощинського – княжна Парасковія Іванівна Хілкова.

Охоче брала участь у аматорських виставах також Ольга Дмитрівна Трощинська (1804 – 1839), з дому Кудрявцева, ⁸³⁷ вихованка Московського пансіону, юна дружина Андрія Андрійовича Трощинського – міністрового небожа і двоюрідного брата Марії Іванівни Гоголь-Яновської. Микола Гоголь шанобливо називав Ольгу Дмитрівну тітонькою, хоча вона була старшою від нього всього на чотири роки.

До літературно-театрального осередку Кибинців і Яресьок належав також родич Д.П.Трощинського – Іларіон Іванович Трощинський (народився близько 1799 р.). Його батько, колезький асесор Іван Федорович Трощинський жив у Яреськах, за невеликих статків мав численну сім'ю – шестеро синів і п'ятеро доньок. Тому впливовий міністр Д.П.Трощинський влаштував п'ятьох синів Івана Федоровича – Іларіона, Григорія, Романа, Василя й Антона (за іншими даними, Андрія) до Полтавського будинку виховання бідних дворян, де вони утримувалися на його пансіоні. Цікаво, що доглядачем будинку виховання за тих років служив І.П.Котляревський. ⁸³⁸

Найстарший із братів Іларіон навчався там із 1810 по 1817 рік. Цілком імовірно, що в цьому пансіоні його літературні здібності розвивалися під безпосереднім упливом автора «Енеїди». Потім юнак вступив до Харківського університету. Відомі його літературні твори часів навчання в університеті: «Весна» (1819, наслідування Карамзіна) та «Поняття про високе» (1820). ⁸³⁹ Іларіон Трощинський надсилає свої твори з Харкова на Миргородчину Василеві Панасовичу Гоголю-Яновському „для критики“; разом із юним Миколою Гоголем Іларіон

проводив літературні заняття, читав вірші й мав уплив на майбутнього письменника.⁸⁴⁰ Микола Васильович у одному з листів до матері 1834 р. називав його Ларієм Івановичем.

До аматорського театрального кола в Кибинцях могли входити й сім'ї найближчих сусідів Д.П.Трощинського – дідичів Ломиківських, Родзянків, Шамшевих і Осипових, які перебували між собою в родинних стосунках.

Частими гостями в Кибинцях були також Данилевські – члени великої, розгалуженої родини, поміщики містечок Сорочинців і Ярецьок та сіл Олефірівки й Семереньків, приятелі Гоголів і Трощинських. Данилевські займали помітне місце серед миргородської еліти. Усіх цих людей об'єднували, зокрема, й кибинські театральні заходи.

Репертуар театру Трощинського складався під значним упливом драматурга В.В.Капніста (1757 – 1823), знавця столичного театру і драматургії. В 1799 – 1801 роках Василь Васильович служив при Театральній Дирекції в Петербурзі, чимало дбаючи про зміцнення петербурзької трупи і збагачення її репертуару. Він відомий як автор сатиричної комедії «Ябеда», трагедій «Антігона» і «Геневра» (остання не дійшла до нашого часу), лібретто пасторальної опери «Клорида і Мілон» (1800), переробки комедії Мольєра «Сганарель» (1806).

Комедія «Ябеда» була створена 1793 року, але тільки через п'ять літ, 27 серпня 1798 року, її вперше поставили на сцені одного з театрів у Петербурзі. П'еса своїм їдким сатиричним пластиром припікала дошкульні виразки, від яких потерпало тогочасне суспільство – сутяжництво, крутійство, хабарництво. Небачена доти гострота Капністового твору спричинилася до його заборони імператором Павлом I уже після чотирьох вистав, через два місяці після прем'єри.

Миргородські знайомі з близького оточення В.Капніста знали про його роботу над комедією і чекали її з'явлення. Сусід драматурга, лікар і громадський діяч із Сорочинців М.Я.Трохимовський писав у листі до Василя Васильовича: «Але де ж ваша «Ябеда»? Чому вона криється і на світ не з'являється?.. З якою жадібністю я її прочитати хотів! Ви мене позбавили цього задоволення!». ⁸⁴¹ Не виключено, що комедія «Ябеда» ставилась і в кибинському домашньому театрі Д.Трощинського. Йшли тут також вистави за п'есами «Наталка Полтавка» І.Котляревського, «Бригадир» Д.Фонвізіна, «Тріумф» І.Крилова, «Хвастун» Я.Княжніна, «Едіп у Афінах» В.Озерова, ставились п'еси популярного тоді німецького драматурга А.Коцебу.

Василь Панасович Гоголь-Яновський спеціально для театру Трощинського написав дві п'еси: «Собака-вівця», текст якої не

зберігся, і «Простак, або хитрощі жінки, перехитрені москалем». До речі, в багатотомовому виданні «Российский театр» (1791 року)⁸⁴² є анонімна комедія «Три сундука, или хитрость женщины», яка, судячи з назви, могла послужити зразком чи підказати ідею Гоголю-батькові для написання його власного твору.

Крім Кибинців, заповзятий театрал Д.П.Трощинський влаштував театр також у своїй літній резиденції – рідному містечку Яреськах Миргородського повіту. Свідок цієї діяльності Трощинського, сусід вельможі Василь Ломиківський у листі до свого друга Івана Мартоса 1823 року писав про театральні захоплення міністра та його родичів у Яреськах: «Дивна річ, майже всі хворі там, а куліси театральні везуть із Полтави».⁸⁴³

В Кибинцях ставили п'еси ще одного нашого земляка – Івана Матвійовича Muравйова-Апостола (батька братів-декабристів). Його комедія «Ошибки, или утро вечера мудренее» (видана в Петербурзі 1794 року), в якій він засуджує схиляння земляків перед іноземциною, була написана майже одночасно з комедією «Ябеда» Капніста – найближчого сусіда й великого друга І.М.Муравйова-Апостола. У приятелів було багато спільног: і критичне ставлення до тогочасного суспільно-політичного ладу в державі, і захоплення античною та вітчизняною старовиною й літературою, і театральні уподобання.

Будинок Трощинського в Кибинцях, де діяв театр, був двоповерховим, за свідченням сучасників, зовні непоказним, але дуже багато оздобленим усередині. Стояв він у мальовничій місцині, на північному боці глибокої балки, над ставком, оточений липовими алеями й фруктовими деревами. В другій половині XIX століття садиба Трощинського була продана поміщиківі Шишкіну, а від останнього перейшла до дворянської родини Вульфертів. Нові господарі садиби зруйнували тільки домову церкву Трощинського,⁸⁴⁴ а мурований храм Архістратига Михайла (фундація Д.Трощинського 1787 – 1788 років), у якому він і був похований, стояв ще в 20-х роках ХХ століття.

Цілком можливо, що родина кибинських дідичів Вульфертів, які стали господарями колишнього маєтку Трощинського, теж мала знайомство з Гоголями. Принаймні, зацікавлення творчістю свого великого земляка в них було: брат господаря кибинського маєтку Костянтина Карловича Вульфера – Володимир Карлович Вульферт, літератор, який жив у Москві, зберіг у своїй колекції рукопис п'еси Миколи Гоголя «Одружження».⁸⁴⁵

Досі нам не доводилося натрапляти в літературі на звідомлення про існування на Миргородчині аматорських театрів у садибах інших

українських дідичів, окрім Д.П.Трощинського. Але, опрацьовуючи в Миргородському краєзнавчому музеї бібліотеку поміщиків Фролових-Багреєвих із села Савинців Миргородського повіту, авторка цих рядків знайшла матеріали, які вказують на те, що наприкінці XVIII – у першій третині XIX століть садибний театр існував також у багатому маєтку цих савинських дворян.

Фролови-Багреєви (на Миргородщині їх називали просто Багреєвими) володіли Савинцями з XVIII ст.⁸⁴⁶ Бригадирові Олексю Петровичу Фролову-Багреєву село дісталося 1781 року як віно від дружини Агрипини Павлівни (1761 – ?), з дому Кочубей. Фролови-Багреєви були ще й власниками багатьох маєтностей у Чернігівській губернії, будинків у Петербурзі й Полтаві. Вони перебували в родинних стосунках із багатими й знатними сім'ями Безбородьків, Кочубеїв, Апостолів, Капністів, Скоропадських, Завадовських, Прозоровських, Шираїв, Сперанських. Савинський маєток після батьків успадкував син, Віктор Олексійович Фролов-Багреєв, генерал-майор (1828), та його дружина Олександра Петрівна – донька князя П.О.Прозоровського і С.І.Скоропадської. Саме за життя цих двох поколінь Фролових-Багреєвих і розвинулася в Савинцях діяльність приватного кріпацького театру. Як ми згадували вище, бригадир О.П.Фролов-Багреєв мав домашній театр із кріпаків у своєму маєтку в Прилуцькому повіті, тож він захотився запровадити це модне культурне нововведення й на Миргородщині.

Маєток Фролових-Багреєвих у с. Савинцях.

Агрипина Павлівна Фролова-Багреєва.

Худ. Ф.Нейгаф. 1824 р.

Полтавська галерея мистецтв.

сьогодні зберігається в фондах Миргородського краєзнавчого музею).

Численна література в бібліотеці Фролових-Багреєвих підтверджує їхнє захоплення театром. У савинській книгозбірні збереглися багатотомове видання «Российский театр, или Полное собрание всех российских театральных сочинений» (1780 – 1790-і роки), книжки із серії «Театральные сочинения», видання «Театр для пользы юношества» (переклад із французької. – М., 1779) та інші книжки. (Зважаючи на рідкісність літератури, вважаємо за потрібне тут і далі зберегти назви творів мовою оригіналу). Підбір драматургічної літератури свідчить про те, що вона комплектувалася переважно творами розважального змісту. Здебільшого це видання другої половини – кінця XVIII століття: жартівлива музична драма Касгі «Осмеянный жених» (СПб., 1779), комічні опери «Матросские шутки» (її автор заховався за псевдонімом Любитель Літератури. – М., 1780) та «Трубочист князь и князь трубочист» (анонімна; СПб.,

Савинці були одним із значних осередків аристократичної садибної культури початку XIX століття, з віддаленим відгомоном культури козацько-старшинської еліти попереднього XVIII віку. Протягом цілого сторіччя – з середини XVIII до середини XIX століття – комплектувалася велика бібліотека родини Фролових-Багреєвих. (Після жовтневого перевороту 1917 року з напіврозграбованого савинського маєтку миргородським музейникам на чолі з художником і етнографом Опанасом Сластионом удалося врятувати частину садибних цінностей – дорогі меблі, колекцію зброї XVII – XVIII ст., картини, фамільний архів, рідкісну книгозбірню. Частина з цих надбань і

1795), комедія Павла Титова «Настоящий друг» (СПб., 1795), збірник комедій Катралі (переклад з французької. — М., 1788).

Бачимо в бібліотеці Фролових-Багреєвих також п'еси, написані на початку — в перші десятиліття XIX століття: це анонімна опера «Мошенники » (М., 1811), забава на одну дію «Мирская сходка» (СПб., 1813), комічна опера Я.Княжніна «Девичник» (1815), рання комедія О.С.Грибоєдова «Молодые супруги» (СПб., 1815), комедії Д.І.Фонвізіна «Бригадир» (СПб., 1817), А.Коцебу «Гиперборейский осел», «Муж в 40 лет» (Смоленськ, 1812) та інші. Є в бібліотеці Фролових-Багреєвих кілька конволютів, створених за жанровою ознакою об'єднаних у них творів — комедій, водевілів.

Читали в Савинцях і твір популярного за тих часів комедіографа князя О.О.Шаховського — анекдотичну оперу-водевіль на одну дію «Козак-стихотворець» (СПб., 1815), простонародні персонажі якої говорять українською мовою.

Є в бібліотеці Багреєвих також історичні драми (чи не найдавніша з них — трагедія «Артаксеркс» — СПб., 1764), видані в Петербурзі драми В.Федорова «Любовь и добродетель» (1803), «Клевета и невинность» (1805), «Прасковья Борисовна Правдухина» (1814), «Крестьянин-офицер, или известие о prognании французов из Москвы» (1813).

Фролови-Багреєви 1808 року передплачували журнал «Сатирический театр, или зрелище людей нынешнего света», який видавався в Москві, а в 1810 — 1812 роках — часопис для прихильників театру «Талия», видавцем якого був Д.Вельяшев. Савинська родина, очевидно, цікавилася театром ще й тому, що їхні родичі Шираї, Завадовські теж утримували в своїх садибах домашні театри.

Драматичні твори писала також невістка савинського дідича Олексія Петровича Фролова-Багреєва — дружина сенатора Олександра Олексійовича Фролова-Багреєва (1783 — 1845) — Єлизавета Михайлівна (1799 — 1857), з дому Сперанська, власниця літературного салону в Петербурзі. Відома її драма «Ein Kosaken-Czar», видана в Празі 1855 року.⁸⁴⁷ Єлизавета Михайлівна часто бувала в Савинцях у своїх родичів.

У другій половині XVIII століття в елітних колах тогочасного суспільства поширилося нове віяння — повальне захоплення релігійно-етичним рухом масонством. 1819 і 1822 років масонські ложі було заборонено. Однаке це вчення своєю новизною, незвичністю й таємничістю привабило багатьох представників українського шляхетства, зокрема, й на Миргородщині. Впливу масонства зазнали дворяни Миргородського і сусідніх повітів Гудовичі, Капністи,

Дѣйствующиј лица

ЧУЖЕХВАТЬ, Дворянинъ.
СОСТРАТА, Дворянская дочь.
ВАЛЕРІЙ, Любовникъ Соспрашинъ.
НИСА, Дворянка и служанка Чужехвата.
ПАСКВИНЪ, Слуга Чужехвата.
ПАЛЕМОНЪ, Другъ покойного отца
Валеріева.
СЕКРЕТАРЬ.—
СОЛДАТЫ.—
тѣаРиХа.—
Дѣйствіе въ Санктпепербургѣ.

жада — Дегта,
Града — Гайди,
Грик — Гакка,
Иса — Демка, Жолінка,
Кданб — павушина,
Кеко — Кекла,
Ласи — Ласика.

Список акторів-кріпаків — виконавців ролей у комедії «Опікун» із садибного театру в с. Савинцях. Початок — перша чверть XIX ст.

Трощинський, навколо якого постійно гуртувалося шляхетство Полтавщини, теж підпав під уплив масонства. В одному з листів він обмовився про наявність у його домашній «таємній архіві» якихось «піес» (творів), либонь, заборонених, про які він нікому не звідомлював.⁸⁴⁸

Бригадир Олексій Фролов-Багреєв теж був масоном. У бібліотеці Фролових-Багреєвих було зібрано чимало книжок про масонство і творів письменників-масонів, як-от М.Хераскова, О.Сумарокова,

Ломиківські, Муравйови-Апостоли, Мартоси, Остен-Сакени, Родзянки, Кулябки, Полетики, Скалони, Чарниші, Алексееви, Шрамченки та інші.

З

Миргородчиною пов'язана діяльність нащадків грузинських поселенців XVIII століття — Захара Херхеулідзе, Миколи Лорера (з роду Ціцішвілі), які були членами масонських лож і таємних товариств. До цього кола були близькими й родини вихідців із Грузії Цертелевих і Ратієвих. Віддалені ремінісценції масонського вчення помітні у творчості грузинського поета XVIII століття Давида Гурамішвілі.

Д м и т р о

драматурга А. Коцебу; у садибному театрі в Савинцях ставилися п'єси цих авторів.⁸⁴⁹ Масонами були родичі Фролових-Багреєвих – Кочубеї, Сперанські, Завадовські. Майже всі названі вище дворяни Миргородщина були тісно поєднані між собою родинними, сусідськими, приятельськими, кумівськими стосунками, громадською чи політичною діяльністю.

Тепер повернімося до питання про домашній кріпацький театр Фролових-Багреєвих у Савинцях. На багатьох книжках і журналах їхньої бібліотеки є зроблені її власниками помітки, які свідчать про те, що драматичні твори не тільки уважно читалися, а й опрацьовувалися і ставилися в багреївському театрі. Так у розписі дійових осіб до комедії Олександра Сумарокова «Опікун» (СПб., 1765) вписано від руки чорнилом імена виконавців ролей – акторів із кріпаків, які належали Фроловим-Багреєвим:

Чужехват – Степа
Сострата – Марися
Валерий – Сашка
Ниса – Домка, Хоминска
Пасквин – Павлушка
Палемон – Левка
Секретарь – Мишка.⁸⁵⁰

Слова «Марися», «Хоминска» свідчать, що це були саме українські актори-кріпаки. В тексті комедії Клушина «Худо быть близоруким» (СПб., 1800) виконавцями ролей записані:

Глупиков – Левка
Непостояна – Мариська
Слепушин – Данила
Залютов – Павлушка
Дурандас – Савка.

В тексті комічної опери «Колонія» теж є рукописний запис про гру акторів:

Фонтальб – Сашка, Данила
Белинда – Марися, Домка
Марина – Наташка, Танька
Блез – Степка, Мишка.

Аналогічні помітки олівцем зроблено і в дійових особах анонімної комедії «Бобыли» (СПб., 1815):

Честин – Сашка
Хватов – Мишка
Аксен – дурак Михайл.⁸⁵¹

Отже, часто бачимо одних і тих самих виконавців. Можна визначити їх амплуа, наприклад, Марися здебільшого грала ролі

молодих панн і паній, Павлушка — слуг. Щодо фрази «дурак Михайло»: «дураками» в XVIII — XIX століттях називали поміщицьких блазнів, яких зазвичай тримали в садибах багатих дідичів задля розваг господаря й гостей. Наприклад, у Дмитра Трощинського був блазень Роман Іванович, про нього часто згадував Микола Гоголь у листах до рідних; за блазня тримали в Кибинцях також колишнього священика Варфоломія — об'єкт постійних кринів і знущань вельможних дворян.⁸⁵²

Зменшувально-звеважлива форма імен акторів (Сашка, Мишка, Павлушка), характерна для звертання панів до своїх підданих, підтверджує, що виконавцями ролей були саме кріпаки, а не представники інших верств. Зміни в текстах п'ес, зроблені чорнилом, свідчать про те, що постановники вистав поводилися з авторськими творами досить вільно, іноді змінюючи їх на власний розсуд. Є виправлення, які вказують на те, що зміст п'ес постановники намагалися наблизити до місцевих, миргородських реалій: наприклад, фразу «здесь престольный город» виправлено на «здесь торговый город» і т.п.

Для акторів-українців зроблено помітки, які націлювали їх на особливості російської вимови. Так слово «поговариваешь» переправлене на «пагавариваешь» тощо. Рукописні примітки в текстах драматичних творів із бібліотеки Фролових-Багреєвих дають нам підстави стверджувати, що в домашньому поміщицькому театрі в Савинцях наприкінці XVIII — на початку XIX століття ставилися, крім уже названих, ще й інші п'еси. Це комічна опера Костянтина Карпова «Колония, или Новое селение» (М., 1780) на музику Сакчіні; п'еса була перекладена з французької кріпацьким літератором-бібліотекарем князів Шереметєвих Василем Вороблевським, а опера вперше поставлена в домовому театрі графа Петра Борисовича Шереметєва 1 листопада 1780 року його власними співаками.⁸⁵³ Ставили в Савинцях також анонімні комедії «Мнимый счастливець, или Пустая ревность» (СПб., 1786), «Поход под шведа» (СПб., 1780), комедію А. Коцебу «Новое столетие» (Смоленськ, 1801), комічну оперу «Оборотни» (переклад із французької П. Кобякова. — СПб., 1808), комедію Федора Іванова «Женихи» (СПб., 1823).

Освічена Миргородщина тих років жваво цікавилася новинами театрального життя. Г. Державін у листі до В. Капніста з Петербурга в Обухівку 1804 року писав: «Тепер смак тут до жартівливих опер» [34]. Як бачимо з савинських матеріалів, цей жанр поширився й на Миргородщину. Поза сумнівом, новітні театральні зацікавлення на миргородському ґрунті поєдналися з традиціями давньої української народної сміхової культури.

Микола Гоголь теж міг знати про діяльність театру в Савинцях. Принаймні, є вказівки на те, що він був знайомий із родиною Фролових-Багреєвих, про що йтиметься далі.

Отже, Миргородщина гоголівських часів була одним із помітних культурних осередків України.⁸⁵⁴ Як видно з викладенихвище матеріалів, на досить невеликій території Миргородського повіту – в трикутнику між селами Кибинцями, Яресъками й Савинцями, відстань між якими 30 – 40 верст (Миргород розміщений усередині цього уявного трикутника), – у першій третині XIX століття діяли щонайменше три садибних театри, причому всі вони більшою чи меншою мірою мають стосунок до родини Гоголів. Цей «навкологоголівський» культурний ареал чинив потужний уплів на інтелектуальне середовище українського шляхетства довколишньої округи.

ВІДСВІТ ВОГНІВ КОМИШНЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Незавершений історичний твір Миколи Гоголя «Гетьман» розпочинається описом старої церкви містечка Комишині на Миргородщині: «Був квітень 1645 року... Крізь негусте мереживо вишневого листя мерехтили в вогні вікна дерев'яної церкви села Комишині. Стара, знівечена часом, укрита мохом церква неначе обновилася; довкола неї, як рої бджіл, товпилися козаки з близьких і далеких хуторів...».⁸⁵⁵

Цей опис вказує на те, що Микола Гоголь за молодих літ бував у Комишині. Спробуємо з'ясувати, що ж пов'язувало родину Гоголів із Комишиною.

У XVIII столітті це було сотенне містечко сусіднього з Миргородським полком Гадяцького полку. Правували в Комишині роди знатних козаків Золотаревських і Марківських (Марковських). У 40 – 60-х роках XVIII століття комишинянським сотником був Павло Золотаревський, а в 70 – 80-х роках – його син Гаврило. Їх знов дід Миколи Гоголя Панас Дем'янович, який за характером своєї служби в Генеральній військовій канцелярії мав контакти з усім старшинським складом лівобережних полків.

Нащадок Павла Золотаревського, поручик Прокіп Павлович Золотаревський, теж жив у Комишині. Збереглися документи про тривалий судовий процес, який точився між Прокопом Золотаревським і його сусідою поміщиком Тимофієм Погореловим (Погорілим). Можливо, ця судова справа залишила якусь краплину й у враженнях юного Миколи Гоголя, що згодом відчунило у відомому сюжеті письменника про сварку двох сусідів Іванів.

Одним із найвідоміших козацько-старшинських родів у Комушні були Марківські. Незважаючи на те, що Комушня входила до складу Гадяцького полку, її жителі, завдяки територіальній близькості, мали тісні контакти з козацтвом Миргородського полку. Військовий товариш Григорій Марківський (народження 1723 року) з 20-літнього віку служив у козацькому війську.⁸⁵⁶ Його син Кирило Григорович Марківський (народився 1754 року), полковий осавул, разом із братами володів частиною Комушні, мав понад 60 душ чоловічої статі. 1785 року він був дворянським засідателем у Миргородському нижньому земському суді.⁸⁵⁷ Брат Кирила Григоровича — Яків Григорович Марківський, надвірний радник, 1829 року служив на посаді городничого в місті Лохвиці, що за 30 верст від Комушні.

Син Кирила Григоровича — Григорій Кирилович Марківський (Марковський), «артилерії поручик і кавалер», двічі, в 1829 — 1832 і 1832 — 1835 роках обирається миргородським дворянством на посаду повітового предводителя.⁸⁵⁸ Відтоді він і його нащадки жили в Миргороді. Цілком імовірно, що саме в Марківських у Комушні бував юний Микола Гоголь.

А інші комишиняни? На рубежі XVIII й XIX століть у містечку жив козацько-старшинський, а згодом дворянський рід Кириченків, знайомих родини Гоголь-Яновських. 1792 року секунд-майор Антін Кириченко, депутат Миргородського повіту, підписав дворянську грамоту Панасові Дем'яновичу Гоголю-Яновському.⁸⁵⁹

Військовий товариш Іван Данилевський, що належав до кола близьких людей Панаса Дем'яновича, 1794 року видав свою доньку Свдокію за жителя містечка Комушні майора Семена Неживого.⁸⁶⁰ Тому Данилевські часто бували в Комушні, а з ними, можливо, й Гоголі.

Під час війни з Наполеоном 1812 року в Комушні майором Кулябкою формувався 3-й Полтавський козацький полк.⁸⁶¹ Василь Панасович Гоголь-Яновський, який допомагав Д.П.Трощинському й теж був причетний до формування полтавського ополчення, напевно, приїздив до цього містечка.

В околицях Комушні жили дрібні поміщики Чарнуцькі. Чи не відгомін цього прізвища бачимо в найменні персонажа гоголівської повісті «Коляска» Чертокуцького? Принаймні, суфікс — цький вказує на українське походження прізвища.

Неподалік від Комушні й села Остапівки, в хуторах Корсунівському й Передерівщині, був маєток поміщиків Гільдебрандтів, приятелів Василя Панасовича Гоголя-Яновського. Вірогідно, Василь Панасович, буваючи в Гільдебрандтів, брав із собою юного сина Миколку. По дорозі вони неодмінно мали проїздити Комушню.

На той час у містечку діяли три церкви — Різдвобогородицька, Миколаївська й Іллінська. Яку саме з комишнянських церков описав Микола Гоголь у незакінченому романі «Гетьман»? Мало ймовірно, щоб це була церква Різдва Богородиці: вона існувала давно, ще з XVIII століття, але 1795 року було збудовано новий храм цієї церкви,⁸⁶² тож навряд чи вона могла здатися юному Гоголю дуже старою. Не могла виглядіти «старою, знівеченою часом» і Миколаївська церква, споруджена 1783 року. Найбільш імовірно, що давньою, замішлюю була дерев'яна Іллінська церква, бо відомо, що нову, кам'яну, зведено 1818 року.⁸⁶³

Тож, схиляючись до останньої версії, робимо припущення, що Гоголь міг описати саме Іллінську церкву і що був він у Комишні аж ніяк не пізніше 1818 року, коли ще діяла стара дерев'яна Іллінська церква. Майбутньому письменникові було тоді близько дев'яти літ.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

**РОДИНА ГОГОЛІВ
І ДУХІВНИЦТВО**

СВЯЩЕНИКИ ЯНОВСЬКІ.

Впадає в око, що в творах Миколи Гоголя діє чимало людей церковницького чину — священиків, дяків, поповичів. Молодий письменник добре знове це середовище. Його дід Панас Дем'янович Гоголь-Яновський походив із священицької династії. Дід Панаса Дем'яновича — Іван Якович і батько Дем'ян Іванович Яновські служили ієреями Успінської церкви села Кононівки Лубенського полку. Всі вони здобували освіту в Київській академії. Тому, зрозуміло, серед знайомих цієї родини було багато церковнослужителів. Та й у самому родові Яновських бачимо чимало осіб, які пов'язали своє життя зі службою Богові.

Панасів брат Кирило Дем'янович Яновський теж був священиком і утримував батьківську парафію в Кононівці. Панас і Кирило мали ще одного брата — Степана Дем'яновича Яновського, який так само жив у Кононівці. По смерті Кирила Дем'яновича парафія залишилася без священика, його сини ще були малолітніми, тож не могли її прийняти. Степан у листі до свого брата Панаса Дем'яновича писав, що з цього приводу кононівські парафіяни «показывают лишь стезю побить челом к его преосвященству з своею дочерью, которая уже лет совершенных»,⁸⁶⁴ тобто радять Степанові Яновському, щоб не втратити родову парафію, звернутися до вищого церковного керівництва й віддати свою вже дорослу доньку за священика, якого «его преосвященство» призначить на службу до кононівської церкви.

Але з часом ця парафія таки перейшла до старшого Кириловоого сина — Меркурія Кириловича Яновського (двоюрідного брата Василя Панасовича Гоголя-Яновського). Менший же син Сава Кирилович, хрещеник Панаса Дем'яновича, став ієреєм у Покровській церкві села Олефірівки Миргородського повіту, де поміщиками була родина дворян Данилевських, близьких до Гоголів.

Ще одному двоюрідному братові Панаса Дем'яновича, Іванові Петровичу Гоголю-Яновському, теж готувалася батьками священицька стежка: його було віддано до Київської академії, проте він пішов іншим шляхом — став медиком.

Меркурій Кирилович Яновський був одружений із дворянкою Устимовичною,⁸⁶⁵ із знатного роду Сахно-Устимовичів. Священиком також був, за родинною традицією, син Меркурія — Степан Яновський, троюрідний брат Миколи Гоголя; про нього письменник згадував у листах до матері 1831 року. Отець Меркурій заявляв претензії на спадщину Василя Панасовича Гоголя-Яновського, через що Микола Васильович Гоголь у листі до Петра Косярівського від 8 вересня 1828 року називав його «жадібним попом».⁸⁶⁶

А от із його братом Савою Кириловичем у молодого письменника склалися дуже добре стосунки. Сава Яновський, закінчивши Київську академію, жив і священикував у Олефірівці. 1818 року о. Сава купив собі в поручика Олексія Левенця маєток, що звався Милорадовичівським, між селами Савинцями й Зуйцями.⁸⁶⁷ Сава Кирилович допомагав Миколі Гоголю у збиранні етнографічного

матеріалу, зокрема, давав йому описи одягу дячка, робив від себе «приписочки» в листах Марії Іванівни Гоголь, які вона слала до сина в Санкт-Петербург. Коли з'явилася в світ збірка «Арабески», Микола Гоголь надіслав її Саві Яновському «на родственную память от любящего племянника». ⁸⁶⁸

Сава Кирилович мав сина Володимира і доньку Марію. Володимир Савович Яновський (блізько 1821 – 1902), троюрідний брат Миколи Васильовича Гоголя, закінчивши Полтавську духовну семінарію, від 1852 року успадкував по батькові Покровську парафію в Олефірівці; був нагороджений орденом Святого Володимира 4 ступеню. ⁸⁶⁹ За спогадами людей, які його знали, це був невеличкий, жвавий, добрий дідусь. Володимир Савович зберіг документи роду Яновських, вів щоденник. Цей щоденник і замітку про родовід Гоголів 1902 року опублікував священик Успінської церкви містечка Сорочинців Олексій Іванович Петровський. ⁸⁷⁰ Володимир Савович залишив по собі сина Олександра і доньку Марію Володимирівну, яка по закінченні Полтавського епархіального жіночого училища з 1887 року працювала вчителькою народної школи все в тій самій Олефірівці. ⁸⁷¹

Належність Яновських до давнього й розгалуженого роду священиків спричинилася до їхніх численних знайомств із представниками духовної еліти Миргородського краю. Примітно, що не тільки Панас Дем'янович Гоголь-Яновський, а й його син Василь Панасович був упливовою людиною в середовищі священиків, про що свідчать архівні документи. Ось приклад: шишацька дідичка Пелагея Лапіна-Данилевська в листі до Василя Панасовича 1815 року просила його: «Помогите сладить с пещанскими панотцами кое-как, чтобы обвенчали подносителя сего...». ⁸⁷² Під «пещанскими панотцами» малися на увазі священики слободи Піщаної Говтв'янського повіту.

ЯК ДІД ГОГОЛЯ ХОТИВ ЦЕРКВУ КУПИТИ

В Інституті рукопису Національної Бібліотеки України імені В.І. Вернацького Національної Академії Наук України зберігає цікавий документ, який стосується предків М.Гоголя та їхнього оточення. Це «прошеніє» Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, діда письменника, до духовного Миргородського правління, датоване 1797 роком.

Як відомо, у маєткові предків письменника селі Яновщині (Василівці) Говтв'янського (згодом Миргородського) повіту не було церкви, і родина Яновських давно прагнула мати її. Така нагода трапилася 1797 року. Неподалік від садиби Гоголів-Яновських, верст за двадцять від Василівки й за п'ять верст від усławленого згодом Миколою Гоголем містечка Сорочинців, на березі річки Псла в густих лісах діяв старовинний Сорочинський Святомихайлівський монастир (про нього йшлося вище). За часів Катерини II монастир було ліквідовано, його маєтності передано державі, церкви розібрано або перевезено до інших сіл, а церковні цінності, ікони потрапили до

сусідніх храмів, зокрема, до сіл Портянок, Ковалівки й Великих Сорочинців.

Навколоїшні села й хутори, які були пов'язані своєю діяльністю з монастирем або перебували в його власності, стали порожніти. Так сталося і з підмонастирським селом Малим Перевозом (Малим Перевізцем). Із зменшенням числа парафіян церква в цьому селі опинилася без священика, парафію було приєднано до сусіднього великого села Портянок. Малоперевізький храм — Георгіївська церква — без господаря став занепадати. Саме цього часу й стосується документ — «прошеніє» діда Миколи Гоголя, секунд-майора Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, до духовного Миргородського правління, якому підпорядковувалася тоді церква села Малого Перевізця, про те, що він хоче придбати цю церкву для свого села Василівки.

Ось цей документ:

*В духовное
Миргородскоеправление*

ПРОШЕНИЕ

Дойшло мне знать, что Малого Перевозца священик Яков Горговский переведен в село Портянки и тот приход по малости прихожан присоединен к селу Портянкам с воли его высокопреосвященства, церков же в том Малом Перевозце остается свободна и может по времени прийтить в обветшалость, я имея желание оную церковь заплатить куда следует стойкое число денег и перевезти в слободку мою Василиевку, находячуюсь разстоянием от Малого Перевозца до моей слободки в двадцяти верстах, для того духовного миргородского правления покорно прошу обозреть ту церковь, все церковные потребности и доброту оной, представить к его преосвященству о моем желании в покупки той церкви, а по узаконению число дворов владения моего и соучаствующих к сему соседей моих господ помещиков полное число выходит, по сему учинить определение.

*Секунд майор
Афанасий Гоголь Яновский*

*1797 года
октября 22 д.⁸⁷³*

Придання і перевезення церков приватними особами на той час не було рідкістю чи дивиною. Наприклад, знайомий Гоголів-Яновських — дідич сусіднього Гадяцького повіту бунчуковий товариш Василь Іванович Чарниш (не плутати з Василем Івановичем Чарнишем із села Товстого) перевіз до свого маєтку з Бієвої слободи церкву із Спаського Скитського монастиря, теж ліквідованого 1786 року.

Задля придбання малоперевізької церкви П.Д.Гоголь-Яновський залишив свої широкі знайомства. Його друг і свояк Федір Клименко

в одному з листів до Панаса Дем'яновича писав: «Гаврила Федорович [Г.Ф.Козачківський, приятель Яновських – Л.Р.] принес от вас прошение за церков ко мне. Но гп-на протопопы не было в Шишаке. И затем я, удовлетворя ваши требования, посыпал писарем моим в Миргород. И убеждал Якова Ефимовича [Бровка – Л.Р.], чтоб постарался. Г-н протопоп сказал писару моему Николаю лично приездить на святоқ, то я и пошлю его...».⁸⁷⁴

Проте, попри всі старання, Панасові Яновському, очевидно, так і не вдалося позитивно вирішити питання з придбанням церкви в Малому Переїзові. Як відомо, храм у Василівці було споруджено тільки 1821 року, вже за Василя Панасовича Гоголя-Яновського.

Панас Дем'янович добре знав місцеве духовництво, зокрема й рід священика Якова Горговського, який служив у Георгіївській церкві в Малому Переїзові й про якого йдеться в «прошенні».

Тут варто хоча б трохи розповісти про цей рід. Горговські, Горговські, Горковські, Гарковські – так по-різному вони писалися в документах XVIII століття – були, як і їхні родичі Боровики (Боровиківські), типовим для того часу великим, розгалуженим священицько-малярським родом козацького походження. Його ареал – містечко Сорочинці й Сорочинська сотня.

З-поміж численного тодішнього духовництва яскраво вирізнявся Григорій Горковський (блізько 1710 – після 1781), уродженець Сорочинців, миргородський і сорочинськийprotoієрей.⁸⁷⁵ Син священика Спасо-Преображенської церкви, освічений вихованець Київської академії, він прийняв від батька цю парафію. У травні 1740 року з дозволу архієпископа Рафаїла Заборовського він відкрив у Сорочинцях protопопську школу, яка діяла близько трьох років і готовала майбутніх священиків і дияконів. Сам о. Григорій викладав у ній катехізис. За роки його керівництва для школи було зведені два будинки.⁸⁷⁶ 1781 року він був у сані сорочинського намісника. Мав власних дітей, зокрема, трьох синів. Його зятем був священик Василь Іванович, який служив у Покровській церкві в селі Мілюшках,⁸⁷⁷ тих самих Мілюшках, звідки проростав корінь роду Боровиківських.

Петро, Павло й Іван Горковські, либонь, сини protопопа Григорія, у другій половині XVIII століття мали кожен по одній хаті в селі Семереньках. Петро Горковський у 1762 – 1781 роках був сорочинським намісником.⁸⁷⁸ Павло (1731 – раніше 1791), виходець «із protопопських дітей», не пішов у духовництво, а служив у Миргородському полку до самого його скасування, 1768 року був возним, у 80-х роках – полковим осавулом. 1791 року в Сорочинцях мала дворових людей «вдовствующа госпожа полкова асаулина» Меланія Павлівна Горковська.⁸⁷⁹ Із священицького роду Горковських вийшов також маляр Павло Горговський.

Згаданий вище, у «прошенні» Панаса Яновського, священик Яків Горговський був сином сорочинського жителя (здогадуємося, теж ієрея) Леонтія Горговського. Тодішня традиція творення власних імен і прізвищ була досить вільною: зокрема, священиків часто називали

не їхнім родовим прізвищем, а за батьковим найменням. Тож і Яків Леонтійович Горговський іноді в документах іменується Яковом Леонтієвим.⁸⁸⁰

Отець Яків був одружений із рідною сестрою славетного миргородського маляра-портретиста Володимира Боровиченка (Боровиківського). Відомий художник опікувався долею свого небожа Антона Яковича Горковського, забравши його з собою до Петербургу, щоб улаштувати його до військового корпусу.⁸⁸¹

З Горговськими та їхніми нащадками знався не тільки Панас Дем'янович, а й Василь Панасович Гоголь-Яновський. Житель Миргородського повіту Іван Горговський у 20-х роках XIX століття був близьким до кола Гоголів і Трощинських. Його листи до Василя Панасовича 1822 – 1823 років розкривають непростий характер стосунків місцевого дворянства – Д.П.Трощинського, Гоголів, Зарудних та інших.⁸⁸²

На нашу думку, образ бурсака, «філософа» Хоми Брута з повісті М.Гоголя «Вій» міг бути навіянний письменникові спілкуванням із священиками містечка Сорочинців і села Семереньків. Всі вони змолоду пройшли вишкіл у бурсах. Від гоголівських знайомців Горговських, зокрема Івана Горговського, автор «Вія» міг чути давні розповіді про бурсака, випускника класу філософії Київської академії Івана Слонського, який у 40-х роках XVIII століття став за домашнього вчителя до сорочинського протопопа Григорія Горговського.⁸⁸³

ДРУГ ГОГОЛІВ СТЕФАН ГОРДИНСЬКИЙ

Збереглося листування з Панасом і Василем Гоголями-Яновськими церковного діяча кінця XVIII століття Стефана Андрійовича Гординського, одного з найосвіченіших священиків Полтавщини. Звідки повелось його знайомство з Гоголями-Яновськими, не відомо. Стефан Гординський народився близько 1730 року. Закінчивши Київську академію, 1749 року розпочав службову діяльність у Підмосков'ї, в семінарії, яка за кілька років до його приїзду була створена при одному з найбільших православних монастирів – Троїце-Сергієвій лаврі. До 1754 року він викладав там у класах граматики, синтаксису і п'їтики.⁸⁸⁴ Наступного року ще молодий Стефан Гординський прибув до Миргорода на посаду ієрея Троїцької церкви. Тут він священикував понад три десятиліття, близько 1786 року був миргородським намісником.⁸⁸⁵

У Миргороді в нього народилися діти, з яких відомі син Йосип і донька Параскова, можливо, ще син Іван. Протягом деякого часу Стефан Андрійович був священиком у містечку Кишенеці на півдні Полтавщини.⁸⁸⁶ У 90-х роках XVIII століття він уже жив і служив у Полтаві. Дехто з дослідників⁸⁸⁷ вважав С.Гординського учителем Полтавської семінарії. На нашу думку, Стефан Андрійович служив у Полтаві священиком, бо він постійно звідомлював Гоголям новини церковного життя міста. Можливо навіть, він був військовим священиком, бо не мав постійного місця проживання: в одному з

листів до Панаса Дем'яновича він писав, що посланий Гоголем-Яновським «человек» не міг знайти їх у Полтаві, шукаючи по їхніх слідах, «по станциям нашим и квартирам». ⁸⁸⁸

Під опікою С.А.Гординського в Полтаві перебував юний син Панаса Дем'яновича – Василь Панасович Гоголь-Яновський, під час навчання останнього в Полтавській семінарії. 2 березня 1795 року Стефан Андрійович звідомлював Панасові Дем'яновичу таке: «Васюта, слаба Богу, по силе своих сил и дарований в учении своем преуспевает, я его понуждаю к учению, соображаясь всегда силам его телесным, которые усматриваются невелики». ⁸⁸⁹

В садибі Гоголів у Яновщині завжди була величезна кількість різноманітної продукції, вирощеної в господарстві. У листі до друга юності Г.Висоцького Микола Гоголь писав: «Яка тепер страшена у нас ряснота плодів, ти не повіриш, – особливо фруктів! Дерева гнуться, ламаються від ваги. Не знаємо подіти куди». ⁸⁹⁰ У повісті «Старосвітські поміщики», де знайшло відображення чимало фактів і реалій яновщинського господарства, є опис продуктових запасів, що заготовлялися в Товстогубів (читай: Яновських-Лизогубів). Незважаючи на витрати для власної сім'ї і нахлібників, цих запасів вистачало з надлишком. Через те Гоголі не скупилися й роздавали їх своїм знайомим. До таких належав і Стефан Гординський. Гоголі регулярно надсилали йому харчі і гроши – на виховання «Васюти» й особисто Гординському. У листах із Полтави до Яновщини Стефан Гординський дякував Панасові Дем'яновичу «за толикое несказанное ваше об нас попечение и родительское призвание», звітував, на що саме витратив надіслані гроші, іноді сам просив прислати «кой-чого из харчей». ⁸⁹¹ Тетяна Семенівна, буваючи в Полтаві, зупинялася в Гординського.

Стефан Андрійович не втрачав зв'язків із Миргородом, їздив туди, адже в цьому місті залишилася його доношка Параскова, яка узяла шлюб із архіваріусом Миргородської полкової канцелярії військовим товаришем Йосипом Кирпотенком, ⁸⁹² який, до речі, мав двори ще й неподалік від гоголівської Яновщини – в селі Федунці. В цьому самому селі 1764 року служив священиком Олексій Гординський, одружений із Агрипиною Антонівною Короленківною – рідною сестрою Григорія Короленка, миргородського похідного отамана. ⁸⁹³

Гоголі й Гординські були дружні ще з одним священицьким родом із Федунки – Тисаревськими. Стефан Гординський у листі (без дати, очевидно, в середині 90-х років XVIII століття) до Василя Панасовича Гоголя-Яновського в Полтаву писав: «...прошу вас ежели есть в Полтаве Павел Федорович мой приятель г. Тисаревский, отдать ему мое нижайшее почтение». ⁸⁹⁴ П.Ф.Тисаревський (Тиссааревський) після відкриття 1808 року Першої Полтавської чоловічої гімназії був одним із її перших учителів.

Щодо Гординських слід відзначити й такий примітний факт: із цього миргородського роду в XIX столітті вийшла мати письменника Панаса Мирного (П.Рудченка) – Тетяна Іванівна Гординська (1824 – 1910). Брат Панаса Мирного Іван Якович Рудченко в листі до

О.М.Пипіна 1890 року писав: «...дед мой (по матери) был «профессором элоквенции Киево-Могилянской академии» — личный приятель знаменитого художника Боровиковского». ⁸⁹⁵ Певна річ, І.Рудченко мав на увазі саме Стефана Андрійовича Гординського. А родини малярів Боровиків і, зокрема, Володимир Боровиківський, як відомо, у 80-х роках XVIII століття розписували Троїцьку церкву Миргорода, де служив С.Гординський, і створювали її славнозвісний іконостас.

У КОЛІ ДУХІВНИЦТВА

Глухів і Миргородщина XVIII століття. В такому аспекті, либо́нь, історичні факти досі не розглядалися дослідниками. А тимчасом тут простежуються цікаві зв'язки, й немалою мірою саме через рід Гоголів-Яновських.

В 1708 — 1722 та в 1727 — 1734 роках у Глухові була гетьманська столиця, а в 1722 — 1727 та 1764 — 1786 роках — адміністративний центр Малоросійської колегії, органу, за допомогою якого Росія здійснювала свою колоніальну політику в Лівобережній Україні, чинила нагляд за діяльністю гетьмана й козацької старшини, вершила податкову, судову, майнову політику тощо. З кінця 50-х до кінця 70-х років у Глухові на посаді військового канцеляриста служив Панас Дем'янович Гоголь-Яновський. Поза сумнівом, цікавими є зв'язки останнього з родом Галяхівських (Галаховських), що походив із Глухова.

Галяхівські — освічений український рід XVII — XVIII століття, представники якого були помітними особами в історії України. Це і генеральний писар за часів Юрія Хмельницького, це й відомий київський гравер доби гетьмана Івана Мазепи — Данило Галяховський, діяльність якого припадає на 1674 — 1709 роки, вихованець Київської академії, автор портрета Мазепи.

А ось натрапляємо ще на ім'я ще одного Данила Галяхівського-молодшого — це слухач Києво-Могилянського колегіуму близько 1733 — 1737 років. Записані ним лекції, що він їх слухав у колегіумі, у 80-х роках XVIII століття зберігалися в бібліотеці Сорочинського Святомихайлівського монастиря. ⁸⁹⁶

Особливо близьким до родини Гоголів-Яновських був Петро Олексійович Галяхівський. Син протопопа, він народився у Глухові в 20-х роках XVIII століття (деякі джерела вказують 1723 рік як дату його народження ⁸⁹⁷; згідно з нашими знахідками, цією датою слід вважати 1727 рік) ⁸⁹⁸. Як і його брати Досифій, Іван та Дем'ян, Петро Галяхівський здобув ґрунтовну освіту в Київській академії (роки навчання 1730 — 1741), по закінченні якої служив у Генеральній канцелярії військовим канцеляристом. Від 1753 року він посів уряд писаря Миргородського полку, а в 1758 — 1761 роках — миргородського полкового судді. За деякими даними, був суддею й 1770 року.⁸⁹⁹ Згодом Петро Галяхівський перейшов на земську службу, в 1773 — 1794 роках бачимо його на посаді підсудка Миргородського земського суду, скарбника Говтв'янського повіту. Петро Олексійович

мав 12 хат у містечку Сорочинцях, сам же жив у Яресъках, де був парафіянином Троїцької церкви. У Яресъках він і помер 6 березня 1794 року в віці 67 років.⁹⁰⁰

Козацько-канцеляристська служба в Глухові й Сорочинцях, життя в Яресъках — саме на цьому ґрунті тривало знайомство й спілкування Петра Галяхівського й Панаса Гоголя-Яновського. В 80-х роках XVIII століття у зв'язку з претензіями родичів на хутір Купчин, як ми вже зазначали, Петро Галяхівський підписав документ про те, що хутір насправді перебуває в володінні Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського.

Петро Галяхівський мав брата, який у чернецтві набув імення Досифій. На початку 80-х років він був архімандритом Сорочинського Святомихайлівського монастиря, де й помер 1783 року. Через архімандрита Досифія та його братів Івана Галяхівського, військового канцеляриста, й Дем'яна, військового капеляна, які жили в Глухові, та Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, який служив там, і здійснювалися зв'язки з Миргородчиною.

У 50-х — 70-х роках XVIII століття миргородським протопопом, який чинив нагляд над усіма церквами в межах Миргородського полку, був Роман **Кониський**. Його резиденція — духовне правління Миргородської протопопії — розміщалося тоді в містечку Сорочинцях.⁹⁰¹ Саме звідти відавав він свої «ордери» (розпорядження) місцевому духівництву.⁹⁰² Роман Кониський був власником хутора в Шишацькій сотні й трьох хат в містечку Сорочинцях.⁹⁰³ Тож, певна річ, його мав знати Панас Дем'янович Гоголь-Яновський. Надто що родина протопопа поріднилася з Зарудними — близькими приятелями Яновських: донька протопопа Параксової Романівна Кониська узяла шлюб із Федором Яковичем Зарудним (народження близько 1740 року) — сином миргородського полкового хорунжого. Протопіп Роман Кониський помер десь наприкінці XVIII століття, а його вдова «протопопа» Варвара пішла із життя 1803 року у віці 68 літ.⁹⁰⁴ Їхні сини вахмістр Григорій і корнет Петро також жили в Сорочинцях.

Рід **Гіновських** дав Україні цілу династію діячів церкви. Походили вони, ймовірно, з Київщини. Кілька осіб з роду Гіновських закінчили Київську академію, стали священиками і ченцями. Олексій Павлович Гіновський, у чернецтві Амвросій, став викладачем у Київській академії, а з 1781 року — архімандритом одного з монастирів Курської єпархії. Досягли священицького сану й інші представники роду Гіновських.⁹⁰⁵ Деяких із них доля привела на Миргородщину. Григорій Павлович Гіновський у 1751 — 1774 роках був ігуменом Сорочинського Святомихайлівського монастиря. У містечку Шишаку у 80-х — 90-х роках XVIII століття жив священик Володимир Гіновський, який служив у Рождествоенській церкві; при цьому самому храмі стихарним паламарем був Андрій Гіновський.⁹⁰⁶

Отець Володимир Гіновський із дружиною Ганною Микитівною близько зналися з шишацькими дідичами Лісницькими, покумалися з ними.⁹⁰⁷ Гоголі-Яновські, часто буваючи в Шишаку в справах служби, у церкві та в гостях у своїх приятелів Клименків і Лісницьких,

зустрічалися з Гіновськими.

Династія священнослужителів **Біловольських** у XVIII – XIX століттях посідала парафії в Миргородському полку і повіті. Ще 1758 року у Миргородській протопопії служив писцем і копістом Григорій Біловольський. У Михайлівській церкві села Зубівки правили сучасники Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського ієрей Григорій та його син Петро Біловольські. Близький друг родини Гоголів лікар Михайло Якович Трохимовський, в будинку якого в Сорочинцях народився Микола Гоголь, водночас був поміщиком села Зубівки. У 1786 році він листовно звертався до духовного правління з проханням призначити саме Петра Біловольського на посаду священика Зубівської Михайлівської церкви.⁹⁰⁸ Священнонамісник Сорочинської Спасопреображенської церкви Іван Григорович Біловольський у 1809 році хрестив у цій церкві Миколу Гоголя. Він же був там протоієрем до 30-х років, а в 40-х його змінив Йосип Біловольський.

Одночасно з Іваном Біловольським близько 1809 – 1850 років у Сорочинській Преображенській церкві служив протоієрем Григорій Якович **Павловський**, а в Хрестовоздвиженській церкві того таки містечка у 1798 – 1814 роках паствою правив о. Василь Павловський (до речі, хрещеною матір'ю доњки Василя Павловського 1799 року стала Марія Павлівна Трохимовська,⁹⁰⁹ дружина М. Я. Трохимовського, лікаря і друга Гоголів-Яновських).

Павловські протягом XVIII – XIX століття мали також парафії по всій околиці – у Миргороді, в селі Петрівцях, у містечку Яресъках, у сусідній Зіньківській протопопії. Із містечка Лютенъки, що неподалік Сорочинців, вийшов відомий маляр Феоктист Павловський, випускник Київської академії. У 1730 – 1744 роках він очолював іконописну майстерню Києво-Печерської лаври, де, зокрема, 1733 року виконувались замовлення для гетьманської Преображенської церкви містечка Сорочинців.

Великий священицький рід Павловських від покоління до покоління успадковував церковні парафії в містечку Сорочинцях і в селах Миргородського повіту. У Троїцькій церкві містечка Яресъок у 1808 – 1825 роках служив священиком Йосип Григорович Павловський. Саме він 1814 року хрестив у Яресъках новонародженого молодшого брата Миколи Гоголя – Дмитра.⁹¹⁰

Один із найбільших і найрозгалуженіших козацько-старшинських і священицьких родів, які розселилися пообіч річки Псла, – **Богаєвські** – теж входять до кола реальних і гіпотетичних зв'язків сім'ї Гоголів-Яновських. Ще в 1744 році миргородським полковим хорунжим служив Петро Богаєвський. Наприкінці XVIII століття у Миргороді мав маєток прем'єр-майор Георгій Олексійович Богаєвський. Орест Васильович Богаєвський поєднався шлюбом із знайомою Гоголів Єлизаветою Іванівною Капніст, онукою письменника Василя Капніста.⁹¹¹ Ціла династія Богаєвських – служителів церкви – пов'язана з Сорочинцями та іншими біжніми селами.

Ось лише деякі дані про цих осіб за часів діда, батька і сина

Гоголів-Яновських.

Федір, у 1759 – 1762 роках – ієрей Святоуспенської Сорочинської церкви. Помер до 1782 року.

Іоан, брат Федора – диякон того самого храму (1763). У 1765 році протопіп сорочинський.

Григорій, священнонамісник містечка Ковалівки (1803 року).

Федір, син Григорія. У 1825 році – священик Параскевіївської церкви села Малих Сорочинців.

Дмитро, 1825 року – священик Хрестовоздвиженської церкви в Сорочинцях.

Василь, син Івана, 1830 року – паламар Сорочинської Преображенської церкви.

Іван, син Михайла. Народився близько 1832 року. У 1850 році – паламар тієї самої церкви.

Трохим, священик в Устивиці (1848), мав сина Овксентія (1848 – 1930), у майбутньому славетного хірурга.

Прізвище Богаєвські часто в документах згадується модифікації Бугаєвські. Тому цілком можливо, що М.Бугаєвський, автор портрета М.Я.Трохимовського (1813),⁹¹² лікаря Гоголів, теж належав до цієї династії.

Рід **Петрашевських** дав кількох священиків, які очолили церковні парафії в селах, близьких до маєтку Гоголів. Наприкінці XVIII – на початку XIX століть у Сорочинській Успінській церкві служив протоієрей Яків Петрашевський (Буташевич-Петрашевський),⁹¹³ а в селі Ковалівці – Іван Петрашевський. У Покровській церкві села Велика Обухівка Миргородського повіту в 1795 році правив службу священик Йосип Петрашевський. Його син Іван Йосипович (більше знаний як Буташевич-Петрашевський) народився близько 1818 року, навчався в Полтавській духовній семінарії, яку закінчив 1839 року. Через два літа він був рукоположений у священики тієї самої Покровської церкви в Обухівці і став викладати закон Божий у одному з найстаріших на Миргородщині Обухівському парафіяльному училищі⁹¹⁴. Він був добре знайомий з Гоголями. Микола Васильович у листі до матері Марії Іванівни Гоголь, очевидно, з Москви, близько 1850 року звідомлював: «Что же касается до семян, то Иван Осипович Петрашевский обещался доставить Вам»⁹¹⁵. На нашу думку, не виключено, що в цей час Іван Осипович Буташевич-Петрашевський міг приїздити до Москви і Петербурга у справі, яка стосувалася діяльності петрашевців. Як відомо, саме в цей час, 1849 року, був заарештований і засуджений до розстрілу (вирок суду згодом було замінено на довічну каторгу) Михайло Васильович Буташевич-Петрашевський (1821 – 1866), відомий керівник політичного гуртка молодої демократичної інтелігенції.

Всі члени священницько-учительської родини Буташевичів-Петрашевських здобували освіту в Полтавській духовній семінарії. Схоже на те, що саме з членів цієї родини Микола Гоголь писав постать учителя Івана Осиповича в задуманій ним ранній повісті «Страшний кабан». Його персонаж – із тих семінаристів,

«убоявшихся бездны премудрости, которыми ***ская семинария снабжает не слишком зажиточных панков в Малороссии, рублей за сто в год, в качестве домашнего учителя». ⁹¹⁶ Чи не його старого батька священика Осипа Буташевича-Петрашевського мав на увазі Гоголь, коли у повісті «Ніч перед Різдвом» у примітках, розповідаючи про звичай колядування, писав (мовби від імені пасічника Рудого Панька): «Торік отець Осип заборонив було колядувати по хуторах...».⁹¹⁷

Сучасник Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського — сорочинський протоієрей Данило **Романівський** (Романовський) з дружиною Анастасією в 90-х роках XVIII століття були відомими в Сорочинцях людьми. Їхнього сина Михайла (народження 1794 року) «восприймав» при хрещенні капітан Михайло Михайлович Трохимовський,⁹¹⁸ той самий Трохимовський, який згодом став хрещеним батьком Миколи Гоголя. Династія священиків Романівських протягом багатьох десятиліть XVIII — XIX століття тримала в руках парафію Михайлівської церкви села Савинців. На початку XIX століття в Троїцькій церкві містечка Яресъок служив дияконом Матвій Романівський (із роду сорочинського протопопа Романівського), котрий, як і Гоголі, був дружний із дворянами Кафтаровими.⁹¹⁹

Родове гніздо **Ростовських** — село Портянки Миргородського повіту. Цей розгалужений рід дав чимало поважних козаків, які служили в Миргородському полку, а наприкінці XVIII століття стали дворянами. Але особливо багато вийшло із роду Ростовських священиків та інших служителів православних церков Миргородщини. Наведемо імена деяких священнослужителів Ростовських за розглядованої нами доби.

Василь — священик села Савинців (1759).

Тихін Григорович — священик села Портянок (1791 — 1794).

Василь — священик села Малого Перевозу (1803).

Григорій — дячок Сорочинської Хрестовоздвиженської церкви (1804 — 1827).

Яків — пономар Сорочинської Хрестовоздвиженської церкви (1814 — 1827).

Сава — священик цієї самої церкви (1844).

Представники роду **Греченків** служили на різних посадах у церквах містечка Сорочинців. Василь Панасович Гоголь-Яновський за дорученням Д.П.Трощинського здійснював нагляд за всіма господарчими й організаційними справами в кибинській економії, навіть церковними. Тому протоієрей Стефан Величко в жовтні 1821 року звідомлював Василеві Панасовичу про те, що для служіння в кибинській Михайлівській церкві відряджено священика Івана Греченка⁹²⁰ (більшість із роду Греченків служили на різних посадах у церквах містечка Сорочинців).

За гоголівських часів, у 30-х — 40-х роках в Миргородському повіті на посаді благочинного був священик Миколай **Петровський**. Його нащадок Олексій Іванович Петровський із 1796 року служив священиком Успінської церкви в Сорочинцях. Випускник Полтавської

духовної семінарії, над якою свого часу іронізував Микола Гоголь, о. Миколай проте був освіченим і розумним панотцем. 1902 року, з нагоди 50-х роковин смерті Миколи Васильовича Гоголя, він опублікував у «Полтавських губернських ведомостях» статтю «До питання про предків Гоголя».

Священиками на Миргородщині стали нащадки козаків на прізвище Капуста. Військовий товариш Прокофій Капустенко (Капустенків) 1786 року значився серед дворян Миргородського повіту в близькій до Гоголів громаді.⁹²¹ За часів Миколи Гоголя в церкві села Яновщини служив священик **Капустянський**.

Із козаків Миргородського полку Крикунів пішли священики **Крикуневичі** й Крикуновські. Одному з представників цього роду, своєму знайомому Іванові Григоровичу Крикуневичу, передавав вітання Микола Гоголь у листі до матері 1850 року.⁹²²

У 20-х – 30-х роках XIX століття помітну роль в житті миргородського духовництва відігравав Яків Васильович **Тукалевський** (народився близько 1782 року). Закінчивши Полтавську духовну семінарію, він від 1818 року служив священиком у головному храмі Миргорода – Соборно-Успінській церкві. З 1822 по 1825 рік – учителем малювання в Миргородському повітовому училищі. 1826 року був призначений на посаду «увещателя» злочинців у Миргородському повіті. З 1832 року – повітовий цензор проповідей, з 1833 – законовчитель Миргородського повітового училища. Наступного року Тукалевський став довіrenoю особою «для содействия и пользы... по части продовольствия страждущих от голода по случаю неурожая». 1835 року – настоятель Успінського собору і миргородський міський благочинний.⁹²³

У колах миргородського духовництва добре знали родину **Демидовських**. Яким Демидовський 1825 року служив дияконом Троїцької церкви Миргорода, а Василь Демидовський – дияконом Воскресінської церкви. За деякими даними, за років життя Миколи Гоголя миргородським повітовим суддею теж був Демидовський.⁹²⁴

Із багатьма жителями містечка Яресьок перебувала в родинних стосунках сім'я священнослужителів **Левицьких**. Василь Олексійович Левицький (народження 1729 року) з 37-літнього віку служив у містечку священиком церкви Різдва Христового,⁹²⁵ що належала до Миргородської портопопії. Хрещеними батьками кількох його дітей були Іван і Яким Трощинські. Згадаймо також, що саме В.Левицький 1805 року вінчав у Яреськах Василя Панасовича Гоголя-Яновського й Марію Іванівну Косярівську. Містечковим священиком служив також Петро Левицький (1720 – 1800).

У близьких стосунках із зятем Дмитра Трощинського князем Іваном Хілковим⁹²⁶ був яреськівський священик **Данило Стрельбицький**.

Рід священнослужителів **Скибіцьких** здавна правив у Троїцькій церкві містечка Яресьок. За років Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського іереєм у цьому храмі служив Іван Скибіцький, а дячком – його син Яків.⁹²⁷ 1825 року троїцьким дячком був Данило

Скибіцький. Примітно, що ті ж самі Скибіцькі служили й у церкві села Олефірівки – родового села Данилевських, друзів сім'ї Гоголів-Яновських. Можливо, саме із котрогось із цих дяків писав Микола Гоголь свого знаменитого дяка Йосипа Никифоровича – залицяльника велеліпної Солохи із повісті «Ніч перед Різдвом».

Аналізуючи численні матеріали з історії церков Миргородщини та міжособистісні зв'язки священнослужителів миргородського краю, дискурсивним шляхом приходимо до висновку, що до гоголівського простору також могли належати сім'ї священиків кінця XVIII – першої половини XIX століть Герасимівські й Юскевичі з містечка Сорочинців, Гришки з Олефірівки, Калиновські з Шарківщини, Засядьки з Лютеньки, Фесенки з Яресъок, Шафранівські з Миргорода й села Шафранівки, що неподалік від гоголівської Василівки.

РОЗДІЛ СЬОМІЙ

ПРОТОТИПИ ГОГОЛІВСЬКИХ ПЕРСОНАЖІВ

ГОГОЛІВСЬКА ОНОМАСТИКА

Дослідники творчості Гоголя не раз відзначали характерні особливості прізвищ його персонажів. Усім упадало в очі, що це були не типові для Росії прізвища. «И что за «русские» фамилии, — дивувався В.Вересаєв, — Яичница, Земляника, Коробочка, Петух, Сквозник-Дмухановский, Добчинский и Бобчинский, Держиморда, Неуважай-Корыто, Пробка, Доезжай-Недоедешь? Откуда столько украинцев в русской глупши?» Вересаєв робив висновок, що це — від незнання чи недостатнього знання життя й побуту Росії.⁹²⁸ Це саме «відхилення від норми» у Гоголя відзначав і Ю.Манн.⁹²⁹

Українська ономастична традиція докорінно відрізняється від російської. Вона більш розкріпачена, вільніша, вона ґрунтуються на вродженому гуморі українців. Козацькі прізвища, часто насмішкуваті й дошкульні, дані людям за характерними ознаками зовнішності чи вдачі, так міцно «приліплялися» до їхніх носіїв, що з часом ставали офіційними прізвищами.

У Гоголя — не просто підкresлено карикатурні прізвища, за допомогою яких письменник намагається досягти ефекту комізу. Він насолоджується, навіть упивається гумористичним багатством відтінків українських прізвищ чи антропонімів, створених ним самим за типом творення українських козацьких прізвиськ.

Гоголівська ономастичка неповторна й досить загадкова, але вона має свою внутрішню логіку. Антропонімічні новотворення у Гоголя часто мають своїм підґрунтям реальні прізвища жителів його рідної Полтавщини. Письменник досить вільно поводиться з ними, нерідко частково змінюючи їх на власний розсуд — чи то з огляду на те, щоб не образити реальну особу, чи то намагаючись «заховати» справжнє наймення з якихось інших, тільки йому відомих міркувань.

Ось у поемі «Мертві душі» точиться розмова Чичикова й Коробочки про те, які поміщики живуть навколо: «Бобров, Свињин, Канапатьев, Харпакин, Трепакин, Плещаков». Дослідники вважали, що це підбір випадкових, зумисне невідомих, вигаданих імен. Проте миргородцям пам'ять підкаже місцеві прізвища, дуже схожі на гоголівські, із середовища, близького до родини Гоголів. Приміром, чи випадкове прізвище Харпакін? У Миргородській полковій сотні за доби козаччини служили козаки Харпаки і Харпаченки.⁹³⁰ Це був заможний козацький рід, що жив у селі Кибинцях — селі, так добре знайомому Миколі Гоголю, де він часто жив у свого родича Д.П.Трощинського; хутір козачки Харпачки на захід від Кибинців зберігався аж до початку ХХ століття.⁹³¹ А поблизу Диканьки було село Харпакова Балка.

Вважалися вигаданими наймення з творів Гоголя — Паливода, Черевик, Ярижкін, Брюховецький.⁹³² А тимчасом це прізвища реальних осіб із Миргорода й містечка Сорочинців. Зокрема, «гетьманське» прізвище Брюховецький за гоголівських часів носили міщани й прості посполиті в Сорочинцях.⁹³³ Як свідчив друг Гоголя Олександр Данилевський, що жив поблизу Сорочинців, більшість гоголівських

типажів створювалася на основі життєвих вражень.

У «Вечорах на хуторі біля Диканьки» натрапляємо на прізвища гостей оповідача — Курочка, Смачненький. Перше з них насправді досить часто подибуємо на Полтавщині. Зменшувально-пестлива форма прізвищ не характерна для російської мови, а от в українській це поширене явище. На Миргородщині є чимало прізвищ типу Шапочка, Дудочка, Молочко, Химочки, Діжечка, Горіочка тощо. Нерідко можна зустріти людей на прізвище Чорненький, Біленський, Легенський, Сліпенький. Тож і гоголівське Смачненький, що явно є авторським новотвором, йде однак у річищі української, полтавської антропонімічної традиції. Те саме можна сказати й про прізвища Голопупенко й Чухопупенко.

Ось гоголівський герой Солопій Черевик із родиною їде до Сорочинців на ярмарок, їде не здалеку, а з якогось сусіднього села. І справді, спостерігаємо, що прізвище Черевик є в селах Зуйцях і Савинцях,⁹³⁴ що неподалік від Сорочинців. А чи мав реального прототипа кум Солопія Черевика — сорочинський козак Цибуля? Прізвище Цибуля було й у Миргороді,⁹³⁵ ѹ Сорочинцях, де в другій половині XVIII століття, коли заможне українське козацтво стало перетворюватися на дрібне дворянство, це прізвище трансформувалося в Цибулевські.⁹³⁶ У творі М.Гоголя «Вечір проти Івана Купала» згадується козак Терентій Корж. Таке прізвище є в околицях Миргорода.

Гоголь як письменник геніально нестандартного мислення виявив себе новатором і в літературній антропонімії. Він відчував, що властиві літературі доби класицизму «прозорі», «промовисті» прізвища на взірець Добров, Лиходеев, Скрягин тощо стають анахронізмом, що необхідні нові принципи творення найменувань літературних героїв. І Гоголь як виходець із глибинного українського середовища знаходить «глину» для «ліплення» імен своїх персонажів саме в народній стихії, в реаліях рідної йому Полтавщини, Миргородщини.

Створений Гоголевою фантазією на основі народної демонології образ Басаврюка — один із найяскравіших у творчості письменника. Звідки таке колоритне ім'я? Як відомо, спершу Гоголь назвав його Бісаврюком, що було етимологічно прозорішим, адже вгадувався корінь «біс», потім змінив його на Басаврюк. В останньому варіанті це ім'я схоже на реальне прізвище Базавлук, поширене за тих часів у сорочинському довкіллі. З іншого боку, в гоголівському новоімененні відлунює назва маленької річечки Саврюк, що протікала в тих таки місцях, поблизу села Ковалівки. Гоголь у творчості часто вдавався до всіляких варіативних несподіванок, тож цілком міг утворити антропонім Басаврюк від гідроніма Саврюк, узявши за зразок прізвище типу Базавлук.

В повісті «Майська ніч, або утоплена» діє голова Євтух Макогоненко; таке прізвище спостерігалося і в Миргороді, й у навколоїшніх селах — Кибинцях, Попівці, Черевках. Ще один персонаж — комісар Деркач-Дришпановський. Перша половина цього прізвища цілком реальна (на Миргородщині є ціле село Деркачі,

назва якого утворена від однайменного прізвища), а разом із прикладкою це наймення викликає асоціацію з прізвищем панка, який за часів Гоголя справді жив на Миргородщині, — Гришко-Горишевський. Про цього дідича розповідав ще В.Гіляровський у нарисі «Слідами Гоголя».⁹³⁷ Крім маєтку в містечку Устивиці, він і його сини мали землі в Яреськах,⁹³⁸ де часто бували Гоголі-Яновські, тож Микола Гоголь міг знати Гришків-Горишевських.

Повість «Ніч перед Різдвом» теж насичена антропонімічними реаліями тих теренів Полтавського краю, на яких проживала й спілкувалася родина Гоголів-Яновських. Прототип запорожця Пузатого Пацюка міг трапитися Миколі Гоголю неподалік від тих таки Сорочинців: за часів козацтва якийсь Наум Пацюк жив на території сусідньої Лютенської сотні Полтавського полку, що на відстані 17 верст від Сорочинців, а в містечку Великих Будищах, куди приїздив юний Гоголь, жив Кіндрат Пацюк.⁹³⁹ Ім'я старої Переперчихи письменник міг «запозичити» в селах колишньої Ковалівської сотні Гадяцького полку, де жили козаки Переперченки (містечко Ковалівка — на відстані 5 верст від Сорочинців). А Кизяколупенко — це, схоже, переінакшене Гоголем місцеве прізвище Козолупенко.

Отже, наведені приклади свідчать про близькість гоголівських особливостей творення власних імен до української народної ономастичної традиції і про широке використання письменником місцевого полтавського матеріалу.

Вище, досліджуючи коло спілкування родини Гоголів-Яновських, ми вже не раз звертали увагу на те, що Микола Гоголь саме серед своїх знайомих, у фактах їхнього життя знаходив матеріал для літературних творів. Нагадаймо про ці сюжетні й персонажні паралелі: історія Клименка з Миргородського повіту — й чичиковські зловживання під час капітального будівництва; яреськівський житель Павло Попатенко («столичник») — і гоголівські запорожці з «Ночі перед Різдвом»; туркеня Марія Павлівна Трохимовська — і туркеня-польонянка, яка згадується в «Старосвітських поміщиків»; священик Осип Буташевич-Петрашевський — і згадуваний письменником отець Осип, який заборонив колядки, та інші.

Тепер зупинімось на інших дійових особах гоголівських творів і спробуймо означити витоки їхньої з'яви.

ПАН ДАНИЛО БУРУЛЬБАШ

Гоголь часто брав своїх персонажів із життя або з розповідей та переказів людей, родичів, знайомих. Літературні образи письменника, зазвичай, збірні: він використовував риси характеру від однієї реальної особи, життєві обставини — від іншої, особливості зовнішності — ще іншої; ім'я ж і прізвище «конструював» на власний розсуд, часто поєднуючи в ньому власні наймення кількох різних персон. Саме такою «конструкцією» бачиться нам і ім'я головного героя повісті «Страшна помста» пана Данила Бурульбаша.

Предки Миколи Гоголя, як відомо, мали зв'язок із Лубенчиною

— Лубенським полком і Лубенським повітом. Прадід письменника Дем'ян Іванович Яновський у 1731 — 1777 роках служив священиком Успінської церкви села Кононівки Лубенського повіту, що поблизу міста Лубен. Ізмолоду жив там і дід Миколи Гоголя — Панас Дем'янович. Дем'ян і Панас Яновські за характером своєї діяльності (священицька й козацька служба) добре знали козацьку старшину Лубенського полку, зокрема, широко відомий рід Булюбашів. Серед членів цієї родини бачимо сотників Лубенського полку: Івана Булюбаша — сотника Чигирин-Дібрівської сотні (1706 — 1737), його тезка — жовнинського сотника (1762 — 1768), Йова — сотника другої Пирятинської сотні (1771 — 1773), Михайла — лубенського полкового хорунжого та інших.⁹⁴⁰ Федір Булюбаш 1773 року служив підсудком Лубенського земського суду. Дем'ян Булюбаш у 70-х — на початку 80-х років XVIII ст. був полковим суддею Лубенського полку, а його брат Данило в 1771 — 1783 роках мав звання жовнинського сотника цього самого полку.⁹⁴¹ Саме цей останній із названих представників роду — Данило Булюбаш, на нашу думку, й міг бути прототипом гоголівського пана Данила Бурульбаша.

Микола Гоголь ще за юних років збирал матеріали з української минувшини, цікаві факти старожитної Полтавщини. Він допитливо дізнавався від старих людей про життя за козацької доби, про побут, давні звичаї, легенди. Від свого діда Панаса Дем'яновича молодий Гоголь міг чути розповіді чи перекази про Булюбашів, зокрема, й про сотника Данила Булюбаша. Панас Дем'янович, який у 1758 — 1782 роках служив військовим канцеляристом у Глухові, постійно підтримував зв'язки з козацькою старшиною Миргородського й Лубенського полків, про що свідчить його листування. Тож його пам'ять зберегла чимало фактів із давнини, якою так настійно цікавився онук Микола Гоголь.

До речі, тяжіння молодого письменника до лубенських теренів спостерігаємо в його творчості не раз. Наприклад, у написаному 1830 року розділі незавершеного історичного роману «Гетьман», де герой виступає миргородський полковник Глечик, дія починається на межі сучасних Гоголю Лубенського й Пирятинського повітів.⁹⁴² Згадується у письменника Ромоданівський шлях, що проходить Лубенщиною й Миргородчиною.

Містечко Жовнин (нині село Чорнобайвського району Черкаської області) розміщене на лівому березі Дніпра, при впадінні річки Сули, за 70 кілометрів від Лубен. Десь тут, «між двома горами, в вузькій долині, що збігає до Дніпра», був і хутір гоголівського пана Данила Бурульбаша.

Гоголь добре знов зміг мальовничі місця в Подніпров'ї. Юнаком 1828 року він бував у місті Кременчуці на ярмарку. В селі Келеберді, що вище по Дніпрі, на протилежному березі від міста Канева, був маєток його бабусі Тетяни Семенівни Лизогубівни, який успадкували батьки письменника. (Незвична тюркомовна назва цього села дезорієнтувала російських дослідників творчості Гоголя, які вважали, що письменник сам вигадав це найменування). На правому боці

Дніпра було містечко Кагарлик — маєтність Трощинських, куди кілька разів приїздили їхні родичі Гоголі-Яновські. Бував Микола Гоголь і в свого друга М. Максимовича в селі Прохорівці біля Дніпра. Тож письменник ізмолоду не раз мав нагоду споглядати велич і красу могутньої ріки.

Дніпро у Гоголя — це символ величного патріотичного духу українського народу, його козацької звитяжної сили. «Чудовий Дніпро за тихої погоди, коли вільно і плавно мчить крізь ліси і гори повні води свої. Ані ворухнеться, ані загуркоче. Дивишся і не знаєш, іде чи не йде його велична широчінь... Коли ж підуть горами по небу сині хмари, чорний ліс хитається до кореня, дуби тріщать, і блискавка, зламуючися поміж хмарами, враз осяє весь світ — страшний тоді Дніпро!» У Гоголя вчувається прихований підтекст — пересторога тим, хто наважиться зневажати цю могутню грізну українську силу.

Крім висловленої вище версії про Данила Булюбаша як прототипа пана Данила Бурульбаша, можливі й інші складові творення Гогolem образу цього літературного героя. Сусідами Гоголів у Говтв'янському повіті були знатні козаки зі схожим прізвищем Барабаші. Знали Гоголі ще одних Барабашів — поміщиків, дворян козацького походження, сусідів графа В.П.Кочубея в Диканьці. За давніх часів, про які, можливо, чув перекази М.Гоголь, 1666 року наказним полтавським полковником був Кіндрат Барабаш.

І, нарешті, ще про одного славного козака Данила міг знати Гоголь від своїх близьких сусідів і друзів Чарнишів, які жили в селі Товстому, що поряд із Василівкою. Предок цього роду Данило Чарниш у 1770 — 1783 роках був сотником 2-ї Миргородської сотні Миргородського полку.⁹⁴³ Це була одна з найвідоміших особистостей козацько-старшинського середовища Миргородщини за часів ліквідації полкового устрою.

Цілком можливо, що образ пана Данила Бурульбаша зі «Страшної помсти» створений письменником у результаті поєднання кількох інформаційних і імпресійних джерел.

ЧИ НЕ ШПОНЬКА?

У першій третині XIX століття жив у містечку Сорочинцях дворянин із рідкісним прізвищем Бористен (Борисфен, Бористен — це, як відомо, антична назва річки Дніпра). Може, й не варто було б писати про цю людину, якби не одна примітна особливість. У 1812 — 1813 роках, а можливо, і пізніше, корнет Микола Антонович Бористен служив засідателем Миргородського земського суду й був добрим знайомим, навіть приятелем Василя Панасовича Гоголя-Яновського. Жив він із дружиною Анастасією в самому містечку, де мав підданих, і був власником землі за річкою Пслом і на річці Груні.⁹⁴⁴ Подружжя перебувало також у приятельських стосунках із родиною Василя Павловського, протоієрея Сорочинської Хрестовоздвиженської церкви (з Павловськими зналися й Гоголі).

Збереглися два листи М.А.Бористена до Василя Панасовича Гоголя-

Яновського. В одному з них, у травні 1819 року, він рекомендує на посаду прикажчика до кибинської економії дідича Д.П.Трощинського свого сорочинського знайомого, відставного унтер-офіцера Трохима Питилимова. В іншому листі, від 15 липня 1819 року, Бористен обіцяє Василеві Панасовичу на запрошення останнього прибути з Сорочинців до Кибинців, причому приїхати разом зі своєю тіточкою. «Приятнейшее ваше приглашение, — пише Бористен, — столь убедительно, что тетушка не смеет вам отказать, и ежели болезненные ее припадки не помешают, то завтра на ночь, или послезавтра утром будем иметь удовольствие в Кибницах лично изъявить вам и милостивой государине Марии Ивановне наше почтение». ⁹⁴⁵ Зміст і тональності листів дають підстави робити висновок про довірливість у стосунках Василя Панасовича й Бористена та про частоту їхніх зустрічей.

А що це за така поважна пані — тіточка? Чи не вона зі своїм небожем Миколою Антоновичем дала поштовх молодому письменникові Миколі Гоголю до написання твору «Іван Федорович Шпонька і його тіточка»? І чи не від спілкування з засідателем Миргородського суду М.А.Бористеном добував він відомості про судові справи Миргорода, які потім використав у «Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем»?

Гоголівську героїню, тіточку Шпоньки, звали Василиса Кашпорівна Цупчевська. Знаючи звичку Миколи Гоголя частково змінювати наймення реальних осіб, не відкидаємося й тієї думки, що це прізвище є ремінісцентним від прізвища близьких гоголівських знайомців і сусідів — дрібних дворян Цуревських. Вони, за словами М.Гоголя, жили «за півверсти від нас»⁹⁴⁶, себто від Василівки. Також у містечку Яреськах жив поручик Стефан Цуревський.⁹⁴⁷

Попутник, із яким Шпонька познайомився в заїжджому дворі, назвав себе Григорієм Григоровичем Сторченком. Можливо, це прізвище у Гоголя теж не випадкове: у Говтв'янській сотні (куди входила й садиба Гоголів Яновщина) наприкінці XVIII століття жили заможні господари козаки Старченки.

ГЛЕЧИК І БУЛЬБА

У незакінченому історичному творі Миколи Гоголя «Гетьман», написаному 1830 року, головним героєм є миргородський полковник Глечик. «П.Глечик» — такий підпис мав також розділ «Учитель» із задуманої Гоголем повісті «Страшний кабан», опублікований у «Літературній газеті» в січні 1831 року. Очевидно, прізвище Глечик давно засіло в голові письменника. Пізніше матеріали своїх ранніх творів на історичну тематику Гоголь використав у повісті «Тарас Бульба».

Миргородський краєзнавець Олександр Герасименко, вивчаючи джерела творчості Гоголя, зафіксував від старих людей Миргорода переказ про те, що дослідники миргородської старовини Іван Зубковський (1848 — 1933) і Опанас Сластьон (1855 — 1933) вважали

прообразом гоголівського Тараса Бульби реальну історичну особу — миргородського полковника Матвія Гладкого.⁹⁴⁸ О.Герасименко відзначав «прототипну подібність» і в прізвищах: Гладкий — Глечик — Бульба,⁹⁴⁹ вважаючи два останні імені гоголівських персонажів різними етапами розвитку одного образу.

На нашу думку, прізвище Глечик не можна однозначно вважати вигаданим. За часів козацтва в Миргородському полку було таки прізвище Глечик: у реєстрі Остап'ївської сотні (яка пізніше увійшла до Говтв'янського повіту, де жили Гоголі) записаний козак Антон Глечиков,⁹⁵⁰ тобто, син Глечика. Це не надто далеко від гоголівських теренів: містечко Остап'є — за 35 верст від Василівки.

Реальним є й прізвище Бульба. За часів Хмельниччини такий собі Федір Бульба служив сотником Журавської сотні Кропивенського полку.⁹⁵¹ Прізвище Бульба Микола Гоголь міг чути і в Кибинцях. Всього за 15 верст від Кибинців, у селі Шишаках (колишньої Хорольської сотні Миргородського полку) жили селяни на прізвище Бульба; під час ревізії 1723 року там був записаний селянин Мусій Бульба, підданий дідича П.Куляби.⁹⁵²

Письменник наповнив повість «Тарас Бульба» десятками українських козацьких прізвищ. Аналізуючи козацькі реєстри та матеріали ревізій Миргородського й сусідніх полків, доходимо висновку, що багато з прізвищ, згаданих у повісті, були поширені в місцях, які змолоду відвідували Гоголь. Так у Миргороді Гоголеві міг трапитися Кукоба, Кукобенко (у письменника — геройчний козак Кукубенко), Лемішка; у Ярес'ках і Сорочинцях — Шило, Балабан, Череватий; у містечку Шишаках — Кобіта, Бордюг (у повісті — Бовдюг), у сусідніх селах — Покотило, Гуска. Є в повісті «Тарас Бульба» осавул Дмитро Товкач. Таке прізвище було поширене в селі Олефірівці, де часто й подовгу гостював Микола Гоголь у свого друга Олександра Данилевського. А прізвища гоголівських козаків Задорожних, Дігтяренків, Писаренків, Коржів можна зустріти чи не в кожному селі Миргородщини.

ЗВОРУШЛИВЕ ПОДРУЖЖЯ ТОВСТОГУБІВ

Хто з читачів не пам'ятає добру й сумну оповідь Миколи Гоголя про двох представників дрібнопомісного дворянства з їхнім «надзвичайно усамітненим життям, де жодне бажання не перелітає за частокіл» — подружжя Афанасія Івановича й Пульхерію Іванівну Товстогубів? Повість «Старосвітські поміщики» із збірника «Миргород» і її реалістичним побутописанням була передвісником могутнього злету Гоголового таланту в «Мертвих душах».

Почуття глибокої симпатії автора до своїх героїв, добрих, наївних і безпорадних стареньких, зворушливих у своїй патріархальній дружбі, смішних у дріб'язковому житті, під пером Гоголя переростає в почуття суму від усвідомлення нікчемності й бездуховності існування цих людей. Зображення «недосконалості нашого життя», думка про безпросвітну безглуздість тогочасної дійсності є стрижнем повісті

Афанасій Іванович.
Акварель худ. П.Боклевського

Лизогуб.

Рідкісне ім'я Пульхерії Іванівни (воно й у XIX столітті було не надто поширеним, чим і привабило Гоголя) підказувало версію, що прообразом героїні могла послужити Пульхерія Зарудна — було таке наймення в родині сусідів-поміщиків; старих дідичів Зарудних вважав прототипами Товстогубів біограф Миколи Гоголя В.Шенрок.⁹⁵³ Вище йшлося й ще про одну знайому Миколи Васильовича з цим колоритним ім'ям — Пульхерію Ломиківську. Деякі риси тихого й усамітненого подружжя сучасники вбачали навіть у харківській бездітній родині письменника Григорія Квітки-Основ'яненка.⁹⁵⁴

Цікава згадка про ще одних імовірних прототипів подружжя Товстогубів є у спогадах Софії Капніст, яка припускалася думки, що це могло бути стареньке подружжя дворян Бровків із Миргорода

письменника. В підтексті «Старосвітських поміщиків» угадується відомін недавнього минулого — молодості персонажів, які ще застали добу козаччини і встигли побувати в новій якості «секунд-майорів» російської армії.

Персонажі повісті «Старосвітські поміщики» Афанасій Іванович і Пульхерія Іванівна Товстогуби викликали в читачів і дослідників творчої спадщини Гоголя чи не найбільше здогадів і припущень щодо їхніх прототипів. Певна річ, більшість сходилися на тому, що це були найближчі люди письменника — дід Панас Дем'янович і бабуся Тетяна Семенівна Гоголі-Яновські. Це підтверджувала й близькість прізвища Товстогуб до дівочого прізвища бабусі

(про них ми розповідали в розділі «Гоголі й Миргород»).

Найімовірніше, ця зворушлива пара стареньких є збірними образами, створеними уявою письменника на ґрунті спостережень кількох сімей у реальному житті.

ЧИ БУЛИ НАСПРАВДІ ІВАН ІВАНОВИЧ ТА ІВАН НИКИФОРОВИЧ

Зайве переповідати сюжет твору Миколи Гоголя «Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем», що увійшов до збірки «Миргород». Усім пам'ятні ці дві колоритні постаті провінційних миргородських дворян із вигаданими автором прізвищами Перерепенко і Довгочхун.

У документах Миргорода першої половини XIX століття такі прізвища відсутні. Просто Гоголь із властивим йому гумором «сконструував» кумедні прізвища своїх персонажів на зразок миргородських прізвищ Перетятько і Довгопол, які насправді були в місті. Однак у Миргороді з покоління до покоління передається переказ про те, що Гоголь вигадав тільки імена й прізвища своїх літературних герой, а справжні сусіди-поміщики, прототипи відомих персонажів, таки жили в Миргороді.

Старосвітський куточек у Миргороді. Світлина початку ХХ ст.
Тут, за переказом, жили сусіди-поміщики, прототипи гоголівських
Івана Івановича та Івана Никифоровича.

Про це ще в середині 50-х років XIX ст. писав один із перших біографів Гоголя Пантелеймон Куїш: «Відомо достеменно, що в Миргороді дійсно існували, — певна річ, під іншими іменами, — Іван Іванович і Іван Никифорович, які посварилися за гусака. Втім, вони сварилися й мирилися не воднораз і нерідко їздили в одному екіпажі подавати один на одного скаргу. Вони вбачали задоволення в тому, щоб їх умовляли помиритися, і геть були позбавлені почуття злості й ворожості».⁹⁵⁵

Про реальних миргородських поміщиків-сусідів колись розповідав мені й старий миргородський лікар-краєзнавець Микола Олексійович Варченко. Жалкую, що за його життя я не встигла запитати про джерело цієї інформації.

Якось зайшла мова про давній Миргород із літнім миргородцем Миколою Павловичем Сітком, колишнім учителем. Він теж запевнив мене, що в герой Гоголя були дійсні прототипи. Про це Миколі Павловичу ще за його дитячих літ розповідав старий паламар миргородського Успінського собору (на жаль, його прізвище стерлося в пам'яті вчителя-пенсіонера). Мати паламаря змолоду служила в одного з тих миргородських сусідів-поміщиків.

А жили ті миргородські дворянини, як стверджує М.П.Сітко, у центрі старого міста, на розі нинішніх вулиць Старосвітської й Кашинського. Розміщалися їхні садиби навпроти сучасної друкарні, там, де сьогодні до високого нового будинку державної податкової адміністрації туляться невеликі приватні будинки в густих садках.

Не відомо, яку назву носила вулиця Старосвітська за часів Гоголя, увесь же навколишній район називали Пожежею. А от наприкінці XIX ст. вулиця мала назву Олександрівська, на честь імператора. 1909 року, напередодні сторіччя від дня народження Миколи Гоголя, вулицю Олександрівську перейменували на Старосвітську — в пам'ять про один із творів письменника «Старосвітські поміщики», який увійшов до збірки «Миргород». Не виключено, що приводом до перейменування послужив ще й той пам'ятний миргородцям факт, що саме в цьому місці жили миргородські поміщики, сусіди-позивачі — прототипи гоголівських героїв. Нинішній провулок Старосвітський на початку ХХ ст. мав наймення вулиця Стеблинська, від прізвища миргородських дворян і священиків Стеблинських.

За радянських часів назва вулиці Старосвітської здалася місцевій комуністичній владі занадто «старомодною», тож її змінили на Комсомольську. І лише 1996 року, коли було відновлено історичні назви вулиць нашого міста, повернули й імення Старосвітської. Як і личить гоголівському Миргородові.

А тепер спробуємо з'ясувати за документальними джерелами, чи мав хтось із реальних миргородських панів такі імена як Іван Іванович та Іван Никифорович? Принаймні, одне таке ім'я відоме: наприкінці XVIII — на початку XIX століть у Миргороді мав 60 душ поміщик Іван Никифорович Чарниш⁹⁵⁶ (народився 1740 року), сучасник Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського. Його маєтності були не тільки в Миргороді, а й у багатьох інших селах і містечках: це Яреськи,⁹⁵⁷

Сорочинці, ⁹⁵⁸ села Баранівка, Чарнишівка Говтв'янського повіту, хутір Говтва. ⁹⁵⁹ Всі ці місця були близько знайомі Гоголю.

Дружиною Івана Никифоровича Чарниша була Євдокія, донька колишнього миргородського сотника Григорія Шапи. Це, очевидно, й пов'язувало його з Миргородом. За часів козацької служби П.Д.Гоголя-Яновського Іван Никифорович Чарниш у 1764 – 1781 роках був миргородським полковим писарем, ⁹⁶⁰ потому – полковим осавулом, а 1785 року – суддею Миргородського повітового суду. ⁹⁶¹ Цілком можливо, що Іван Никифорович Чарниш – це батько гоголівського сусіда Василя Івановича Чарниша (вітчима Олександра Данилевського). Адже Іван Никифорович наприкінці XVIII століття володів селом Чарнишівкою Говтв'янського повіту, а Василь Іванович у першій чверті XIX століття теж володів сусідніми селами Чарнишівкою і Товстим. З обома Чарнишами зналися Гоголі-Яновські.

Ми далекі від того, щоб ототожнювати гоголівського персонажа з дідичем І.Н.Чарнишем – для цього не досить підстав. Але знаючи, як цікавило юного Гоголя саме те старе покоління – покоління сучасників його діда – припускаємося думки, що саме від свого близького сусіда Василя Івановича Чарниша майбутній письменник міг чути життєву історію про сварки і судові позови Івана Никифоровича.

У своїй повісті М.В.Гоголь, як і завжди, трохи змінює реалії. Наприклад, миргородська церква Всіх Святих у творі згадується як церква Трьох Святителів.

Описаний Гоголем Антон Прокофійович Голопузь – типовий для того часу збіднілий дворянин, нахлібник при багатих пана – продав свій будинок і відтоді жив у різних поміщиків. Його могли всіляко принижувати, давати щиглів по носі й голові, брати його на крини – він усе це терпів. «Підкорятися завжди було його стихією», – пише Гоголь. Таких приживальців молодий письменник бачив і в батьківській садибі в Василівці, і в дідича Д.П.Трощинського в Яреськах і Кибинцях. Як згадувала Софія Капніст-Скалон, у Кибинцях при дворі «міністра» жило кілька блазнів, завданням яких було розвеселяти господаря жартами, і так званих «шутодразнителів», які, щоб догодити вельможі, збиткувалися над блазнями. Серед останніх був навіть священик-розстріга о. Варфоломій, якого пан міг принижувати, називати «скотиною», а приближені вдавалися до різних жорстоких жартів і витівок щодо нещасного попа.⁹⁶²

Стосовно прізвища гоголівського персонажа – Голопузь – варто зазначити, що його перша частина має емоційно-характеристичну функцію, а друга викликає асоціацію з реальним миргородським прізвищем Гузь. За років юності письменника у Миргороді жив дрібний дворянин колезький реєстратор Андрій Гузь, а його син Григорій, одноліток майбутнього письменника, навчався в Миргородському повітовому училищі.⁹⁶³

«Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» розпочинається подіями 1810 року. Зі слів письменника довідуємося, що в Миргородському повітовому суді

розглядалася справа козака Бокітька про вкрадену корову. Це цілком реальне прізвище жителів містечка Сорочинців — козаків, або, як вони часто писалися в документах, дворян. Микола Гоголь міг знати Данила Бокітька — це був родич сорочинських дворян Шульженків⁹⁶⁴, гоголівських приятелів, а також Якима Бокітька, з яким водила дружбу близька до Гоголів родина Данилевських.⁹⁶⁵

ЖИВІ Й ВИГАДАНІ ДУШІ

І дід і батько Миколи Гоголя, як видно з матеріалів родинного архіву, були непосидючими й мобільними людьми. Характер і діапазон їхньої життєвої діяльності (Полтавщина, Київщина, Сумщина, Чернігівщина, Харківщина), енергійність натур спричинялися до численних і постійних поїздок Україною. Не випадково приятель Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського Федір Клименко, відправляючи нарочним листа і не бувши впевненим, де саме перебуває його друг, адресував так: «Его високоблагородію Яновскому, где изволит обретаться». ⁹⁶⁶ А сусід Василь Чарниш, пишучи листа до Василя Панасовича, надписував таку адресу: «В Кибинцы или где находится». ⁹⁶⁷

Василеві Панасовичу доводилося часто їздити. Його присутності потребувала і власна Василівка, і маєток матері в Келеберді, і Кагарлик, Кибинці та Яреські, де були маєтки й велики економії його патрона Д.П.Трощинського. У господарчих і ділових справах, власних і «економічних», Василь Панасович мав постійні зв'язки з десятками сусідів-поміщиків, до яких часто навідувався. Під час цих поїздок батько, напевно, брав із собою і юного допитливого Миколу.

У поемі «Мертві душі» М.Гоголь згадував, як «раніше, давно, за літ моєї юності, за літ моого дитинства, що промайнуло без вороття», він під час поїздок із цікавістю спостерігав життя нових для нього сіл, слобідок, повітових містечок. З усього видно, що ще дитиною їздив він чимало. Подорожі давали підліткові безліч вражень, котрі він як письменник реалізував у зрілому віці.

Під час написання поеми «Мертві душі» М.Гоголь, уже маючи гіркий попередній досвід, зіткнувся з проблемою найменування персонажів. Називати їх іменами справжніх людей, з яких він їх «списував», було неетично. Відгомін цих міркувань бачимо в поемі, коли Гоголь описує двох паній із міста N: «Автор дуже вагається, як назвати їйому обох дам таким чином, щоби знову не розсердилися на нього, як сердилися колись. Назвати вигаданим прізвищем небезпечно. Яке не вигадай ім'я, то неодмінно знайдеться в якомусь закутку нашої держави, бо ж вона велика, хтось, хто носить його, і неодмінно розсердиться не на життя, а на смерть...». ⁹⁶⁸ Тож автор пішов шляхом часткової зміни прізвищ.

Гоголь, створюючи поему «Мертві душі», сам був захоплений яскравістю своїх персонажів: «Яка різноманітна купа!» — писав він у листі до В.А.Жуковського. «Купа» стає ще барвистішою завдяки особливостям гоголівської ономастики. Прізвища персонажів у

Захар Семенович Херхеулідзев.
Мал. Ю.Белова за літографією К.Гампельна.

нарекли Захаром, у 50-х – 70-х роках XVIII століття мав підданих у Миргороді (16 хат) й у Яреськах (4 хати).⁹⁷¹ Його малолітній син Семен, писар Грузинського гусарського полку, мав кілька дворів у містечку Багачці. Семен Захарович дослужився до підполковника і помер близько 1816 року. На Миргородщину він навідувався не часто, більше жив у Петербурзі.

Нащадки князя Семена Херхеулідзе – син Захар Семенович (1805 – 1856), майже ровесник Миколи Гоголя, і його сестри Тетяна (Теміра) Семенівна, а також Олександра і Клеопатра належали до пушкінського оточення в Петербурзі.⁹⁷² Клеопатра Семенівна Херхеулідзе, як і близька знайома Миколи Гоголя Олександра Осипівна Россет-Смирнова (Розетті), до речі, теж нащадок грузинів Ціцішвілі, 1826 року була серед «девиць, помещенних жительством с фрейлинами» при імператорському дворі.⁹⁷³

Захар Семенович Херхеулідзе звідка бував у миргородський краях, де 1830 року мав селян.⁹⁷⁴ У 1833 – 1850 роках він був градоначальником Керчі. У Миколи Гоголя і Захара Херхеулідзе було спільне коло знайомих – О.О.Россет-Смирнова, її дядько декабрист Микола Іванович Лорер, Петро Васильович Капніст, у

письменника досить часто контаміновані: частину прізвища він бере від реальної особи, частину – вигадує сам.

Прикладом такого поєднання може бути прізвище його персонажа із поеми «Мертві душі» – Чипхайхілідзев. Описуючи бал у губернатора, Гоголь згадує серед гостей: «грузинський князь Чипхайхілідзев». ⁹⁶⁹ У гоголівському середовищі Полтавщини кінця XVIII – першої третини XIX століття фігурує родина Херхеулідзевих. Це були нащадки грузинського князівського роду Херхеулідзе, який у першій половині XVIII століття емігрував із Грузії до Росії, а згодом осів на полтавських теренах.⁹⁷⁰

Князь Заал Херхеулідзе, якого на слов'янському

ґрунті «для спрощення»

маетку якого в селі Трубайцях на Полтавщині свого часу протягом двох років виховувався підліток Захар Херхеулідзев⁹⁷⁵ (між маєтком Херхеулідзею Багачкою і Трубайцями – всього 20 верст). Тож Микола Гоголь і князь Захар Херхеулідзев, цілком вірогідно, могли бути знайомими. Очевидно, звідси й з'явився дещо «перероджений» персонаж – грузинський князь Чипхайхілідзев.

Згадується в поемі ще один персонаж – Хрульов, управитель справ контори в садибі полковника Кошкарьова. Поява цього наймення у Гоголя може бути пов'язана з реальними поміщицькими родами Полтавщини. Козаки Хрулі в XVIII – XIX століттях жили неподалік від Сорочинців, у селі Баранівці, куди іноді приїздили Гоголі. Цілий хутір Хрулі був також під містом Лохвицею, його мав проїздити Гоголь, їduчи з Березової Луки. Від цього козацького прізвища пішло й дворянське – Хрульови, такі поміщики в XIX столітті мали осідок у селі Ковалівці, що поблизу Полтави.

ТОЙ ПЕТУХ, ЩО ІЗ ПІВНІВ

Петро Петрович Петух, персонаж із другої частини поеми «Мертві душі» – «пан старого крою», товстун, веселун і ненажера, викликав незмінну зацікавленість читачів і дослідників творчості Гоголя. Не бракувало й припущень щодо прототипів цього героя. Вважаємо, що витоки цього образу слід шукати тут таки, на батьківщині письменника.

У Яреськівській сотні Миргородського полку здавна жили козаки Півні. Дем'ян Півень із синами Федором і Яковом у 20-х роках XVIII століття були козаками середніх статків в селі Туху (Федунці), що за 17 верст від гоголівської Яновщини й за 6 верст від Яреська. Десять усередині століття рід Півнів розділився: одні стали по-простонародному Півненками⁹⁷⁶, а представники іншої гілки почали іменувати себе на шляхетний штиб – Півинськими, Півінськими. Відповідні назви мали й їхні хутори: хутір Півні був розташований за 15 верст на північний схід від Яновщини, а Півинські хутори – за 7 верст на південний схід від Федунки.

Федір Півінський у 1763 – 1781 роках мав звання сотенного отамана Яреськівської сотні. Його син Петро (народження близько 1755 року), теж яреськівський сотенний отаман, власник 36 душ чоловічої статі, змолоду брав участь у російсько-турецькій війні, в боях у Криму, завдавав тривоги ворогові під фортецею Кінбурном.⁹⁷⁷ Вийшов у відставку секунд-майором. Сучасник і земляк Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, Петро Півінський добре знав його родину й через це 1794 року підтверджив своїм підписом родовідне свідоцтво цієї сім'ї.⁹⁷⁸ Півінські навіть доводилися Гоголям-Яновським віддаленою рідною.

Візьмемо на себе сміливість висловити припущення, що саме цей поміщик-земляк Петро Півінський допоміг Гоголеві поповнити галерею незабутніх портретів поеми «Мертві душі» як прообраз персонажа Петра Петровича Петуха. Наша гіпотеза ґрунтуються на тотожності імення реальної особи й персонажа (Петро) та на промовистій схожості прізвища Півінський, що є похідним від

«Півень», з російським відповідником Петух у авторському трактуванні Миколи Гоголя. Письменник просто переклав українське прізвище на російську мову.

Повідомлення ж О.С.Данилевського про те, що життєвою основою для створення образу Петра Петровича Петуха був Федір Якимович Данилевський, викликає суттєві запереченння. Адже, як уже мовилося, Ф.Я.Данилевський був інвалідом без обох ніг, і така примітна риса не могла б пройти повз гостре око спраглого колоритності письменника, коли б той «списував» образ Петуха з Ф.Данилевського.

Син Петра Півінського, губернський секретар Харлампій Петрович, теж федунський поміщик, у власності якого було 200 десятин землі з 30 душами, мав дітей, із яких відомі імена сина Ферапонта, дочок Наталі та двох Марій. Їхнє дворянство підтверджено указом Герольдії 1849 року.⁹⁷⁹

У Харлампія Петровича Півінського склалися добри стосунки з Василем Панасовичем Гоголем-Яновським, на той час куратором справ яреськівської економії. Збереглися листи пана Харлампія до батька Миколи Гоголя. В одному з них, написаному з Федунки в Яреські, Х.Півінський просить Василя Панасовича прислати йому з яреськівської економії землеміра для обміру проданої землі.⁹⁸⁰ В іншому листі 1816 року він звертається з проханням до В.П.Гоголя-Яновського виділити на території яреськівської економії помешкання для знайомого офіцера.⁹⁸¹

Існує версія, за якою Харлампій Півінський є прототипом гоголівського Чичикова. Родичка Гоголів Марія Григорівна Анисимо-Яновська (рідна тітка якої, Марія Іванівна, була в шлюбі з Харлампієм Півінським), розповідала, що пан Харлампій записував живими своїх померлих кріпаків, а також, як і гоголівський Чичиков, удався до близької авантюри: придбав у сусідів «мертві душі», щоби досягти майнового цензу — наявності не менше 50 душ — на право зaintматися винокурінням.⁹⁸²

Яреськівським мешканцем наприкінці XVIII століття був також дворянин Панас Півінський, відомий своєю близькістю до згадуваних вище Ворожченків — кумів Василя Панасовича Гоголя-Яновського.

За припущенням усе тієї ж таки М.Г.Анисимо-Яновської, дружина Харлампія Півінського Марія Іванівна могла послужити Гоголеві прообразом поміщиці Коробочки з поеми «Мертві душі». Якщо вже зайшлося про цей яскравий жіночий персонаж, то варто висловити й нашу версію: таке «ласкаво-зменшувальне» прізвище за часів козацтва траплялося в Бірківській сотні Полтавського полку — там жив козак Максим Коробочка.⁹⁸³ Село Бірки — всього за 15 верст від Олефірівки, де часто доводилося бувати Миколі Гоголю. Прізвище Коробочка могло зберігатися ще й за гоголівської доби, і письменник міг чути його в краї свого дитинства, а то й знати Коробочок особисто.

ІХ БАЧИВ ГОГОЛЬ У КИБИНЦЯХ І ДОВКОЛА

Читачі «Мертвих душ» пам'ятають, що Чичиков у Петуха познайомився іще з одним сусідом-поміщиком Платоном Михайловичем Платоновим. Його прототип нам вбачається все в

тому ж таки оточенні Гоголів. У кибинському колі, яке збиралося в Д.П.Трощинського, помітною особистістю був Платон Гаврилович Родзянко (1802 – 1860), підполковник, предводитель дворянства Хорольського повіту (1833).⁹⁸⁴ Він здобув блискуче елітарне виховання у батьківському маєтку в Веселому Подолі, де шанувалися поезія й музика. Платон Родзянко й сам був відомий як літератор, що виступав під псевдонімом Платон Щербатий. Жив він у селі Платонівці (названому на його честь; сьогодні в складі села Пузикового Глобинського району Полтавської області). Родина Родзянків мала зв'язки з чеськими музикантами Алоїзом і Венцеславом Єдлічками. Захоплювалася музикою і дружина Платона Гавриловича – Євгенія Іванівна Глінка, яка походила з роду знаменитого композитора Михайла Івановича Глінки (1804 – 1857). Євгенія Іванівна належним чином виховала й свого сина Андрія Платоновича Родзянка (народився 1839 року в селі Платонівці), який став відомим піаністом.⁹⁸⁵

На нашу думку, саме з Платона Родзянка, поміщика Платонівки, їй писав Гоголь свого Платона Михайловича Платонова. У поемі «Мертві душі» є непрямі докази цього, от хоха б така ремінісценція. Молодий красень і естет Платонов приїздить у гості до своєї сестри, дружини поміщика Костанжого. Він підходить до фортепіано й починає розбирати ноти: «Господи! що за старовина! – сказав він.

– Ну, чи не соромно тобі, сестро?» Певна річ, саме Платон Родзянко, у вітальні якого постійно звучали музичні новинки, міг зробити сестрі такий закид.

І ще один аргумент на користь нашої гіпотези щодо Платонова – Платона Родзянка. Останній доводився двоюрідним братом Василеві Яковичу Ломиківському, якого вважають прообразом поміщика Костанжого. Мати Василя Ломиківського Марія Василівна Родзянко, була рідною сестрою Гаврила Родзянка, який став хрещеним батьком В.Ломиківського. Відгомін цих родинних стосунків, щоправда, дещо змінених Гоголем, і спостерігаємо в поемі «Мертві душі».

Із кибинського дворянського середовища, такого пам'ятного Миколі Гоголю, він не раз обирає прізвища своїх дійових осіб. У «Мертвих душах», у плині розлогої оповіді про формування особистості Чичикова лише раз з'являється епізодичний персонаж – штабс-капітан Шамшарев.⁹⁸⁶ Це прізвище якось кануло в безвість серед огрому інших персонажів поеми. А тимчасом воно цікаве в розглядуваному нами аспекті: серед знайомих письменника на Миргородщині були багаті пани з дуже схожим прізвищем – Шамшеви, діди чи сусіднього з Кибинцями села Шарківщини. Гоголь бачився з ними в Кибинцях і Василівці, а також, цілком можливо, в Петербурзі. Один із «стовпів» цього роду Олександр Якович Шамшев за молодих літ служив капітаном лейб-гвардії Преображенського полку.⁹⁸⁷ Напевно, історію його життя й чув Микола Гоголь у кибинському гурті місцевих дворян, а згодом подав його в своєму творі як штабс-капітана Шамшарева.

У другому томі поеми «Мертві душі» з'являється персонаж Андрій Іванович Тентетников, 34-річний «поміщик Тремалаханського повіту», бездіяльний ліберал, як вважають, своєрідний попередник

гончаровського Обломова. Це один із найцікавіших образів, який викликав жвавий інтерес сучасників Гоголя, котрі чули розділи другого тому в читанні самого Миколи Васильовича, — це О.Россет-Смирнова, А.Россет, Д.Оболенський.⁹⁸⁸ Не залишився Тентетников і без уваги дослідників. Духовна сутність цього образу, біографічні моменти з життя самого автора, що особливо помітні в оповіді про виховання Тентетникова, про його першого наставника тощо, — все це не раз ставало об'єктом літературознавчого аналізу.⁹⁸⁹ Робилися й спроби пошуку прототипів, наприклад, називалося ім'я М.М.Сперанського, державного діяча початку XIX століття, реформатора державного управління.

Проте, зважаючи на умовну природу художнього образу, дослідники здебільшого залишали поза увагою витоки самого прізвища Тентетников, напевне, тому що вважали його безумовно вигаданим, адже в ранніх варіантах другого тому поеми він іменувався Дерпенниковим. Ale коли аналізувати творчість Гоголя, проектуючи її на миргородський ґрунт, то не можна згодитися з думкою, що прізвище «поміщика Тремалаханського повіту» постало тільки з уяві письменника. І ось чому.

Ми вже згадували село Слобідку на Миргородщині, яке розміщалося за сім верст від Кибинців. У XVII — першій половині XIX століття власниками цього села були дідичі Зарудні, близькі знайомі Гоголів-Яновських протягом кількох поколінь, кибинські завісідники. Наприкінці XIX століття у Слобідці жили багаті поміщики — колезький асесор Павло Іеронович Лясковський-Тендетников із дружиною Наталією Полієвктівною. Свого часу він закінчив Глухівський учительський інститут, був опікуном Слобідського народного училища,⁹⁹⁰ церковним старостою Миколаївської церкви містечка Слобідки.⁹⁹¹ 1904 року Павло Іеронович мав чин надвірного радника. Помер він близько 1910 року. Його 52-річна вдова 1913 року володіла в Слобідці 245 десятинами землі.⁹⁹² Вшановуючи пам'ять свого чоловіка, Наталія Полієвктівна заснувала в повітовому земстві капітал імені П.П.Лясковського-Тендетникова, відсотки з якого йшли на виплату стипендії бідним ученицям.⁹⁹³

Лясковські-Тендетникови вели свій родовід ще з XVII століття, від полкового обозного Київського полку (1691) Павла Олександровича Лясковського.⁹⁹⁴ Що ж до другої частини прізвища — Тендетников — можемо повідомити, що воно походить від українського прізвища Тендітник; таке прізвище, зокрема, належало заможному родові Зіньківського повіту Полтавської губернії.

Чи жили предки Павла Іероновича Лясковського-Тендетникова у Слобідці за часів Миколи Гоголя, встановити не вдалося. Ale чуття дослідника підказує нам, що існує незаперечний зв'язок між гоголівським персонажем Тентетниковим і миргородським родом Лясковських-Тендетниківих, дуже близьким до гоголівського ареалу. Тож тут іще є простір для майбутніх пошуків.

Село Кибинці настільки тісно асоціювалося з Гоголем, що місцеве населення ладне було всі образи й персонажі в творах Миколи

Васильовича пов'язувати з цим селом. Наприклад, за місцевим переказом, у Кибинцях, над обривом жив такий собі Воскобійник, що доводився двоюрідним братом не кому іншому, як самому гоголівському Рудому Панькові. Хату цього Воскобійника навіть змальовував відомий художник Опанас Сластьон (1855 – 1933), збирач миргородської старовини.⁹⁹⁵

У ВІТАЛЬНІ В СОБАКЕВИЧА

Цікавий матеріал для спостережень над творчою лабораторією Гоголя знаходимо в порівнянні текстів самого письменника і деяких історичних документів його доби. Цитуємо «Мертві душі» Гоголя: «Увійшовши до вітальні, Собакевич указав на крісла, сказавши знову: «Прошу!» Сідаючи, Чичиков зиркнув на стіни й на картини, що висіли на них. На картинах усе були молодці, все грецькі полководці, гравійовані на весь зрист: Маврокордато⁹⁹⁶ в червоних панталонах і мундирі, з окулярами на носі, Miayulі, Канари... Поміж міцними греками, невідомо яким чином і для чого, розмістився Багратіон...»⁹⁹⁷. І через кілька сторінок: «Останні слова він [Собакевич – Л.Р.] уже сказав, звернувшись до портретів Багратіона і Колокотроні,⁹⁹⁸ що висіли на стіні». ⁹⁹⁹

А тепер порівняймо ці фрагменти поеми з документом – описом колекції картин, які 1848 року зберігалися в будинку одного з земляків і сучасників Гоголя – полтавського дідича Віктора Олексійовича Фролова-Багреєва:

«Портретов:

В позолоченных рамках маленьких В.А. и А.Петровны Фроловых-Багреевых – 3.

Гравированных: в позолоченной раме В.П.Кочубея за стеклом –

1.

В.В.Капнист – 1.

Генералов Российских... – 9.

Гетманов – 6 ...

Канари – 1, Колокотрони – 1, Маврокордато – 1». ¹⁰⁰⁰

Збіг, здається, не випадковий. Гоголь, напевно, бачив ці картини в будинку Фролових-Багреєвих у Полтаві.

Тепер зупинимося детальніше на цій родині та її місці в гоголівському середовищі. Віктор Олексійович Фролов-Багреєв (народився близько 1791 року), власник згаданої колекції, був нащадком багатих і знатних дворян. Його дід Петро і батько Олексій Петрович Фролови-Багреєви служили в генеральських чинах. Батько мав великі статки: його вклад у Гамбурзькому банку 1812 року становив один мільйон триста тисяч карбованців,¹⁰⁰¹ він володів численними маєтностями на Полтавщині й Чернігівщині, мав будинки в Петербурзі й Полтаві.

Їхнє село Савинці в Миргородському повіті розкинулося у красивій місцині на березі річки Псла, всього за одну версту від села Олефірівки, де у Данилевських часто бував Микола Гоголь. До

Родинний герб Фролових-Багреєвих

верст від Савинців; у Диканьці, як відомо, часто бували й Гоголі. Уляна Андріївна була старшою сестрою Олександра Андрійовича Безбородька (1747 – 1799), знаного державного діяча, дипломата, секретаря Катерини II, який фактично керував Колегією іноземних справ.

Тож нащадок відомого клану Віктор Олексійович Фролов-Багреєв дуже пишався своїм походженням. В 16-літньому віці він став юнкером у лейб-гвардії Єгерському полку. У серпні 1812 року в чині прапорщика він брав участь у військових діях проти французької армії при Смоленську, за що одержав свій перший орден Святої Анни 2-го ступеню.¹⁰⁰² У генеральній битві при Бородіні був поранений у щоку з пошкодженням щелепи, зазнав контузії. За участь у цьому бою його було нагороджено Золотою шпагою «За хоробрість». 1813 року в званні поручика Віктор Фролов-Багреєв брав участь у походах на Варшаву і Прусію, був у боях під містами Пірною, Лейпцигом, у взятті Парижа 1814 року. Зазнав багатьох поранень, 1828 року вже мав звання генерал-майора, нагороджений орденами Святого Володимира 3-го ступеню (1826), орденом Георгія 4-го класу (1833) та іншими численними нагородами.¹⁰⁰³ Бібліотека в садибі Фролових-Багреєвих у Савинцях мала багато літератури про події 1812 року. Тож присутність портрета Багратіона серед інших генералів у колекції живопису родини Фролових-Багреєвих цілком зрозуміла.

1833 року генерал-майора В.О.Фролова-Багреєва визнано

Савинців пани Фролови-Багреєви приїздили здебільшого влітку, а зиму проводили в Петербурзі або Полтаві. Савинці дісталися Віктору Олексійовичу Фролову-Багреєву від матері Агрипини Павлівни Кочубей, рідної сестри Віктора Павловича Кочубея (1768 – 1834), відомого державного діяча, графа, віце-канцлера, міністра внутрішніх справ, голови Державної ради. Їхня мати – Уляна Андріївна Кочубеєва, з дому Безбородько, жила в знаменитій Диканьці, що за 70

Екслібрис книгозбірні
Фролових-Багреєвих.
Початок – перша чверть XIX ст.

шляхетства Миргородського повіту, в якому оберталися багаті й не надто багаті, але знамениті родини краю – Трощинські, Капністи, Муравйови-Апостоли, Гоголі-Яновські, Данилевські, Шамшеви, Сакени та інші. Батьки Миколи Гоголя були знайомі з Фроловими-Багреєвими.

Поки-що не маємо прямих доказів знайомства розглядуваної родини з великим письменником-земляком. Але спільне коло їхніх знайомств, територіальна близькість та деякі інші факти вказують на те, що це знайомство було.

Мати письменника Марія Іванівна Гоголь-Яновська ще 1832 року в листах до сина наполягала на тому, щоб він у Петербурзі познайомився з Багреєвими (так

нездатним через хворобу до продовження служби. (До речі, стан його здоров'я посвідчив знаменитий лікар, лейб-медик, дійсний статський радник Арендт. Це той самий петербурзький лікар Микола Федорович Арендт (1785 – 1859), який лікував Миколу Гоголя; письменник згадував його в листах до матері й до свого друга О.С.Данилевського; М.Ф.Арендт лікував також О.С.Пушкіна після дуелі з Дантею). 18 грудня 1833 року Віктор Олексійович був звільнений від військової служби «за ранами, з мундиром і пенсіоном повного окладу».

Фролови-Багреєви входили до того елітного середовища

Один із членів родини Фролових-Багреєвих. Світлина кінця XIX ст.

їхнє прізвище спрощено називали на Миргородщині). Микола Гоголь же чомусь вважав це непристойним.¹⁰⁰⁴ Проте їхнє знайомство, очевидно, все-таки сталося, бо в 30-их роках ХХ століття у Миргородському краєзнавчому музеї зберігалась книжка "Вечера на хуторе близ Диканьки" з авторським дарчим надписом поміщику Фролову-Багреєву.

Савинські дідичі їздили до своєї рідні Кочубеїв у Диканьку, там же часто бувала й сім'я Гоголів. Сестри письменника, як згадує Ольга Василівна Гоголь-Головня, дружили з панною Кардашевською¹⁰⁰⁵ (Кардашевською). Це прізвище відоме на Миргородщині: Яків Володимирович Кардашевський, "відставний артилерій підполковник", 1846 року служив управителем Савинської економії Фролових-Багреєвих.

Отже, коло знайомств так чи інакше замикається на родині Гоголів, і це дає нам підстави для висунення такої версії: Гоголь, приїжджаючи на Полтавщину 1832 і 1835 років, бував у Фролових-Багреєвих у Савинцях або в Полтаві й використав деякі штрихи з побуту цих дідичів для опису інтер'єру в домі Собакевича.

ПОШТМЕЙСТЕР, ГОРДНИЧИЙ І ЛІКАР ГІБНЕР

Сатиричне зображення персонажів комедії Гоголя «Ревізор» чималою мірою було викликане особистим негативним досвідом спілкування письменника з миргородським чиновництвом, зокрема, поштовим. «Прокляті пошти!» — спересердя вигукнув Гоголь, не одержавши листа від свого друга О.С.Данилевського, відправленого з Лубен.¹⁰⁰⁶ В листі до матері, написаному 1833 року з Петербурга до Василівки, він журився: «Жаль дуже, що поштмейстер був таким нахабним, що розпечатав листи...» — і погрожував скаржитися з приводу перлюстрації своєму знайомому, директорові Поштового департаменту Булгакову.¹⁰⁰⁷

1899 року літня жителька містечка Сорочинців Ольга Захарівна Корольова на запитання дослідника біографії й творчості Гоголя, письменника В.Гіляровського, з кого списані дійові особи «Ревізора», відповіла: «Двох особисто знала: городничий списаний із миргородського городничого Носенка, а поштмейстер — з поштмейстера Мамчича. Померли обое...».¹⁰⁰⁸

З цим твердженням О.З.Корольової можна згодитися тільки частково. Справді, миргородський поміщик Григорій Матвійович Мамчич у чині титулярного радника, а згодом колезького асесора служив на посаді миргородського поштмейстера в 1851 — 1864 роках¹⁰⁰⁹; 1874 року він був членом Миргородської міської думи. Однаке, як бачимо, він не міг послужити Гоголеві прототипом поштмейстера Шпекіна: комедія «Ревізор» написана значно раніше, 1835 року.

Тепер звернімося до деяких фактів із історії поштмейстерської служби на Миргородщині. Одним із перших відомих поштмейстерів у Миргороді 1791 року був Данило Якович Якубовський (народження 1757 року), в минулому — військовий товариш Миргородського

полку.¹⁰¹⁰ Він бував і в Сорочинцях, мав зв'язки з тамтешнім лікарем Михайлом Яковичем Трохимовським.¹⁰¹¹ Якубовський був сучасником діда й батька Гоголів-Яновських, Микола ж Гоголь не застав його на поштмейстерському уряді.

Значно ближчим за часом до років життя письменника був миргородський поштмейстер (1813), колезький секретар Іван Павлович Левицький.¹⁰¹² Його син Павло, ровесник Миколи Гоголя, з 1815 року навчався в Миргородському повітовому училищі.¹⁰¹³ Гоголі знали Левицьких, це був священицький рід у містечку Ярецьках наприкінці XVIII – на початку XIX століття. Тож, на нашу думку, деякі риси для свого персонажа Івана Кузьмича Шпекіна Гоголь міг узяти з Івана Павловича Левицького.

А городничий? У Гоголя це, поза сумнівом, збірний образ. І все-таки, що за люди були миргородські городничі, яких особисто знав автор комедії? За років раннього дитинства письменника, в 1812 – 1813 роках, на цій посаді був титулярний радник Давид Павлович Ясникольський,¹⁰¹⁴ у минулому – поручик, учасник військових дій, нагороджений Золотою шпагою «За хоробрість».

1829 року уряд миргородського городничого займав уже інший посадовець – Кирило Павлович Носенко, який мав звання капітана, володів у місті кріпаками.¹⁰¹⁵ Він був приятелем миргородського поміщика, титулярного радника Дмитра Семеновича Шульженка, миргородського повітового скарбника в 1829 – 1833 роках; 1825 року К.Носенко став у Троїцькій церкві хрещеним батьком Миколи, новонародженого Шульженкового сина. Нагадаємо, що Шульженки – це вихідці з Сорочинців, приятелі родини Гоголів. А згадувана вище Ольга Захарівна Корольова (уроджена Шульженківна) доводилася рідною небогою Дмитрові Семеновичу Шульженку, тож звідси й знала Кирила Павловича Носенка.

Кого із миргородських городничих – Д.Ясникольського чи К.Носенка – «протягнув» Гоголь у «Ревізорі», однозначно стверджувати важко: час, коли молодий письменник набирається життєвих вражень, припадає саме на роки між відомими нам датами правління Ясникольського й Носенка – між 1813 і 1829 роками.

Близько 1836 – 1842 років (а можливо, й раніше, на початку 30-х років) городничим у Миргороді служив поручик Семен Брайлко. Свого часу велося кримінальне розслідування над діями цього миргородського посадовця; цілий том документів його справи до початку 40-х років ХХ століття зберігався в Полтавському обласному архіві.¹⁰¹⁶ Тож цілком можливо, що й Семен Брайлко міг стати об'єктом гостро критичного Гоголового пера.

В ранньому варіанті «Ревізора» у Гоголя була сцена прийому Хлестаковим відставного секунд-майора Ращаковського. В пам'яті зринає прізвище Ращаковський: на межі з Миргородським повітом, у Гадяцькому повіті, в селах Ковалівці, Лютенци та інших жили поміщики Ращаковські (вони ж Рощаковські). Хутір Ращаковського був за 25 верст на північ від Яновщини, поруч із хутором Тимченками (Федорівкою), де в першій половині XIX століття жили великі друзі

Малюнок М.Гоголя до комедії «Ревізор»

сім'ї Гоголів — родина дворян Тимченків.¹⁰¹⁷ Коли Гоголі їздили до них у гості, то завжди проїздили хутір Ращаковського.

Гоголі могли знати Василя Васильовича Рощацковського (народився близько 1768 року), який 1818 року служив суддею Гадяцького повітового суду і був одружений із Марією Антонівною Данилевською¹⁰¹⁸, жінкою з роду, дуже близького до Гоголів-Яновських.

Рощацковські породичалися з Яновськими, поміщиками сусіднього Зіньківського повіту (можливо, навіть віддаленими родичами Гоголів-Яновських): Рощацковська Дарія Петрівна перебувала в шлюбі з Григорієм Івановичем Яновським, а Петро Васильович Рощацковський (зіньківський повітовий суддя 1785 року) — з Ганною Іванівною Яновською, яка померла 1829 року.¹⁰¹⁹

У комедії «Ревізор» серед дійових осіб є повітовий лікар Христиан Іванович Гібнер. Дослідники творчості Гоголя вже відзначали іронічний підтекст створеного письменником прізвища Гібнер. Лікарі-іноземці були звичним явищем у Російській імперії кінця XVIII — початку XIX століття. Гоголь міг бачити їх у Сорочинцях. Зокрема, доктор медицини Густав Якович Руппейнет (1807 - ?), «із ліфляндських уродженців», міщанин міста Риги, здобувши ступінь доктора медицини в Дерптському університеті, з травня 1843 року одержав призначення на посаду лікаря при Миргородському повітовому училищі,¹⁰²⁰ протягом деякого часу служив лікарем при училищі в селі Обухівці Миргородського повіту, а з другої половини 40-х років мав вільну практику як містечковий лікар у Сорочинцях і як «лікар маєтків деяких поміщиків Миргородського повіту».¹⁰²¹ 1865 року він перебував у чині надвірного радника, 1874 року — колезького радника. Родина Гоголів користувалася кваліфікованими послугами цього лікаря. Так Г.Я.Руппейнет разом зі своєю сестрою Наталею Яківною 1856 року в

Сорочинцях у будинку О.М.Трохимовського, онука відомого лікаря, приймав пологи в Єлизавети Василівни Гоголь-Бикової, сестри письменника.¹⁰²²

До речі, ще один цікавий зв'язок із Миколою Гоголем. Г.Руппейнет навчався в Дерптському університеті одночасно з Йосипом Васильовичем Варвинським (1811 – 1878), уродженцем міста Хоролу з Полтавщини, сином священика Шахворостівської церкви Миргородського повіту; Й.В.Варвинський, доктор медицини, професор Московського університету, брав участь у консиліумі лікарів в останні дні життя Миколи Гоголя.¹⁰²³

Жив у Сорочинцях також лікар-іноземець Карл Кіндратійович Баніх, «доктор кінної артилерії», теж близький до роду сорочинських дворян Трохимовських¹⁰²⁴; 1833 року він «восприймав» при хрещенні дитину кріпаків Трохимовського. Син Карла Кіндратійовича, Ф.К.Баніх, одружився з Ольгою Олександровною Данилевською – доночкою Гоголового друга О.С.Данилевського. Саме в Ф.К.Баніха збереглася велика епістолярна спадщина Миколи Гоголя – 55 листів письменника до О.С.Данилевського.¹⁰²⁵

Цілком імовірно, що імена і прізвища знайомих лікарів-іноземців із Сорочинців могли допомогти Гоголю «сконструювати» типаж лікаря Християна Івановича Гібнера в комедії «Ревізор».

М.В.Гоголь писав: «У мене тільки те виходило добре, що взяте було мною із дійсності, із даних, мені відомих». Аналіз творчої лабораторії письменника, прототипи його персонажів переконливо підтверджують цю гоголівську думку.

ВИСНОВКИ

Велич таланту Миколи Гоголя закорінена в Україні. Саме українські, зокрема, полтавські, миргородські реалії заклали значний пласт фактів і вражень у підмурівок творчості Гоголя. Його спостережливий зір і чіпка пам'ять із юних літ зафіксували чимало знайомих колоритних осіб, які згодом, здобувши опертя на життєвий досвід письменника, переросли в образи разючої художньої сили.

На наше переконання, особливе значення для формування особистості Миколи Гоголя мав уплив козацького ландшафту як унікального й складного комплексу української історії. Миргородське козацтво – в переказах предків роду, сусідів, старих козаків Миргородщини – стало базою до зародження творчої домінанти молодого Гоголя. І тільки брак конкретно-історичного й етнографічного матеріалу, віддаленість від рідних теренів, розрив із ними не дали йому можливості в Росії продовжувати й завершити його задуми зі створення великих, панорамних історичних полотен із козацької тематики. Гоголь як український письменник не вичерпав себе «Тарасом Бульбою» – він у Росії трагічно обірвався ним.

Перед нами стояло завдання – дослідницьким поглядом охопити й поєднати дві стихії: миргородське козацтво другої половини XVII – XVIII століть та огром гоголівського таланту, який генетично виріс із цього середовища.

Ми намагалися подати якомога ширшу панорamu життя Миргородщини – як пізньокозацької доби, так і періоду переродження українського козацького патриціату в дворянство. Одним із наших завдань була спроба відтворити реальні, в конкретних особах, картини життя суспільства гоголівських і догоғолівських часів, зокрема, верств, близьких до сім'ї Гоголів-Яновських як у плані територіальному, так і в плані родинному та соціокультурному.

Ми прагнули розглядати зріз суспільного життєдіяння миргородської спільноти, проектиуючи його на площину біографічних реалій і літературної творчості Миколи Гоголя. Так, наприклад, нами було поставлене завдання подати відомості про якнайбільшу кількість конкретних осіб Миргородщини, пов'язаних із мережею місцевих судових установ: суддів, підсудків, підкоморіїв, засідателів та інших, щоб дати можливість користувачеві інформації глибше проникнути в той реальний світ, із якого так щедро черпав Гоголь і згодом так ясно населив представниками цього дрібночиновницького світу свої твори.

Постала необхідність ширше, ніж досі подавалося в літературі, представити діапазон спілкування родини Гоголів. Ми розглянули те

козацько-старшинське й шляхетське середовище, в якому проходило життя Гоголів-Яновських у другій половині XVIII – першій половині XIX століть, і на матеріалі документальних свідчень намагалися простежити особливості побутування, характер стосунків, уподобань, зацікавлень осіб, що входили до нього.

Здебільшого це були дрібні й середньої руки поміщики – вихідці із значного козацтва Миргородського полку. Саме ця категорія населення, з її нерідко патріархальним, традиційним укладом життя, старокозацькими ідеалами, приваблювала Гоголя-письменника. У знайомому з дитинства оточенні він бачив особливу романтику й поезію, що межували у нього з легким сумом і ностальгійними настроями, надто в далекому Петербурзі, який своїм близким і величчю так разюче відрізнявся від тихої, затишної й любої серцеві письменника Миргородщини. Саме це середовище дало молодому Миколі Гоголю багатий матеріал для його творчості.

Ми зробили спробу щомога ширше з'ясувати особливості культурного простору Миргородщини розглядуваної доби, по можливості реконструювати плин інтелектуальних комунікацій гоголівського ареалу. Досліджені нами миргородське, кибинське, яреськівське, сорочинське та інші козацько-дворянські товариства не були статичними: особи, що входили до них, мали причетність і до інших аристократичних чи різночинських громад (Полтава, Чернігівщина, Петербург та інші). До Миргородщини доходили відгомони інтелектуальних рухів із сусідніх регіонів, як от автономістські ідеали патріотично налаштованого елітного гуртка Новгород-Сіверського намісництва 80-х – 90-х років XVIII століття. А, в свою чергу, діяльність кибинського соціокультурного утворення, з його патріотичними імперативами й принципами національної ідеології, відлунювала в дворянських спільнотах соціально й політично активного українства далеко за межами Полтавщини.

Ми намагалися простежити ці акценти на матеріалі великих культурних гнізд миргородського краю та їхніх родинно-сусідських стосунків. Поряд із гроном визначних особистостей гоголівської доби в полі нашого зору опинилися десятки дрібних, мало відомих для гоголезнавчої науки родин, пов'язаних із Гоголями. Авторці цікаво було на матеріалі архівів досліджувати складні генеалогічні комбінації, наприклад, сімейно-сусідський альянс Гоголі – Клименки. В ході його вивчення було виявлено родинні зв'язки цих двох сімей XVIII

— початку XIX століть через рідних сестер із дому Лизогубів — Тетяну Семенівну й Ірину Семенівну.

Уточнено деякі факти з життя родини Гоголів-Яновських: точна дата й місце одруження батьків письменника — Василя Панасовича й Марії Іванівни, дата й місце народження брата Миколи Гоголя Дмитра. Зроблено спробу точніше з'ясувати дату смерті діда — Панаса Дем'яновича. Досліджено роль громадської спільноти містечка Яресъок у долі родини Гоголів-Яновських.

Простежено стосунки Гоголів-Яновських із тими українськими козацько-дворянськими родами Миргородщини, питома вага яких була особливо важливою в гоголівському соціумі. Авторка ризикнула відтворити характер гоголівської доби й гоголівського оточення нетривіальними засобами, як от через показ кумівських стосунків, наприклад, із родиною Ворожченків.

Зроблено кроки до розширення традиційних обріїв у дослідженні культурного середовища миргородського краю. Зокрема, показано розвиток садибних театрів у поміщицьких маєтках, висвітлено деякі аспекти міжетнічних зв'язків гоголівського середовища з представниками грузинського поселення XVIII — XIX століть.

Розглянуто династії миргородських козацько-старшинських і священицьких родів, фамільні осередки Данилевських, Трощинських, Козачківських, Ломиківських, Родзянків, Бровків, Трохимовських, Галяхівських та інших — тих родів, які протягом багатьох десятиліть підтримували зв'язки з трьома поколіннями сім'ї Гоголів-Яновських.

Нам убачалося важливим приділити значну увагу дідові Миколи Гоголя — Панасові Дем'яновичу Гоголю-Яновському. Ця досить віддалена в часові історична постать у нашому дослідженні постає, можна сказати, своєрідним центром, від якого тягнуться зв'язки до інших діячів його доби та часів його сина Василя Панасовича Гоголя-Яновського й онука Миколи Гоголя. В листуванні П.Д. і В.П. Гоголів-Яновських з різними адресатами, яке збереглося, спостерігається динамічна міжособистісна комунікація, вияскравлюється духовний світ українського дворянства, спосіб життєдіяльності освіченого панства, чітко вимальовується побут гоголівського регіону. Все це уможливлює глибше розуміння епохи, а отже, й витоків творчості Миколи Гоголя.

Хочеться сподіватися, що блок нового архівного й місцевого матеріалу, запропонованого авторкою цих розвідок, який досі не

вводився до наукового обігу в працях із гоголезнавства, знадобиться майбутнім дослідникам і стане тим ґрунтом, на якому базуватимуться нові пошуки в царині української наукової Гоголіані.

* * *

... Тихо жебонить гоголівська Говтва, поспішаючи до Псла, а той кучерявими бурунцями мчить далі свої води до Дніпра, минаючи неозорі степи, зелені козацькі могили, темні гаї й сонячні переліски, таємничі байраки, туманні видолинки й блакитно-дзеркальні топильця. І над усім цим незображенним огромом із високої високості то дзвінко заливається сміхом, то тужно кигиче дніпровим птахом українська душа Гоголя.

ДОДАТКИ

ДОКУМЕНТИ.

ДОКУМЕНТ № 1.

[Документ в оригіналі не має назви. Це реєстр житлових дворів Сорочинської сотні, зокрема, містечка Сорочинців. 18 червня 1737 р.]

Двор жилий Пна полковника Миргородского Василия Капниста.

Двор покойного полковника Апостола.

Двор покойного ясневельможного.

Двор приездный пна судии полкового миргородского Федора Остроградского.

Двор жилий пна писара полкового миргородского.

Двор жилий пна сотника сорочинского.

Двор жилий атамана Юска Касяна.

Двор жилий вийта Пархома.

Двор жилий Писара городового.

Двор приездный сотника Хорольского.

Двор приездный Пна Лесницкого.

Двор жилий канцеляристи Петра Гончаренка.

Двор жилий Григория Солодкого.

Двор жилий Якова Черкаса.

Двор жилий канцеляристи Леонтія Очеретка.

Двор жилий Лоевского.

Двор жилий значкового товариша Шульженка.

Двор приездный сотника потоцкого Сахачова.

Двор жилий Куницкого, господаря покойного Апостола. // [Арк.

242]

Двор приездный Якова Жученка.

Двор жилий Якима Жураковского.

Двор жилий Данила Лукашевича.

Двор жилий ясневельможной.

Двор шинковий покойного Апостола.

Двор жилий сотника сорочинского.

Двор жилий протопопы М[иргородского] Гортовского.

Двор жилий викария Леонтия.

Двор жилий наместника сорочинского.

Двор жилий викарія Василия.

Двор жилий отца Андрея Силевестрова.
Двор жилий викарія Дмитрия.
Двор жилий иерея Иоанна Бугая.
Двор жилий викария Василия.
Школ чотири; шпиталей чотири; болница една.
Двор шинковий козачий.
Двор шинковий козачий.
Двор шинковий церкви Причисте[нскай].
Двор жилий Великанта Подошви.
Двор жилий регулярного Евжения.

В сели Савинцях

Двор приездний Пна Полковника Лубенского.
Двор жилий значкового товариша Тулинского.
Двор жилий Василия Попа. // [Арк. 242 зв.]
Двор шинковий храму Михайла.
Школа една. Шпиталь един.

В селе Олиферовци

Двор жилий попа Григория. Школа една.

В деревне Семеренек

Двор приездный покойного Апостола.

В селе Барановце

Двор жилий попа святоуспенского; школа една.

В селе Портянках

Двор приездный покойного Апостола.

Двор жилий попа Иоана.

В селе Чернечом

Двор жилий попа Самуила. Школа една.

Артилерии Полковой

Жилих пушкарских дворов 7

Гармашей жилих дворов 13

Жилий двор городничого Сорочинского

Возовицких при артилерии полковой:

Жилих дворов 18

Жилих войсковой музики дворов 4

Итого всего в сотне Сорочинской:

Дворов жилих всякого звания – 92, школ 8, шпиталей 5,
болница 1.

Наказний сорочинский сотник Стефан Улизко

Атаман городовий Юско Касян

Войсковий тов[ариш] Пахом [...]

А вместо сотника и атамана неграмотных по их велению писар
сотенный Сава Василиев подписался. // [Арк. 243]

(ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 54476-54478 (28). – Арк.
242 – 243. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 2.
МИРГОРОДСКОГО ПОЛКУ СОТНИ СОРОЧИНСКОЙ ЖИЛИХ
ДВОРОВ ИМЕННИЙ РЕЕСТР. [1737 р.]
[Містечко Сорочинці]

Двор жилий Пна полковника Василия Капниста.
Двор покойного полковника Апостола.
Двор покойного ясневельможного на Гусятнику.
Дворов един* пна судии полкового миргородского Федора
Остроградского приезные.
Двор пана писара покойного миргородского жилий.
Двор жилий хоружого полкового Тихона Калницкого.
Двор жилий пана сотника сорочинского Николая Горинескула.
Двор жилий атамана Юска Касяна.
Двор жилий войта Пахома Иванова.
Двор жилий писаря городового Сави Васильева.
Двор приездный сотника Хо[роль]ского Иеремея Стефанова.
Двор приездный пна Дем'яна Лесницкого.
Двор приездный сотника миргородского Данила Павлєва.
Двор жилий канцеляристы старшего Петра Гончаренка.
Двор жилий канцеляристы Григория Солодченка.
Двор жилий канцеляристы Якова Черкаса.
Двор жилий канцеляристы Леонтия Очеретка.
Двор жилий Михаила Лоевского, значкового товариша.
Двор жилий значкового товариша Федора Шульженка.
Двор приезный сотника потоцкого Юрия.
Двор жилий Пана Демяна Куницкого [...]. // [Арк. 497]
Двор приезный Якова Жученка, бывшого сотниченка
сорочинского.
Двор жилий копеисты полковой канцелярии Якима Жураковского.
Двор жилий Данила Лукашевича.
Двор шинковий ясневельможной.
Двор шинковий покойного Павла Апостола.
Двор шинковий сотника сорочинского.
Двор жилий Григория Горговского, протопопи миргородского.
Двор жилий Леонтия викария.
Двор жилий наместника сорочинского Феодора.
Двор жилий викария Василия.
Двор жилий Андрея Селивестрова.
Двор жилий викария Димитрия.
Двор жилий иерея Иоана Богая.
Двор жилий викария Василия.
Школ чтири, шпиталей чотири, болница една.

Двор шинковий козачий.
Двор шинковий церкви Причис[тен]ской.
Двор жилий Великантов Микити Пodoшви.
Двор жилий регулярного Тимоша Сиренка. // [Арк. 497 зв.]
(ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 54476-54478 (28). — Арк. 497 —
497 зв. Оригінал).

ДОКУМЕНТ № 3.

ДВОРЫ ЖИЛЫЕ И ПРИЕЗДНЫЕ, В СОТНЕ МИРГОРОДСКОЙ
ОБРЕТАЮЧИЕСЯ, СТАРШИНСКИЕ, ВЛАДЕЛЬЧЕСКИЕ,
ПОПОВСКИЕ И ПРОТЧЕГО ЗВАНИЯ СЛУЖИТЕЛЕЙ
РАТУШНЫХ. [1737 г.].

[У місті Миргороді:]

Жилий двор сотника полкового миргородского Данила Павелка.
Приездний двор канцеляристи войскового Якова Зарудного.
Жилий двор значкового полку Миргородского товарища Стефана
Короленка.
Жилий двор значкового товарища Иосифа Леонтиева.
Жилий двор значкового товарища Александри Іаралого.
Жилий двор значкового товарища Антона Короленка и брата его
Василия.

Жилий двор значкового товарища Андрея Попи.
Жилий двор атамана городового Лукияна Соломахи.
Жилий двор асаула сотенного Данила Шватчича.
Жилий двор войта городового Иосифа Афанасиева.
Жилий двор бурмистра Ивана Шапрана.
Жилий двор бурмистра Омелка Усиченка.
Жилий двор бурмистра Мартина Свинаренка.

Служители ратушные и асаулци:

Андрей Бублик — Яким Олексенко
Семен [...] десятник — Іван Харченко десятник
Хведор Сірик десятник — Іван Христиненко десятник
Матвій Балацкий асаулець — Харко Оленич асаулчик.

Жилие двори поповские:
Жилий двор Попа Свто Успенского Стефана Стрельбицкого.
Жилий двор попа Йоана Свто Троєцкого.
Жилий двор попа Антония викарого Свто Успенского.
Жилий двор попа Хведора Іванова викария Свто Воскресенского.
Жилий двор диякона Василия Антонова Свто Успенского.
Жилий двор диякона Василия Іванова Свто Воскресенского.
Жилий двор диякона Михайла Василиева Свто Троєцкого.
Школа Свто Воскресенская.

Школа Свто Троєцкай.
Шпиталь Успенский.
Шпиталь Воскресенский. // [Арк. 45]
Села Биликов
Жилий двор попа Михайла Босенка
Жилий двор Петра Михайлова.
Жилий двор атамана Лукяна Сегедина.
Жилий двор войта Павла Блазченка
Итого 4
Села Зубовки
Жилий двор попа Карпа Кремениченка
Жилий двор попа Петра Карпова
Жилий двор атамана Василя Хвененка
Итого 3
Села Сорочинец (Л.Р.: Малих Сороч.)
Жилий двор диякона Михайла Стефанова
Жилий двор атамана Ивана Деркаченка
Жилий двор войта Савки Ревенка
Итого 3
Села Довгалівки
Жилий двор попа Петра Луценка
Жилий двор атамана Михайла Струцкого
Двор жилий войта Кузми Дяченка
Итого 3
Местечка Хомутця
Жилий двор госпожи ясневелможной гетмановой Даниловой
Апостоловой
Жилий двор попа Якова Свтовоскресенского
Жилий двор попа Авраама капеляна [...]
Двор ясневелможной, в котором живет служитель Василь
Половинка
Жилий двор старости хомутецкого Прокопа Парфецкого
Жилий двор придворного Демяна Крячуна
Жилий двор придворного ж Семена Крячуна
Жилий двор попа Андрея Мухи
Жилий двор попа Пасталатия придворного // [Арк. 45 зв.]
Жилий двор придворного Стефана Шишкевича
Жилий двор придворного Степана Личмана
Жилий двор конюшеного дворового Павла Миха
Козак придворной Савка Пузач
Придворной служитель Василь Тузаченко [Л.Р.: Ймовірно, це
описка, слід — Пузаченко].

Итого 14

Села Бакумовки
Жилий двор Ивана Бакумовского
Жилий двор атамана Василя Зозули
Жилий двор войта Юска Квитки

Итого 3

Села Черевок
Приездний двор писара полкового миргородского Федора Тихоновича, в котором живет Иван Катренко
Жилий двор попа Василия Прокопова
Жилий двор попа Тимофея Прудменка [Л.Р.: Очевидно, Прідьменка – від родового прізвища Прідьма].
Жилий двор прикажчика Хведора Надтоки
Жилий двор атамана Панаса Вовченка
Жилий двор войта Ивана Омелька

Итого 6

Села Зуевец
Жилий двор Леонтия Григориевича, попа Свтомихайловского
Жилий двор попа Ивана Даниловича
Жилий двор атамана Гаврила Соломахи
Жилий двор войта Крученка
Жилий двор дворщика Хведора Степанова

Итого 5

Села Поповки
Жилий двор Госпожи ясневельможной
Приездний двор сотника миргородского Данила Павелка
Жилий двор попа Мусия Захарева
Жилий двор попа Семиона Рашовского
Шинк ясневельможной, шинкар Яков Михайличенко // [Арк. 46]
Шинк другой ясневельможной, шинкар Леско Перетятченко
Жилий двор атамана Овсия Тригубенка
Жилий двор войта Харка Порубайвоза

Итого 8

Села Шахворостовки
Жилий двор вдови Татияни Апостоловни Ломиковской
Жилий двор попа Андрея Мартиниева
Жилий двор Омелка Коробченка войта

Итого 3

Села Кибенец
Приезный двор значкового товарища Иосифа Леонтиева
Жилий двор попа Алексея наместника миргородского

Жилий двор попа Григория Стефанова [Л.Р.: мається на увазі священик Григорій Степанович Короленко].

Жилий двор атамана Прокопа Богуненка

Жилий двор войта Павла Багрия

Итого 5

Села Ерок

Жилий двор попа Даниила Герасимова

Жилий двор атамана Прокопа Ярошенка

Жилий двор войта Кондрата Лисенка

Итого 3

Села Ярмаков

Жилий двор попа Павла Киприка

Жилий двор атамана Хведора Стасенка

Жилий двор войта Терешка Степанченка

Итого 3

Села Малец

Жилий двор попа Микити Савченка

Жилий двор Пархома Яременка попа викария

Жилий двор атамана Якова Романенка

Жилий двор Микити Марченка войта

Итого 4 // [Арк. 46 зв.]

Села Слободки

Жилий двор Якова Зарудного канцеляристи войскового

Жилий двор попа Гавриила Самойлова

Жилий двор атамана Кирилла Марченка

Жилий двор войта Карпа [Обревка ?]

Итого 4

Села Милюшок

Жилий двор значкового товарища Романа Стеблевского

Жилий двор попа Василия протопопиевого зятя

Жилий двор атамана Левка Пархоменка

Жилий двор войта Ничипора Безверхого

Итого 4

Села Петровец

Приездний двор сотника миргородского Данила Павелка

Жилий двор попа Евстафия Чикаса

Жилий двор попа Якова Евстафиева

Жилий двор атамана Ничипора Луценка

Жилий двор войта Павла Сергиенка

Итого 5

Деревни Горкушице
Жилий двор атамана Петра Горкушинского
Жилий двор войта Алексея Правосуда
Итого 2 // [Арк. 47]
(IP НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 54476-54478 (28). — Арк. 45 —
47. Оригинал).

ПРИМІТКИ

1. Історія Русів / Пер. І.Драча. Всупне слово І.Шевчука. – К.: Радянський письменник, 1991. – С. 52.
2. Дашкевич Я. Гетьманська Україна: Полки. Полковники. Сотні // Пам'ятки України. – 1990. - № 2. – С. 11 – 13; № 3. – С. 18 – 20; Апанович О.М. Урядові службовці Гетьманщини – українська інтелігенція XVIII ст. / / УДЖ. – 1997. - № 2. – С. 92 – 98; Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Частина 1. Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. – К, 1997; ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 54476 – 54478 (28). – Арк. 45.
3. Мицик Ю.А. Невідомі листи керівників Національно-визвольної війни українського народу 1648 – 1658 рр. // УДЖ. – 2001. - № 1. – С. 142.
4. Кривошея В. Еліти нації і еліта суспільства // Розбудова держави. – 1997. - № 11. – С. 50 – 51.
5. Історія Русів. – К.: Радянський письменник, 1991. – С. 149.
6. Соловйов С.М. Сочинения в 18 кн. – Кн. VI, Т. 11. – М., 1991. – С. 400.
7. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – С.388.
8. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки. – К.: Тов. «Знання» України. – С.167 – 168.
9. Дневник Николая Ханенко // Киевская Старина. – Т. L IV. - 1896. – Июль, август, сентябрь. – Отдел первый. – С. 151 – 196.
10. Заруба В.М. Миргородський полк у структурі територіального та адміністративного устрою «Війська Запорозького» (1648 – 1782 рр.) // Січеславський альманах. – Вип. 2. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 123.
11. Центральний Державний Історичний Архів України в м. Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19350. – Арк. 1- 11 зв.
12. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 9 зв., 19 зв.
13. Описи Київського намісництва 70 – 80 років XVIII ст. (Далі – Описи КН). – К.: Наукова думка, 1989. – С. 121, 122.
14. Швидько Ганна. Комп'ут і ревізія Миргородського полку 1723 р. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 331.
15. Барвинский В.А. Генеральное следствие о маєтностях Миргородского полка. 1729 – 1730 г. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 9. – Полтава, 1912. – С. 138 – 139.
16. Швидько Г. Комп'ут і ревізія. – С. 315, 318.
17. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського Національної Академії Наук України (далі – ІР НБУВ НАНУ). – Ф. 1. – Спр. 54476 – 54478 (28). – Арк. 45.
18. Там само.
19. Там само.
20. Описи КН. – С. 72 – 73.
21. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. - Спр. 19. - Арк. 1 зв.
22. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Частина 1. – С. 42; ЦДІА УК. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 46, 56 та ін.
23. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713 – 1776. –

- Видання 2-е. - К.: Наукова думка, 1994. — С. 37, 49.
24. Из времен упадка Запорожья // Киевская Старина. — 1887, Август. — Том. XVIII. — С. 783 — 787.
25. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 2. — К., 1910. — С. 84.
26. ЦДІАУК. — Ф. 64. - Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 87 — 88 зв., 115, 120.
27. ДАПО. — Ф. 858. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 19 зв., 26 зв.
28. Швидько Г. Компут і ревізія. — С.18, 314.
29. Личный состав малороссийской казацкой старшины в 1725 г. // Киевская Старина. — 1904, июль, август. — С. 9; Барвинский В. Генеральное следствие. — С. 144.
30. ЦДІАУК. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 46, 56, 130 зв.
31. ЦДІАУК . — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 31 зв. — 32.
32. ДАПО. — Ф. 1034. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 1 зв.
33. ЦДІАУК. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 3.
34. Там само. — Ф. 1843. — Оп. 1. — Спр. 46. — Арк. 40 зв. — 42. зв.
35. Барвинский В. Генеральное следствие. — С. 168 — 179.
36. Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года... - М., 1875. - С. 263.
37. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. — С. 43.
38. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 54476 — 54478 (28). — Арк. 243.
39. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. — С. 44.
40. ЦДІАУК. — Ф.127. — Оп. 1014. — Спр. 97. — Арк. 51.
41. Личный состав малороссийской казацкой старшины в 1725 г. // Киевская Старина. — 1904, июль, август. — С. 10.
42. Реестра всего Войска Запорожского. — С. 263.
43. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713 — 1776. Видання 2-е. — К.: «Наукова думка», 1994. — С. 25, 53.
44. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734 — 1775. — Т. 1. — К., 1998. — С. 406.
45. Швидько Г. Компут і ревізія. — С.165, 329 — 330.
46. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 54476 — 54478 (28). — Арк. 442 зв.
47. Там само. — Арк. 242 — 242 зв., 497 — 497 зв.
48. Апанович Е.М. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине: Рукописные сборники. — К.: Наукова думка, 1983. — С. 183.
49. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 54476 — 54478 (28). — Арк. 242.
50. Швидько Г. Компут і ревізія. — С. 17. В даній публікації прізвища Тома і Бабич хибно відтворені як Томай і Бибич.
51. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк. 116 зв.
52. Швидько Г. Компут і ревізія. — С. 178.
53. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 7 зв.; Спр. 143. — Арк. 116 зв.
54. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 54476 — 54478 (28). — Арк. 243.
55. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 57 зв.
56. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 56 зв. — 57.
57. Описи КН. — С. 124.

58. Миргородський краєзнавчий музей. Бібліотечний фонд (Далі – МКМ. – БФ). – Справи Миргородського повітового училища за 1830 р. – Інв. № 2081.
59. IP НБУВ НАНУ. – Ф. 278. – Спр. 1221. – Арк. 6.
60. Описи КН. – С.75.
61. ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 2. – Спр. 101. – Арк. 31; Швидько Г. Комп'ют і ревізія. – С. 17.
62. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 133. – Арк. 174.
63. [Л.П.] Гадяцька полкова канцелярія 40-х годов XVIII ст., ее состав и содержание. – Сообщ. Л.П. // Киевская Старина. – 1887. – Т. XVIII, август. – С. 783.
64. IP НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 18806. – Арк. 33.
65. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 1. – К., 1908. – С. 6; Дашкевич Я. Гетьманська Україна // Пам'ятки України. – 1990. - № 2. – С. 12, 13.
66. Величко С. Літопис. – К., 1991. – Т. 1. – С. 252; Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – Друге видання. – Нью-Йорк, Київ, Львів, Париж, Торонто. – 2001. – С. 69.
67. Швидько Г. Комп'ют і ревізія. – С. 45, 46, 48.
68. ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 2. – Спр. 101. – Арк. 131.
69. Швидько Г. Комп'ют і ревізія. – С. 45, 48.
70. Там само. – С. 94, 100, 178.
71. IP НБУВ НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 54476 – 54478 (28). – Арк. 45 зв., 46.
72. Швидько Г.К. Миргородський полк за переписом 1738 року // Січеславський альманах. – Вип. 2. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 95.
73. Нині на території Великосорочинського літературно-меморіального музею М.В.Гоголя.
74. IP НБУВ НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 54476 – 54478 (28). – Арк. 497.
75. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Аркуші. 23 зв., 28 зв., 31 зв., 32 зв., 48 зв.
76. Швидько Г. Комп'ют і ревізія. – С. 314 – 331.
77. Описи КН. – С.123.
78. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 103, 107.
79. Описи КН. – С.239.
80. ДАПО. – Ф. 1034. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 1.
81. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 33. – Арк. 33 зв.
82. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 2. – К., 1910. – С. 47.
83. IP НБУВ НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 54476 – 54478 (28). – Арк. 497 зв.
84. ЦДІАУК. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 122 зв.
85. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 28 зв.
86. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 83.
87. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 22.
88. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 58 зв.
89. Барвинский В. Генеральное следствие. – С. 132.
90. Киевская Старина. – 1888. – Том ХХIII, октЯбрь. – Документы. –

С. 45 – 45.

91. Лукомський Г. З української художньої спадщини. – К., 2004. – С. 169.

92. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича // Киевская Старина. – 1892, май. – Приложения. – С. 222, 231.

93. Там само. – 1893, ноябрь. – Приложения. - С. 169.

94. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 143. – Арк. 53 зв.

95. А.Л. К истории землевладения в Левобережной Малороссии // Киевская Старина. – 1892. – С. 410 – 414.

96. Гоголевские дни в Велико-Сорочинской учительской семинарии (1809 – 1909): Юбилейное издание семинарии под редакцией М.С.Григоревского. – Миргород: Типография Я.Ф.Худоминского, 1909. – С. 139.

97. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 45 зв.

98. Сита Г. Корінь великого роду // Україна. – 1986. - № 47. – С. 7.

99. Лазаревский А. Люди старой Малороссии. 14. Лесницкие // Киевская Старина. – 1886. – Т. XV, июнь. – С. 453.

100. Чухліб Т.В. Українсько-польська військова взаємодія під час гетьманування С.Куницького (1683 – 1684 рр.) // УДЖ. – 2000. - № 5. – С. 45.

101. Історія Русів. – К., 1991. – С. 233.

102. Чухліб Т.В. Вказана праця. – С. 52.

103. Києво-Могилянська Академія в іменах XVII – XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І.Хижняк. За ред. В.С.Брюховецького. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – С. 210.

104. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 54476 – 54478 (28). – Арк. 497.

105. Описи КН. – С.241.

106. Эварицкий Д.И. Преображенская церковь в м. Больших-Сорочинцах, Полтавской губернии, где крестили Н.В.Гоголя // Исторический Вестник. – 1902, февраль. – С. 669.

107. Частная переписка Григория Александровича Полетики. (1750 – 1784 гг.). С портретом. – Издание «Киевской Старины». Редакция и примечания Ал. Лазаревского. – К., 1895. – С. 1; Лохвицкий исторический сборник. Издание Лохвицкого уездного земства. – К., 1906. – С. 269 – 270.

108. ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 2. – Спр. 101. – Арк. 31.

109. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 18806. – Арк. 24 зв.

110. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713 – 1776. Видання 2-е. – К.: «Наукова думка», 1994. – С. 55.

111. ЦДІАУК. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 72.

112. Роспись чиновных особ в государстве при начале сего 1773 года. (Без місця видання). – С. 190.

113. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 28 зв., 46 зв.

114. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Зб. документів / АН України. Інститут української археографії. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 118.

115. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 24329. – Арк. 1.

116. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 133. – Арк. 188; ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 60.

117. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. Отдел первый.
 – Полтава, 1865. – С. 72.
118. Русская Старина. – Т. LXV. - С. 119, 121; Т. LXVI. – С. 731; Придворный
 месяцослов на лето от Рождества Христова 1826. – Ч. 1. – СПб., 1826. – С.
 32, 114.
119. Полтавские губернские ведомости. – 1847. - № 20. – Отдел 2. – С.
 105; Плачинда В. Тоді, в Переяславі // Літературна Україна. – 1985. – 1
 січня. – С. 6.
120. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 3 зв.
121. Там само. – Арк. 9.
122. Там само.
123. ДАПО. – Ф. 1034. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 3 зв.
124. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8585. – Арк. 2 зв.
125. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 52.
126. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 41 зв. - 42.
127. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713 – 1776. Видання
 2-е. – К.: «Наукова думка», 1994. – С. 84, 111.
128. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 4.
129. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713 – 1776. Видання
 2-е. – К.: «Наукова думка», 1994. – С. 131, 132.
130. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 107, 109 зв.
131. Наказы малороссийским депутатам 1867 года и акты о выборах
 депутатов в Комиссию сочинения Уложения. – Издание «Киевской Старины».
 – К., 1889. – С. 289.
132. МКМ. НА. – «Рекрутські набори». Виписка 1804 р.
133. Черкаський В.М. Панас Мирний: Біографія. – К.: Наукова думка,
 1973. – С. 76.
134. Киевская Старина. – 1885, апрель. – С. 885.
135. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713 – 1776. Видання
 2-е. – К.: «Наукова думка», 1994. – С. 115, 117.
136. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 89 зв.
137. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 2. – К., 1910.
 – С. 661; Т. 3. – К., 1912. – С. 514.
138. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 58137. – Арк. 4.
139. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 46 зв.
140. ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 343. – Арк. 63; ІР НБУВ НАНУ.
 – Ф. VIII. – Спр. 254 (127). – Арк. 60.
141. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 1. – К., 1908.
 – С. 10; Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Частина 1. Урядники
 гетьманської адміністрації: Реєстр. – К., 1997. – С. 40.
142. Швидько Г. Комп'ютер і ревізія. – С. 160, 168, 173.
143. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 1046. – Арк. 114; Ф. 53. – Оп. 2.
 – Спр. 78. – Арк. 5.
144. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 77 зв.
145. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 23 зв., - 24.
146. МКМ. НА. – «Рекрутські набори».
147. Сіверянський літопис. – 2000. - № 5. – С. 141.

148. Полтавские губернские ведомости. — 1858. - № 30. — С. 423.
149. Величко С. Літопис. — Т. 2. — К., 1991. — С. 153.
150. Кривошея В.В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. — К, 2002. — С. 258.
151. Личный состав малороссийской казацкой старшины в 1725 г. // Киевская Старина. — 1904, июль, август. — С. 9.
152. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 54476 — 54478 (28). — Арк. 497.
153. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 133. — Арк. 41.
154. Києво-Могилянська Академія в іменах XVII — XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І.Хижняк. За ред. В.С.Брюховецького. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 412.
155. Костомаров М. Мазепа // УІЖ. — 1990. - № 4. — С. 132.
156. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. Т. 1. — К.: «Наукова думка», 1998. — С. 214.
157. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 1. — К., 1908. — С. 498.
158. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. — Друге видання. — Нью-Йорк, Київ, Львів, Париж, Торонто. — 2001. — С. 236.
159. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. — К., 2005. — С. 221.
160. Маслайчук В.М. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII — першої третини XVIII ст. — Харків: ВД «Райдер», 2003. — С. 120 — 125.
161. Панащенко В. Бунчукові товариші // Київська старовина. — 1997. - № 5. — С. 40.
162. Астряб М.Г. Войсковая и городовая старшина в Малороссийских полках в 1725 году // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. — Вып. 14. — Полтава, 1916. — С. 75.
163. Швидько Г. Компут і ревізія. — С. 46, 48, 49.
164. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Частина 1. Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. — К, 1997. — С. 42.
165. ЦДІАУК. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 56, 64.
166. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 18806. — Арк. 11.
167. Родословная роспись рода Жеваховых (Российская ветвь). — К., 1914. — С. 10.
168. Багалій Д. Історія Слобідської України. — Харків: Дельта, 1993. — С. 100.
169. ЦДІАУК. — Ф. 102. — Оп. 2. — Спр. 101. — Арк. 31; ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 18806. — Арк. 18 зв.
170. Єфимов Володимир. Це все — ми: Рід Єфимович. — Дніпропетровськ, 2004. — С. 33, 46, 291, 292.
171. Личный состав малороссийской казацкой старшины в 1725 г. // Киевская Старина. — 1904, июль, август. — С. 9.
172. ДАПО. — Ф. 858. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 46 зв.
173. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 2, 10 зв.
174. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 183. — Арк. 73.

175. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 58137. — Арк. 3 зв.; Ф. II. — Спр. 18806. — Арк. 27.
176. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 58153. — Арк. 39 зв.; Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Зб. документів / АН України. Інститут української археографії. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 118.
177. ЦДІАУК. — Ф. 51. — Оп. 1. — Спр. 2443. — Арк. 1 - 15.
178. ІР НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 1094/II, 4851. — Арк. 1, 2 зв.
179. Див. про це: Розсоха Л. Грузини в Україні. Шляхами Давида Гурамішвілі. Монографічне дослідження. — В двох книгах. — Миргород: Миргород, 2005. — 488 с.
180. ДАПО. — Ф. 1050. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 257, 257 зв.
181. Чернігівський літопис // Україна. Наука і культура: Випуск 23. — К., 1989. — С. 223.
182. Энциклопедический словарь. Изд. Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. — Т. XXXVII. — СПб., 1903. — С. 157.
183. Херасков // История русской литературы. — Т. IV. — Ч. 2. — М., Л.: Изд-во АН СССР, 1947. — С. 320.
184. Родословная роспись рода Жеваховых (Российская ветвь). — К., 1914. — С. 6.
185. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 278. — Спр. 985. — Арк. 1 - 2.
186. Соловьев С.М. Сочинения в 18 кн. — Кн. V, Т. 9. — М., 1990. — С. 268.
187. Киевская Старина. — 1896, июль. — С. 169.
188. Эварницкий Д.И. Преображенская церковь в м. Больших-Сорочинцах, Полтавской губернии, где крестили Н.В.Гоголя // Исторический Вестник. — 1902, февраль. — С. 670.
189. Ксензенко А. Гетманская усыпальница // Киевская Старина. — 1887, феbrаль. — Т. XVII. — С. 355 — 356.
190. Репан О. Миргородський полк в російсько-турецькій війні 1735 — 1739 рр. // Січеславський альманах. — Вип. 2. — Дніпропетровськ, 2006. — С. 67.
191. Пхеїдзе Олексій Осипович (Хосієвич), народився 1736 р. Походив із родини імеретинського князя-емігранта Осипа (Хосія) Пхеїдзе. У 1752 — 1780 рр. служив у армії, вийшов у відставку в чині секунд-майора. 1781 р. за указом Сенату був призначений на посаду городничого м. Миргорода, був на цій посаді ѹ 1791 р. Із 1784 р. — дворянський засідатель Миргородського нижнього земського суду. 1794 р. був нагороджений орденом св. Володимира 4 ступеня. Володів маєтностями в Хорольському і Говтв'янському повітах, зокрема, в м-ку Яреськах і м-ку Устивиці. Мав будинок у Миргороді (на Пожежі).
192. Державний архів Полтавської області (далі — ДАПО). — Ф. 1050. Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 1 — 2 зв.
193. Там само. — Арк. 3 зв.
194. Там само. — Спр. 5. — Арк. 74 зв.
195. Там само. — Арк. 87 зв.
196. Там само. — Спр. 4. — Арк. 54 — 55.
197. Центральний державний історичний архів України в м. Києві

- (ЦДІАУК). — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 8 — 96.
198. ДАПО. — Ф. 1050. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 44.
199. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. - Кн. XI. — М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1963. — С. 532.
200. Мезько-Оглоблин О. Люди старої України та інші праці / Редактор Любимир Р. Винар. Упорядник Алла Отаманенко. — Острог, Нью-Йорк, 2000. — С. 312; Києво-Могилянська Академія в іменах XVII — XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І.Хижняк. За ред. В.С.Брюховецького. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 349.
201. Гл. А. Список докторов медицины из малороссов, практиковавших в России в XVIII столетии // Киевская Старина. — 1896, март. — С. 100; Києво-Могилянська Академія в іменах XVII — XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І.Хижняк. За ред. В.С.Брюховецького. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 348.
202. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 102; Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. — Составлена П.Бодянским. — Полтава, 1865. — С. 97.
203. Андрушко В. Флоринський Андрій // Києво-Могилянська Академія в іменах XVII — XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І.Хижняк. За ред. В.С.Брюховецького. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 561.
204. Мезько-Оглоблин О. Люди старої України та інші праці / Редактор Любимир Р. Винар. Упорядник Алла Отаманенко. — Острог, Нью-Йорк, 2000. — С. 331-332.
205. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 19 зв., 51, 93.
206. Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии. — Полтава, 1908. — С. 81 — 82.
207. Мезько-Оглоблин О. Люди старої України та інші праці / Редактор Любимир Р. Винар. Упорядник Алла Отаманенко. — Острог, Нью-Йорк, 2000. — С. 272.
208. Там само. — С. 276.
209. Клировая книжка Полтавской епархии на 1902 год. — Полтава, 1902. — С. 417; Отчет Миргородской уездной земской управы за 1904 г. — Миргород, 1905. — С. 226.
210. Гл. А. Список докторов медицины из малороссов, практиковавших в России в XVIII столетии // Киевская Старина. — 1896, март. — С. 101 — 102.
211. Києво-Могилянська Академія в іменах XVII — XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І.Хижняк. За ред. В.С.Брюховецького. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 481.
212. Калюжний І. Культурно-историчні пам'ятники на Миргородщині // Червона трибуна. — 1954. — 3 грудня.
213. Ямпольский И. Скрипичное творчество И.Е.Хандошкина // Советская музыка. — 1947.- № 3; БСЭ. — Второе изд. — Т. 46. — М., 1957. — С. 54; Кузьмин А.И. У истоков русского театра. — М., 1984. — С. 41.
214. Левицкий П. Исторические сведения об имущественных владениях монастырей Полтавской епархии, упраздненных в прошлом столетии. III. Сорочинский Михайловский монастырь // Полтавские епархиальные

- ведомости. — Часть неофициальная. — 1883. — № 23. — С. 1145 — 1157.
215. Указы и правительственные распоряжения, принадлежащие [...] за 1736 год по 1746 год; Рукописный збірник XVIII ст. — Миргородський краєзнавчий музей. — Бібліотечний фонд. - № 2072. — Арк. 157 зв., 220, 223.
216. Там само. — Арк. 239 зв.
217. Там само. — Арк. 220.
218. ДАПО. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 123.
219. Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733 — 1785): Опыт церковно-исторического исследования Владимира Пархоменко. — Полтава, 1908. — С. 75.
220. Києво-Могилянська академія в іменах XVII — XVIII ст. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 136.
221. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДІАУК). — Ф. 990. — Оп. 1. — Спр. 1710. — Арк. 13 зв.
222. Упраздненные и прекратившие свое существование православные монастыри в пределах нынешней Полтавской епархии (Краткий исторический очерк) // Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. - № 20 — 21. — 1897. — 10 — 20 июля. — С. 788 — 800.
223. ЦДІАУК. — Ф. 990. — Оп. 1. — Спр. 1710. — Арк. 1 — 2, 34.
224. Там само. — Ф. 990. — Оп. 1. — Спр. 1710. — Арк. 27.
225. Там само. — Арк. 1.
226. Там само. — Арк. 17 зв.
227. Там само. — Арк. 31 зв.
228. Там само. — Арк. 18, 34.
229. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 4, 13 зв.
230. Скалацький К. Пошуки. Знахідки. Відкриття. — К., 2004. — С. 106.
231. ЦДІАУК. — Ф. 990. — Оп. 1. — Спр. 1710. — Арк. 13 зв.
232. (Короленко Вл.). Договор монастыря со снецарем (1720 г.). Сообщил Вл. Короленко // Киевская старина. — 1906. — Июль — август. — Т. ХСIII. — С. 71.
233. Пясецкий А. К истории Полтавской епархии. Время Варлаама Ванатовича, архиепископа Киевского и Галицкого (1722 — 1730). // Полтавские епархиальные ведомости. — Часть неофициальная. — 1897. - № 10. — 1 апреля. — С. 379.
234. ДАПО. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 78.
235. ЦДІАУК. — Ф. 990. — Оп. 1. — Спр. 1710. — Арк. 14 зв.
236. Магда В. В.Г.Кричевський як архітектор, етнограф та художник на Шишацчині // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2001 — 2003 рр. — Полтава: Дивосвіт, 2004. — С. 347.
237. [Чаговец В.А.] О Гоголе и его предках. Исследования и материалы. В.А.Чаговца. — К., 1902. — С. 27.
238. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4530. — Арк. 1 зв.
239. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. — Т. 1. — М., 1892. — С. 30, 38.
240. ЦДІАУК. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 72.
241. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4530. — Арк. 1 зв.
242. Там само. — Спр. 4544. — Арк. 1 — 1 зв.

243. Щеголев П. Отец Гоголя // Исторический Вестник. — 1902, февраль.
 — С. 657.
244. IP НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4530. — Арк. 2.
245. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 67, 93 зв., 136, 139 зв.
246. IP НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 233/ІІІ, 8953. — Арк. 2.
247. Гоголь-Головня О.В. Из семейной хроники Гоголей. Мемуары. — Изд. газ. «Киевская мысль». — К., 1909. — С. 36.
248. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 1. — К., 1908.
 — С. 292.
249. Автобиографическая записка Марии Ивановны Гоголь, матери Н.В.Гоголя // Русский архив. — 1902. — Вып. 4. — С. 718.
250. IP НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8562. — Арк. 1 — 1 зв.
251. Там само. — Спр. 8692. — Арк. 1 зв.
252. Максимович Михайло. Сотник Іван Максимович і його рід // Неопалима купина. — 1995. - № 1 — 2. — С. 159.
253. Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем. В двух томах. Приложения. — Т.2. — СПб., 1856. — С. 272.
254. IP НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 1094 / II, 4851. — Арк. 1 — 2 зв.
255. Там само. — Ф. III. — Спр. 8564. — Арк. 1 - 2.
256. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. — Т. 1. - М.: Правда, 1984.
 — С. 138.
257. IP НБУВ НАНУ. — Ф. 324. — Спр. Гог. 223/ІІІ, 8983. — Арк. 1 — 2;
 Спр. Гог. 224/ІІІ, 8873. — Арк. 1 — 1 зв.
258. Заповідник-музей М.В.Гоголя. — Науковий архів. — Лист Уманця-Дмитровського до В.П.Гоголя-Яновського, з Кибинців.
259. IP НБУВ НАНУ. — Ф. 324. — Спр. Гог. 125/ІІІ, 8886. — Арк. 1 — 1 зв.
260. IP НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4573. — Арк. 1 — 4 зв.
261. Там само. — Арк. 4 зв.
262. Там само. - Ф. III. — Спр. 8231. — Арк. 1 — 1 зв.
263. Там само. — Ф. II. — Спр. 4486. — Арк. 1.
264. Там само. — Спр. 4483. — Арк. 1 — 1 зв.
265. Мезько-Оглоблин О. Люди старої України та інші праці / Редактор Любомир Р. Винар. Упорядник Алла Отаманенко. — Острог, Нью-Йорк, 2000.
 — С. 222.
266. Там само. — С. 229.
267. Пріцак О. Доба військових канцеляристів // Київська старовина. — 1993. - № 4. — С. 65.
268. IP НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8576. — Арк. 1 зв.
269. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. — Т.7. — С. 358.
270. ЦДІАУК. — Ф. 51. — Оп. 3. — Спр. 19350. — Арк. 10 зв.; IP НБУВ НАНУ. — Ф. I. — Спр. 54476-54478 (28). — Арк. 497, 750.
271. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Зб. документів / АН України. Інститут української археографії. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 192.
272. IP НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4556. — Арк. 1 зв.; ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 399; Описи Київського намісництва 70

- 80 років XVIII ст. — К.: Наукова думка, 1989. — С. 256.
273. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4736. — Арк. 1.
274. Лукомський Г. Старовинні садиби Харківської губернії // Лукомський Георгій. З української художньої спадщини. — К.: Українські пропілеї, 2004. — С. 57.
275. ІР НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 275/ІІІ, 8814. — Арк. 1 зв. - 2.
276. Там само. — Спр. Гог. 271/ІІІ, 8974. — Арк. 1 — 1 зв.
277. Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года: Сборник документов. — М.: Изд-во АН СССР, 1962. — С. 434.
278. Заповідник-музей М.В.Гоголя. — Науковий архів. — Із записок Сергій Олександровича Кованька. — Справа 82-а. — Арк. 2 — 5.
279. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Зб. документів / АН України. Інститут української археографії. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 117.
280. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8559. — Арк. 2.
281. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 21.
282. Там само. - Спр. 183. — Арк. 73 зв., 74.
283. Описи Київського намісництва 70 — 80 років XVIII ст. — К.: Наукова думка, 1989. — С. 124, 132, 253, 259, 262, 263, 271, 276.
284. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 1. — К., 1908. — С. 475; Т. 2. — С. 121, 279.
285. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8584. — Арк. 1 — 1 зв.
286. ЦДІАУК. — Ф. 51. — Оп. 1. — Спр. 273. — Арк. 1 - 13.
287. Там само. — Оп. 3. — Спр. 10016. — Арк. 128.
288. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. I. — Спр. 61323. — Арк. 1 - 3.
289. Там само. — Ф. III. — Спр. 8559. — Арк. 1 зв.
290. Там само. — Ф. VIII. — Спр. 254 (127). — Арк. 60; Описи Київського намісництва 70 — 80 років XVIII ст. — К.: Наукова думка, 1989. — С. 158.
291. ДАПО. — Ф. 1034. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 3 зв.; Спр. 7. — Арк. 1 зв.
292. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8988. — Арк. 1 - 2.
293. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 2, 41 зв., - 42.
294. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8686. — Арк. 1 — 1 зв.
295. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 415 зв.
296. Описи Київського намісництва 70 — 80 років XVIII ст. — К.: Наукова думка, 1989. — С. 159, 239, 275.
297. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8531. — Арк. 1.
298. Там само. — Спр. 8529. — Арк. 1.
299. Там само. — Спр. 8519. — Арк. 1 — 2; Спр. 8527. — Арк. 1 — 2.
300. Модзалевский В.Л. К родословной Гоголей-Яновских // Труды ПУАК. — Вып. 1. — Полтава, 1905. — С. 135.
301. Придворный месяцеслов на лето от Рождества Христова 1826. — Ч. 2. — СПб., 1826. — С. 77.
302. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8530. — Арк. 1.
303. Даляр Вл. Толковый словарь живого великорусского языка. — Т. IV. — М.: Русский язык, 1980. — С. 154.
304. ІР НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 271/ІІІ, 8974. — Арк. 1.

305. Китицын П. Полтавское дворянское ополчение 1812 – 1814 г. // Киевская Старина. – 1904, июль – август. – С. 11.
306. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 170 – 171.
307. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. – Т.5. – М.: Правда, 1984 – С. 232 - 233.
308. Из семейной хроники Гоголей. Ред. В.Чаговца. – С. 8.
309. Тарасенков А.Т. Последние дни жизни Н.В.Гоголя // Гоголь в воспоминаниях современников. – М., 1952. – С. 521 – 525.
310. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – Кн. VIII. – М., 1962. – С. 594.
311. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 133. – Арк. 139.
312. Описи КН. – С. 75; Павловский И.Ф. Статистические сведения о Полтавской губернии сто лет назад // Труды ГУАК. – Вып. 2. – Приложения. – С. 152.
313. МКМ. – ОФ. – Інв. № 87/Д-22. – «Рекрутські набори»; Полтавские губернские ведомости. – 1850. - № 49. – С. 414.
314. Гиляровский В. По следам Гоголя // В.А.Гиляровский. Сочинения в четырех томах. – Т.2. – М.: Правда, 1989. – С. 380.
315. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8822. – Арк. 1 – 1 зв.
316. Там само. – Спр. 8823. – Арк. 1 – 1 зв.
317. Там само. – Спр. 8980. – Арк. 1.
318. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 200 – 201.
319. Там само. – С. 573.
320. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19350. – Арк. 1 - 11.
321. Центральний Державний Історичний архів Російської Федерації (Далі – ЦДІА РФ). – Ф. 1343. – Оп. 19. – Спр. 3296. – Арк. 3.
322. МКМ. НА. – Справи Миргородського повітового училища за 1840 р. - № 2080.
323. Заповідник-музей М.В.Гоголя. – Науковий архів. – Тека № 97.
324. ЦДІА РФ. – Ф. 1343. – Оп. 19. – Спр. 3296. – Арк. 21.
325. Личный состав малороссийской козацкой старшины в 1725 г. // Киевская Старина.- 1904, июль – август. - С. 9.
326. ЦДІА РФ. – Вказане джерело. – Арк. 3, 4.
327. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 20.
328. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 400, 414 зв.
329. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. I. – Спр. 54476 – 54478 (28). – Арк. 469.
330. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8526. – Арк. 1 - 2.
331. Чаговец В.А. О Гоголе и его предках. – К., 1902. – С. 43.
332. ІР НБУВ НАНУ. – Спр. Гог. 403/III, 8927. – Арк. 1 – 2 зв.
333. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 176 – 177.
334. Там само. – С. 219.
335. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 21 зв., - 22.
336. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 18806. – Арк. 2 зв.
337. ДАПО. – Ф. 1034. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.
338. Описи КН. – С. 125, 132, 246, 259, 270.
339. ДАПО. – Ф. 1016. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 6 зв., 12.
340. ЦДІАУК. – Ф. 104. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 140 зв., - 141 зв.

341. Гиляровский В. По следам Гоголя. — С. 380.
342. Полтавские губернские ведомости. — 1847. — 31 мая. — Отдел 1. — С. 122; 1851. - № 48. — С. 204, 220.
343. ДАПО. — Ф. 1016. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 6 зв., 19.
344. ІР НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 332/8996. — Арк. 1 — 1 зв.
345. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8923. — Арк. 1 — 1 зв.
346. Там само. — Спр. 8961. — Арк. 1 — 1 зв.
347. Астряб М.Г. Войсковая и городовая старшина в Малороссийских полках в 1725 году // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. — Вып. 14. — Полтава, 1916. — С. 75.
348. ЦДІАУК. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 110.
349. Там само. — Ф. 736. — Оп. 1. - Спр. 92. — Арк. 4 зв.
350. Модзалевский В.Л. К родословной Гоголей-Яновских // Труды ПУАК. — Вып. 1. — Полтава, 1905. — С. 135.
351. Щоденник Є.В.Гоголь (Бикової), В.І.Бикова, М.В.Бикової (Рахубовської). З жовтня 1851 р. — 16 вересня 1899 р. // Київська старовина. — 1998. - № 4. — С. 85, 86.
352. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 33.
353. Київська старовина. — 1998. - № 3. — С. 174.
354. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. — Т.8.- М., 1984. — С. 34.
355. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 83 та ін.
356. Багалій Д. Історія Слобідської України. — Харків, 1993. — С. 100 — 101.
357. Лукомський Г. З української художньої спадщини. — К., 2004. — С. 70 — 74; Маслійчук В.М. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII — першої третини XVIII ст. — Харків: ВД «Райдер», 2003. — С. 105 — 178.
358. ЦДІА РФ. — Ф. 1343. — Оп. 19. — Спр. 3296. — Арк. 3.
359. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8519. — Арк. 1 зв.
360. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 2 зв., 18.
361. Из семейной хроники Гоголей. Ред. В.Чаговца. — С. 20.
362. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4527. — Арк. 1.
363. Список дворян, внесенных в Дворянскую Родословную книгу Полтавской губернии. — Полтава: Полтавское дворянское депутатское собрание, 1898. - С. 116.
364. Из семейной хроники Гоголей. Ред. В.Чаговца. — С. 16.
365. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 176 - 177.
366. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 38; Спр. 191. — Арк. 6.
367. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 206.
368. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4569. — Арк. 2 зв.
369. Месяцослов с расписью чиновых особ, или общий штат Российской империи, на лето от Рождества Христова 1829. — Ч. 2. — СПб., 1829. — С. 403.
370. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 8.
371. Великосорочинський літературно-меморіальний музей М.В.Гоголя. Основний фонд. - № 1448.

372. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 123.
373. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8692. — Арк. 1.
374. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 48.
375. Из семейной хроники Гоголей: Мемуары О.В.Гоголь-Головни. - Ред. и прим. В.А.Чаговца. Изд-во Газ «Киевская мысль». — К., 1909. — С. 50 - 51.
376. Описи КН. — С. 155.
377. Вересаев В. Гоголь в жизни: Систематический свод подлинных свидетельств современников. — Харьков: Прапор, 1990. — С. 53.
378. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. — СПБ, 1914. — С. 81.
379. Роспись чиновных особ в государстве при начале сего 1773 года. — (Без місця вид.). — С. 193.
380. Автобиографическая записка М.И.Гоголь // Русский архив. — 1902. — Вып. 4. — С. 706.
381. Из семейной хроники Гоголей: Мемуары О.В.Гоголь-Головни. - Ред. и прим. В.А.Чаговца. Изд-во Газ «Киевская мысль». — К., 1909. — С. 13.
382. Коваленко Оксана. Документи з історії родини Апостолів у Російському державному історичному архіві у м. Санкт-Петербурзі // Гетьман Данило Апостол, його роль і місце в історії України: Матеріали наукових читань. — Полтава, 2005. — С. 65.
383. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 77.
384. Там само.
385. Там само. — Арк. 43 зв., 93 зв. та ін.
386. Там само. — Арк. 67.
387. Там само. — Арк. 136, 139 зв., 143 зв.
388. Там само. — Арк. 93 зв.
389. Там само. — Арк. 140.
390. Чаговец В. О Гоголе и его предках. — К., 1902. — С. 49.
391. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. — Т.8.- М., 1984. — С. 29.
392. Памятная книжка Полтавской губернии, за 1865 год. Составлена П.Бодянским. — Полтава, 1865. — С. 33.
393. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 82.
394. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. — Т. 1. — М., 1892. — С. 110.
395. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 193. — Арк. 2.
396. Там само. — Спр. 192. — Арк. 119.
397. Єнко М. Хутір Косяревщина // Сільське життя (Шишаки). — 1998. — 14 серпня. - № 33. — С. 6.
398. Киевская Старина. — 1888. — Т. XXIII, ноябрь. — С. 371.
399. Там само. — 1892, октябрь. — С. 301 — 302 та ін.
400. Русская старина. — 1882. — Т. VI. — С. 654.
401. Греч Н.И. Записки о моей жизни. — СПБ, 1886. — С. 103.
402. Воспоминания и рассказы деятелей тайных обществ 1820-х годов. — Т. 1. — М.: Издательство Всесоюзного общества політкаторжан и ссыльнопоселенцев, 1931. — С. 423.
403. Там само. — С. 330.

404. Щеголев П.Е. Отец Гоголя // Исторический Вестник. – 1902, февраль. – С. 662.
405. Оглоблин О. Люди старої України. М.Миклашевський // Українська культура. – 1991. - № 12. – С. 32.
406. Воспоминания С.В.Скалон (урожденной Капнист) // Исторический Вестник. – Т. XLIV. – С. 364.
407. Чаговець В. О Гоголе и его предках. – К., 1902. – С. 35.
408. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 158. – Арк. 20 зв.
409. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Зб. документів / АН України. Інститут української археографії. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 255.
410. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 2 .
411. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4550. – Арк. 1.
412. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 158. – Арк. 17.
413. Описи КН. – С. 140, 155, 242.
414. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 26 зв.
415. Там само. – Арк. 27, 38.
416. МКМ. НА. – Тека № 20. - № 799.
417. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 39 зв.
418. Полтавские губернские ведомости. – 1850. - № 17. – Часть неофиз. – С. 154.
419. Частная переписка И.Р.Мартоса. 1817 – 1830. – К., 1898. – С. 78.
420. Русская старина. – 1887, март. – С. 687.
421. Щоденник Є.В.Гоголь (Бикової), В.І.Бикова, М.В.Бикової (Рахубовської). 3 жовтня 1851 р. – 16 вересня 1899 р. // Київська старовина. – 1998. - № 4. – С. 85.
422. Барвинский В.А. Генеральное следствие о маєтностях Миргородского полка. 1729 – 1730 г. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 9. – Полтава, 1912. – С. 136 – 137.
423. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 24 зв.
424. Там само. - Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 19 зв.
425. Список удостоенных знаком отличия безпорочной службы в 1828 году. – СПб., 1829. – С. 70.
426. Полное собрание починений Н.В.Гоголя. – Т. X. – С. 258, 460.
427. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 473 – 474..
428. Заповідник-музей М.В.Гоголя. – Науковий архів. – Ф-р 17-31.
429. Щоденник Є.В.Гоголь (Бикової), В.І.Бикова, М.В.Бикової (Рахубовської). 3 жовтня 1851 р. – 16 вересня 1899 р. // Київська старовина. – 1998. - № 4. – С. 85.
430. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8559. – Арк. 1 - 2 зв.; Спр. 8560. – Арк. 1 – 1 зв.
431. Там само. – Спр. 8476. – Арк. 1 – 1 зв.
432. Там само. – Спр. 8231. – Арк. 1 – 1 зв.
433. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 4 зв.
434. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. I. – Спр. 4483. – Арк. 1 - 1 зв.
435. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8561. – Арк. 1 - 2 зв.; Спр. 8562. – Арк. 1 - 2 зв.

436. Там само. — Ф. II. — Спр. 4486. — Арк. 1.; Модзалевский В. К родословной Гоголей-Яновских // Труды ПУАК. — Вып. 1. — Полтава, 1905. — С. 135.
437. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8607. — Арк. 1.
438. Там само. — Гог. 275/III, 8814. — Арк. 1 - 1 зв.
439. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 1. — К., 1908. — С. 294.
440. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 53 зв.
441. Там само. — Спр. 159. — Арк. 14 зв.; ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 421.
442. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 4 зв., 16 зв.
443. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 157. — Арк. 30 зв.
444. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4482. — Арк. 1 зв.
445. МКМ. ОФ. - № 8767/Д-1673. — Арк. 3.
446. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 16, 53, 136 зв.
447. Там само. - Спр. 157. — Арк. 43 зв.
448. Репан О.А. Миргородський полк в російсько-турецькій війні 1735 – 1739 рр. // Січеславський альманах. — Вип. 2. — Дніпропетровськ, 2006. — С. 69.
449. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 161. — Арк. 71.
450. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4556. — Арк. 1 - 2 зв.
451. МКМ. НА. — Документи XIX ст. — Тека № 20. - № 799.
452. Чаговець В. О Гоголе и его предках. — К., 1902. — С. 45. У праці В.Чаговця Г.П.Попатенко хибно записаний як Потапенко.
453. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Частина 1. Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. — К, 1997. — С. 42.
454. ІР НБУВ НАНУ. — Гог. 232/II, 9204. — Арк. 1.
455. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 49.
456. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ 1713 – 1776. — К.: Наукова думка, 1994. - С.132, 155.
457. Там само. — С. 132.
458. Там само. — С. 152.
459. Тулуб Олександер. Матеріали до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків ХХ століття. — Книга 3-а. — (Без місця вид.): Державне видавництво України, 1928. — С. 297.
460. В публікації В.Модзалевського це прізвище хибно відтворене як Фон-Шліманг. — Див.: К родословной Гоголів-Яновских // Труды ПУАК. — Вып. 1. — Полтава, 1905. — С. 135.
461. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 90.
462. ІР НБУВ НАНУ. — Гог. 580/8994. — Арк. 1.
463. Там само. — Гог. 581/8993. — Арк. 1 - 2.
464. Там само. — Гог. 159/8940. — Арк. 1 – 1 зв.
465. МКМ. БФ. — Справи Миргородського повітового училища за 1830 р. - № 2081.
466. МКМ. ОФ. - № 8765/Д-1671.
467. Плохинский М. Поселения грузин в Малороссии в XVIII в. // Сборник

- Харьковского историко-филологического общества. — Т. 5, вып. 1. — Харьков, 1893. — С. 1 — 22.
468. З листа Л.Ратієва, нащадка роду, до Л.Розсохи від 22.10.1985 р. — Особистий архів авторки.
469. ДАПО. — Ф. 858. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 20 зв.
470. ІР НБУВ НАНУ. — Збірка О.М.Лазаревського. - Ф. 1. — Спр. 57483, Лаз. 43/6. — Арк. 91 - 92.
471. Розсоха Л. Грузини в Україні. Шляхами Давида Гурамішвілі: Монографічне дослідження. — Миргород: Миргород, 2005. — С. 27 - 131.
472. Кубанейшвили С.И. Грузинские поэты на Украине в XVIII в.: Автореферат диссертации. — Тбилиси: Издательство ТГУ, 1962. — С.29 — 30; Розсоха Л. До історії грузинської колонії на Україні. Друга половина XVIII — XIX ст.///Литературная Грузия. — 1984. - №7. — С. 201 — 202.
473. ЦДІАУК. — Ф.1843. — Оп.1. — Спр.46. — Арк. 67 зв. — 69.
474. ДАПО. — Ф.1011. — Оп.1. — Спр.161 — Арк.16.
475. Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года: Сборник документов. — М.: Изд-во АН СССР, 1962. — С.433.
476. Кубанейшвили С.И. Давид Гурамишвили в грузинском гусарском полку /Грузинською і російською мовами/. — Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1955. — С.158.
477. Плохинский М.М. Иноземцы в старой Малороссии. Ч.1. Греки, цыгане, грузины. — М., 1905. — С.222.
478. ЦДІАУК. — Ф.104. — Оп.2. — Спр.2. — Арк. 109 зв. — 110.
479. ДАПО. — Ф.1011. — Оп.1. — Спр.159. — Арк. 33.
480. Там само. — Спр. 160. — Арк.140.
481. Письма Н.В.Гоголя. Редакція В.И.Шенрока. — Т.1. — С. 101.
482. Татишвили В. Грузины в Москве. - Тбилиси, 1950. — С.118.
483. ЦДІАУК. — Ф.104. — Оп.2. — Спр.2. — Арк.140 зв. — 141 зв.
484. Там само. — Ф.54. — Оп.1. — Спр.425. — Арк. 29 — 29 зв.
485. МКМ. НА. — Тека № 20. — Документи церков.
486. ЦДІАУК. — Ф.193. — Оп.1. — Спр.1445. — Арк.1 — 2.
487. Там само. — Ф.1843. — Оп.1. — Спр.30. — Арк. 3.
488. Герсеванов М.Н. Воспоминания о моем детстве. — Харьков, 1914. — С. V.
489. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8986. — Арк. 1.
490. Горгидзе М. Грузины в Петербурге. — Тбилиси: Мерани, 1976. — С. 103, 106, 335 — 339.
491. Андроникашвили Б. Потомки Вахтанга VI в России // Литературная Грузия. — 1983. - № 3. — С.191 — 213.
492. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. — Спр. 4483. — Арк. 1 - 1 зв.
493. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 417 зв.
494. МКМ. ОФ. - № 8765/Д-1671. — Арк. 4 зв.
495. ДАПО. — Ф. 858. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 40 зв.
496. Описи КН. — С. 248, 249, 260, 273, 275 та ін.
497. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 125 зв.; Ф. 1016. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 21 зв.
498. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 31.

499. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 159. – Арк. 1.
500. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8558. – Арк. 1 зв.
501. Там само. – Спр. 8557. – Арк. 1.
502. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 948. – Арк. 298.
503. Там само. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 416.
504. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 193. – Арк. 57.
505. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 18806. – Арк. 28 зв.
506. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 192. – Арк. 20.
507. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 8.
508. Там само. – С. 66.
509. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4486. – Арк. 1.
510. Гоголь на родине: Альбом художественных фототипий и гелиогравюр, относящихся к памяти Н.В.Гоголя. – Издание фотографии И.Ц.Хмелевского в Полтаве. – К., 1902. – С. 2.
511. ІР НБУВ НАНУ. – Спр. Гог. 243/9187. – Арк. 1.
512. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. – Т. 4. – М., 1897. – С. 710.
513. Барвинский В.А. Генеральное следствие о маєтностях Миргородского полка. 1729 – 1730 г. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 9. – Полтава, 1912. – С. 154.
514. Наказы малороссийским депутатам 1767 года и Акты о выборах депутатов в Комиссию сочинений уложения. Издание «Киевской старины». – К., 1889. – С. 65.
515. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 2 зв.
516. Описи КН. – С. 157, 256, 263, 277.
517. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4550. – Арк. 1.
518. Центральний Державний Історичний архів Російської Федерації. – Ф. 1343. – Оп. 19. – Спр. 3296. – Арк. 3.
519. Андрушенко Мирослава. Іван Котляревський на тлі української культури XVIII ст. // Київська старовина. – 1998. - № 5. – С. 63.
520. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 324. – Спр. Гог. 230/ІІІ, 8832. – Арк. 1 - 1 зв.
521. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 253.
522. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 8 зв.
523. Там само. – Арк. 8 зв., 49 зв.
524. Мартинович П., Горленко В. Церкви старинной постройки в Полтавской епархии // Полтавские епархиальные ведомости.- 1888. - № 18. – С. 658.
525. Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г. Миргородский уезд. – Полтава, 1905. - С. 68.
526. Описи КН. – С. 237, 250, 271.
527. МКМ. НА. – Тека «Документи Чарнишів». - «Верюющий открытый лист».
528. Месяцслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от Рождества Христова 1804. СПб., (Без года изд.). – С. 214; Полтавские губернские ведомости. – 1850. - № 49. – С. 414.
529. ІР НБУВ НАНУ. – Спр. Гог. 232/ІІ, 9204. – Арк. 1.
530. Там само. - Спр. Гог. 235/ІІІ, 8826. – Арк. 1.

531. Там само. - Спр. Гог. 233/III, 8953. - Арк. 1 - 2 зв.
532. Там само. - Спр. Гог. 234/III, 8827. - Арк. 1.
533. Там само. - Ф. 324. - Спр. Гог. 237/III, 8829. - Арк. 1 - 2.
534. Там само. - Спр. Гог. 238/III, 8830. - Арк. 1 - 1 зв.
535. Памятная книжка Полтавской губернии за 1874 г. - Полтава, 1875.
- С. 132; Журнал Миргородского уездного чрезвычайного земского собрания 1878 г. - Полтава, 1879. - С. 3.
536. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. - Т. 1. - С. 573.
537. ЦДІАУК. - Ф. 64. - Оп. 1. - Спр. 429. - Арк. 110.
538. МКМ. НА. - Документи церков. - Тека № 17.
539. Придворный месяцослов на лето от Рождества Христова 1826. - Ч. 2.
- СПб., 1826. - С. 181.
540. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. - Т. 4. - М., 1897.
- С. 719; Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. - Т. 1. - С. 351 - 352.
541. ДАПО. - Ф. 1016. - Оп. 2. - Спр. 2. - Арк. 41 зв., 42.
542. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. - Т. 1. - С. 243.
543. Полтавские губернские ведомости. - 1852. - С. 599.
544. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. - Т. 1. - М., 1892.
- С. 99.
545. ДАПО. - Ф. 1011. - Оп. 1. - Спр. 141. - Арк. 73 зв.
546. Там само. - Арк. 30, 93.
547. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. - Т. 1. - С. 515.
548. Там само. - С. 213.
549. Там само. - С. 245.
550. Сочинения Г.П.Данилевского. - Издание 5-е. - Т. VI. - СПб., 1887.
- С. 229.
551. Постановления Миргородского XX очередного уездного земского собрания. - Полтава, 1884. - С. 70.
552. Бокий И. Ветвь пушкинского рода. - Харьков: Прапор, 1982. - С. 52.
553. Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Транслітерація тексту. - К.: Наукова думка, 1995. - С. 382.
554. Швидько Ганна. Комп'ют і ревізія Миргородського полку 1723 р. - Дніпропетровськ, 2004. - С. 330.
555. ІР НБУВ НАНУ. - Ф. I. - Спр. 54476 - 54478 (28). - Арк. 243.
556. МКМ. НА. - Документи церков. - Тека № 19.
557. Справочные сведения о сельскохозяйственных обществах. - Ч. 1.
- Адрес-календарь 1911 г. (Без місця видання). - С. 113; Отчет об агрономической помощи населению Миргородского уезда в 1911 г. Составил агроном И.И.Макаревич. - Миргород, 1912. - С. 23.
558. Клименко В. Незабутні // Прапор перемоги. - 1987. - 8 вересня. - С. 4.
559. Інвентарна книга Миргородського краєзнавчого музею (Довоєнної інвентаризації).
560. ЦДІАУК. - Ф. 127. - Оп. 1014. - Спр. 133. - Арк. 246.
561. Список дворян, внесенных в Дворянскую Родословную книгу

- Полтавской губернии. — Полтава: Полтавское дворянское депутатское собрание, 1898. - С. 740.
562. Бородій М.К. Лікар Гоголя // Київ. — 1984. - № 12. — С. 149.
563. Описи КН. — С. 124; МКМ. НА. — Мапа Миргородського повіту 1915 р.
564. ЦДІАУК. — Ф. 1843. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 8, 77 зв.; Спр. 20. — Арк. 4, 4 зв.
565. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1020. — Спр. 5671. — Арк. 16 зв.
566. Там само. — Ф. 1843. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 6 - 7.
567. Гиляровский В. По следам Гоголя // В.А.Гиляровский. Сочинения в четырех томах. — Т. 2. — М.: Правда, 1989. — С. 388.
568. Ровинский Д.А. Подробный словарь русских гравированных портретов. — Т. 2. — СПб., 1889. — Ст. 1752.
569. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 226 зв., 244.
570. Бородій М.К. Данило Самойлович Самойлович. — К.: Наукова думка, 1987. — С. 50, 51, 84 – 85.
571. ЦДІАУК. — Ф. 1843. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 46 зв.
572. Ровинский Д.А. Вказана праця. — Ст. 1752.
573. ІР НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 232/І, 9204. — Арк. 1.
574. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 133. — Арк. 143 зв.
575. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 8.
576. Там само. — Арк. 56.
577. Воспоминания С.Капнист-Скалон. Воспоминания и рассказы деятелей тайных обществ 1820-х годов. — Т. I. — М.: Изд-во Всесоюзного общества политкаторжан и ссыльнопоселенцев, 1931. — С. 338 – 339.
578. Ровинский Д.А. Вказана праця. — Ст. 1753.
579. Полтавские губернские ведомости. — 1850. — Часть неофіц. - № 17. - С. 154.
580. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 578.
581. Краткая хроника жизни и творчества Н.В.Гоголя // Соколов Б. Гоголь: Энциклопедия. — М.: Алгоритм, 2003. — С. 512.
582. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 8; Полтавские губернские ведомости. — 1856. — Часть офиц. - № 10. - С. 103.
583. Из семейной хроники Гоголей: Мемуары О.В.Головни. — Ред. и прим. В.А.Чаговца. — К., 1909. — С. 47.
584. Щоденник Є.В.Гоголь (Бикової), В.І.Бикова, М.В.Бикової (Рахубовської). З жовтня 1851 р. – 16 вересня 1899 р. // Київська старовина. — 1998. - № 4. — С. 87.
585. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 196. - Спр. 30. — Арк. 1 зв.
586. Тулуб Олександер. Матеріали до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття. — Книга 3-а. — (Без місця вид.); Державне видавництво України, 1928. — С. 297 - 299.
587. Постановления Миргородского уездного земского собрания 1884 г. — Полтава, 1884. — С. 41.
588. Трохимовский Н.А. Мария Ивановна Гоголь (По поводу статьи Н.А.Белозерской) // Русская старина. — 1888. - № 7, июль. — С. 25 - 46.

589. Отчет «Благотворительного общества издания общеполезных дешевых книг» за 1906 год. — СПб., 1907. — С. 108.
590. Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года... - М., 1875. - С. 259.
591. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 56 зв. - 57.
592. МКМ. НА. — Квитанція про прийом рекрутів, 1806 р.
593. Месяцослов и общий штат Российской империи на 1833 г. — Ч. 2. — СПб., 1833. — С. 316.
594. Из семейной хроники Гоголей: Мемуары О.В.Головни. — Ред. и прим. В.А.Чаговца. — К., 1909. — С. 24.
595. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 185. — Арк. 1 - 2.
596. Гиляровский В. По следам Гоголя. — С. 388; Здоровець Д. Гоголь у Сорочинцях // Прапор перемоги (м. Миргород). — 1968. — 30 березня. - № 38. — С. 4.
597. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 186. — Арк. 119 зв.
598. Моргун О. Шевченко на Миргородщині // Рідне слово: Вісник літератури, мистецтва і науки. — Мюнхен — Карлсфельд, 1946. — Ч. 3-4. — С. 52 — 57.
599. ЦДІАУК. — Ф. 102. — Оп. 2. — Спр. 101. — Арк. 31.
600. Мезько-Оглоблин О. Люди старої України та інші праці / Редактор Любимир Р. Винар. Упорядник Алла Отаманенко. — Острог, Нью-Йорк, 2000. — С. 75.
601. МКМ. НА. — Рекрутські набори. — Виписка 1815 р.
602. Чаговец В. О Гоголе и его предках. — К., 1902. — С. 45.
603. Иофанов Д. Н.В.Гоголь. Детские и юношеские годы. — К.: Изд-во АН УССР, 1951. — С. 126.
604. Н.В.Гоголь. Собрание починений в 8 томах. — Т. 8. — С. 13.
605. МКМ. НА. — Документи. — Тека № 17.
606. Цитується за виданням: Вересаев В. Гоголь в жизни: Систематический свод подлинных свидетельств современников. — Харьков, 1990. — С. 25 — 26.
607. ЦДІАУК. — Ф. 54. — Оп. 1. — Спр. 359. — Арк. 1.
608. Мезько-Оглоблин О. Люди старої України та інші праці / Редактор Любимир Р. Винар. Упорядник Алла Отаманенко. — Острог, Нью-Йорк, 2000. — С. 38 - 43.
609. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 8 та ін.
610. Роспись рода Горленко // Киевская Старина. — 1886, июнь. — С. V.
611. Полтавские губернские ведомости. — 1852. — Часть неофиц. - № 47. - С. 371.
612. Из семейной хроники Гоголей: Мемуари О.В.Головни. — Ред. и прим. В.А.Чаговца. — К., 1909. — С. 47.
613. Величко С. Літопис. — Т. 2. — К., 1991. — С. 46; Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки. — К.: Товариство «Знання» України, 1992. — С. 148.
614. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 1. - Спр. 54476 — 54478 (28). — Арк. 230; Кривошея В. Українська козацька старшина. — Ч. 1. — С. 44.

615. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1812. — СПб., 1812. — С. 389; Месяцослов и общий штат Российской империи на 1833 г. — Ч. 2. — СПб., 1833. — С. 316.
616. Полтавские губернские ведомости. — 1858. - № 30. - С. 423.
617. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 187. — Арк. 14.
618. МКМ. НА. — Тека № 17; Тека № 21. — Од. зб. № 809.
619. Эварницкий Д.И. Преображенская церковь в м. Больших Сорочинцах... // Исторический вестник. — 1902, февраль. — С. 678.
620. ІР НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 243/9187. — Арк. 1.
621. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 167. — Арк. 7; Спр. 185. — Арк. 71.
622. ІР НБУВ НАНУ. Ф. III. — Спр. 8576. — Арк. 1 зв; Спр. 8584. — Арк. 1 — 1 зв.
623. Там само. — Спр. 8585. — Арк. 1.
624. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 146. — Арк. 3 зв.
625. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 133. — Арк. 142 зв., 149.
626. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. - Спр. 4573. — Арк. 2 зв.
627. Величко С. Літопис. — Т. 2. — К., 1991. — С. 139, 345.
628. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 70 зв. - 71.
629. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 3. — К., 1912. — С. 246.
630. ЦДІАУК. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 1035. — Арк. 7.
631. Тулуб Олександр. Матеріали до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття. — Книга 3-а. — (Без місця вид.); Державне видавництво України, 1928. — С. 297 - 298.
632. ЦДІАУК. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 72.
633. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 47.
634. Тулуб Олександр. Матеріали до життєпису Володимира Самійленка. — С. 297.
635. ІР НБУВ НАНУ. Ф. III. — Спр. 8988. — Арк. 1 - 2.
636. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 64 зв.; Спр. 137. — Арк. 123, 139, 140 зв.; Спр. 174. — Арк. 5 та ін.
637. Там само. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 137. — Арк. 45 зв.; МКМ. НА. — Квитанція про прийняття рекрутів, 1806 р.
638. ДАПО. — Ф. 1016. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 27.
639. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 226; ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 141. — Арк. 84 зв.; Спр. 167. — Арк. 11, 32, 134 зв.
640. Гоголь на родине. Альбом. — Полтава, 1902. — Л. 18.
641. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 24. — Арк. 226.
642. Заповідник-музей М.В.Гоголя. Науковий архів. — Спр. 166. — Спогади С.М.Данилевської, записані її донькою М.С.Данилевською.
643. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 73. — Арк. 17.
644. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 159. — Арк. 48; Полтавские губернские ведомости. — 1852. — № 8. - С. 30.

645. Северная почта, или Новая Санкт-Петербургская газета. — 1813. — 2 августа. - № 62.
646. МКМ. НА. — Справи Миргородського повітового училища за 1830 р. - № 2081.
647. Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем. В двух томах. Приложения. — Т.1. — СПб., 1856. — С. 55.
648. Н.В.Гоголь. Собрание починений в 8 томах. — Т. 1. — С. 59.
649. Гиляровский В. По следам Гоголя. — С. 386.
650. Русская Старина. — 1888, июль. — С. 27.
651. Месяцослов и общий штат Российской империи на 1833 г. — Ч. 2. — СПб., 1833. — С. 316; ДАПО. — Ф. 1034. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 33 зв.
652. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. — Т. 4. — СПб., 1897. — С. 214.
653. Там само. — С. 747.
654. Полтавские губернские ведомости. — 1853. — № 23. - С. 220; Там само. — 1878. — Часть неофиц. - № 10. - С. 503 - 505.
655. Отчет Миргородской уездной земской управы за 1879 год. — Полтава, 1880. — С. 90 — 91.
656. Гоголовские дни в Москве: Общество любителей российской словесности. — М., 1909. — С. 332.
657. Цит. за вид.: Сочинения Г.П.Данилевского. — Изд. 5-е. — Т. 6. — СПб., 1887. — С. 324.
658. Швидъко Г.К. Миргородський полк за переписом 1738 року // Січеславський альманах. — Вип. 2. — Дніпропетровськ, 2006. — С. 115.
659. ЦДІАУК. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 50.
660. Там само. — Ф. 104. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 137 зв.; Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 948. — Арк. 228 зв.
661. Київська Старина. — 1885. — Т. XII, май. — С. 177.
662. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. II. - Спр. 4486. — Арк. 1 зв.
663. Труды ПУАК. — Вип. 15. — Полтава, 1912.
664. ДАПО. — Ф. 1016. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 27 зв.
665. Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область. — К., 1972. — С. 521.
666. ЦДІАУК. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 85. — Арк. 3 зв.
667. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 73. — Арк. 15 зв.
668. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 324. - Спр. Гог. 174/8894. — Арк. 1 — 1 зв.
669. Там само. - Ф. 1. — Спр. Гог. 66079. — Арк. 1 зв.
670. Там само. - Ф. 324. — Спр. Гог. 174/8894. — Арк. 2 зв.
671. Воспоминания С.Капнист-Скалон. Воспоминания и рассказы деятелей тайных обществ 1820-х годов. — Т. I. — М.: Изд-во Всесоюзного общества политкаторжан и ссылочно-поселенцев, 1931. — С. 318.
672. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. - Спр. 23575. — Арк. 1 — 1 зв.; Спр. 23576. — Арк. 3.
673. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 174. — Арк. 41, 62 зв.
674. Павловский И.Ф. Жалоба титуллярного советника Бровка. Сообщил И.Ф.Павловский // Киевская Старина. — 1906, июль-август. — С. 81.

675. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 1. — К., 1908.
 — С. 295.
676. Труды ПУАК. — Вып. 15. — Полтава, 1912; Описи КН. — С. 257.
677. Описи КН. — С. 257.
678. ЦДІАУК. — Ф. 1843. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 40.
679. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 73. — Арк. 15 зв.
680. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 174. — Арк. 31.
681. Полтавские губернские ведомости. — 1852. — № 38. — Отд. 2. - С. 410;
 1853. - № 15. — С. 143.
682. Список дворян, внесенных в Дворянскую Родословную книгу
 Полтавской губернии. — Полтава: Полтавское дворянское депутатское
 собрание, 1898. - С. 290.
683. ЦДІАУК. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 124 зв.
684. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 332; Ф. 990. —
 Оп. 1. — Спр. 1766. — Арк. 245.
685. Горленко В. Українські были. — К., 1899. — С. 137; Жолтовський
 П.М. Художнє життя на Україні в XVI — XVIII ст. — К.: Наукова думка,
 1983. — С. 117.
686. ЦДІАУК. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 2261. — Арк. 63.
687. Там само. — Ф. 990. — Оп. 1. — Спр. 1766. — Арк. 24.
688. Там само. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 91. — Арк. 28; ІР НБУВ НАНУ.
 Ф. I. — Спр. 735/ 5193. — Арк. 1 зв.
689. Апанович Е.М. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. — К.:
 Наукова думка, 1983 — С. 154.
690. Тодийчук О.В. Украина XVI — XVIII вв. в трудах Общества истории
 и древностей российских. — К.: Наукова думка, 1989. — С. 91.
691. Мазанов П. Полтавский институт благородных девиц. 1818 — 1897.
 — Полтава, 1899. — С. 260.
692. ЦДІАУК. — Ф. 1843. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 1 - 22.
693. Месяцослов с росписью чиновных особ в государстве, на лето от
 рождества Христова 1804. — СПб., (без года изд.). — С. 214; Модзалевский
 В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 2. — С. 87.
694. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 174. — Арк. 7 зв.
695. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской
 империи, на лето от Рождества Христова 1829. — Ч. 2. - СПб., 1829. — С. 403.
696. ДАПО. — Ф. 1050. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 50.
697. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской
 империи, на лето от Рождества Христова 1813. — СПб., 1813. — С. 392.
698. ДАПО. — Ф. 958. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 94 зв.
699. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 192. — Арк. 86.
700. ЦДІАУК. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 744. — Арк. 2.
701. Там само. — Ф. 1843. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 7, 30 зв.
702. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 174. — Арк. 46.
703. ІР НБУВ НАНУ. Ф. III. — Спр. 8968. — Арк. 1.
704. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 948. — Арк. 228 зв.
705. ДАПО. — Ф. 1034. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 2.

706. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 18; Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1766. – Арк. 19 зв.
707. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 174. – Арк. 39 зв.
708. Там само. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 38.
709. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 2931. – Арк. 75 – 76 зв., 99 – 102 зв.
710. ДАПО. – Ф. 1016. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 17.
711. Там само. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 174. – Арк. 17 зв., 52.
712. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 71 зв. – 72, 77 зв.
713. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 186. – Арк. 16 зв.
714. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 49.
715. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 153. – Арк. 1 зв., 7.
716. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 4. – С. 369, 397.
717. Ковриго Э. Из личных воспоминаний // Русское слово. – 1909. – 20 марта. – № 65; Личные воспоминания о Гоголе // Там же. – 26 апреля. - № 95.
718. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 1035. – Арк. 7.
719. ІР НБУВ НАНУ. - Ф. 61. – Спр. 787. – Арк. 1 - 2.
720. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 153. – Арк. 1 зв.
721. Літературна Україні. – 1991. – 13 червня.
722. Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года... - М., 1875. - С. 256.
723. Барвинский В.А. Генеральное следствие о маєтностях Миргородского полка. 1729 – 1730 г. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 9. – Полтава, 1912. – С. 173.
724. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 1. – К., 1908. – С. 8.
725. Лазаревский А. Люди Старой Малороссии. 9. Ломиковские // Киевская Старина. – 1886, январь. – С. 10 – 13.
726. Швидько Ганна. Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 23.
727. Костомаров М. Мазепинці // Український історичний журнал. – 1990. – № 11. – С. 141.
728. МКМ. НА. – Нестуля О. Матеріали до біографії Василя Дмитровича Омельченка: Машинопис статті. – С. 8.
729. Таранушенко С. Ще раз про творчість Володимира Боровиковського // Образотворче мистецтво. – Вип. 1. – К.: Мистецтво, 1969. – С. 35.
730. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 948. – Арк. 288 зв. - 289.
731. Мезько-Оглоблин О. Люди старої України та інші праці / Редактор Любимир Р. Винар. Упорядник Алла Отаманенко. – Острог, Нью-Йорк, 2000. – С. 337.
732. Київська Старина. – 1894, липень. – Т. XLVI. – Приложения. – С. 1 – 16.
733. Розсоха Л. Миргородська старовина: Дослідження. Статті. Нариси. Розвідки. – Кобеляки: Кобеляки, 2002. – С. 214 – 228.
734. Українські народні думи. Том I. Тексти і вступ Катерини Грушевської.

- К.: Державне видавництво України, 1927. — С. XXVI.
735. Бабкин Д.С. К биографии В.В.Капниста (В связи с 200-летием со дня рождения) // Известия Академии Наук СССР. Отделение литературы и языка. 1957 — Т. XVI, Вып. 6 (ноябрь — декабрь). — М., 1957. — С. 542.
736. Частная переписка И.Р.Мартоса. 1817 — 1830. — К.: Типография Императорского Университета св. Вл., 1898. — С. 64.
737. IP НБУВ НАНУ. — Ф. 324. - Спр. Гог. 398/8972. — Арк. 1.
738. Там само. — Спр. Гог. 399/III, 8835. — Арк. 1 — 1 зв.
739. Частная переписка И.Р.Мартоса. 1817 — 1830. — К.: Типография Императорского Университета св. Владимира, 1898. — С. 50 - 55.
740. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 2. — К., 1910. — С. 137.
741. Словарь малорусской старины, составленный в 1808 г. В.Я.Ломиковским. Ред. и прим. Ал. Лазаревского. — К., 1894.
742. Частная переписка И.Р.Мартоса. — С. 62.
743. Історія українського козацтва: Нариси у двох томах. — Т. 2. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. — С. 647.
744. Супруненко О.Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К.М.Скаржинської). — Київ — Полтава, 2000. — С. 83.
745. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. — Т. 1. — М., 1892. — С. 215.
746. Частная переписка И.Р.Мартоса. — С. 83.
747. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1829. — Ч. 2. - СПб., 1829. — С. 403.
748. Н.В.Гоголь. Собрание починений в 8 томах. — Т. 1. — С. 156.
749. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 3. — К., 1912. — С. 91.
750. Там само. — С. 92.
751. Тулуб Олександер. Матеріали до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття. — Книга 3-а. — (Без місця вид.): Державне видавництво України, 1928. — С. 296.
752. Апанович Е.М. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. — К.: Наукова думка, 1983 — С. 186.
753. Ярова Г. Прапор сотні Лубенського полку // Наука і культура. Україна: Щорічник. — Випуск 24. — К., 1990. — С. 206 — 209.
754. Про долю могили І.Р.Мартоса див.: Розсоха Л. Миргородська старовина. — С. 226, 227.
755. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 92 - 93.
756. Иофанов Д. Н.В.Гоголь. Детские и юношеские годы. — К., 1951. — С. 332.
757. Литературное наследство. — Т. 58. — М.: Изд-во АН СССР, 1952. — С. 773 — 774.
758. IP НБУВ НАНУ. Ф. III. — Спр. 8607. — Арк. 1 зв.
759. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 4. — К., 1914. — С. 300.

760. ІР НБУВ НАНУ. Ф. III. – Спр. 8519. – Арк. 1.
761. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 3. – К., 1912. – С. 194.
762. Про літературне коло Родзянків див. детальніше: Розсоха Л. Миргородська старовина. – Кобеляки, 2002. – С. 229 – 240.
763. Иофанов Д. Н.В.Гоголь. Детские и юношеские годы. – К., 1951. – С. 300, 414.
764. Київська Старина. – 1895. – листопад. – С. 236 та ін.
765. Заповідник-музей М.В.Гоголя. Науковий архів.
766. Соловйов С.М. Сочинения в 18 кн. – Кн. VI, Т. 11. – М., 1991. – С. 48.
767. Барвинський В.А. Генеральне следствие о маєтностях Миргородского полка. 1729 – 1730 г. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 9. – Полтава, 1912. – С. 163.
768. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 654. – Арк. 2 зв. - 3.
769. ІР НБУВ НАНУ. - Ф. I. – Спр. 54476 – 54478 (28). – Арк. 45 – 46 зв.
770. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 21 зв., 23 зв.
771. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 23 зв.
772. Там само. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 73. – Арк. 17.
773. Там само. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1745. – Арк. 17 зв.
774. Там само. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 3.
775. Там само. – Спр. 85. – Арк. 3 зв.
776. ДАПО. – Ф. 1034. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 4; Спр. 3. – Арк. 12 зв.
777. Там само. – Ф. 1016. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 79.
778. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1829. – Ч. 2. - СПб., 1829. – С. 403.
779. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 187. – Арк. 14; Месяцослов и общий штат Российской империи на 1833 г. – Ч. 2. – СПб., 1833. – С. 316.
780. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 1. – К., 1908. – С. 9.
781. Сын отечества. – 1818. – Часть 48. – С. 30 – 31.
782. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 163.
783. Ученические годы Гоголя. – М., 1887. – С. 36.
784. Заповідник-музей М.В.Гоголя. Науковий архів. – Ф. р-20.
785. Роспись чиновных особ в государстве при начале сего 1773 года. – С. 124.
786. ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 21.
787. ІР НБУВ НАНУ. Ф. I. – Спр. 66079. – Арк. 1.
788. Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем. В двух томах. Приложения. – Т.2. – СПб., 1856. – С. 272.
789. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 324. - Спр. Гог. 246/III,8856. – Арк. 1 – 1 зв.; Спр. Гог. 247/III,8857. – Арк. 1 – 1 зв.;
790. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 324. - Спр. Гог. 149/III,8916. – Арк. 1; Спр. Гог. 248/III,8999. – Арк. 1 – 1 зв.;
791. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. – Т. 1. – СПб., 1897. – С. 29; Т. 2. – С. 141.

792. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 665. – Арк. 5.
793. Сповідальні розписи Преображенської церкви села Петрівців з 1758 року по 1805 р. – МКМ.БФ. – Рукопис. – Без пагінації; ДАПО. – Ф. 1050. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 11.
794. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 27.
795. Сповідальні розписи Преображенської церкви села Петрівців.
796. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 9157. – Арк. 724.
797. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 3. – К., 1912. – С. 677.
798. Сочинения и переводы студентов Императорского Харьковского университета, читанные 1819 года июня 30 числа по окончании экзаменов их. – Харьков, 1820. – С. 84 – 89.
799. Медведська Л. Декабристи на Полтавщині. – Харків, 1960. – С. 49.
800. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр. 169. – Арк. 1, 2.
801. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. Х. – Спр. 15510. – Бридун Т. Місто Хорол та його повіт: Рукопис початку ХХ ст.; Хорольський краєзнавчий музей. Науковий архів. – Рукопис Т. Бридуна. – Копія. – С. 80.
802. Державний архів Київської області. – Ф. 1542. – Оп. 1. – Спр. 6.
803. ЦДІАУК. – Ф. 1336. – Оп. 4. – Спр. 681. – Арк. 1 - 3.
804. ІР НБУВ НАНУ. - Спр. Гог. 233/III,8953. – Арк. 2.
805. ЦДІАУК. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1639. – Арк. 1 зв.
806. Там само. – Спр. 1845. – Арк. 16 зв.
807. Розсоха Л. Грузини в Україні. Шляхами Давида Гурамішвілі: Монографічне дослідження. – Миргород: Миргород, 2005. – С. 250 – 325.
808. Бурлеск і травестія в українській поезії першої половини XIX ст. – Упоряд., передмова і прим. Г.Нудьги. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1959. – С. 566 – 567.
809. Там само.
810. Частная переписка И.Р.Мартоса. 1817 – 1830. – К.: Типография Императорского Университета св. Владимира, 1898. – С. 77.
811. А.Л. К истории землевладения в Левобережной Малороссии // Киевская Старина. – 1892. – С. 411; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 1. – К., 1908. – С. 222.
812. Воспоминания С.В.Скалон (урожденной Капнист) // Исторический Вестник. – 1891. – Т. XLIV. – С. 338 – 367; Т. XLV. – С. 599 – 625; Т. XLVI. – С. 50 – 71.
813. ІР НБУВ НАНУ. - Спр. Гог. 569/8989. – Арк. 1.
814. Там само. - Спр. Гог. 570/8931. – Арк. 1.
815. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 285.
816. ЦДІАУК. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1745. – Арк. 17 зв.
817. Тарсаидзе Н.Г. Сведения о грузинах в России во второй половине XVIII века. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1964. – Приложения. – С. 54.
818. Із листа нащадка роду Л.О.Ратієва до авторки від 12.10.1985 р. – Архів авторки.
819. Ротач П. Іван Котляревський у листуванні. – Опішне: Українське народознавство, 1994. – С. 38.

820. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1829. — Ч. 2. - СПб., 1829. — С. 404.
821. Киевская Старина. — 1888. — Т. ХХIII, октябрь. — Документы. — С. 45.
822. Полонська-Василенко Н. Історія України. — Т. 2. — К., 1992. — С. 291.
823. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713 — 1776. — Видання 2-е. - К.: Наукова думка, 1994. — С. 48, 56.
824. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. III. — Спр. 8562. — Арк. 1 - 2.
825. Там само. — Ф. III. — Спр. 8987. — Арк. 1.
826. Там само. - Ф. III. — Спр. 8519. — Арк. 1.
827. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1813. — Ч. 2. — СПб., 1813. — С. 394; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 4. — К., 1914. — С. 744.
828. Постановления Миргородского XX очередного уездного земского собрания. — Полтава, 1884. — С. 70.
829. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. — Т. 1. — СПб., 1897. — С. 55 - 56.
830. Там само. — С. 12.
831. Кузьмин А.И. У истоков русского театра. — М., 1984. — С. 26.
832. Лукомський Г. З української художньої спадщини. — К., 2004. — С. 170.
833. Джанелидзе Д.С. Грузинский театр с древнейших времен до второй половины XIX века. — Тбилиси, 1959. — С. 255.
834. Тулуб О. Матеріяли до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ. — Кн.3. — 1928. — С. 296 — 297.
835. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. — Т.1. — М., 1892. — С.50.
836. Письма Н.В.Гоголя. Редакция В.И.Шенрока. — Т.1. — СПб., 1902. — С. 38.
837. Воспоминания С.В.Скалон (урожденной Капнист) // Исторический Вестник. — Т. XLIV. — 1891, май. — С. 366.
838. Ротач П. Іван Котляревський у листуванні. — Опішне, 1994. — С.38.
839. Сочинения и переводы студентов Императорского Харьковского университета, читанные 1819 года июня 30 числа по окончании экзаменов их. — Харьков, 1820. — С. 85; Сочинения и переводы... 1820 года июня 30 числа... — Харьков, 1820. — С. 50 — 68.
840. Чаговец В.А. О Гоголе и его предках. — К., 1902. — С. 47.
841. Громова Т. В.В.Капніст у суспільно-літературному житті України кінця XVIII — початку XIX ст. // Радянське літературознавство. — 1973. — № 11. — С.31.
842. Российский театр. — Т. 38. — СПб., 1791.
843. Частная переписка И.Р.Мартоса. 1817 — 1830. — К., 1898. — С. 61.
844. Зубковский И. Краткая историческая заметка о Миргороде. — Миргород, 1912. — С. 17 — 18.

845. Андроников И. Я хочу рассказать вам... — Изд. 2-е, доп. — М., 1965.
— С. 37 — 38.
846. Розсоха Л. Фролови-Багреєви: До історії дворянських родів і поміщицьких садиб на Миргородщині // Сторінки історії Миргородщини: Зб. — Вип. 2. — Полтава, 2001. — С. 90 — 104.
847. Энциклопедический словарь. Издатели Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. — Т. XXXVI-а. — СПб., 1902. — С. 811.
848. Частная переписка И.Р.Мартоса. 1817 — 1830. — К.: Типография Императорского Университета св. Владимира, 1898. — С. 50 - 55.
849. Розсоха Л. Книжка і театр на Миргородщині // Сторінки історії Миргородщини: Збірник наукових праць. — Вип. III. — Полтава, 2002. — С. 125 — 139.
850. МКМ. — БФ. — № 1611.
851. МКМ. — БФ. — № 1083.
852. Воспоминания С.В.Скалон. — С. 364 — 365.
853. МКМ. — БФ. — № 1208.
854. Див. також: Барабаш Ю. Кибинці й недалеко Кибинців: Причинки до Гоголевої духовної біографії // Київська старовина. — 1994. — № 2. — С. 58 — 71.
855. Н.В.Гоголь. Собрание починений в 8 томах. — Т. 1. — С. 322.
856. Панашенко В. Військові товариши // Київська старовина. — 1998. - № 3. — С. 174.
857. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 364. — Арк. 3 зв. - 4.
858. Полтавские губернские ведомости. — 1850. — № 49. - С. 414.
859. Киевская Старина. — 1885. — Т. XII, май. — С. 179; Чаговец В.А. О Гоголе и его предках. — К., 1902. — С. 43.
860. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 133. — Арк. 13 зв.
861. Свідзінський М. До історії козаччини 1812 року // З історії селянських рухів на Лівобережній Україні: Науковий збірник. — Харків: Державне видавництво України, 1927. — С. 30.
862. Мартинович П., Горленко В. Церкви старинной постройки в Полтавской епархии // Полтавские епархиальные ведомости. - 1888. - № 18. — С. 658.
863. Справочная клировая книга по Полтавской епархии на 1912 год. — Полтава, 1912. — С. 167.
864. IP НБУВ НАНУ. - Ф. III. — Спр. 8516.
865. Гоголевские дни в Велико-Сорочинской учительской семинарии (1809 — 1909): Юбилейное издание семинарии под редакцией М.С.Григорьевского. — Миргород: Типография Я.Ф.Худоминского, 1909. — С. 137.
866. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. — Т. 8. — С. 28.
- 867.МКМ. ОФ. - № 8816/Д-1721.
868. Гоголевские дни в Велико-Сорочинской учительской семинарии. — С. 139.
869. Клировая книжка Полтавской епархии на 1902 год. — Полтава, 1902. — С. 421.
870. Священник Ал. Петровський. К вопросу о предках Гоголя // Полтавские губернские ведомости. — 1902. - № 36. — 13 февраля.

871. Отчет Миргородской уездной земской управы за 1893 г. — Миргород, 1894. — С. 152.
872. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 324. — Спр. Гог. 231/ІІ,8831. — Арк. 1.
873. Там само. — Спр. Гог. 4444/ІІ,4479. — Арк. 1.
874. Там само. — Ф. ІІ. - Спр. 8607. — Арк. 1 — 1 зв.
875. Указы и правительственные разпоряжения, принадлежащие... за 1736 год по 1746 год: Рукописный збірник. — МКМ. БФ. - № 2072. — Арк. 359; ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 177. — Арк. 18 зв.
876. Жук В. Горковський Григорій // Києво-Могилянська Академія в іменах XVII — XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І.Хижняк. За ред. В.С.Брюховецького. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 147 - 148.
877. ІР НБУВ НАНУ. - Ф. І. — Спр. 54476 — 54478 (28). — Арк. 47.
878. ДАПО. — Ф. 858. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 49 зв. — 50 зв.
879. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 227, 229 зв.
880. Там само. — Спр. 133. — Арк. 313.
881. Горленко В. Украинские были. — К., 1899. — С. 143, 146.
882. ІР НБУВ НАНУ. — Спр. Гог. 225/8986; Спр. Гог. 226/8987.
883. Попов Х. Протопопская школа в Сорочинцах 1740 — 1741 гг. // Полтавские епархиальные ведомости. — 1892. - № 19 — 20.
884. Києво-Могилянська Академія в іменах XVII — XVIII ст.: Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І.Хижняк. За ред. В.С.Брюховецького. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 145.
885. ЦДІАУК. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 744. — Арк. 2.
886. Полтавское епархиальное древлехранилище. — Полтава, 1909. — С. 43.
887. Щеголев П.Е. Отец Гоголя // Исторический Вестник. — 1902, феbrаль. — С. 658.
888. ІР НБУВ НАНУ. - Ф. ІІ. — Спр. 8515. — Арк. 2.
889. Щеголев П.Е. Отец Гоголя. — С. 658.
890. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. — Т. 8. — С. 21.
891. ІР НБУВ НАНУ. - Ф. ІІ. — Спр. 8512. — Арк. 1 зв.
892. ЦДІАУК. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 744. — Арк. 2.
893. Там само. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 429. — Арк. 130 зв.
894. ІР НБУВ НАНУ. — Ф. 324. - Спр. Гог. 227/ІІ,8973. — Арк. 1.
895. Там само. — Ф. І. - Спр. 735/5193. — Арк. 1 зв.
896. ЦДІАУК. — Ф. 990. — Оп. 1. — Спр. 1710. — Арк. 17 — 17 зв.
897. Києво-Могилянська Академія в іменах XVII — XVIII ст. — С. 168.
898. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 133. — Арк. 376 зв.
899. ДАПО. — Ф. 858. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 46 зв.
900. ЦДІАУК. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 133. — Арк. 376 зв.
901. Указы и правительственные разпоряжения, принадлежащие Параскевиевской церкви села Малых Сорочинец Миргородского уезда Полтавской епархии с 1756 по 1761 год включительно: Рукописный збірник. — МКМ. БФ. - № 2071. — Арк. 1, 14, 27, 230, 348.
902. ДАПО. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 293, 294.
903. Там само. — Ф. 858. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 47 зв.

904. МКМ. НА. – Документи церков. – Тека № 21. - № 818.
905. Києво-Могилянська Академія в іменах XVII – XVIII ст. – С. 135 - 136.
906. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 413 зв., 415 зв.
907. Там само. – Арк. 399.
908. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 5671. – Арк. 16 зв.
909. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 95 зв.
910. Там само. – Спр. 192. – Арк. 53 зв.
911. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 2. – С. 293.
912. Ровинский Д.А. Подробный словарь русских гравированных портретов. – Т. 2. – СПб., 1889. – Ст. 1752.
913. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 167. – Арк. 11.
914. Справи Миргородського повітового училища за 1843 рік. – МКМ. БФ. - № 2084. - Без пагінації.
915. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 4. – СПб., 1902. - С. 307.
916. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. – Т. 1. – С. 310.
917. Там само. – С. 153.
918. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 133. – Арк. 143 зв.
919. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 2.
920. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 324. - Спр. Гог. 202/ІІІ,8855. – Арк. 1 – 1 зв.
921. ЦДІА РФ. – Ф. 1343. – Оп. 19. – Спр. 3296. – Арк. 3.
922. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 4. – С. 356.
923. Справи Миргородського повітового училища за 1835 рік. – МКМ. БФ. - № 500. - Без пагінації.
924. Герасименко О. Дещо з історії «Ревізора» // Прапор перемоги. – 1983. – 18 травня.
925. МКМ. НА. – Документи Чарнишів. - № 817.
926. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 136.
927. Там само. – Спр. 190. – Арк. 1, 2, 26 зв.
928. Вересаев В. Как работал Гоголь. – М.: Мир, 1934. – С. 64.
929. Манн Ю. Поэтика Гоголя. – Узд. 2-е, дополн. – М., 1988. – С. 120.
930. Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года... - М., 1875. - С. 256, 258.
931. Списки населенных мест Полтавской губернии (без м. узд.), 1910. – С. 23; Материалы по животноводству по данным подворной переписи 1910 года / Миргородский уезд. – Издание Полтавского губернского земства. – Полтава, 1912. – С. 1.
932. Див.: Соколов Б. Гоголь: Энциклопедия. – М., 2003. – С. 330.
933. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 227; ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 141. – Арк. 8 зв.
934. Швидько Ганна. Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 307.
935. Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года... - М., 1875. - С. 258.

936. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124. – Арк. 226; ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 58.
937. Гиляровский В. По следам Гоголя // В.А.Гиляровский. Сочинения в четырех томах. – Т. 2. – М.: Правда, 1989. – С. 380.
938. ДАПО. – Ф. 1016. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 12.
939. Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII – XVIII ст. – Т. 1. Комп'юти та ревізії Полтавського полку. Комп'ют 1649 р. Комп'ют 1718 р. / Упорядкування, підготовка до друку, вступна стаття В.О.Мокляка. – Полтава: АСМІ, 2007. – С. 62, 141.
940. Личный состав малороссийской казацкой старшины в 1725 г. // Киевская Старина. – 1904, июль, август. – С. 30; Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Частина 1. Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. – К, 1997. – С. 32, 34, 37.
941. Там само. – С. 37.
942. Н.В.Гоголь. Собрание починений в 8 томах. – Т. 1. – С. 353.
943. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 35 зв. – 36; Ф. 193. – Оп. 7. – Спр. 15. – Арк. 27; ДАПО. – Ф. 1050. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 13, 14.
944. ДАПО. – Ф. 1016. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 26.
945. ІР НБУВ НАНУ. – Спр. Гог. 148/Ш,8901. – Арк. 1 – 1 зв.
946. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 2. – С. 22.
947. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 17 зв., 38.
948. Герасименко О. Чи був прототип Тараса Бульби ? // Зоря Полтавщини. – 1970. – 22 березня. - № 68.
949. Герасименко О. Миргородські витоки Тараса Бульби // Миргород. – 1997. – 28 березня. - № 14 (177). – С. 1 – 2.
950. Швидько Ганна. Комп'ют і ревізія Миргородського полку 1723 р. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 125.
951. Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года... - М., 1875. - С. XVIII.
952. Швидько Ганна. Комп'ют і ревізія Миргородського полку 1723 р. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 219.
953. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. – Т. 1. – С. 29; Т. 2. – С. 141.
954. Данилевский Г.П. Григорий Федорович Квитка-Основьяненко // Сочинения Г.П.Данилевского. – Т. 6. – СПб., 1887. – С. 431.
955. Николай М. (П.А.Кулиш). Записки о жизни Н.В.Гоголя. – Т. 1. – СПб., 1856. – С. 127.
956. МКМ. НА. – Документи Чарнишів.
957. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 190. – Арк. 2 зв.; Спр. 191. – Арк. 1.
958. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 133. – Арк. 139.
959. Описи КН. – С. 75, 239, 276.
960. ЦДІАУК. – Ф. 104. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 130; Ф. 105. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 57.
961. Там само. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 948. – Арк. 227 зв. - 228.

962. Воспоминания С.В.Скалон (урожденной Капнист) // Исторический Вестник. – Т. XLIV. – С. 364 - 365.
963. ДАПО. – Ф. 958. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 94 зв.
964. Там само. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 167. – Арк. 120 зв.
965. Там само. – Спр. 141. – Арк. 47.
966. IP НБУВ НАНУ. - Ф. III. – Спр. 8526. – Арк. 1 - 2.
967. Там само. – Спр. 8823. – Арк. 1 – 1 зв.
968. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. – Т. 5. – С. 178.
969. Там само. – С. 163.
970. Детально див. про це: Розсоха Л. Грузини в Україні. – С. 223 – 225.
971. ЦДІАУК. – Ф. 1632. – Оп. 1. – Спр. 411. – Арк. 102, 104; ДАПО. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20 зв., 59 зв.
972. Черейский Л.А. Пушкин и его окружение. – Изд. 2-е. – Л.: Наука, 1989. – С. 62; Горгидзе М. Грузины в Петербурге. – Тбилиси, 1976. – С. 144, 145.
973. Придворный месяцослов на лето от Рождества Христова 1826. – Ч. 1. - СПб., 1826. – С. LII.
974. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 174. – Арк. 52 зв.
975. Записки декабриста Н.И.Лорера. – М.: Госсоцэкгиз, 1931. – С. 221.
976. Описи КН. – С. 156.
977. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 48 зв. - 49.
978. Модзалевский В.Л. К родословной Гоголей-Яновских // Труды ПУАК. – Вып. 1. – Полтава, 1905. – С. 135.
979. Список дворян, внесенных в Дворянскую родословную книгу Полтавской губернии. – Полтава, 1898. – С. 521.
980. IP НБУВ НАНУ. – Ф. 324. - Спр. Гог. 134/III,8947. – Арк. 1 – 2 зв.;
981. Там само. - Спр. Гог. 401/III,8906. – Арк. 2.
982. Гиляровский В.А. В Гоголевщине (Из последней поездки) // Русская старина. – 1902. - № 1. – С. 85 – 86.
983. Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII – XVIII ст. – Т. 1. Компути та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упорядкування, підготовка до друку, вступна стаття В.О.Мокляка. – Полтава: АСМІ, 2007. – С. 41.
984. Месяцослов и общий штат Российской империи на 1833 г. – Ч. 2. – СПб., 1833. – С. 317.
985. Митці України: Енциклопедичний довідник / Упоряд. М.Г.Лабінський, В.С.Мурза. За ред. А.В.Кудрицького. – К.: Українська енциклопедія, 1992. – С. 496.
986. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. – Т. 5. – С. 238.
987. Роспись чиновных особ в государстве при начале сего 1773 года. – С. 16.
988. Гоголь в воспоминаниях современников. – М.: Гослитиздат, 1952. – С. 545.
989. Гоголь в воспоминаниях современников. – М.: Гослитиздат, 1952;

- Машинский С. Художественный мир Гоголя. – М., 1971; Манн Ю. В поисках живой души. – М., 1984; Вересаев В. Гоголь в жизни: Систематический свод подлинных свидетельств современников. – Харьков, 1990; Соколов Б. Гоголь: Энциклопедия. – М., 2003.
990. Постановления Миргородского уездного земского собрания 1897 г. – Миргород, 1898. – С. 145.
991. Клировая книжка Полтавской епархии на 1902 год. – Полтава, 1902. – С. 403.
992. ДАПО. – Ф. 379. – Оп. 3. – Спр. 7; Списки дворян Полтавской губернии. Опубликованные в Полтавских губернских ведомостях. 1913 года. – Полтава, 1913. – С. 10.
993. Постановления Миргородского уездного земского собрания 1910 г. – Миргород, 1911. – С. 558.
994. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. – Издание черниговского дворянства. – СПб., 1914. – С. 102.
995. Соколовська Є. Опанас Георгійович Сластьон: Портрет з пам'яті (Спогади) // МКМ. НА. – Машинопис. – С. 11.
996. Маврокордатос Александрос (1791 – 1865) – грецький державний і політичний діяч, учасник Грецької національно-визвольної революції 1821 – 1829 рр. // Большая советская энциклопедия. – Издание 3-е. - Т. 15. – М., 1974. – С. 145.
997. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. – Т. 5. – С. 94.
998. Колокотроніс Теодорос (1770 – 1843) – грецький полководець часів Грецької національно-визвольної революції 1821 – 1829, борець проти османського гніту. // Большая советская энциклопедия. – Издание 3-е. - Т. 12. – М., 1973. – С. 441.
999. Н.В.Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. – Т. 5. – С. 102.
1000. МКМ. ОФ. - № 8826/Д-1731.
1001. «Замечательная записка». – МКМ. ОФ. - № 8800/Д-1705.
1002. Список кавалерам российских императорских и царских орденов всех найменований за 1832 год. – Ч. 3. – СПб., 1833. – С. 91.
1003. Послужний список В.О.Фролова-Багреева. – МКМ. ОФ. - № 8807/Д-1712.
1004. МКМ. ОФ. - № 8805/Д-1710.
1005. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. – Т. 1. – С. 145, 178.
1006. Н.В.Гоголь. Собрание починений в 8 томах. – Т. 8. – С. 49.
1007. Там само. – с. 67.
1008. Гиляровский В. По следам Гоголя // В.А.Гиляровский. Сочинения в четырех томах. – Т. 2. – М.: Правда, 1989. – С. 390 – 414..

1009. Полтавские губернские ведомости. — 1851. — № 42. — Отд. 2. - С. 230; Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год. Составлена П.Бодянским. — Полтава, 1865. — С. 97.
1010. ЦДІАУК. — Ф. 736. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 4 зв.
1011. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1014. — Спр. 124. — Арк. 224.
1012. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1813. — Ч. 2. - СПб., 1813. — С. 300.
1013. ДАПО. — Ф. 958. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 94 зв.
1014. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1813. — Ч. 2. - СПб., 1813. — С. 391.
1015. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 174. — Арк. 84.
1016. Гоголь і українська література XIX ст.: Збірник статей. — К.: Державне видавництво художньої літератури, 1954. — С. 32.
1017. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. 33, 92, 197.
1018. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — Т. 4. — К., 1914. — С. 363.
1019. Там само. — Т. 3. — С. 178; Т. 4. — С. 363.
1020. Справи Миргородського повітового училища за 1843 рік. — МКМ. БФ. - № 2084. - Без пагінації.
1021. Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год. Составлена П.Бодянским. — Полтава, 1865. — С. 95, 154.
1022. Щоденник Є.В.Гоголь (Бикової), В.І.Бикова, М.В.Бикової (Рахубовської). 3 жовтня 1851 р. — 16 вересня 1899 р. // Київська старовина. — 1998. - № 4. — С. 87.
1023. Гоголь в воспоминаниях современников. — М.: Гослитиздат, 1952. — С. 522, 523, 689..
1024. ДАПО. — Ф. 1011. — Оп. 1. — Спр. 185. — Арк. 20.
1025. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И.Шенрока. — Т. 1. — С. II.

ПОКАЖЧИК ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

- Аврамівка, с. 35
Азовська фортеця 15
Азовське море 45
Андросова сотня 49
Архангелогородська сотня 15
Багацька сотня 16, 49
Багачка, м-ко 39, 47, 49, 87, 133, 190, 213, 265
Багачки, х. 182
Баден-Баден, м. 144
Базавлуківщина, ур. 66
Бакумівка, с. 16, 29, 31, 32, 33, 34, 46, 49, 156, 217, 287
Баранівка, с. 87, 93, 105, 166, 185, 262, 264, 283
Басань, м. 82
Батурин, м. 14, 61, 77, 87
Бахмут, м. 41
Безуглівка, с. 157
Березова Лука, м-ко 266
Берека, р. 41
Берестова, р. 41
Бієва слобода 241
Бієве, с. 14
Біїв Байрак, ур. 14
Білик, ур. 175
Білики, с. 16, 17, 21, 174, 175, 286
Білорусія 61
Білосток, м. 162, 163
Білоцерківська сотня 16
Бірки, м-ко, с. 38, 102, 171, 267
Бірківська сотня 267
Богодухівський повіт 85
Болгарія 52
Бородіно, с. 271
Бригадирівка, с. 211
Броварки, с. 37
Бровків садок, ур. 180
Бровківщина, ур. 180
Бровкове, с. 181
Бубни, м-ко 75
Бубнівська сотня 76

Бузинівщина, х. 215
Бузовий (Вузівський), х. 121, 135
Варна, м. 50
Варшава, м. 14, 163, 271
Василівка, с. (див. також: Купчин, Яновщина, Лизогубівський) 78, 79, 81, 88, 95, 102, 110, 11, 119, 122, 123, 125, 130, 141, 151, 152, 163, 164, 169, 176, 178, 189, 211, 213, 240 – 242, 251, 257, 259, 263, 268, 273
Великі Будища, м-ко 105, 137, 215, 218, 255
Великобагачанський р-н 158
Великобудиська округа 82
Вергуни, с. 29
Веретенівка, с. 153
Верхньодніпровський повіт 40
Веселій Поділ, с. 206, 267
Військо Запорізьке (територія) 19, 23, 42, 47, 221
Власівська сотня 15, 17
Волинська губернія 163
Волошина 29, 48, 51, 53
Воронезька губернія 117
Воронянщина, х. 104, 105
Ворскла, р. 55
Вродливців х. 139
Гадяч, м. 14
Гадяцький повіт 9, 274
Гадяцький полк 9, 14, 28, 41, 58, 88, 94, 102, 115, 170, 171, 195, 235, 236, 255
Гаркушинці, с. 16, 17, 189, 190, 289
Гезлев (Євпаторія), м. 15, 52
Гетьманів, х. 33
Гетьманщина 19, 20, 21, 48, 103, 221
Глобинський район 39, 267
Глухів, м. 36, 64, 73, 74, 76, 77, 83, 87, 88, 117, 125, 140, 161, 169, 186, 223, 245, 246, 256
Глухівський повіт 167
Говтв'янська сотня 16, 37, 48, 50, 52, 76, 104, 258
Говтв'янський повіт 38, 74, 75, 87, 88, 89, 90, 97, 99, 110, 129, 139, 145, 148, 185, 222, 240, 245, 257, 259, 262
Говтва, м-ко 15, 77, 136, 262
Говтва, р. 14, 280
Говтва, х. (див. також: Лизогубівський, Купчин, Яновщина, Василівка) 81, 82, 261
Голубицьких х. 106

Городицька сотня 16, 48, 120, 121
Городницький повіт 81
Гришківщина, с. 99
Гросс-Егерсдорф, с. 15
Грузія 113, 136, 138, 219, 224, 232, 265
Грунь-Ташань, р. 63
Грунь, р. 257
Гусятник, місцина в м-ку Сорочинцях 31, 280
Двір, х. 34
Двірець, х. 32, 33, 34
Дворецький, х. 33
Демидовичів х. 188
Дербент, м. 15
Деркачі, с. 255
Диканька, м-ко 95, 253, 257, 271, 273
Дібрівка, с. 216
Дніпро, р. 41, 55, 57, 63, 128, 184, 256, 257, 280
Дніпровська лінія 41
Доброгорська, с. (див. також: Злодіївка) 99, 100, 101
Довгалівка, с. 16, 17, 212, 286
Дубровне, с. 144
Дунай, р. 131
Ерестфер, м. 14
Євпаторія (див.: Гезлев)
Єрки, с. 16, 17, 20, 29, 156, 158, 187, 195, 212, 288
Єрки, х. 90
Жабокрики, с. 139
Жаботинських, х. 106
Жданових х. 106
Жовнин, м-ко 256
Жовті Води, м. 13
Журавська сотня 259
Завод, х. 34
Заводище, ур. 33
Заїр, х. 32
Закарпаття 233
Замостя 13
Запорізька Січ (Січ) 19, 38, 44, 47, 61, 67, 68, 101
Записля 156
Заруднівський, х. 148
Збараж, м. 13
Зборів, м. 13

Зеленецького х. 105
Зінківський повіт 216, 269, 275
Злодіївка, с. (див. також: Доброгорська) 99, 101, 141, 212, 213
Злодіївські Млинни, х. 139
Золотоніський повіт 75, 76, 221
Золотоноша, м. 220
Зубівка, с. 16, 17, 35, 39, 158, 247, 286
Зуївці, с. 16, 17, 177, 212, 240, 254, 287
Ізюм, м. 41
Ізюмський полк 50
Імеретія, князівство 133, 138
Іркутськ, м. 40
Кавказьке намісництво 60
Кагарлик, м. 117, 123, 256, 264
Кам'янка, с. 103
Канів, м. 75, 256
Каракашівщина, с. 100
Картлі, князівство 133, 138
Катеринослав, м. 58
Катеринославська губернія 40, 137
Катеринославський повіт 44
Кахетія, князівство 133, 138
Качанівка, с. 223
Келеберда, с. 75, 76, 78, 221, 256, 263
Керч, м. 265
Кибинці, с. 9, 78, 79, 80, 94, 107, 117 – 119, 123, 125, 133, 134, 151, 156, 167, 176, 178, 181 – 184, 195, 199, 200, 205, 207 – 210, 212 – 220, 222, 223, 225 – 228, 235, 253, 254, 258, 259, 263, 264, 268, 269, 270, 287
Кизів х. 183, 184
Київ, м. 9, 64, 74, 101, 123, 144, 216
Київська губернія 117
Київське намісництво 76, 86, 97, 180
Київський повіт 123
Київщина 226, 264
Килдиш, ур. 174, 175
Кінбурн, м. 20, 41, 266
Кіровоградська область 181
Климове, с. 203, 224
Клименки, х. 89
Ключниківка, с. 221
Княжа Лука, с. 222
Ковалівка, м-ко, с. 68, 168, 203, 241, 254, 266, 274

Ковалівська сотня 58, 88, 102, 255
Козлов, м. 35
Колесників, х. 87
Комишанська (Комишнянська) сотня 48, 58
Комишня, м-ко, с. 44, 92, 177, 235 - 237
Кононівка, с. 36, 72, 73, 75, 239, 256
Конотоп, м. 77
Конюшівський х. 211
Коркішків, х. 106
Королівщина, ур. 187, 189
Корсунівський х. 236
Корсунь, м. 13, 63
Костянтиноград, м. 86
Косярівщина, х. 110, 11, 112, 114, 221
Краснопіль, м-ко (див. також: Сорочинці, м-ко) 21, 46
Краснопільська сотня (див. також: Сорочинська сотня) 22, 23, 43, 46, 98, 153
Кременчук, м. 14, 38, 40, 63, 186, 256
Кременчуцька сотня 15, 16, 29
Крива Руда, с. 211
Кривоузів, х. 129
Кирилівська сотня 15
Крим 19, 41, 42, 45, 57, 266
Кримське ханство 55
Кропивенський полк 259
Крутій Берег, с. 87
Крячунівщина, х. 32
Кудрі х. 107
Купчин (Купчинський, Купчинівський), х. (Див. також: Яновщина, Василівка, Лизогубівський хутір) 73, 74? 75, 78, 81 – 86, 89, 110, 125, 145, 170, 171, 246
Курськ, м. 111, 207
Курська губернія 86, 167
Кусково, с. 223
Легейдин х. 106
Лейпциг, м. 271
Ленінград, м. 153
Лизогубівський, х. (див. також: Купчин, Яновщина, Василівка) 104
Лівобережна Україна (Лівобережжя) 12, 14, 19, 34, 37, 55, 57, 76, 83, 103, 119, 133, 223, 225, 245
Ліворно, м. 92
Лікарське, с. 158

Лікарівщина 158
Ліпляве, м-ко 75
Ліплявська сотня 75
Лобівський х. 183
Лобівщина, х. 183
Лохвиця, м. 204, 236, 264
Лохвицька сотня 50
Лохвиччина 204
Лубенський повіт 9, 72, 178, 211, 256
Лубенський полк 38, 50, 57, 110, 120, 204, 239, 255 - 126
Лубенщина 65, 255, 256
Лубни, м. 107, 128, 137, 166, 218, 219, 256, 273
Луга, м. 114
Лукашівка, х. 221
Луцький повіт 163
Любівщина, х., с. 183
Лютенська сотня 58, 255
Лютенька, м-ко 251, 274
Ляличі, с. 223
Львів, м. 13
Майорщина, с. 215, 220
Максимівка, с. 75
Малижине, с. 85
Малий перевіз, с. 126, 241, 242, 249
Маликів, х. 106
Малинівський, х. 87
Малі Сорочинці, с. (див.: Сорочинці, с.)
Мальці, с. 16, 17, 156, 195, 288
Мануйлівка, с. 37
Мареничі, х., с. 28
Матвіївка, с. 85
Матвіївський, х. 88
Матяшівка, с., Лубенського повіту 220
Матяшівка, с., Миргородського повіту 84, 99, 189
Мглинський повіт 167
Мехедівка 221
Миколаївка, с. 163
Милюшки, с. 16, 179, 180, 194, 197, 244, 288
Милюшківський, х. 179
Миргород, м. 7, 12 – 21, 33, 35, 37, 39, 49, 52, 58, 69, 93, 94, 117, 122, 124, 130, 133, 134, 136, 137, 144, 162, 164, 165, 166, 173, 174 – 191, 196, 198, 207, 208 – 220, 224, 235, 236, 242, 243, 245, 247, 250, 251, 253,

254, 258 – 262, 263, 265, 273, 274, 285
Миргородське комісарство 16
Миргородський повіт 9, 35, 76, 79, 86, 91, 93, 95, 97, 99, 110, 117, 118, 146, 148, 149, 154, 158, 163, 166, 167, 175, 177, 178, 199, 211, 213, 215, 216, 220, 223, 225, 228, 231, 239, 240, 249, 250, 255, 272, 274, 276
Миргородський полк 5 – 9, 2 – 17, 20, 22, 25, 26, 29, 30, 34 – 48, 50 – 59, 62, 64, 65, 67, 73, 74 – 76, 83, 86 – 89, 95, 97 – 101, 104, 110, 120, 121 – 129, 135, 139, 140, 145, 146, 148, 149, 164, 166, 170, 179, 185, 186, 188, 190, 194, 205, 209, 213, 221, 246, 247, 256 – 259, 264, 273, 278
Миргородський район 9, 156
Миргородські сотні (1, 2, полкова) 16, 19, 20, 29, 33, 35, 44, 49, 58, 95, 96, 127, 130, 179, 183, 208, 209, 213, 253, 257, 285
Миргородщина 2, 3, 5, 6, 9, 12, 13, 35, 37 – 40, 49, 50, 62, 63, 73, 74, 93, 117, 123, 132, 133, 137, 150, 157, 159, 164, 166, 167, 175, 179, 189, 197, 200, 221, 224, 225, 228, 231- 235, 245, 246, 249, 250, 251, 254 – 259, 264, 265, 272, 273, 277, 278, 279
Михайлівка, с. 158, 164
Михайлова Гора, х. 76
Молдова 48, 53, 54
Молодиківщина, с. 139
Мороховців, х. 106
Москва, м. 38, 47, 53, 93, 101, 123, 135, 136, 138, 163, 179, 223, 228, 231, 248
Московія 59, 62
Мужева Долина, р. 102
Неїжків Байрак, х. 169
Немирів, м. 47
Ніжин, м. 14, 107, 167, 176, 205, 223
Ніжинщина 157
Німеччина 34, 218
Нова Сербія 15, 50
Новгород-Сіверський, м. 62
Новгород-сіверське намісництво 278
Новомиргород, м. 15, 123
Новомиргородський р-н 181
Новоросійська губернія 15, 145
Обухівка (Велика Обухівка), с. 50, 162, 163, 167, 182, 218, 225, 234, 248, 275
Овнянка, с. 99, 190
Овнянка, р. 100
Овнянський, х. 87, 99
Одеса, м. 123?137, 152

Озниця, х. 178
Олефірівка, с. 24, 144, 147 – 150, 153 – 156, 161, 227, 239, 240, 250, 251, 259, 267, 270, 283
Омельницька сотня 15, 16, 52
Опанасівка, с. (див.: Панасівка)
Опішня, м-ко 58
Орел, м. 111
Оріль, р. 44
Останкіно, с. 223
Остап'є, м-ко 133, 259
Остапівна, с. 219, 236
Остап'ївська (Остапівська) сотня 16, 29, 55
Остап'ївський повіт 36, 76
Остенде, м. 144
Острів, ур. 180
Остріжний, х. 187
Охтирська провінція 103
Охтирський полк 103
Очаків, м. 47, 98, 120, 197
Паліївщина, х. 166
Панасівка, с. 193, 168, 196, 222
Париж, м. 271
Парк-Трудолюб, х. (див. також: Трудолюб) 196, 199, 200
Переволочна, с. 55
Перевіз, с. 29, 30, 87, 88, 145, 168
Переводчиків, х. 147
Перевозець (див. також: Малий Перевіз), х., с. 66, 90
Передеріївщина, х. 236
Перекопська лінія 41
Перетічок, х. 166
Переяслав, м. 40, 53, 216
Переяславський полк 75, 76, 87
Петербург (Санкт-Петербург), м. 40, 51, 53, 62, 63, 83, 90, 91, 93, 95, 98, 102, 105, 107, 111, 113, 117, 124, 138, 144, 147, 151, 153, 157, 164, 186, 211, 216, 220 – 223, 227, 229, 231, 234, 243, 248, 265, 268, 270, 272, 273, 278
Петрівці, с. 16, 17, 156, 182, 195, 212 – 214, 247, 288
Петровська фортеця 45
Петровське, с. 223
Пилявці, с. 13
Пирятинська сотня 256
Пирятинський повіт 256

Південь України 40, 42
Півінські хутори 266
Півні, х. 266
Підмонастирська, сл. 66
Підмосков'я 243
Пірна, м. 271
Піщана, сл. 240
Платонівка, с. 267
Подільська губернія 117
Подніпров'я 256
Пожежа, передмістя Миргорода 184, 262
Покровська Багачка, с. 220
Покрівсько-Багачанська волость 215
Полковничий, х. 33
Пологи, х. 168
Полтава, м. 56, 57, 86, 87, 94, 103, 106, 137, 154, 164, 182, 187, 218, 219, 228, 229, 243, 244, 266, 270, 273, 278
Полтавська губернія 53, 86, 117, 148, 152, 175, 177, 224
Полтавська область 7, 206, 267
Полтавський полк 14, 15, 55, 86, 255, 267
Полтавщина 4, 7, 48, 55, 59, 67, 87, 92, 119, 134, 135, 138, 140, 180, 186, 215, 216 – 219, 243, 253 – 256, 265, 270, 273, 276, 278
Польща 14, 47, 62
Помазана х. 182
Попівка, с. 16, 29, 30, 31, 48, 49, 213, 254, 287
Порта 42
Портянки, с. 29, 30, 31, 66, 88, 167, 171, 241, 249, 283
Потіцька сотня 15, 16, 29
Почапці, с. 16, 189
Правобережна Україна (Правобережжя) 14, 15, 37, 39, 63, 66
Прага, м. 231
Пригородок, передмістя Миргорода 35
Придунайські князівства 47
Прилуцький повіт 224, 229
Прохорівка, с. 76, 257
Пруссія 15, 97, 271
Псільське, с. 101
Псло (Псел), р. 14, 52, 55, 63, 66, 67, 110, 141, 144, 150, 166, 240, 247, 257, 270, 280
Псьолівка, с. 101
Пузикове, с. 267
Пузинівщина, х. 215

Радалівка, с. 206
Радченкове, с. 31, 34
Ратіївщина, х. 220
Ращаковського х. 274
Решетилівка, м-ко 215
Решітки, с. 75
Рибці, с. 86
Рига, м. 273
Рим, м. 152, 163
Родзянки, с. 206
Роменський, х. 99
Ромоданівка, с. 211
Ромоданівський шлях 256
Росія, Російська держава 47, 53 – 55, 59, 61, 62, 94, 138, 147, 223, 224, 245, 253, 265, 277
Рублівський, х. 180
Рудка, р. 219
Ручки, с. 115, 116, 134
Савинці, с. 29, 31, 42, 45, 156, 168, 178, 228 – 235, 249, 254, 270, 271, 273, 283
Саврюк, р. 254
Сакалівка, с. 148
Салгир 45
Салівський, х. 88
Сандалова, ур. 49
Санкт-Петербург, м. (див.: Петербург)
Семенівка, сл. 87
Семенівський, х. 87
Семенівський р-н 206
Семенячин Садок, ур. 104
Семереньки, с. 31, 88, 94, 95, 144, 147 – 154, 159, 227, 242, 243, 283
Сенча, станція 34
Сербинівка, сл. 49
Сибір 116, 205
Сиваш, затока 41
Скоробагатьки, с. 204
Славгородок, м-ко 103
Сліпорід, р. 107
Слобідка, с. 16, 180, 195, 212, 213, 222, 269, 288
Слобідка, х. 188, 268
Слобожанщина 48, 50, 103
Смоленськ, м. 53, 271

Сокиринці, с. 224
Солонці, с. 27
Сорочинська сотня (див. також: Краснопільська сотня) 16, 23, 27, 29, 37, 42, 43, 46, 51, 58, 87, 153, 168, 242, 282, 284
Сорочинці, м-ко (нині с. Великі Сорочинці) 17, 20, 21 – 25, 26 – 31, 34 – 47, 50, 51, 56 – 60, 62, 63, 65, 69, 73, 74, 83, 85 – 88, 93, 94, 108, 125, 132, 143, 144, 151, 153, 157 – 174, 186, 196, 203, 210, 213, 224, 227, 240 – 251, 253 – 255, 259, 262, 264, 272, 273, 274, 275, 282, 284
Сорочинці, с. (нині с. Малі Сорочинці) 16, 17, 29, 130, 191, 212, 248, 286
Сотницьке, ур. 33
Спиридонова Буда, с. 223
Срібне, м-ко 224
Стайки, с. 29
Стара Аврамівка, с. 217
Старий Тух, с. 139
Стецівка, с. 39
Стефанівщина, с. 100, 118
Стінка, ур. 81, 94, 104
Сула, р. 256
Сулацька фортеця 97
Суми, м. 153
Сумщина 264
Сурозький повіт 167
Сушківщина, х. 158
Тимченки, с. 102, 274
Тишенки, х. 105
Товсте (Товста), с., х. 49, 93, 94, 151, 157, 257, 262
Трансільванія 48, 51
Тресяги, с. 15
Трипільська Балка, х. 89
Тростянець, м-ко 103
Трубайці, с. 182, 265
Трудолюб, х., с. (див. також: Парк-Трудолюб) 184, 196, 198, 202, 204, 205, 217, 222
Турбаї, м-ко, с. 29, 77
Туреччина 44, 53
Тух (Тухи), с. (див. також: Федунка) 100, 133, 139, 140, 188, 212, 264
Тухова, ур. 150
Україна 6, 14, 15, 17, 23, 25, 48 – 50, 55, 58, 59, 62, 68, 76, 83, 93, 114, 116, 119, 133, 138, 158, 164, 181, 183, 186, 201, 216, 223, 235, 246, 277

Українська лінія 36, 41, 128
Улізьків Байрак, х. 168
Устивиця, м-ко 60, 98 – 101, 133, 136, 137, 255
Устивицька сотня 16, 48, 87, 99, 100
Федорівка, с. 102, 274
Федунка, с. (див. також: Тух) 100, 117, 139, 140, 141, 187, 244, 266, 267
Фидрівка, с. 29
Харків, м. 105, 111, 226
Харківка, куток у Миргороді 20, 185, 187
Харківська губернія 85
Харківський полк 48
Харківщина 264
Харпакова Балка, с. 253
Хвощевий, х. 89, 130
Ходосів, х. 106
Хомутець, м-ко 16, 29, 30, 33, 34, 46, 49, 50, 63, 184, 198, 217, 286
Хомутецька сотня 29
Хорол, м. 14, 128, 134, 166, 186, 205, 206, 218, 276
Хорол, р. 32, 33, 34, 180
Хорольська сотня 16, 29, 35, 48, 65, 179, 259
Хорольський повіт 178, 186, 197, 206, 213 – 217, 222, 267
Хорольщина 198, 220
Хоружівський, х. 87
Хотин, м. 98, 197
Хрулі, х. 266
Цибулівська сотня 15
Чарнишівка, с. 94, 151, 261, 262, 263
Черевки, с. 16, 31, 39, 49, 254, 287
Черкаська область 39, 256
Чернече, с. 283
Чернещина, х. 66
Чернігівщина 20, 34, 48, 81, 218, 223, 264, 270, 278
Чмирів х. 106
Чорне море 45, 131
Чорнобаївський район 256
Чортомлицька Січ 13
Шарківщина, сл., с. 29, 31, 196, 211, 217, 251, 268
Шарлаїв, х. 104
Шафранівка, с. 251
Шахворостівка, с. 16, 190, 194 – 196, 217, 287
Шилівка, с. 55

Шингирійський ретраншемент 42
Шишаки (Шишак), м-ко 61, 84, 85, 89, 95 – 98, 104, 106, 114, 145, 147, 200, 206, 212, 246, 259
Шишаки, с. 215, 259
Шишацька сотня 9, 16, 29, 45, 84, 88, 89, 96, 97, 105, 145, 147
Шишацьчина 178
Щигри, м. 167
Юріївка, х. 169
Юровці, с. 162
Яворівщина, х. 82, 104, 141, 152
Яготин, м. 101
Яковенцина, х. 95
Янків Ріг, с. 103
Яновщина, х., с. (див. також: Купчин, Василівка, Лизогубівський) 49, 73, 74, 78, 80, 81, 89, 94, 101, 104 – 107, 169, 178, 240, 244, 250, 258, 265
Яресянки, м-ко 39, 40, 42, 75, 79, 86, 87, 93, 97, 99 – 101, 104, 105, 107, 109 – 142, 148, 150, 151, 176, 187, 188, 190, 212, 221, 222, 225 – 228, 235, 245 – 251, 255, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 267, 274, 279
Яресянківська сотня 16, 100, 120, 121, 127, 135, 137, 139 – 141, 149, 188, 266
Ярмаки, с. 16, 33, 156, 194, 212, 214, 288
Яроші, с. 48
Ярошівщина, х. 209
Яси, м. 194

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абаза І. 48
Аббасов А. 7
Адамовичі 214
Аксюки 165, 166
Аксюки Василь 165, 166
Аксюков Іван Васильович 165
Аксюкова Софія Максимівна 165, 166
Аксюкови 165
Алексеєв Степан Іларіонович 220
Алексєєви, брати 220, 232
Андрієвський Степан 62
Андріїв Кирило 13
Анисимо-Яновська Марія Григорівна 267
Анна Іоаннівна, імператриця 53
Антоненки 141
Апанович О. 6
Апостол Анастасія Данилівна 52
Апостол Ганна Данилівна 35, 52
Апостол Данило Павлович 6, 13, 14 – 17, 21 – 37, 48 – 51, 56, 63, 66, 96, 104, 107, 116, 124, 145, 168, 194, 196, 197, 210, 213, 217
Апостол Данило Петрович 32
Апостол Іван Данилович 52
Апостол Катерина Петрівна 196, 210
Апостол Марія Данилівна 52
Апостол Марфа Данилівна 52
Апостол Михайло Данилович 32, 54, 160
Апостол Олена Петрівна 32
Апостол Павло Данилович, син гетьмана 15, 21, 24, 25, 31, 35, 52, 55, 66, 278, 284
Апостол Павло Охрімович 13, 29, 32, 48, 49, 51, 63, 66, 145
Апостол Параксокія Данилівна 36, 52, 54
Апостол Петро Данилович, син гетьмана 6, 25, 31, 32, 52, 210
Апостол Тетяна Данилівна 52, 194, 195, 283
Апостол Яків Васильович 35, 36, 217
Апостоленки 45
Апостоли 7, 24, 30, 31, 32, 35 – 37, 48, 112, 195, 210, 229
Апостолівна Уляна Данилівна 49, 54
Апостолова Уляна Василівна 24, 66, 286
Арендт Микола Федорович 271, 272

Арнольді Лев 138
Арчил, грузинський цар 136
Асауленко 47
Астряб М. 6
Атаманенко 47
Афанасієв Йосип (див.: Опанасенко)
Бабич Микита 26
Багратиди (Багратіоні) 138
Багратіон 270, 271
Багратіон Дмитро Юлонович 138
Багратіон Іоанн 138
Багратіон Окропир 138
Багратіон Парнаоз 138
Багратіон Юлон 138
Багреєви (див. також: Фролови-Багреєви) 270
Багрій Павло 287
Базилі К.М. 225
Бакумівський Іван 287
Балабан 259
Балацький 18
Балацький Андрій 29
Балацький Матвій 285
Бандурко 28
Баніх Карл Кіндратійович 276
Баніх Ф.К. 276
Бантиші (Бантиші-Каменські) 48, 219
Бантиш-Каменський Дмитро Миколайович 6, 186, 219
Банческули 48
Барабаш Кіндрат 257
Барабаші 257
Баран Василь 166
Баранов Михайло Степанович 167
Баранов Олександр Степанович 166, 167
Баранов Петро Олександрович 167
Баранов Степан Михайлович 166
Баранов Степан Степанович 167
Баранова Параксева Іванівна 166, 167
Баранова Софія 167,
Баранови 166 – 167
Барвінський В. 6
Басараб 47
Баскаков 47

Батієнки 19
Бахмат 29
Бежанашвілі 133
Бежанови 133
Безбородьки 20, 229
Безбородько Андрій 39
Безбородько Андрій Якович 169
Безбородько Олександр Андрійович 117, 151, 271
Безбородько Уляна Андріївна 271
Безверхий Ничипір 288
Безвіконний Василь 46
Безвіконний Максим 46
Безвіконний Пантелеймон 46
Безвіконний Семен 46
Безвіконні 46
Бездухи 19
Березіна Варвара Петрівна (див.також: Косярівська) 114
Бець Гаврило 19, 191
Бець-Харченко Осип 191
Бець-Харченко Яків Осипович 191
Биков Володимир Іванович 95, 101, 123, 125
Биков Микола Володимирович 153, 163, 174, 175
Биков Олександр Миколайович 153
Бикова Варвара Володимирівна 101, 175
Бикова Єлизавета Миколаївна 175
Бикова Марія 101
Бикова Олена Миколаївна 96
Бикова Софія Миколаївна 153, 154
Биковський Василь 202
Биковський Юрій 202
Блаш Гаврило Остапович 8, 13
Білоброві 141
Біловольський Григорій 247
Біловольський Іван Григорович 247
Біловольський Йосип 247
Біловольський Петро 247
Біловольські 246
Білозерська Надія 164
Білоусов 207
Блазченко Павло 286
Богаєвський Василь Іванович 248
Богаєвський Георгій Олексійович 247

Богаєвський Григорій 248
Богаєвський Дмитро 248
Богаєвський Іван 247
Богаєвський Іван Михайлович 248
Богаєвський Овксентій 248
Богаєвський Орест Васильович 247
Богаєвський Петро 52, 77, 247
Богаєвський Трохим 248
Богаєвський Федір Григорович 247, 248
Богаєвські 247
Богмевський Антон Павлович 20, 21, 97, 209
Богмевський Михайло 27
Богуненко Прокіп 288
Бодянський Осип 6, 186
Бокій І. 154
Бокітка 171
Бокітко Василіса 171
Бокітко Гарасим 132, 171
Бокітко Данило 171, 263
Бокітко Надія 171
Бокітко Яким 171, 263
Бондаревський 107
Боплан Г.-Л. 21
Борбицький Симеон 112
Бордюг 259
Борисенки 46
Борисенко Василь 46
Борисенко Іван 22, 46
Борисенко Кость 46
Борисенко Марко Гавrilович 46
Борисенко Петро 46
Бористен Анастасія 257
Бористен Микола Антонович 257, 258
Боровик Дем'ян 185
Боровик Іван 185
Боровик Лука Іванович 185
Боровик Олексій Іванович 185
Боровик Федір Іванович 18 – 19, 185
Боровики (Боровиковські) 185, 242
Боровиківський (Боровиковський) Володимир Лукич 37, 115, 125, 158, 162, 185, 196, 198, 243, 245
Боровиківський Іван Іванович 186

Боровиківський Микола Олексійович 186
Боровиківський Олексій Васильович 186
Боровиківський Петро Якович 185
Боровиківський Яків Федорович 185
Борохович Михайло 14, 45
Бороховичева Постолова Марія 45
Бороховичі 45
Борчевська 214
Босенко Михайло 286
Брага М. 7
Брайлко Семен 274
Бригиденко Савка 27
Бровки 209, 260, 279
Бровко Катерина 181
Бровко Олександр Якович 182
Бровко Платон Маркіянович 182
Бровко Семен Якович 159, 181, 182
Бровко Уляна 181
Бровко Юсько 179
Бровко Яків Юхимович 159, 179 – 183, 209, 242
Бровко, титулярний радник 182
Брусилов М.І. 137
Брюховецький 253
Бублик 18
Бублик Андrij 285
Бугаєвський М. 158, 160, 248
Бугаєвський-Благодарний І. 185
Бутай Іоанн 283
Бутонець 29
Будлянська (Апостол) Марина Власівна 32, 217
Будлянський, камергер 224
Булащелі 48
Булгаков 273
Булгарін 95
Булюбаш Данило 256, 257
Булюбаш Дем'ян 256
Булюбаш Іван 256
Булюбаш Йов 256
Булюбаш Михайло 256
Булюбаш Федір 256
Булюбаші 256
Бульба Мусій 259

Бульба Федір 259
Бут Павло 12
Буташевич-Петрашевський Іван Йосипович 248
Буташевич-Петрашевський Михайло Васильович 248
Бутович Григорій Артемонович 44
Бутович Петро Степанович 44
Бутович Степан 44
Бутович Уляна Степанівна 44
Бутовичі 43, 44
Ванатович Варлаам 67
Варвинський Йосип Васильович 276
Варченко Микола Олексійович 262
Васильєв Сава 24, 283, 284
Вахтанг VI 219
Величко Самійло 6, 170
Величко Стефан 249
Вельяшев Д. 231
Вересаєв В. 112
Вернадський В.І. 6, 199, 240
Виговський Іван, гетьман 84, 207
Висоцький Г. 167, 244
Вишневецькі 12, 32
Вишневські 209
Віткевич, бригадир 88
Віткевичева Феодора, «бригадирша» 88
Власенки 141
Власенко Агафія Семенівна (Гапа) 107, 141
Власенко Григорій 141
Власенко Кирило 141
Власенко Петро 141
Власенко Семен 141
Вовченко Панас 287
Войнаровські 20
Волевач Антін Якович 19
Волоський 48
Волох 29, 48
Волох Андрій 49
Волоховці 48
Волошин 29, 48
Волошин Гордій 48
Волошин Григорій 48
Волошин Карпо 49

- Волошин Овксентій 49
Волошин Олександр 48
Волошиненко 48
Волошиненко Данило 48
Волошко 48
Волощенко 48
Вороблевський Василь 234
Ворожченки 267
Ворожченко (Ворожка) Остап (Євстафій) Федорович 97, 127, 128,
140
Ворожченко Ганна Остапівна 128, 135
Ворожченко Петро 128
Ворожченко Прокіп 128
Ворожченко Федір 128
Воронянський Іван Кирилович 104
Воронянський Михайло Олександрович 104
Воронянський Петро Олександрович 104
Воронянський Терентій 104
Воронянські 14, 105
Воскобійник 270
Брублівський (Брублевський) Іван 213
Вульферт Володимир Карлович 228
Вульферт Костянтин Карлович 228
Вульферти 178, 228
Гавриш (Гавришев) Дем'ян Григорович 189, 209
Гавриш Єлизавета Миколаївна 189
Гавриші (Гавришенки) 19, 183
Гайдаки-Гончаревські 141
Галаган (Галаган) Григорій Іванович 36, 224
Галаган Семен Іванович 13, 35, 36
Галаґани 35, 36
Галецька Марія Петрівна 86
Галецький Петро Семенович 86
Галецькі 87
Галяхівський Данило 65, 245
Галяхівський Дем'ян Олексійович 64, 245, 246
Галяхівський Досифій Олексійович 64, 65, 245, 246
Галяхівський Іван Олексійович 64, 245, 246
Галяхівський Петро Олексійович 23, 64, 82, 140, 245, 246
Галяхівські (Галаховські) 245, 279
Галаховський Данило, гравер 245
Гамалії 38

Гамалія Іван 13
Гамалія Іван Андрійович 38
Гамалія Олена 38
Гамалія Семен Іванович 38
Гангеблідзе 133
Гангеблови 133
Ганжевич Михайло Олексійович 192
Ганжевич Олексій 191
Ганжевичі 191
Гардаш Іван 50
Гардаш Яків 50
Гарсеванішвілі 137
Гевли (Гевленки) 19
Генбач Петро 107
Генбачі 50
Георгій XII, грузинський цар 138
Герасименко Н. 6
Герасименко О.Я. 7, 8, 258
Герасимівські 251
Герсеванов Борис Єгорович 137
Герсеванов Георгій 39
Герсеванов Єгор Гаврилович 137
Герсеванов Микола Борисович 137
Герцік П. 14
Гершун Йоасаф 65, 68
Гершун Лука 65
Гетьманенко 47
Гіляровський Володимир 31, 99, 273
Гільдебрандти 236
Гільдебрандт (Хільдебрандт) Петро 218, 219
Гільдебрандтова Катерина Іллівна 219
Гіновська Ганна Микитівна 246
Гіновський Андрій 246
Гіновський Володимир 246
Гіновський Григорій Павлович (Гавриїл) 64, 246
Гіновський Олексій Павлович 246
Гіновські 246
Гладкий Кирило 13
Гладкий Матвій 12, 13, 191, 258
Гладченко Гаврило 48
Гладченко Григорій 13
Глечиков Антон 259

- Глібов Леонід 206
- Глінка Євгенія Іванівна 268
- Глінка Михайло Іванович 268
- Глухманський В. 79
- Глушановський Андрій 201
- Гоголі (Гоголі-Яновські) 4, 10, 43, 82, 84, 86, 87, 89, 94, 96, 103, 106, 108, 110, 119, 121, 123, 125, 130, 133, 139, 144, 158, 166, 171, 172, 174, 182, 199, 209, 218, 227, 235, 240, 243, 245, 246, 253, 262, 275, 277, 278
- Гоголь (Бикова) Єлизавета Василівна 125, 127, 144, 153, 163, 174, 191
- Гоголь (Гоголь-Яновська) Марія Іванівна 5, 75, 79, 95, 101, 102, 106 – 110, 118 – 120, 123, 124, 127, 160 – 165, 177, 202, 209 – 211, 220, 221, 225, 226, 240, 248, 250, 258, 272, 276, 279
- Гоголь (Гоголь-Яновський, Яновський) Микола Васильович 4 – 9, 20, 21, 27, 31, 36, 48, 50, 60, 72, 75, 77 – 82, 84, 85, 89, 92, 94 – 96, 98, 99, 101 – 114, 118, 120 – 128, 130 – 132, 134, 136 – 138, 140 – 142, 144, 147, 150 – 156, 159 – 161, 163 – 167, 169 – 171, 174 – 179, 182, 183, 184, 186 – 191, 199, 202, 205, 207, 210 – 213, 215, 218 – 221, 223, 225, 226, 235 – 241, 243, 244, 247 – 250, 253 – 267, 268, 269 – 280
- Гоголь Остап 37
- Гоголь-Головня Ольга Василівна 73, 92, 96, 97, 101, 104, 105, 106, 108, 144, 163, 165, 168, 169, 273
- Гоголь-Яновська Ганна Василівна 105, 127
- Гоголь-Яновська Єлизавета Василівна 95, 96, 101, 108, 123, 174, 275
- Гоголь-Яновська Єлизавета Миколаївна 183
- Гоголь-Яновська Марія Василівна 92, 127
- Гоголь-Яновська Тетяна Василівна 127
- Гоголь-Яновська Тетяна Семенівна 73, 75, 82, 89, 90, 110, 126, 130, 148, 167, 174, 216, 244, 260, 262
- Гоголь-Яновський Андрій Васильович 127
- Гоголь-Яновський Василь Панасович 9, 75, 79, 80, 86, 89, 91, 93, 94, 98, 100, 111 – 113, 118, 122, 126, 127, 132 – 137, 140, 144, 146, 148 – 150, 160, 169, 171, 182, 192, 199 – 202, 211, 212, 214, 218, 219, 222, 223, 225 – 228, 236, 239, 240, 242 – 244, 249, 250, 257, 258, 264, 267, 279
- Гоголь-Яновський Дмитро Васильович 127, 247
- Гоголь-Яновський Іван Васильович 127, 186
- Гоголь-Яновський Іван Петрович 239
- Гоголь-Яновський (Яновський) Панас Дем'янович 5, 8, 9, 21, 36, 38, 39, 41, 72 – 85, 87 – 91, 97, 100, 104, 105, 107, 110, 121, 124 – 126, 128 – 130, 132, 139 – 141, 144, 145, 148, 149, 161, 164, 169, 171, 174, 179, 180, 190, 199, 203, 205, 206, 212, 213, 214, 221, 222, 235, 236, 239 –

247, 249, 250, 256, 260, 261, 262, 264, 266, 279
Голованов Федір Прокопович 222
Голубицькі 106
Гончаревський Антін Якович 141
Гончаревські 141
Гончаренко Петро 23, 282, 284
Горб Федір 221
Горби 221
Горбовський Іван Олексійович 137, 222
Горбовські 221
Горговський (Горковський) Павло 242
Горговський Іван 243
Горговський Леонтій 242
Горговський Яків Леонтійович 241, 242, 243
Гординська Параксєва 188, 243, 244
Гординська Тетяна Іванівна 43, 244
Гординський Іван 186, 243
Гординський Йосип 243
Гординський Олексій 244
Гординський Стефан Андрійович 188, 243, 244, 245
Гординські 244
Горіздра Корнилій 96, 97
Горіздра Панас 96
Горіздра Панас Панасович 97
Горіздра Степан 97
Горіздра Федір 97
Горіздри 146
Горковська Меланія Павлівна 242
Горковський (Горговський) Григорій 24, 242, 243, 278, 280, 284
Горковський Антін Якович 243
Горковський Іван 242
Горковський Петро 242
Горкушинський Петро 289
Горленки 44, 215
Горленко Андрій 32
Горленко Варвара Григорівна 168
Горленко Василь Петрович 169, 178
Горленко Яким 220
Горонескул Андрій 51
Горонескул Григорій 51
Горонескул Микола 7, 22, 24, 51, 284
Горонескул Панас 51

Горонескул Петро 51
Горонескул Роман Федорович 51
Горонескул Федір Андрійович 51
Граб'янка Г. 6, 25, 83, 204
Граб'янки 20, 186
Граббе Михайло Миколайович 178
Греченки 249
Греченко Іван 249
Гретин 47
Гречка Федір Петрович 97
Грибоєдов О.С. 231
Грибоєдова Єлизавета Петрівна 108
Григор'єв Ізекіель (див. також: Тонконіг) 64
Григораш Іван 48
Григорієвич Григорій 153
Гришки 99, 251
Гришко (Гришко-Горишевський) Оврам 99
Гришко Семен 98
Гришко-Горишевський Іван 99, 255
Гришко-Горишевський Кирило 99
Гроот Г. 56, 57
Грузинець Ілля 216
Грузинські, князі 138
Губенки 141
Гудович Андрій Васильович 167
Гудович Василь Андрійович 167
Гудович Іван Васильович 167
Гудович Кирило Григорович 168
Гудович Кирило Іванович 168
Гудович Микола Васильович 168
Гудович, граф 149, 168, 198
Гудовичі 167, 168, 231
Гузі 19, 262
Гузь Андрій 262
Гузь Григорій 262
Гулій Максим 30
Гурамішвілі 133
Гурамішвілі Давид 21, 134, 135, 136, 158, 188, 216, 224, 232
Гурамова Тетяна 21, 216
Гурамови 133
Гуржій 190
Гуржій О. 6

Гурин (Гуринов) Василь 97
Гурин Іван Йосипович 97
Гурин Павло 97
Гурин Федір 97
Гурини 97
Гуринова Марія Іванівна 97
Гуска 259
Густовський Варлаам 68
Давидошвілі 190
Данилевська Варвара 151
Данилевська Ганна 151
Данилевська Євдокія 236
Данилевська Марія Антонівна 275
Данилевська Марія Олексіївна 149
Данилевська Марія Семенівна 147, 151
Данилевська Ольга Олександровна 152, 276
Данилевська Пелагея Юхимівна 155
Данилевська Софія Миколаївна 174
Данилевська Софія Михайлівна 155
Данилевська Тетяна Іванівна 94, 151, 152
Данилевська Уляна Григорівна 144
Данилевський Борис Дмитрович 155
Данилевський Лев (див.: Лапа-Данилевський Лев)
Данилевський Данило 145
Данилевський Дмитро Іванович 154
Данилевський Єлисей Семенович 92, 151, 153
Данилевський Іван 134, 147, 154, 236
Данилевський Іван Олексійович 149, 154, 155
Данилевський Іван Семенович 92, 151, 153
Данилевський Іван Федорович 150
Данилевський Олександр Семенович 85, 94, 95, 102, 105, 118, 144,
147, 148, 150 – 153, 167, 178, 225, 254, 262, 265, 270, 271, 273, 276
Данилевський Олексій Федорович 43, 75, 130, 148, 149, 154, 161,
163, 175 – 176, 216
Данилевський Павло Федорович 149
Данилевський Семен 144, 150
Данилевський Сергій Дмитрович 154
Данилевський Федір 145, 149
Данилевський Федір Іванович 154
Данилевський Федір Якимович 128, 150, 266
Данилевський Феодосій Федорович 149
Данилевський Яким Федорович 159, 150

Данилевські 4, 84, 95, 130, 144, 145, 154 – 157, 222, 236, 239, 279
Данилович Андрій 28
Дашкевич Я. б
Дем'янович Андрій 23
Демиденки 141
Демидович Іван 188
Демидович Лев Іванович 188
Демидович Марія Іванівна 188
Демидович Петро Іванович 188
Демидович Семен Петрович 188
Демидовський Василь 250
Демидовський Яким 250
Державін Г.Р. 234
Деркаченко Іван 286
Джавахішвілі 133 – 134
Джуні (Жуні) 19, 190
Джунь Григорій 190
Джунь Іван 190
Джунь Михайло 190
Джунь Мусій 190
Джунь Панас 190
Джунь Хома 190
Дибенко Михайло 27
Диздарьов Григорій 47
Диздарьови 47
Дмитрієв Антон Дмитрович 169
Дмитрієв Іван Іванович 98
Дмитрієва Катерина Іванівна 169
Дмитрієви 169
Довбиш 28
Довбиш Семен 82, 141
Довгаль Степан 207
Довгий Йосип Андрійович (див.: Долгов)
Довгопол 260
Долгов (Довгий, Долгий) Йосип Андрійович 120, 121, 146
Донець 29
Дорофійович Серапіон 63
Дорошенко Петро, гетьман 14, 37, 73, 168
Друцька-Соколинська 53
Дуб'яга Іван 13
Дублянський Андрій Олександрович 87
Дудар 28

Дудюк 28
Дунін Яків 48
Дунін-Борковська Олена 36
Дунін-Борковський Михайло Васильович 36, 54
Дуніни 48, 54
Дуніни-Борковські 20, 48, 167
Емілія, сирота 108, 191
Енгельгардт Федора 53
Євженій, регулярний 283
Єдлічка Алоїз 268
Єдлічка Венцеслав 268
Єкименко 107
Єнікуцов Данило Костянтинович 52, 59
Єремеєви 141
Єфремов Федір 23
Жаботинський Володимир Павлович 106
Жаботинський Олексій Каленикович 106
Жаботинський П. 106, 178
Жаботинський Севастян Каленикович 106
Жаботинські 106
Ждані 106
Жданова, поміщиця 106
Жевахов Василь 135
Жевахов Макар Степанович 134 – 135, 137
Жевахов Пилип Семенович 135
Жевахова Євдокія Іванівна 135
Жевахова Марина 135
Жевахова Марина Степанівна 135
Жевахови 133
Жеребило Іван 30
Жеребило Клім 30
Жеребило Степан 30
Животовський Павло Трохимович 8, 13
Жохов Григорій 166
Жуковський В.А. 264
Жуковський Яків 38
Журавка Іван 74
Жураківський Іван 35
Жураківський Яким 24, 35, 278, 282, 284
Журахівська Євдокія 35
Журахівський Ананій Іванович 35
Журахівський Василь 34, 35

Журахівський Григорій 35
Журахівський Лук'ян 35
Журахівські 34, 35
Жученки 37, 38
Жученко (Жуковський) Яків 25, 38, 278, 280
Жученко Любов 38
Жученко Параска 38
Жученко Петро 22, 24, 37
Жученко Семен 38
Жученко Степан 38
Жученко Федір 38
Жученко Яків 38, 282, 284
Забелло 139, 187
Забіла (Забелло) Яків Павлович 187
Забіла Андрій Кирилович 139, 187
Забіла Кирило 139, 187
Забіла Кирило Васильович 19, 20
Забіла Олександр Кирилович 139, 187
Забіла Павло Кирилович 139, 187
Забіла Яків Павлович 139, 187
Забіли 19, 187
Завадовський П. 223
Завадовські 229, 233
Закладні 131
Замниборщ 43
Замоздра Семен 97
Замоздри 97
Заньківська Анастасія Федорівна 87
Заньківська Варвара Федорівна 87
Заньківська Мотрона Федорівна 52, 87
Заньківський Федір Григорович 8, 13, 45, 52, 58, 87, 88, 99, 121
Заньківські 87
Заруба В. б
Зарудна Олександра 112
Зарудна Пульхерія 260
Зарудна-Кавос К.С. 213
Зарудний Богдан Мусійович 187, 213
Зарудний Василь Данилович 19, 20, 35, 52, 77, 201, 212, 221,
Зарудний Данило 212
Зарудний Микола Якович 212, 222
Зарудний Мусій Григорович 17, 19
Зарудний Федір Якович 128, 246

Зарудний Яків 18, 212, 285, 288
Зарудний Яків Мусійович 212
Зарудний Яків Федорович 213
Зарудні 212, 213, 246, 260, 268
Засядьки 251
Зверєва, панна 111
Зеленецька Варвара Степанівна 105
Зеленецький 105
Зелененькі 105
Зимницький Г. 79
Зозуля Василь 287
Золотаревський Гаврило 235
Золотаревський Павло 235
Золотаревський Прокіп Павлович 235
Золотаревські 172, 235
Зубенко Сава 23
Зубковський Іван Андрійович 7, 258
Іванів Матвій 13
Іванов Ісаїя 68
Іванов Пахом 24, 280
Іванов Федір 18, 234, 281
Іванченко Грицько 28
Іващенко Василь 27
Ігнатович, кошовий отаман 19
Іофанов Д. 112
Іраклій II, грузинський цар 138
Іскра Іван 38
Іскрицька Уляна Василівна 66
Йосифович (Йосифов) Прокіп 23
Кавтарадзе 135
Калениченки 172
Калениченко Андрій Андрійович 172
Калениченко Василь Федорович 172
Калениченко Яків Михайлович 172
Калиновські 251
Каліст, іеродиякон 68
Кальницький Тихін 24, 38, 39, 52, 77, 171, 284
Кальницькі 38
Кальнобродський Гаврило 47
Кальнобродський Остап 47
Кальнобродський Семен 47
Кальнобродські 47

Камараши 48
Канарі 270
Каңдиба Андрій Костантієвич 19
Канієвський Іван Капітонович 169
Канієвський Іван Якимович 87
Канівські 87
Кантемир Антиох Дмитрович 53
Кантемир Дмитро 48, 53
Кантеміренко Павло 49
Кантеміренко Степан 49
Капніст Андрій 166
Капніст Василь Васильович 25, 39, 118, 119, 158, 162, 166, 167, 186, 198, 206, 218, 225 – 227, 234, 247
Капніст Василь Петрович 13, 15, 24, 25, 38, 50, 98, 140, 282, 284
Капніст Єлизавета Іванівна 247
Капніст Іван Васильович 176, 218
Капніст Катерина Василівна 226
Капніст Микола Васильович 50
Капніст Олексій Васильович 117, 174, 211, 218
Капніст Петро Васильович 206, 218, 226, 265
Капніст Семен Васильович 25, 218
Капніст Софія Андріївна 39, 140
Капністи 4, 7, 48, 50, 218, 225, 229, 231
Капніст-Скалон Софія Василівна 118, 162, 182, 206, 218, 226, 260, 262
Капуста 250
Капустенко (Капустенков) Прокопій 97, 250
Капустянський 250
Каракаш Кирило 50, 100
Карамзін М. 158, 226
Кардаш Татарин 50
Кардашевська (Карташевська) 273
Кардаші 50
Карпатіос Андрій Мануйлович 51
Карпатіос Мануйло 51
Карпатіос Яків Мануйлович 51
Карпатіоси 51
Карпатіосова Наталя 51
Карпенко Михайло 27
Карпов Костянтин 234, 286
Карташевський Яків Володимирович 273
Касгі 230

Касян Юсько 24, 27, 282, 283, 284
Катеніна Софія Михайлівна 155
Катерина II 17, 58, 68, 76, 82, 103, 117, 131, 132, 240, 271
Катралья 231
Катренко Іван 287
Кафарови 135
Кафорови 133, 135
Кафтарадзе Дмитро 135
Кафтарадзе Едишер 135
Кафтарадзе Макар 135
Кафтарадзе Матвій 135
Кафтарадзеви 135
Кафтarov Федір 136
Кафтarov Хрисанф 135
Кафтarov Яків Макарович 135, 136
Кафтарова Марія 135
Кафтарова Степаница 135
Кафтarovи 135, 249
Кафтарьови 135, 222
Кафтильови 135
Качурівський Григорій 28
Квітка Юсько 287
Квітка, полковник 105
Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович 218, 260
Кельдиш 174
Кенбачі 50
Кигичі (Кигичі-Апостоли) 48
Кизі 19, 183, 184
Кизь (Кизенко) Іван 183
Кизь Антін Петрович 184
Кизь Володимир 183
Кизь Григорій 183
Кизь Павло 183
Кизь Петро Іванович 184
Киктенки 131
Кикті 19
Килдиш 174
Киприк Павло 288
Кириченки 236
Кириченко Антін 97, 236
Кириченко, «армаш» 27
Киріяков Іван 171

Киріяков Овксентій Петрович 171
Киріяков Петро 97, 171
Киріякови 171
Кирпос 172
Кирпосенки 172
Кирпота Семен 188
Кирпотенки (Кирпоти) 188
Кирпотенко Йосип Петрович 188, 189, 244
Кирпотенко Микола Якович 188
Кирпотенко Параскева Степанівна 188, 189
Кирпотенко Петро Йосипович 189
Кияшки 47, 170, 171
Кияшко Артем 170
Кияшко Марфа Федорівна 171
Кияшко Михайло Степанович 8, 13, 170
Кізе, лікар 184
Клименки 125, 246, 278
Клименко Олексій Григорович 91, 126
Клименко Осип 90
Клименко Семен 91
Клименко Федір Григорович 89, 90, 97, 205, 206, 222, 242, 264
Клименко Федір Федорович 90
Клименко, підполковник 91
Клименков Степан Іванович 92
Клименкова Марія Василівна 91, 92
Клопотівські 141
Клушин 233
Княжнін Я. 227, 231
Кобзар 28
Кобзій 28
Кобіта 259
Кобяков П. 234
Ковалевська Варвара Павлівна 170
Ковалевська Євдокія Василівна 170
Ковалевська Любов Павлівна 170
Ковалевська Марія 170
Ковалевська Марія Григорівна 157
Ковалевський Андрій 170
Ковалевський Василь Миколайович 170
Ковалевський Григорій Костянтинович 170
Ковалевський Лук'ян 170
Ковалевський Максим 170

Ковалевський Микола 170
Ковалевський Степан 170
Ковалевський Федір 170
Ковалевські 170
Коваль Ілляш 26
Кованьки 86
Кованько Кіндрат Іванович 86
Кованько Федір 86
Коврига Григорій 130, 191
Коврига Іван Прокопович 191
Коврига Яків Прокопович 191
Ковригина Надія Іванівна 191
Ковриго, лікар 108, 191
Кожевников Григорій 176
Кожевников Костянтин 176
Козачинський Федір 39
Козачківська Олена 38
Козачківський (Козачковський) Олексій Федорович 39, 40
Козачківський Гаврило Федорович 39, 40, 75, 121, 126, 221, 242
Козачківський Іван Гавrilович 86, 126
Козачківський Йосип 40
Козачківський Кирило Федорович 40
Козачківський Федір Максимович 23, 39, 52, 77, 82, 87, 88, 125, 140
Козачківські (Козачковські) 39, 222, 279
Козачковський Андрій Осипович 40
Козел Олесь 13
Козельський Яків 74
Козина Уляна 42
Козиненки 40, 47, 168, 171
Козиненко Йосип 166
Козиненко (Козина) Марко Антонович 20, 40, 41, 42, 83, 140, 169,
170
Козиненко Пелагея 20
Козинці 172
Козолупенко 255
Колокотроніс 270
Колпак Опанас 41, 42, 131
Комаровська (Лизогуб, Туманська) Євдокія Василівна 201
Комаровський Василь Іванович 81
Комлики 172
Конецпольські 12
Кониська Варвара 246

Кониська Параксової Романівна 246
Кониський Григорій Романович 246
Кониський Петро Романович 246
Кониський Роман 246
Коновніцин Петро Петрович 205
Копченко Пилип 27
Коркішки 106
Коробочка Максим 267
Коробченко Омелько 287
Короленки 20, 141, 189
Короленківна Агрипина Антонівна 244
Короленко Ананій 189
Короленко Антін Петрович 19, 20, 285
Короленко Василь 19, 20, 285
Короленко В.Г. 67
Короленко Георгій Іванович 189
Короленко Григорій Антонович 19, 20, 189, 209, 244
Короленко Григорій Степанович 288
Короленко Дмитро Григорович 189
Короленко Іван Григорович 189
Короленко Карпо 189
Короленко Семен 20, 130
Короленко Стефан 285
Королиха Устинія 20
Король Антін 20
Король Василь 20
Король Петро 20
Король Степан 20, 285
Корольова Ольга Захарівна 165, 271, 273, 274
Коропчевський Павло 23
Корсун Василь Іванович 215
Корсун Григорій Леонтійович 214
Корсун Іван Леонтійович 214
Корсун Микола Михайлович 215
Корсун Михайло Григорович 214
Корсун Олександр Михайлович 215
Корсун Петро Єремійович 214
Корсуни 214, 215
Костенкова-Гладка Анастасія 191
Костенко-Гладкий Гнат Степанович 191
Костенко-Гладкий Григорій Іванович 191
Костенко-Гладкий Петро Іванович 191

- Костомаров М. 6
Косярівська Агафія Матвіївна 220
Косярівська (Березіна) Варвара Петрівна 113, 114
Косярівська (Трощинська, Долгова) Ганна Матвіївна 79, 112, 120,
121
Косярівська Гликерія 114
Косярівська Катерина Іванівна 86, 111
Косярівська Марія Іванівна 110, 111, 112
Косярівський Іван Матвійович 50, 111, 113, 120
Косярівський Іван Петрович 113, 138
Косярівський Леонтій Павлович 110
Косярівський Матвій 97, 110
Косярівський Павло Петрович 102, 107, 113, 114, 205
Косярівський Петро Матвійович 111, 113, 138
Косярівський Петро Петрович 113, 124, 239
Косярівський Федір 114
Косярівські 113, 222
Котляревський І.П. 218, 226, 227
Коцебу А. 227, 231, 233, 234
Кочубеєва Уляна Андріївна 271
Кочубеї 229, 233, 270
Кочубей Агрипина Павлівна 271
Кочубей Василь 38, 257
Кочубей Віктор Павлович 271
Кременецький Єлисей 185
Кремениченко Карпо 286
Кривошєя В. 6, 13
Крикуневич Іван Григорович 250
Крикуневичі 250
Крикуни 250
Крикуновські 250
Крилов І. 227
Криско (Крисков) Степан 100
Крисков Іван 100
Крученко, війт 287
Крячун Дем'ян 286
Крячун Семен 286
Ксьонзенки 19, 176
Ксьонзенко Олександр Іванович 56
Кудрицький А.В. 7
Кудря Григорій 107
Кудря Кіндрат 107

Кудрявцева Ольга Дмитрівна 123, 226
Кузьменко Герасим 26
Кукоба 259
Кукобенко 259
Куликовський П. 48
Куліш Пантелеймон 225, 261
Кулябка Андрій 215
Кулябка Катерина Павлівна 219
Кулябко П. 259
Кулябка Сильвестр 65
Кулябки 35, 128, 232
Кулябко, майор 236
Кульбовська Марія Микитівна 159
Кундіренки 141
Куницький Дем'ян 24, 25, 37, 282, 284
Куницькі 37
Купка 81
Кутузов М.І. 200
Кутурницькі 172
Куцевич Іван Максимович 23
Кушелев-Безбородько Олександр Семенович 223
Лагода Євдокія Василівна 35, 217
Лагода Іван Семенович 217
Лазаровичі 35
Лазаревський О. 6
Лапа-Данилевська Надія 147
Лапа-Данилевський Георгій (Єгор) Левович 85, 96, 97, 147
Лапа-Данилевський Лев 85, 88, 99, 121, 145, 146, 147
Лапи-Данилевські (див. також: Данилевські)
Лапина-Данилевська Пелагея Василівна 146, 147, 240
Лауер 172
Лаушка Євдокія 172
Леванда Іоан 146
Левенець Олексій 239
Левицькі 141, 274
Левицький Василь Олексійович 112, 250
Левицький Іван Павлович 274
Левицький Петро Петрович 135, 250
Легейда Грицько 106
Легейда Євтихій 106
Легейда Федір 106
Лемішка 259

Леонтієв (Леонтієвич) Роман 124
Леонтієв Володимир Юрійович 124, 125
Леонтієв Данило 124
Леонтієв Йосип 18, 208, 285, 287
Леонтієв Яків 243
Леонтієва Авдоття Степанівна 124, 125
Леонтієви (Леонтієви) 123, 124, 208, 222
Леонтійович Данило 124
Леонтович Іван 13
Леонтович Павло 220
Леонтович Олександра Павлівна 222
Леонтович Петро 220
Леонтовичі 220
Лесевич (Лисевич, Лісевич) Іван Олександрович 203
Лесевич Володимир Данилович 203
Лесевич Данило Костянтинович 203
Лесевич Олександр Данилович 203
Леслі Георгій 55, 56, 57
Леслі Олександр Ульянович 55
Леслій 55
Лессі 55
Лизогуби 168, 174, 218, 244
Лизогуб (Лизогубівна) Тетяна Семенівна (Див. також: Гоголь-Яновська Т.С.) 71, 73, 81, 91, 256, 279
Лизогуб (Лизогубова) Євдокія Василівна 81, 82, 83
Лизогуб Ірина Семенівна 91, 279
Лизогуб Петро Семенович 81, 82
Лизогуб Семен Семенович 72, 73, 75, 81, 85, 91
Лизогуб Яків 35
Лисевич Іван Олександрович (див.: Лесевич) 164, 224
Лисеневич Микола 76
Лисенко Кіндрат 288
Лисиця Іван 27
Литвин 29
Личман Степан 286
Ліскевич Петро 23
Лісницька Олена 37
Лісницький Григорій Данилович, сотник 19, 84, 97
Лісницький Григорій Дем'янович 85
Лісницький Григорій Сахнович, миргородський полковник 8, 12, 13, 25, 37, 84, 207
Лісницький Данило Миколайович 37, 85, 86

Лісницький Дем'ян Романович 25, 85, 284
Лісницький Микола Дем'янович 85, 99, 171
Лісницький Михайло 85
Лісницький Олександр Григорович 85, 86
Лісницький Роман Данилович 84 – 85, 106
Лісницький Федір 85
Лісницькі 84, 85, 171, 209, 246
Лоби 19
Лобисевич Опанас 197
Лоєвський Михайло 24, 46, 282, 284
Ломиківська Ганна 197
Ломиківська Марія 197
Ломиківська П.В. 202
Ломиківська Пульхерія 197, 201, 260
Ломиківська Тетяна Данилівна 287
Ломиківська Тетяна Петрівна 202
Ломиківський Василь Якович 123, 158, 168, 180, 196 – 199, 201, 202, 204, 206, 209, 217, 220, 222, 228, 268
Ломиківський Віктор Якович 197
Ломиківський Григорій Якович 197
Ломиківський Іван Васильович 194
Ломиківський Іван Іванович 33, 49, 194, 195, 197, 210
Ломиківський Ілля 194
Ломиківський Михайло 194
Ломиківський Олексій Іванович 199
Ломиківський Петро Іванович 199
Ломиківський Яків Петрович 196, 197
Ломиківський Яків Якович 197
Ломиківські (Ломиковські) 4, 35, 44, 195, 217, 227, 232, 279
Лорер Микола Іванович 137, 226, 232, 265
Лук'янович 215
Лук'янович Олександр Андрійович 176
Лукаш 46
Лукаш (Лукашів, Лукашевич) Данило 24, 46
Лукаш Йосип 172
Лукаш Омелян 172
Лукаш Сидір 172
Лукаш Тихін 172
Лукашевич Агафія Матвіївна 172
Лукашевич Василь Лукич 221
Лукашевич Данило 172, 282, 284
Лукашевич Іван Якович 220

Лукашевич Катерина Петрівна 203
Лукашевич Лука 221
Лукашевич Микола Іванович 171 - 172
Лукашевич Михайло 172
Лукашевич Наталя Петрівна 220
Лукашевич Павло 220 - 221
Лукашевич Платон Якимович 221
Лукашевич Яків 220
Лукашевичі 220
Лукашенко Іван 46
Лукашенко Леонтій 46
Лукашенко Ничипір 46
Лукаші 46
Лукашів 46
Лукашів Степан 46
Лупул-Зверев 50
Луценко Ничипір 288
Луценко Петро 286
Любитель Літератури 230
Лясковська-Тендетникова Наталія Полієвктівна 269
Лясковський Павло Олександрович 269
Лясковський-Тендетников Павло Іерономович 269
Лях 47
Ляхни 27
Ляхно Андрій 172
Ляхно, артилерієць 27
Ляхович Андрій Федорович 89, 172
Ляхович Антін 44, 88
Ляхович Григорій 44
Ляхович Іван 44
Ляхович Матвій Іванович 19, 44, 88
Ляхович Олексій Федорович 89
Ляхович Петро 44
Ляхович Федір 44, 88, 89
Ляховичі 44, 88, 171
Маврокордатос 270
Маєвська Марія Петрівна 42
Маєвський Семен 23, 42, 131
Маєвські 42
Мазепа Іван 14, 38, 44, 48, 92, 115, 116, 194, 204, 245
Максимович Дем'ян 60
Максимович Іван Леонтійович 76

Максимович Іван Петрович 60
Максимович Михайло (Манасія), архімандрит 59, 60
Максимович Михайло Олександрович, історик, фольклорист 9, 76,
103, 144, 179, 256
Максимович Петро 60
Малама Андріяш 48
Малами 48
Малики 106
Малинка Георгій Олексійович 169
Малинка Макар 169
Малинка Марко 169
Малинка Олексій 23, 169
Малинка Самійло 169
Малинка Тимофій 169
Малинка Федір 169
Малинка Юрій Олексійович 169
Малинки 47, 168, 169
Мамчич Варвара Яківна 220
Мамчич Григорій Матвійович 273
Мамчичі 19, 273
Мандро Іван 131
Маневич Сандул 49
Манн Ю. 253
Маренич 28
Маренич Іван Прокопович 28
Маренич Прокіп 28
Марківський Григорій Кирилович 176, 236
Марківський Кирило Григорович 236
Марківський Яків Григорович 236
Марківські (Марковські) 235, 236
Маркович Яків 6, 116, 119
Мартиненко Іван 22
Мартинієв Андрій 287
Мартинович Андрій 195
Мартос (Мартосенко) Павло Васильович 204
Мартос Іван 159, 205
Мартос Іван Андрійович 205
Мартос Іван Романович 201, 204
Мартос Михайло 204
Мартос Олексій Іванович 204
Мартос Петро Іванович 205
Мартоси 204, 232

Марченко 18
Марченко Кирило 288
Марченко Микита 288
Масюк Прокіп 171
Маштак 184
Медведенко Клім 195
Медведенко Матвій 195
Медвід Трохим 194
Мельников 218
Ментян 49
Ментяnenko 49
Меншиков Олександр 14, 92
Мерескули 48
Мещерський Платон 74
Миклашевський М. 119
Милорадович Григорій Петрович 218
Милорадович Михайло Михайлович 218
Милорадовичі 48, 49, 218
Мінтян 49
Мирний Панас (див. також: Рудченко П.Я.) 43, 184, 186, 188, 244
Мирович Ф. 14
Михайличенко Яків 282
Мицк Ю. 6
Miаулі 270
Міkeladze 190
Мілонов 211
Мініх Б. 57
Minotri 144
Міщенки 172
Міщенко Григорій 172
Міщенко Іван Іванович 172
Міщенко Костянтин 172
Міщенко Микола 172
Многогрішний Д., гетьман 14, 170
Мовчан Влас 131
Модзалевський В. 45, 72, 75
Мокляк В. 6
Мокрицький Аполлон 216
Мольєр 227
Монтян 49
Моргун Харко 30
Мордич Сава 17

Мордичі 19
Мороховський 106
Мороховці 106
Москов Іван 50, 52
Москов Федір Павлович 50, 52
Мотильов Олексій 35
Мотильова Тетяна 35
Мотильови 35, 172
Мохов Трохим 33
Моцевитий Іван 29
Мутирия Левко 26
Музика 28
Муравйова-Апостол Ганна Іванівна 32
Муравйов-Апостол Іван Матвійович 32, 50, 181, 228
Муравйов-Апостол Іполіт 198
Муравйов-Апостол Матвій Іванович 117, 198
Муравйов-Апостол Сергій 198
Муравйови-Апостоли 4, 32, 217, 232
Мурза-Ахмет, сардар 131
Мурзак Василь 29
Мустафа, диздар 47
Мусхелова, княжна 137
Мусхелови 137
Муха (Мухинський) Федір 46
Муха Андрій 46, 286
Муха, сорочинський сотник 22, 46
Мухи (Мушенки) 46
Мушенко Павло 47
Надаржинський Максим 103
Надаржинський Т.В. 103
Надержинська Мотронна Олексіївна 102
Надержинський Єлісей Васильович 102
Надержинські 102, 103
Надтока Хведір 287
Налойченки 172
Налойченко Антін 172
Налойченко Архип 172
Налойченко Гаврило 172
Налойченко Матвій 172
Налойченко Семен 172
Наполеон 200
Недайборщ 43

Неживий Семен 236
Неживі 130
Нестеровський Степан 98
Нестеровські 98
Новиков М.І. 38
Новиков Михайло 198
Новицька Катерина 215
Новицький Григорій 116
Новицький Ілля Федорович 116
Новицький Олександр 215
Носенко Кирило Павлович 274
О'Рург 178
О'Рурк Моріц Єгорович 178
Обалковський Бартоломій 110
Обалковські 12
Оболенський Д. 269
Обревко Карпо 288
Овсяннико-Куликовський Д. 112
Оглоблин О. 6
Одишилідзе Ілля 187
Озеров В. 227
Оксюки 165
Олександра, сирота 106
Олексенко 18
Олексенко Яким 285
Оленич Харко 285
Олихвір, козак 153
Омельченко Василь 54, 195
Опанасенко (Афанасієв) Йосип 18, 281
Орлай Іван Семенович 223
Ормянко 47
Осавул 47
Осавленко 47, 172
Осипов Василь Йосипович 208
Осипов Григорій Йосипович 181, 208, 209
Осипов Іван Григорович 209
Осипов Кирило 209
Осипов Микола 209
Осипов Михайло Никифорович 209
Осипов Никифор Кирилович 209
Осипов Федір Йосипович 208
Осипова Ганна Григорівна 209

Осипова Катерина Григорівна 209
Осипова Параксева Леонтіївна 209
Осипови 178, 206 – 210, 219, 227
Остен-Сакен Станіслав Карлович 117, 118
Остен-Сакени 232
Остен-Сакен-Дрізени 118
Остроградський Матвій Іванович 13
Остроградський Павло Федорович 86
Остроградський Федір Матвійович 13, 15, 37, 47, 55, 77, 86, 278,
282, 284
Остроградські 37, 84
Острозькі 12
Остряниця Яків 12, 107
Отаманенко 47
Охматовський 30
Очеретъко Леонтій 23, 282, 284
Очеретъко Степан 24
Павелки 213
Павелко Анфіса Семенівна 214
Павелко Данило Йосипович 18, 19, 25, 213, 280, 281, 287, 288
Павелко Єфросинія Василівна 213
Павелко Іван 122
Павелко Йосип Данилович 19, 213
Павелко Прокіп Іванович 214
Павлєв Данило (див.: Павелко Данило) 284, 285
Павло I 117, 163, 227
Павловський Василь 159, 247, 257
Павловський Григорій Якович 247
Павловський I. 6
Павловський Йосип Григорович 114, 247
Павловський Феоктист 247
Павлоцький Петро 195
Паліненко Андрій 28
Панас Мирний (див.: Рудченко Панас Якович)
Панащенко В. 6
Парфацький Прокіп 30
Парфецький Прокіп 286
Пархоменко Левко 288
Пасталат Євстафій 30
Пасталатій, піп 286
Пафнутій, ігумен 64
Пацюк Кіндрат 255

Пацюк Наум 255
Пашенки 139
Пашенко Василь 139
Пашенко Данило 139
Пашенко Дмитро 139
Пашенко Іван Григорович 144
Пашенко Іов 139
Пашенко Корній (Корнилій) 97, 139
Пашенко Омелян 139
Пашенко Тимофій 139
Пашенко Панас 139
Передерій Максим 26
Передерій Михайло 26
Передерій Федір 26
Передерій Яків 26
Переперченки 255
Перетятченко Лесько 287
Перетятько 260
Перехрестова-Осипова Євдокія Василівна 85
Перехрестови-Осипови 85, 86
Перехрестови 209
Пестичі 50
Петрашевський Василь 65
Петрашевський Іван Йосипович 248
Петрашевський Йосип 248, 249
Петрашевський Яків 248
Петрашевські (див. також: Буташевичі-Петрашевські) 248
Петренко-Яригин Іван 190
Петро I 34, 67, 92, 103, 204
Петрова Є.П. 177
Петровський Миколай 249
Петровський Олексій Іванович 249
Печимука 43
Пештич Степан 50
Пестичі 50
Пилип (Филип), протопіп миргородський 207, 208
Пипін О.М. 245
Писар Александер 23
Писяк Лука Григорович 114
Питилимов Трохим 258
Пишталка 28
Пищимука Данило 43

Пищимука Іван 43
Пищимука Кіндрат 43
Пищимука Лаврентій 43
Пищимука Лука 43
Пищимука Никифор Пилипович 43, 210
Пищимука Павло 43
Пищимука Панас 43
Пищимука Семен Лукич 35
Пищимука Семен Пилипович 43
Пищимука Степан Пилипович 43
Пищимука Тимофій 43
Пищимука Федір 43
Пищимука Яків 43
Пищимики 43, 171, 172
Пищимуха Василь 172
Пищимуха Євдокія 172
Півень Федір 266
Півень Яків 266
Півень Дем'ян 266
Півінська Марія 265
Півінська Марія Іванівна 266
Півінська Наталя 265
Півінська Уляна 41, 140
Півінський Андрій 41, 140
Півінський Панас 140, 267
Півінський Петро 140, 266
Півінський Федір 140, 266
Півінський Ферапонт 267
Півінський Харлампій Петрович 130, 140, 212, 265, 267
Півінські 41, 128, 140, 265
Півненки 266
Півні 266
Підошва Микита 25, 283, 285
Піснячевська Ольга Іванівна 96
Піснячевський Іван Олександрович 96
Погодін М. 219
Погорілій (Погорелов) Тимофій 235
Поджіо 51
Поджний Михайло 22, 51
Познанська Каміла Михайлівна 163
Покотило 259
Полетика В.Г. 218

Полетика Григорій Андрійович 38
Полетика Іван Андрійович 88
Полетики 232
Половинко Василь 286
Полонська-Василенко Н. 6
Полуботки 35
Полуботок Павло 35, 93
Полцехмейстер Даниїл 133
Поляк 29
Понятовський Станіслав 123
Попа Андрій 285
Попатенки 128, 141, 148
Попатенко (Попатенківна) Катерина 130
Попатенко Володимир 129
Попатенко Григорій Прокопович 129, 130
Попатенко Марфа Семенівна 129
Попатенко Михайло 42, 131
Попатенко Олександр 130, 191
Попатенко Павло 131, 132
Попатенко Панас (Афтанасій) Степанович 97, 128, 129
Попатенко Петро 130
Попатенко Прокіп 97, 122, 129, 130
Попатенко Степан 128
Попов 215
Попович Максим 26
Попович, священик 63
Порубайвіз 43
Порубайвіз Харко 287
Постіл 45
Постоленко Дем'ян Іванович 13
Постоленко Григорій 13, 44, 45
Постоленко Дем'ян 13, 44, 45
Постоленко Микола 45
Постоленко Олексій Михайлович 45
Постоленкова Параскєва 45
Постоли (Постоленки) 44
Похвиснєва Уляна Григорівна 152
Правосуд Олексій 289
Проданенко Волошин Нестор 49
Прозоровська Олександра Петрівна 229
Прозоровський П.О. 229
Прозоровський С. 13

Прозоровські 229
Прокопович Феофан 65
Протопопенки 208
Прохвацький Степан 107
Прохвоцький Карпо Дементійович 107
Псьол Глафіра Іванівна 101
Псьол Іван Михайлович 101
Псьол Михайло Іванович 101
Псьол Михайло Григорович 101
Псьол Олександра Іванівна 101
Псьол Тетяна Іванівна 101
Пузач Савка 286
Пузина (Пузино) Полікарп Іванович 216
Пузина Іван 215
Пузина Кирило Іванович 215, 216
Пузина Костянтин 216, 217
Пузина Марія 216
Пузини 215, 216
Пузино Є.І. 216
Путро О. 6
Пушкар Мартин 207
Пушкін Олександр Сергійович 84, 154, 206, 272
Пхеїдзе 189
Пхеїдзе Олексій Осипович 58, 130, 136
Пхеїдзе Хосія (Йосип) 136
Пясецький А. 67
Радченко Корній 34
Радченко Михайло 12, 13
Ракочі 50
Ратієв Георгій Георгійович 134, 219
Ратієв Давид Георгійович 99, 134, 136, 209, 219
Ратієв Іван Давидович 219
Ратієв Іван Іванович 220
Ратієв Петро Єгорович 134
Ратієви 133, 189, 219, 232
Ратішвлі 133, 219
Рашовський Семен 287
Ращаковські 274
Ревенко Савка 286
Репан О. 6
Репнін Микола Григорович 117, 182, 218
Репніна Варвара Миколаївна 101

Репніна Варвара Олексіївна 218
Репніни 4, 101, 218
Рогочі 50
Родзянки 209, 222, 227, 268, 279
Родзянко Андрій Платонович 268
Родзянко Аркадій Гаврилович 206
Родзянко Василь Степанович 13, 197, 205, 206
Родзянко Гаврило Васильович 197, 206, 207, 268
Родзянко Ганна Василівна 203
Родзянко Є.В. 186
Родзянко Іван Васильович 220
Родзянко Марія Василівна 196, 203, 206, 268
Родзянко Омелян 166
Родзянко Микола 207
Родзянко Павло Іванович 205
Родзянко Пелагея Семенівна 222
Родзянко Петро Миколайович 218
Родзянко Платон Гаврилович 267, 268
Родзянко Семен 52
Родзянко Семен Омелянович 206
Родзянко Семен Степанович 205
Родзянко Степан 77, 197, 205
Родзянко Федір 205
Родзянко Єремій (Ярема, Ієремій) Степанович 25, 52, 77, 205, 206
Розумовський Кирило Григорович 77, 168, 223
Розумовський Олексій Кирилович 223
Розумовський П.Г. 162
Розумовські 223
Романенко Іван 22
Романенко Яків 288
Романівська Анастасія 249
Романівський (Романовський) Данило 161, 249
Романівський (Романовський) Іван Федорович 176
Романівський Данило 249
Романівський Матвій 249
Романівський Михайло 161, 249
Роменський Михайло 122
Россет А. 269
Россет-Смирнова Олександра Осипівна 138, 265, 269
Ростовський Василь 249
Ростовський Григорій 249
Ростовський Петро 97

Ростовський Сава 249
Ростовський Тихін Григорович 249
Ростовський Яків 249
Ростовські 249
Рощацковська Дарія Петрівна 275
Рощацковський Василь Васильович 275
Рощацковський Петро Васильович 275
Рощацковські (Ращацковські) 275
Руденко П. 186
Рудченко Іван Якович 245
Рудченко Панас Якович (Панас Мирний) 184, 188, 244
Румянцев-Задунайський П.О. 58
Рунівський, полковий обозний 87
Руппейнет Густав Якович 100, 275, 276
Руппейнет Наталія Яківна 275
Саакадзе 134, 189
Саакадзе («Сагазова») Єлизавета Дмитрівна 189
Саакадзе Дмитро 134
Савич І. 93
Савченко Василь 23
Савченко Микита 288
Сакени 272
Сакчині 234
Самбок Микита 131
Самійленко Володимир Іванович 132, 164, 203, 204, 224
Самійленко Олександра Кіндратівна 204
Самойлович Данило Самойлович 158, 160
Самойлович І., гетьман 37
Сандул Іван 49
Сандул Йосип 49
Сандул Малевич 49
Сандули 49
Сахатов Юрій (див.: Сахачов)
Сахачов (Сахатов) Юрій 25, 272
Сахненко Василь Устимович 36
Сахно-Устимович Василь 213
Сахно-Устимовичі 36, 239
Свинаренко Мартин 18, 285
Сегедин Лук'ян 286
Селецька Тетяна 160
Селецькі 19
Селім-Гірей, хан 23

Семеняка Григорій Іванович 104
Семеняка Іван 104
Семенякина 104
Семянікина Олександра Григорівна 104
Серапіон, ігумен 63
Сергієнко Павло 288
Сергійчук В. 6
Середа Іван Лук'янович 62
Сибірцов Андрій 128, 176
Сибірцов Борис 176
Сибірцов Іван 128
Сибірцов Олексій 176
Сибірцов Панас 128
Сибірцов Семен 128, 176
Сидоренки 19
Силевестров Андрій 283, 284
Симоновський Стефан 68
Синельникова Марія Миколаївна 112
Синельникови 112
Сіренко Тимофій 25, 285
Сірик 18
Сітко Микола Павлович 262
Січиокно 43
Скалон Софія Василівна (див. також: Капніст-Скалон) 182
Скалони 232
Скаржинська К.М. 202
Скибіцький Данило 250
Скибіцький Іван 250
Скибіцький Яків 250
Скоропадська С.І. 229
Скоропадський Іван 34, 36, 73
Скоропадський Михайло Васильович 36
Скоропадські 36, 229
Скороходенко Процько 27
Скорупи 35
Скрипай 28
Скріль Андрій 30
Скубатенко Ничипор 27
Сластьон Опанас 230, 258, 268
Слонський Іван 243
Смагни 156
Смагін Іван Іванович 32

Смагін Олександр Іванович 32
Смагін Сергій Іванович 32
Смагіна Олена Іванівна 32, 34
Смолій В. 6
Собеський Ян III, польський король 37
Сокальський Василь (Володимир) 60, 61
Сокальські 60, 61
Сокирко О. 6
Соловйов С. 6, 55, 207
Сологашвілі 133, 136, 189
Сологашвілі (Сологов) Папуна (Павло) 136
Сологашвілі (Сологов) Шермадин 136
Сологашвілі Баграт 136
Сологов Лев 136
Сологов Павло 99, 136
Сологови 99, 133, 136
Солодкий Григорій 23, 282, 284
Соломаха Гаврило 287
Соломаха Лук'ян 18, 285
Соломахи 19
Сорочинський 47
Сорочинський Гаврило Максимович 106, 187
Сорочинський Данило 47
Сорочинський Петро 47
Сотничка Наталія 129
Софроній, заступник ігумена 63
Соханський Максим 117, 209
Соханські 209
Сохацький Федір 221
Сохацькі 221
Сперанська Єлизавета Михайлівна 231
Сперанський М.М. 269
Сперанські 229, 233
Співак Іван 26
Сталінський Йоанн 153
Станішевський П. 158, 160
Старицька Пелагея Семенівна 222
Старицький Василь Васильович 222
Старицький Василь Михайлович 222
Старицький Дмитро Васильович 222
Старицький Дмитро Семенович 222
Старицький Олександр Васильович 222

Старицький Семен Васильович 222
Старицькі 222
Старченки 258
Стасенко Хведір 288
Стеблинські 262
Стеблівський Роман 17, 288
Стеблін-Камінський Андрій Степанович 149
Стельмах Іляш 26
Степанченко Терешко 288
Стефановичі 100
Стеценко Семен 33
Стоянов Михайло Іванович 49, 54
Стоянови 49
Стрельбицький Данило 250
Стрельбицький Стефан 18, 285
Стрижевські 131
Струцький Михайло 286
Субтельний О. 6
Сукач (Сукачів, Сукачов) Мелетій 20
Сукач (Сукачов) Панас 20
Сукач (Сукачов) Яків 20
Сукач Василь 20
Сукач Павло 20
Сукачі 20, 141
Сулецькі 159
Сулима Яків 82
Сулими 35
Сульженки 165
Сумароков Олександр 232, 233
Сурмій 28
Табатадзе Георгій 137
Табатадзе Іван 137
Танський Антін 48
Танський Василь 48, 73, 75
Танські 48
Таран Максим 12, 13
Таранушенко Стефан Андрійович 27, 195, 196
Тарасенко Іван 27
Тарасенко Петро 27
Тарасенко Феодосій Павлович 27
Тарновський Г. 223
Татарин 29, 47

Тендітник 268
Тетіївський Корній 26
Тишевські 106
Тимківський (Тимковський) Йосип Тимофійович 62
Тимківський Іван Федорович 179
Тимковський Іван Йосипович 62
Тимофієнко Остап 17
Тимошенки 100
Тимошенко Василь 100
Тимошенко Влас (Тимошенков Власій) 100, 101
Тимошенко Іван 27
Тимошенко Максим 100
Тимченки 102, 274
Тимченко Ксенія Федорівна 102
Тимченко Лукерія Федорівна 102
Тимченко Марина Федорівна 102
Тимченко Олександра Федорівна 102
Тимченко Олімпіада Федорівна 102
Тимченко Федір 102
Тисаревський (Тиссаревський) Павло Федорович 244
Тисаревські 244
Титов Павло 231
Тихонович Федір 23, 24, 287
Тишевський Іван Дмитрович 106
Тишенки 105, 106
Тишенко Григорій Романович 105
Тишенко Степан Романович 105
Тишенко Роман 105
Тиші 105, 106
Товкач 259
Толстая Анна Георгіївна 138
Толстой Олександр Петрович 138
Тома Андрій 26
Тонконіг Ізекіїль Григорович (Григор'єв) 64, 68
Тополя Назарій, ігумен 63
Требинська Мавра Григорівна 50
Тригубенко Овсій 287
Трілевський Трохим Миколайович 45
Трілевський Василь 46
Трілевські 45, 46, 47
Троцький Яким 13
Трофимовська Євпраксія Миколаївна 164

Трохимовська Каміла Михайлівна 100
Трохимовська Леонтина 163
Трохимовська Марія Павлівна 159, 247
Трохимовська Уляна 159
Трохимовський Василь Якович 159, 160
Трохимовський Микола Михайлович 163
Трохимовський Микола Олексійович 162, 163, 164, 177
Трохимовський Михайло Михайлович 161 – 163, 186, 249
Трохимовський Михайло Якович 31, 94, 133, 148, 157 – 164, 198, 227, 247, 248, 274
Трохимовський Олексій Михайлович 163, 164, 275
Трохимовські 4, 157 – 164, 171, 279
Трощинська Анастасія Андріївна 219
Трощинська Ганна Прокопівна 122, 135, 190
Трощинська Катерина Прокопівна 122
Трощинська Марина 122
Трощинська Марія 122
Трощинська Ольга Дмитрівна 226
Трощинський Ананій 122, 128
Трощинський Андрій Андрійович 95, 116, 123, 124, 226
Трощинський Андрій Іванович 122, 226
Трощинський Андрій Прокопович 112, 116, 120
Трощинський Андрій Степанович 116
Трощинський Антін 122, 226
Трощинський Василь 226
Трощинський Григорій 226
Трощинський Дем'ян Прокопович 116, 120, 122
Трощинський Дмитро Прокопович 38, 78, 79, 86, 91, 94, 100, 107, 115 – 120, 122, 123, 125, 126, 134, 135, 137, 148, 163, 167, 181, 186, 199, 200, 201, 204, 207, 209 – 212, 217 – 223, 225 – 229, 234, 250, 257, 263
Трощинський Євстафій 132
Трощинський Єгор 122
Трощинський Іван 122, 250
Трощинський Іван Федорович 226
Трощинський Іван Юхимович 123
Трощинський Іларіон Іванович 123, 215, 226, 227
Трощинський Прокіп 124
Трощинський Роман 226
Трощинський Степан 115, 116
Трощинський Трохим 122
Трощинський Юхим Прокопович 116, 120
Трощинський Яким 122, 250

Трощинські 4, 125, 151, 190, 224, 256, 279
Трубецький Микита 53
Трушковська Марія Василівна 122
Трушковський Павло Йосипович 92
Тукалевський Панас 137
Тукалевський Яків Васильович 250
Тулинський, значковий товариш 283
Тулубецький 28
Тулубецький Михайло 30
Туманська Євдокія Василівна 82, 83
Туманський Василь Григорович 74, 82, 83, 169
Туманський Василь Іванович 84
Туманський Григорій Тимофійович 82
Туманський Іван Григорович 83
Туманський Михайло Васильович 83
Туманський Осип Григорович 82
Туманський Федір Антонович 82
Туманський Федір Осипович 81, 82, 83, 201
Туманські 82, 83, 84
Тураєв Іван 141
Тураєв Степан 141
Уласенки (див.: Власенки)
Улізьки 46, 168
Улізько Андрій 168
Улізько Григорій Остапович 168
Улізько Степан 22, 27, 168, 283
Улізько Тетяна Василівна 168
Улізько Яків 168
Уманець-Дмитровський Іван 79, 80, 211
Унгрин 47
Усиченко Омелько 18, 285
Успенський Гавриїл 219
Устимович Андрій Васильович 36
Устимович Василь 36
Устимовичева, дворянка 36, 239
Устимовичі 36
Федоров В. 231
Фесенки 251
Фесенко Петро 112
Фесенко Стефан 112
Филипов Леонтій 208
Филипови (Филиповичі) 208

Філадельф, чернець 216
Філатова Тамара Михайлівна 153
Флоринський Андрій 60
Фонвізін Д.І. 225, 227, 231
Фон-Шліхтинг Ганна 132
Фон-Шліхтинг Євдокія 132
Фон-Шліхтинг Василь 132
Фон-Шліхтинг Іван 132
Фон-Шліхтинг Карло Іванович 132, 133
Фон-Шліхтинг Марина 132
Фон-Шліхтинг Параскева 132
Фон-Шліхтинг Яків Карлович 132, 133
Фон-Шліхтинги 132, 222
Фролови-Багреєви 156, 178, 228 – 235, 270, 271, 273
Фролова-Багреєва Агрипина Павлівна 229, 230, 271
Фролова-Багреєва Єлизавета Михайлівна 231
Фролов-Багреєв Віктор Олексійович 178, 229, 270, 271, 272
Фролов-Багреєв Олександр Олексійович 231
Фролов-Багреєв Олексій Петрович 224, 229, 231, 232, 270
Фролов-Багреєв Петро 270
Хандогій 63
Хандожка 63
Хандожкін 63
Хандошкін Іван Остапович 62, 63
Ханенко Микола 6, 15, 55
Харпаки 253
Харпаченки 253
Харпачка 253
Харченки 191
Харченко Іван 285
Хачапурідзе 133
Хвененко Василь 286
Хворостини 19
Херасков Андрій Костянтинович 53
Херасков Матвій Андрійович 53, 54
Херасков Михайло Матвійович 53, 54, 232
Хераскова Ганна Андріївна 48, 52, 53, 54
Хераскова Євпраксія 54
Хераскови 53
Херхеулідзе 133, 264
Херхеулідзе Заал (Захар) 265
Херхеулідзе Захар Семенович 137, 232, 265

Херхеулідзе Клеопатра Семенівна 265
Херхеулідзе Семен Захарович 137, 265
Херхеулідзе Теміра (Тетяна) Семенівна 265
Хижняк Іван 43
Хижняківська Марфа 44
Хижняківська Степанида 44
Хижняківський Гаврило 44
Хижняківський Григорій 44
Хижняківський Матвій 43, 44
Хижняківський Петро 44
Хижняківські 43, 44
Хитренко Ілля 186
Хілков Іван Михайлович 117, 222, 226, 250
Хілкова Надія Дмитрівна 117, 210, 226
Хілкова Параксивія Іванівна 117, 226
Хільдебрандт (див.: Гільдебрандт)
Хмельницький Богдан 13, 20, 84, 207
Хмельницький Юрій 245
Ходаревська Марія Власівна 86
Ходаревська Марія Миколаївна 112
Ходаревський Микола Власович 86
Ходоси 106
Хоменко Михайло 171
Хоминська 233
Хомутецький Юрій 13
Хомякова Пелагея Юхимівна 155
Хорват Георгій 49
Хорват І. 224
Хорват Ірина 49
Хорвати 49
Хоруженко 47
Хоруженко Лазар 26
Христиненко Іван 285
Хрулі 265, 266
Хрульови 266
Хрушцов Олександр Дмитрович 32
Хрушцова Ганна Олександрівна 32
Хрушцови 32
Царенко 29
Цертелєви 220, 232
Цертелєв Микола Андрійович 119, 134, 220
Ціціанов Дмитро 138

Ціцішвілі 232, 265
Цибулевські 254
Циз (Цись) Антон 27
Цисі 27, 172
Цись Данило Антонович 27
Цуревський Стефан 258
Цуревські 105, 258
Цюра (Цюревський) Степан Андрійович 105
Цюревський Петро Федорович 105
Цюревські 105
Цюри 105
Чаговець В. 104
Чапелька Самійло 33
Чардин Омелько 26
Чарниші 92, 94, 95, 144, 156, 157, 169, 232
Чарниш Василь Васильович 94
Чарниш Василь Іванович, полтавський губернський маршал 94, 134, 241
Чарниш Василь Іванович, сусід Гоголів 92, 94, 95, 151, 157, 241, 264
Чарниш Віра Василівна 95
Чарниш Григорій Іванович 93, 176
Чарниш Данило Никифорович 33, 257
Чарниш Євдокія 261
Чарниш Іван Никифорович 23, 93, 94, 261, 262, 263
Чарниш Іван Васильович 157, 170, 209
Чарниш Іван, генеральний суддя 92, 93
Чарниш Іван, колезький асесор 28, 93
Чарниш Микола Васильович 94, 95
Чарниш Осип 148
Чарниш Петро 93
Чарнуцькі 236
Чеглоковська Ф.Г. 83
Чемерис 47
Чепа Андріян 186
Чепур Яків 26
Череватий 259
Черкес Іван 24, 153
Черкас Яків 282, 284
Чернишевські 12
Черноєвич Ганна 50
Черноєвич Семен 50
Черняківна Марія 87

Чех 47
Чикас Євстафій 288
Чимирис 47
Чмирі 106
Чорба Єлизавета Миколаївна 54
Чубенки 141
Чубенко Михайло 82
Чумаченко Грицько 27
Чухліб Т. 6
Шабельник Григорій 85
Шамшев Олександр Якович 210, 268
Шамшев Петро Олександрович 176, 211
Шамшев Яків Дмитрович 211
Шамшева Катерина Петрівна 196
Шамшеви 210, 211, 217, 227, 268, 272
Шапа Григорій 262
Шапа Євдокія 262
Шаповаленки 172
Шапочки 254
Шапран Іван 18, 285
Шарлах 104
Шарлай Нестір 97, 104
Шарлай Федір 104
Шарлай Яким 104
Шатобріан 215
Шафранівські 251
Шахворост 194
Шахворostenko Самійло 194
Шаховський О.О. 231
Шваччик (Шватчич) Данило 18, 285
Швидько Г.К. 6, 7
Шевченко Тарас Григорович 40, 101, 119, 166, 175, 206
Шемет, наказний миргородський полковник 13
Шенрок В. 102, 112, 153, 212, 260
Шепітько Григорій 140
Шепітько Сава 140
Шепітько Степан 140
Шереметєв Петро Борисович 234
Шереметєви 223, 234
Шереметцов Степан Петрович 176, 209
Шереметцова Марія Григорівна 176
Шереметьев Борис 14

Шерер Жан Бенуа 197
Шершевицька Катерина Йосипівна 165 - 166
Шершевицький Микола 165
Шершевицький Павло Миколайович 165, 166
Шило 259
Шимков Федір Андрійович 186
Шираї 229
Ширай Д. 223
Ширков С.Є. 58
Шишацький Григорій Степанович (Варлаам) 61, 62
Шишкевич Стефан 286
Шишкін 228
Шліхтини 132
Шостак (Шостаківна) Марія Іллівна 111
Шостак Ілля Панасович 102, 111
Шрамченко Марфа Михайлівна 206, 207
Шрамченки 232
Штакельберг Марина Власівна 217
Штакельберг, генерал-майор 217
Шульженки 46, 164, 172, 273, 274
Шульженко Дмитро Семенович 164, 274
Шульженко Захар Семенович 165
Шульженко Ольга Захарівна 165, 272
Шульженко Семен Федорович 27, 164, 165
Шульженко Софія Захарівна 165
Шульженко Федір 164, 282, 284
Шутсько Левко 26
Шутсько Сидір 27
Щербак Григорій 23
Щербатий Платон 268
Щербацький Тимофій 65
Юскевичі 251
Яблонський Терентій 12
Яворницький Д. 6, 56
Язборовський Інокентій 64
Яковенки 95, 96
Яковенко Володимир Іванович 96
Яковенко Іван 95, 97
Яковенко Іван Іванович 95, 96
Яковенко Киріяк 96
Яковенко Петро Іванович 95
Яковенко Федір Якович 95

Якубовський Данило Якович 273
Янкевич Іван Антонович 177
Янкевичі 177
Яновська Ганна Іванівна 275
Яновська Марія Володимирівна 240
Яновська Марія Савівна 240
Яновський Володимир Кирилович 148
Яновський Володимир Савович 153, 240
Яновський Григорій Іванович 275
Яновський Дем'ян Іванович 239, 256
Яновський Іван Петрович 90, 239
Яновський Іван Якович 239
Яновський Кирило Дем'янович 239
Яновський Меркурій Кирилович 36, 239
Яновський Олександр Володимирович 240
Яновський Сава Кирилович 153, 239, 240
Яновський Степан Дем'янович 239
Яновський Степан Меркурійович 239
Яновські (див. також: Гоголі-Яновські) 239, 240
Яралій (Яралий) Олександр 18, 285
Яремко, художник 156
Яременки 172
Яременко Пархом 288
Ярига Павло Петрович 190
Ярига-Петренко Пантелеїмон 190
Ярига Петро 190
Яригина Катерина 190
Яриги-Петренки 176
Ярошенко Прокіп 288
Ясникольський Давид Павлович 274
Ячна Марія Іванівна 190
Ячний Василь Васильович 190
Ячний Іван 122, 190
Ячний Петро Васильович 190
Ячний Семен 19
Ячні 19, 183, 189
Яшний Самійло Харитонович 190
Яшні 190

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ І АБРЕВІАТУР

- Арк. – аркуш
БФ – бібліотечний фонд
ДАПО – Державний архів Полтавської області
Зв. – зворот
ІР НБУВ НАНУ – Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського Національної Академії Наук України
КН – Київське намісництво
М. – місто
МКМ – Миргородський краєзнавчий музей
М-ко – містечко
Оп. – опис
Отд. – отдел
ОФ – основний фонд
ПУАК – Полтавская ученая архивная комиссия
Р. – річка
Ред. – редакція
С. – сторінка; село
Сл. – слобода
СПб. – Санкт-Петербург
Спр. – справа
Т. – том
УІЖ – Український історичний журнал
Ур. – урочище
Ф. – фонд
Х. – хутір
Ч. – число; частина
ЦДІАУК – Центральний Державний історичний архів у м. Києві
ЦДІАРФ – Центральний Державний історичний архів Російської Федерації

ПРО АВТОРКУ

Людмила Олександрівна Розсоха (за паспортом Рoccoxa) народилася 21 жовтня 1947 року в селі Козачці Зміївського району Харківської області. 1970 року закінчила філологічний факультет Харківського державного університету. Від 1972 року живе в місті Миргороді на Полтавщині. Понад три десятиліття працює в музеях міста – літературно-меморіальному музеї Д.Гурамішвілі та краєзнавчому. Нині на посаді заступника директора з наукової роботи Миргородського краєзнавчого музею. Громадська діячка. Лауреат літературно-мистецької премії імені А.Шевченка (2005).

Окремими виданнями вийшли історико-краєзнавчі та літературознавчі праці: «Миргородський музей Давида

Гурамішвілі» (1977), «Миргородська старовина» (2002), «Грузини в Україні. Шляхами Давида Гурамішвілі» (2005), «Козацькі місця на Миргородщині» (2007), «Сорочинський Святомихайлівський монастир» (2008). Л.Розсоха є авторкою понад 400 досліджень, наукових, науково-популярних, просвітницьких та публіцистичних статей. 2007 року видано біо-бібліографічний покажчик «Людмила Розсоха» (укладач В.Ханко).

ЗМІСТ

Переднє слово. Безмір і таїна гоголівського краю.....4

ЧАСТИНА ПЕРША. КОЗАЧЧИНА

Миргородський полк на шляху звитяг.....	12
Миргород за доби пізнього козацтва.....	17
У містечку Сорочинцях.....	21
Полкова артилерія, музика й сторожа.....	26
Гетьманські маєтності на Миргородщині.....	29
Бакумівський двірець Апостолів.....	31
Родичі Апостолів у Сорочинцях.....	34
Знатне козацтво в Сорочинцях.....	37
Сорочинські козацькі роди.....	43
Іноземці на службі в Миргородському полку.....	47
Невістка гетьмана Ганна Херасківна.....	52
Загадкове поховання в Сорочинцях.....	55
З останніх часів діяльності Миргородського полку.....	58
Знамениті діячі української церкви та інші вихідці з Миргородщини.....	59
Сорочинський Святомихайлівський монастир.....	63

ЧАСТИНА ДРУГА. ГОГОЛІВСЬКИЙ КРАЙ

Розділ перший. На благословенних берегах Говтви й Псла

Дід і батько Гоголя.....	72
Суперечка за хутір Купчин. Туманські.....	81
Знатні сусіди Гоголів-Яновських.....	84
«Любезнейшие панове сватове».....	89
Чарниші.....	92
Шишацькі знайомці.....	95
Устивицькі дідичі.....	98
Тимченки й Надаржинські, приятелі Гоголів.....	102
У краї козацьких хуторів.....	103
«Маленькі» люди.....	107

Розділ другий. Гоголівські Яреськи

Косярівські.....	110
Можновладний міністр Трощинський.....	115
Улюблена тітка Марії Іванівни Гоголь.....	120
Інші з роду Трощинських.....	122
Леонтієви.....	123
Дружили в трьох поколіннях.....	125
Остап Ворожченко, кум Гоголів-Яновських.....	127
Сотники Попатенки.....	128
Один із гоголівських запорожців?.....	131
Фон-Шліхтинги.....	132
Гоголі й яреськівські грузини.....	133
Поряд із Гоголями-Яновськими.....	139

Розділ третій. Гоголівські зв'язки в Сорочинцях і довкіл

Данилевські.....	145
Пан Лев, сусід Яновських.....	145
Брати-предводителі.....	148
Життелюб Федір Данилевський.....	149
Найближчий друг Гоголя.....	150
Олефірівка. Промовляють камені, відлунюють легенди.....	153
Трохимовські.....	157
Знаменитий лікар.....	157
Хрещений батько Миколи Гоголя і його нащадки.....	160
З цього джерела черпав Гоголь.....	164
Баранови.....	166
Родина Гоголів і сорочинські дідичі.....	167
Дрібнодворянське середовище Сорочинців за часів Гоголя.....	171

Розділ четвертий. Гоголі й Миргород

Легенда про Килдиш у родині Гоголів.....	174
Родина Гоголів-Яновських і Миргород.....	175
«Пан майор і кавалер» Яків Бровко.....	179
Любівщина – Кизів хутір.....	183
Боровиківські.....	185
Козацько-дворянське середовище Миргорода за гоголівських часів..	187

Розділ п'ятий. Гоголі й кибинське коло

У Шахворостівці віє духом гетьманщини.....	194
Василь Ломиківський.....	196
Мартоси, нащадки мазепинців.....	204
«Родзянки приїхали».....	205
Осипови — старовинний миргородський рід.....	207
«Чи не будете бачитися з Шамшевими?».....	210
Слобідка, Петрівці, Ярмаки.....	212
Пузини.....	215
Прибували до Кибинців із усіх усюд.....	217
Садибний театр на Миргородщині за гоголівських часів.....	223
Відсвіт вогнів комишнянської церкви.....	235

Розділ шостий. Родина Гоголів і духовництво

Священики Яновські.....	239
Як дід Гоголя хотів церкву купити.....	240
Друг Гоголів Стефан Гординський.....	243
У колі духовництва.....	245

Розділ сьомий. Прототипи гоголівських персонажів

Гоголівська ономастика.....	253
Пан Данило Бурульба.....	255
Чи не Шпонька?.....	257
Глечик і Бульба.....	258
Зворушливе подружжя Товстогубів.....	259
Чи були насправді Іван Іванович та Іван Никифорович?.....	261
Живій вигадані душі.....	264
Той Петух, що із Півнів.....	266
Їх бачив Гоголь у Кибинцях і довкола.....	267
У вітальні в Собакевича.....	270
Поштмейстер, городничий і лікар Гібнер.....	273
Висновки.....	277

Додатки

Документи.....	282
Примітки.....	290

Покажчик географічних назв.....	326
Іменний покажчик.....	339
Список скорочень і абревіатур.....	388
Про авторку.....	389

Наукове видання
ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА РОЗСОХА

Миргородщина козацька і гоголівська

Монографічне дослідження

Набрано та змакетовано в комп'ютерному центрі Миргородського
краєзнавчого музею

Підписано до друку 15.09.2008 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура "Ukrainian Baltica".
Друк офсетний. Ум.-друк. арк.30,5.
Зам. 1900. Наклад 1000.

Віддруковано у друкарні видавництва "Миргород".
тел./факс. (05355) 54759

Для поміток

